

T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ ANABİLİM DALI

12 6336

ÜRDÜN DİŞ POLİTİKASI'NDA FİLİSTİN SORUNUNUN ROLÜ

DOKTORA TEZİ

Hazim AL-EDİNAT

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Çağrı ERHAN

Ankara, 2003

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ ANABİLİM DALI

T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ ANABİLİM DALI

**ÜRDÜN DIŞ POLİTİKASI'NDA FİLİSTİN SORUNUNUN
ROLÜ**

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Çağrı ERHAN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Sımsı Akşin

Prof. Dr. Can Hüsnü

Doç. Dr. Cüneyt Coşkun

Doç. Dr. Mustafa Ayar

Doç. Dr. Ayhan İmran

İmzası

Sımsı Akşin

Can Hüsnü

Cüneyt Coşkun

Mustafa Ayar

Ayhan İmran

Sınav Tarihi: 20.11.2009

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	3
<i>Birinci Halka: Temel Karar Verici Halka (The principle desicion maker circle)</i>	<i>11</i>
<i>İkinci Halka: Elit Yönetici Grup (The ruling elite).....</i>	<i>12</i>
<i>Üçüncü Halka: Siyasi Elit (The political elite).....</i>	<i>13</i>
BİRİNCİ BÖLÜM ÜRDÜN'ÜN DIŞ POLİTİKASININ TEMEL İLKELERİ	27
1. Arap Bağımsızlık Hareketi ve Doğu Şeria Emirliği'nin Kurulması	29
2. Ürdün Dış Politikasında Milliyetçi Boyutun Etkileri, 1921-1948	34
3. Bağımsızlık ve Filistin Sorununun Doğuşu	43
4. 1948–1967 Arasında Ürdün'ün Dış Politikası	47
5. 1967 Savaşı ve Ürdün Dış Politikası	54
6. 1973–1987 Döneminde Ürdün Dış Politikası	62
7.1983–2000 Döneminde Ürdün Dış Politikası	80
8.Ürdün Dış Politikasının Temel Kriterleri	93
<i>Arap Bağımsızlık Hareketi.....</i>	<i>93</i>
<i>Ürdün Siyasi Yönetiminin Meşruiyeti.....</i>	<i>95</i>
<i>Dini ve Milliyetçi Etkenler.....</i>	<i>96</i>
<i>Filistin Sorunu ve Boyutları.....</i>	<i>97</i>
<i>Barış Çağrısı ve Ürdün–İsrail Antlaşması</i>	<i>98</i>
İKİNCİ BÖLÜM İÇSEL YAPI VE ÜRDÜN DİŞ POLİTİKASI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	101
1. Sosyo-Ekonomik Yapı.....	101
<i>Çerkezler.....</i>	<i>102</i>
<i>Hristiyanlar</i>	<i>104</i>
<i>Doğu Şerialılar.....</i>	<i>106</i>
<i>Filistinliler.....</i>	<i>110</i>
2.Ekonomik Yapı.....	116
3. Siyasi Partiler ve Çıkar Grupları.....	123
4. Bakanlar Kurulu	129
5. Parlamento	132
6. Silahlı Kuvvetler	134
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM FİLİSTİN SORUNUNUN TARİHSEL SÜRECİ.....	142
1.İkinci Dünya Savaşı'na Kadarki Dönemde Filistin Sorunu	142
<i>1897 Basel Kongresi.....</i>	<i>145</i>
<i>Sykes-Picot Anlaşması.....</i>	<i>147</i>
<i>Balfour Deklarasyonu.....</i>	<i>149</i>
<i>Paris Barış Konferansı.....</i>	<i>151</i>
<i>1936 Filistin Ayaklanması.....</i>	<i>153</i>
2.Filistin Konusunun Uluslararası Bir Sorun Olarak Ortaya Çıkması	156
<i>1947'ye Kadar Dönemdeki Gelişmeler.....</i>	<i>156</i>

nedeniyle, alınan tüm siyasi kararların bu bağımlılığın dikkate alınması çerçevesinde geliştiği görülmektedir.

Ürdün dış politikası bütün diğer ülkelerde olduğu gibi, siyasal yönetimin hedeflerini gerçekleştirmeyi ve çıkarlarını korumayı amaç edinmiştir. Ürdün'ün çok etnili toplumunun heterojen yapısının etkisi, Ürdün'ün izlediği dış politikanın ideolojik temellerine ters düşen bölgesel yapı ve Ürdün ekonomisinin büyük ölçüde dış yardımlara dayalı niteliğine rağmen, yine de zaman zaman bu etkili faktörlere ters önemli kararlar da alınmıştır. Bunların başında Ürdün siyasi otoritesinin iç tepkiler nedeniyle Bağdat Paktı'na girmeyi reddetmesi ve 1967 Savaşı sırasında lojistik görev üstlenerek bu savaşa katılması gelmektedir. Ürdün ayrıca, Camp David Anlaşmasını reddetmeyi de bilmiştir.

Dolayısıyla, Ürdün'deki siyasi otoritenin almış olduğu bir çok karar gözönüne alınacak olursa, bu kararların etkin bir takım içsel faktörlerin etkisiyle alındığı görülmektedir. Bu faktörler Ürdün toplumunun heterojen niteliğinden kaynaklanmaktadır. Zira toplumun yarısını Ürdün'deki siyasi otorite ile ilişkileri iyi olmayan, genellikle ya milliyetçi ya da sol partilere mensup Filistin kökenliler oluşturmaktadır. Bu arada önemli bir noktanın atlanmaması gerekmektedir ki, bu Haşimilerin milliyetçi ve dini temellere oturan ideolojisidir. Bu faktöre çalışmanın ileriki aşamalarında değinilecektir. Bu çalışmanın üzerinde kurulduğu

temellere ulaşabilmek için, araştırmacı birtakım sorulara cevap bulmaya çalışacaktır. Ürdün dış politikasını oluşturanlar kimlerdir? Ürdün dış politikası nasıl oluşturulmaktadır? Ürdün dış politikası oluşturulurken kralın devletin başı olarak rolü nedir? Kralın karar alma mekanizması üzerindeki kontrolü ve etkinliğinin derecesi nedir? Ürdün dış politikasının oluşturulması sırasında, iç ve dış faktörlerin etkinliği nedir? Bu etkileşim ne şekilde gerçekleşmektedir? Arap-İsrail anlaşmazlığının tarihsel gelişimi nasıldır? Bu sorunun Ürdün dış politikası üzerindeki etkisi ne derecededir? Ürdün’de alınan herhangi bir siyasi kararın alınışında, bu sorun ne şekilde başrol oynamayı başarmıştır? Ürdün’ün barış sürecindeki rolü yeterli miydi, yoksa daha önünde uzun yol var mıdır? Bütün bu soruların cevabı, bu çalışma sırasında verilmeye çalışılacaktır.

Ortadoğu bölgesi sorunları ile ilgilenen uzmanlar yaptıkları çalışmalarda Ürdün’e bölgenin İsrail, Suudi Arabistan ve Mısır gibi ekonomik ve askeri açıdan güçlü olan diğer ülkelere önem verdikleri ölçüde önem vermemişlerdir. Çoğu zaman Ortadoğu bölgesinin tümünün ve büyük ülkelerin güvenliği ve istikrarı açısından Ürdün’ün rolü ya görmezlikten gelinmiş ya da küçümsenmiştir. Bu alanda yapılan az sayıda çalışmada daha çok Ürdün’ün bir takım ülkelerle olan ilişkilerine değinilmiş, Ürdün dış politikasının siyasi misyonu ve oluşturulma mekanizması yeteri kadar incelenmemiştir. Bundan dolayı bu çalışma Ürdün

ek olarak, Filistin sorunu çerçevesinde bölgesel ve uluslararası etkileşimler incelenecek ve son olarak bölgedeki çatışmanın tarafları olan Arap ve İsrail halkları için en ideal çözüme ulaşma çareleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Bu çalışma sırasında iki bilimsel yöntem izlenmiştir:

Bunlardan birincisi, Ürdün devletinin kurulduğu 1921'den 2003 yılına kadar olan tarihsel süreç içinde Ürdün dış politikasının Filistin sorununa ilişkin tutumunun betimlenmesine dayanan siyasi tarihsel yöntemdir. Ayrıca, Filistin toprakları ile İsrail toprakları üzerinde Filistinlilerin iddialarına uygun olarak Arap-İsrail çatışmasının tarihsel gelişimi de incelenecektir.

Diğer yöntem ise dış politika analizini içeren analitik yöntemdir. Bu yöntem çerçevesinde bu çalışmada aşağıda ayrıntılı bir biçimde incelenecek olan bölge uzmanı Dawisha tarafından ortaya atılan model temel alınmıştır.¹ Dawisha tarafından ortaya atılan model Ortadoğu ülkelerinin izledikleri politikanın analizine dayanan bir modeldir. Bu modelin temel alınmasındaki önemli bir neden de dış politika oluşturma mekanizmasında yapısal oluşumdan çok mesleki oluşuma önem vermesidir.

¹ A. I. Dawisha, "The Middle East," Foreign Policy Making in Developing States, Christopher Clapham(ed.), New York, Praeger Publishers, 1977.

Ancak, aşağıda ortaya konulduğı gibi Dawisha'nın ortaya attığı model Ürdün dış politikasının analizi açısından ciddi dezavantajlara da sahiptir. Bu çerçevede Dawisha tarafından ortaya atılan model temel alınarak, daha geniş bir analiz yapma imkanı veren yeni bir model ortaya konulmaya çalışılmış, çalışma bu yeni model çerçevesinde kurgulanmıştır.

Bilindiğı gibi dış politika, herhangi bir ülkenin bir başka ülkeyle ilgili aldığı karar ve eylemlerin tamamı olarak tanımlanabilir. Bir ülke bu karar ve eylemleri kendi egemenliğini ve gururunu korumak amacıyla alabileceğı gibi, amaçlarını gerçekleştirmek ve milli çıkarlarını korumak üzere de alabilir. Karar ve eylem bazı olay veya dış koşullara karşı bir tepki olarak da alınabilir.² Ayrıca, dış politika bazı analizciler tarafından karar alma mekanizmasının sonucu olarak da tanımlanmaktadır.³ Bu tanımlamaya göre bir ülkedeki karar alan kişilerin davranışları incelenirken, o ülkede geçerli olan siyasi, sosyal ve ekonomik koşullar da gözönünde bulundurulmalıdır ki, incelemekte olunan ülkenin dış politikası kavranabilsin.

Buna göre, 1947–1967 döneminde Ürdün'ün dış politikasını inceleyen, Muhammed Fadda, karar alan kişilerin davranışlarının, içinde bulundukları yönetim sorunu ile kültür ortamı dahil olmak

² Charles Lerche, Jr. ve Abdel A. Said, *Concepts of International Politics*, New Jersey, Prentice-Hall, 1963, s. 31.

üzere birçok etkenden etkilendiğini ve ayrıca bu kişilerin kişisel özelliklerinin Ürdün dış politikasının oluşturulmasında büyük etkisi olduğunu belirtmektedir.⁴ Diğer yandan Dawisha da benzer bir yorumda bulunmuştur. Dawisha'ya göre, "Orta Doğu bölgesinde dış politika, karar alan kişilerin hegemonyaları altındadır. Herhangi bir kişi Orta Doğu'nun herhangi bir ülkesinin dış politikasını kavramak istiyorsa, o ülkenin liderlik mevkiindeki kişinin özelliklerini analiz etmelidir."⁵ Dolayısıyla, bir Orta Doğu ülkesi olarak 'Kralı' ile simgeleşen Ürdün'ün başta bu çalışmanın konusu olan Filistin sorununa yönelik, dış politikasının çerçevesinin çizilmesinde karar vericiler ve liderlik önemli bir rol oynamaktadır.

Yukarıda belirtildiği gibi bu model, Türkiye ve İsrail haricindeki Orta Doğu ülkelerinin dış politikasının belirlenmesinin, ülkeye egemen olan güçlü bir kişinin büyük ölçüde denetiminde olduğu varsayımını temel almaktadır. Dawisha'ya göre; "Bölgede özellikle dış politikanın oluşturulması ve belirlenmesi, merkezi güçlü bir kişinin egemenliğindedir. Dış politik kararlar lider tarafından bizzat

³ F. Hopkins Raymond, ve Richard W. Mansbach, *Structure and Process in International Politics*, New York, Harper and Row, 1973, s. 156.

⁴ Mohammed İbrahim Fadda, *The Middle East Transition, A Study of Jordan's Foreign Policy*, New York, Asia Publishing House, 1971, s. vii.; C. Roy Macridis, *Foreign Policy in World Politics*, New Jersey, Prentice Hall, 1958, s. 12.

⁵ Dawisha, *op. cit.*, s. 63.

verilmektedir. Dış politika hükümetler tarafından ele alınsa bile genellikle son sözü söyleme yetkisi lidere aittir.”⁶

Dawisha, Orta Doğu ülkelerinin dış politika oluşturulma sürecinde karar vericileri üç halka çerçevesinde ele almaktadır:

Birinci Halka: Temel Karar Verici Halka (The principle decision maker circle)

Temel karar verici çerçevesine işaret eden bu halka genellikle devlet-hükümet başkanına ve bazen de ona destek veren bir ekipten oluşmaktadır. Bu bağlamda, siyasi iktidar ve gerçek güç başkan olan tek bir kişinin elinde toplanmıştır. Başkan sahip olduğu yetkilerinden tarım, sanayi, kalkınma, sosyal işler gibi iç konularla ilgili olanları başkalarına devredebilmektedir.⁷ Ancak dış politika ve askeri işleri tamamen kendisi yürütmektedir. Kendisi karar verme mekanizmasındaki etkili tek güçtür.⁸ Parlamento, bakanlar kurulu gibi kurumların dış politikayı ilgilendiren konulardaki rolü, sadece kararların alındıktan sonra tartışılması veya çok basit bir şekilde karar verme sürecinde etkinlik göstermesinden ibarettir.⁹

Dawisha, başkanın halk kitleleri üzerinde etkin rolü nedeniyle kararı veren başkanın liderlik vasfına büyük önem vermektedir. Bunun iki nedeni bulunmaktadır. Birinci neden,

⁶ Ibid., s.63 – 64.

⁷ R. D. McLaurin, (et. al.), *Middle East Foreign Policy: Issues and Processes*, New York, Praeger Publishers, 1982, s. 31.

⁸ Ibid s. 32.

bölgede iktidarların geleneksel niteliği, yani bu iktidarın Orta Doğu toplumlarının yapı taşını teşkil eden kabile sisteminin uzun yıllar boyunca etkisi altında kalmasıdır. İktidar geleneksel olarak uzun yıllardan beri kabile liderleri, köylerin ileri gelenleri elinde toplanmıştır. İktidarın bu geleneksel niteliği Orta Doğu bölgesindeki modernleşme sürecine rağmen hala geçerlidir. Dawisha'ya göre, “Orta Doğu bölgesinde geçen yirmi yıl içerisindeki gittikçe hızlanan modernizasyon süreci geleneksel iktidar modeline bağlı olan siyasi ilişkinin yapısını çok az miktar da etkilemiştir.”¹⁰

İkinci neden ise, Dawisha'ya göre dini (İslamı) faktörlerle ilişkilidir. İslamın siyasi kültür üzerindeki etkin rolü ve İslam dininin siyasi gücü devlet başkanına vermesi Orta Doğu bölgesindeki yaygın olan kişisel liderlik ögesini pekiştirmektedir.

Bu çerçevede, Dawisha'ya göre, “Orta Doğu’da dış politika genellikle kişisel olup ferdi girişimlerle yürütülmektedir. Bu nedenle, devamlılıktan yoksun yani dış politikanın devlet başkanının keyfine tabi olarak ani değişikliklere uğramasına ve liderliğin ani değişimi devletin dış politikalarının radikal bir şekilde değişmesine neden olabilecektir.”¹¹

İkinci Halka: Elit Yönetici Grup (The ruling elite)

⁹Idem.

¹⁰Dawisha, op. cit. s. 62.

Dawisha'nın modeline göre ikinci çerçeve, çok az sayıda bağımsız kişiden, hükümetin bazı kurumlarının temsilcilerinden oluşmaktadır. Temel karar verici bu halka içinde yer alan kişilerle periyodik olarak görüşmektedir. Dolayısıyla, bu kişiler karar verici üzerinde sınırlı da olsa bir etkide bulunabilmektedirler. Devlet başkanı zaman zaman bazı kararların alınmasında bu halkada yer alan aktörlere yetki vermektedir. Bu halkaya dahil olanlar sadece bakanlar kurulunun birkaç üyesi ve askeri kurumun temsilcilerinden oluşmaktadır.¹²

Dawisha, bu grubun dış politikayı oluşturma sürecinde etkinliğinin çok sınırlı olduğunu özellikle vurgulamaktadır. Bunun nedeni, dış politik kararların devlet başkanının mutlak egemenliğinde olmasıdır.¹³

Buna rağmen Dawisha birçok Orta Doğu ülkesinde askeri kurumun dış politikayı oluşturma sürecinde dikkate değer bir rolün olduğuna inanmaktadır: “Orta Doğu ülkelerinde dış politikada karar verilmesinin, askeri kurumun temsilcileri ile danışılmadan gerçekleştirilmesi düşünülemez.”¹⁴

Üçüncü Halka: Siyasi Elit (The political elite)

¹¹ Ibid s. 63.

¹² Ibid., s. 6.4

¹³ Ibid., s. 63– 64.

¹⁴ Ibid., s. 65– 66.

Bu halka, siyasi karar alma sürecinde rol oynayan ve siyasi eliti oluşturan bir grup kişiden meydana gelmektedir. Bu kişilerin etkinliği sahip oldukları siyasal güçle doğrudan ilişkilidir.¹⁵

Dawisha'ya göre, bu halka parlamento ve siyasi partilerden meydana gelmektedir. Bu siyasi kurumlar halkın temsilcisi olarak politik karar alma sürecinde etkili olabilmektedirler. Ancak dış politika oluşturulmasındaki rolleri ya çok zayıftır veya hiç yoktur.¹⁶

Kurduğu modelde Dawisha'nın öne sürdüğü tezin aksine Ürdün örneğinde, Kral devlet yönetiminde temel belirleyici olmakla birlikte, Ürdün dış politikasının oluşumunda ve izlenmesinde yegane faktör olarak görülmemelidir. Bu çerçevede bilimsel bir analiz açısından diğer faktörlere de önem verilmesi, ayrıca Ürdün'deki temel kararları oluşturma çerçevesinin daha geniş olduğunun altının çizilmesi gerekmektedir. Karar verici halka içinde devletin başı olan krala ilaveten Veliaht (Kral yardımcısı), başbakan başta olmak üzere kabine üyeleri, kraliyet makamının başdanışmanları, genelkurmay başkanı ve genel istihbarat başkanı da yer almaktadır. Ancak bu halka içindeki kişilerin karar alma mekanizmadaki rolleri kişiden kişiye

¹⁵ Ibid., s. 66.

¹⁶ Ibid., s. 66-67.

değişmektedir. Ayrıca alınacak kararın niteliği de önem kazanmaktadır. Buna ilaveten her kişinin ikna kabiliyeti ve krala olan yakınlığının derecesi gibi faktörler de önemli rol oynamaktadır. Bu halka içindekilerin karar alma mekanizmasındaki rollerini etkileyen bir takım iç ve dış faktörler de bulunmaktadır.¹⁷

İkinci halkada (elit egemen grup), Dawisha askeri kurumların dış politika oluşturmadaki rolünü biraz abartmıştır. Ürdün örneğinde, kendi çıkarları ve işlerini ilgilendiren konuların dışında, askeri kurum alınacak herhangi bir politik dış karara fazla karışmamaktadır. Dolayısıyla Ürdün'de alınan kararların çoğu incelendiği zaman, ordunun sürekli bir müdahalesi veya etkinliği gözlenmemektedir. Askeri kurumun dış politikaya karışmamasının temel nedeni krala ve kralın liderlik yöntemine olan mutlak bağlılığıdır. Bu duruma örnek olarak askeri kurumlara danışılmadan alınan bir takım dış politika kararları gösterilebilir. 1967 Savaşı'nda Arap orduları yanında İsrail'e karşı savaşa katılma kararı alınırken askeri kuruma danışılmamıştır. Dawisha'nın bakanlar kurulu kararlarının genellikle askeri kurumun kararlarına uygun olarak alındığına dair tezi genellikle doğru değildir. Örneğin, Kral ve ordu Bağdat

¹⁷ John Spanier ve Eric Uslaner, *How American Foreign Policy is Made*, New York; Praeger Publishers, 1974, s. 55.

Paktı'na girmeye istekli olmalarına rağmen kamuoyu baskısı nedeniyle bakanlar kurulu bunu kabul etmediğinden bu istek gerçekleşmemiştir. Dönemin başbakanı bu tutumu üzerine görevini kaybetmesine rağmen sürecin bitiminde almış olduğu karar geçerliliğini korumuştur. Bu nedenle Dawisha modeli çerçevesinde ikinci halkanın dış politika üzerindeki etkisi varsayımının Ürdün için uygulanabilir olması için değişikliklere uğraması gerekmektedir. Bu nedenle bu halkanın üyeleri arasına, önerilen modele uygun olarak birinci çerçeveye yerleştirilen dışişleri, savunma ve içişleri bakanları haricinde diğer kabine üyelerinin dahil edilmesi gerekmektedir. Ayrıca, bakanlıklarda çalışan danışman ve genel sekreterler, içişleri uzmanları, yüksek düzey bürokratlar ve hükümetin değişik kurumlarında görev almakta olan ve dışişleri konularında zaman zaman görüşlerine başvurulmuş yüksek mevkilerdeki devlet görevlileri de bu halkaya dahil edilmelidir.

Bu halkada yer almakta olan gruplar kararları fiilen almamaktadır. Ancak alınacak kararlar üzerinde etkin rol oynamaktadırlar. Zira bu halkadakilerin görevi büyük ölçüde karar almakta yetkili olan birinci halkanın içinde bulunan kişilere alternatif politikalar için gerekli olan bilgi ve önerileri sunmaktır. Dolayısıyla bu ikinci halkanın etkinlik derecesi büyük ölçüde karar alma yetkisi olanlara sağlanan bilgilerin yeterliliğine bağlıdır. Buna ilaveten bu etkinlik, devlet

başkanının kişiliği ve liderlik tarzına, yine bu halkada bulunan kişilerin kendi görüşlerini açıklayabilme yeteneklerine ve çıkarlarını belirlemede sağladıkları bilgilerin veriliş şekline de bağlıdır. Dolayısıyla bu halka içinde yer almakta olan kişilerin etkinlik derecesi kişiden kişiye değişmekle beraber zamana ve ilgili politik konuya göre de değişkenlik göstermektedir.

Elit politikacılardan oluşan üçüncü halkaya ilişkin ise, Dawisha'nın modeline göre bu halka parlamento üyeleri ile siyasi partilerden oluşmaktadır. Dawisha'ya göre, siyasi partiler yöneticilere bir nevi yasallık kazandıran birer araç olarak nitelendirilirken, parlamento ise yönetim kararlarını onaylayan elastiki bir mühür olarak tasvir edilmiştir. Buna ilaveten Dawisha'ya göre, Ortadoğu'da parlamento ile siyasi partiler siyasi liderliklere yalnızca anayasal meşruiyet kazandırmaya yaramaktadır. Dış politikadaki rolleri ya çok zayıftır ya da hiç bulunmamaktadır.

Ürdün'deki siyasi karar oluşturmada parlamento ve siyasi partilerin rolünün Dawisha'nın öne sürdüğü gibi tamamen etkisiz ve yasallık sağlama işlevini haiz olduğunu ileri sürmek büyük bir yanlışlık olacaktır. Bununla beraber parlamento ve siyasi partilerin dış politikadaki rollerinin, karar oluşturma organlarına göre net bir şekilde zayıf olduğunu belirtmek yerinde olacaktır.

Parlamento ve siyasi partilerin sadece siyasi otoriteye meşruiyet kazandıran elastiki bir mühür oldukları tartışmaya çok açık bir iddiadır. Baas, Komünist Parti ve Nasırcılar gibi bazı siyasi partilerin Irak, Mısır, Suriye veya SSCB’de bulunan liderliklere olan bağlılığı nedeniyle, bu partiler siyasi otorite nezdinde her zaman bir kaygı kaynağı olmuştur. Dolayısıyla Ürdün’de siyasal otorite ile siyasi partiler arasındaki ilişki çoğu zaman hasmane olmuştur. Bu çerçevede 1950’li yılların ortalarında, yönetimi devirmeye yönelik faaliyetleri nedeniyle bazı siyasi partiler 40 seneden fazla süren bir süre için yasaklanmıştır.

Diğer yandan, değişik zamanlarda parlamento siyasal otoritenin görüşüne aykırı kararlar da almıştır. Bunların en belirgin örneği, parlamentonun Fransa’nın Cezayir’deki politikasını protesto etmek amacıyla 1956 yılında Ürdün hükümetinin Fransa ile ilişkilerini kesmeye zorlamasıdır.¹⁸

Yukarıda anlatılanlara ilaveten, Ürdün parlamentosu anayasaya göre sahip olduğu mali ve siyasi denetim yetkisine dayanarak hükümetin izlediği bir takım politikaları reddetmekte ve bakanlar kurulundan güvenoyunu geri alabilmektedir. Bunun örneği parlamentonun 1963 yılında dönemin başbakanı Semir El-

¹⁸ Muthakkarat Majlis Al-Nuwab, Jordan House of Representatives, Vol.16, No:28, (October 1956), s. 7.

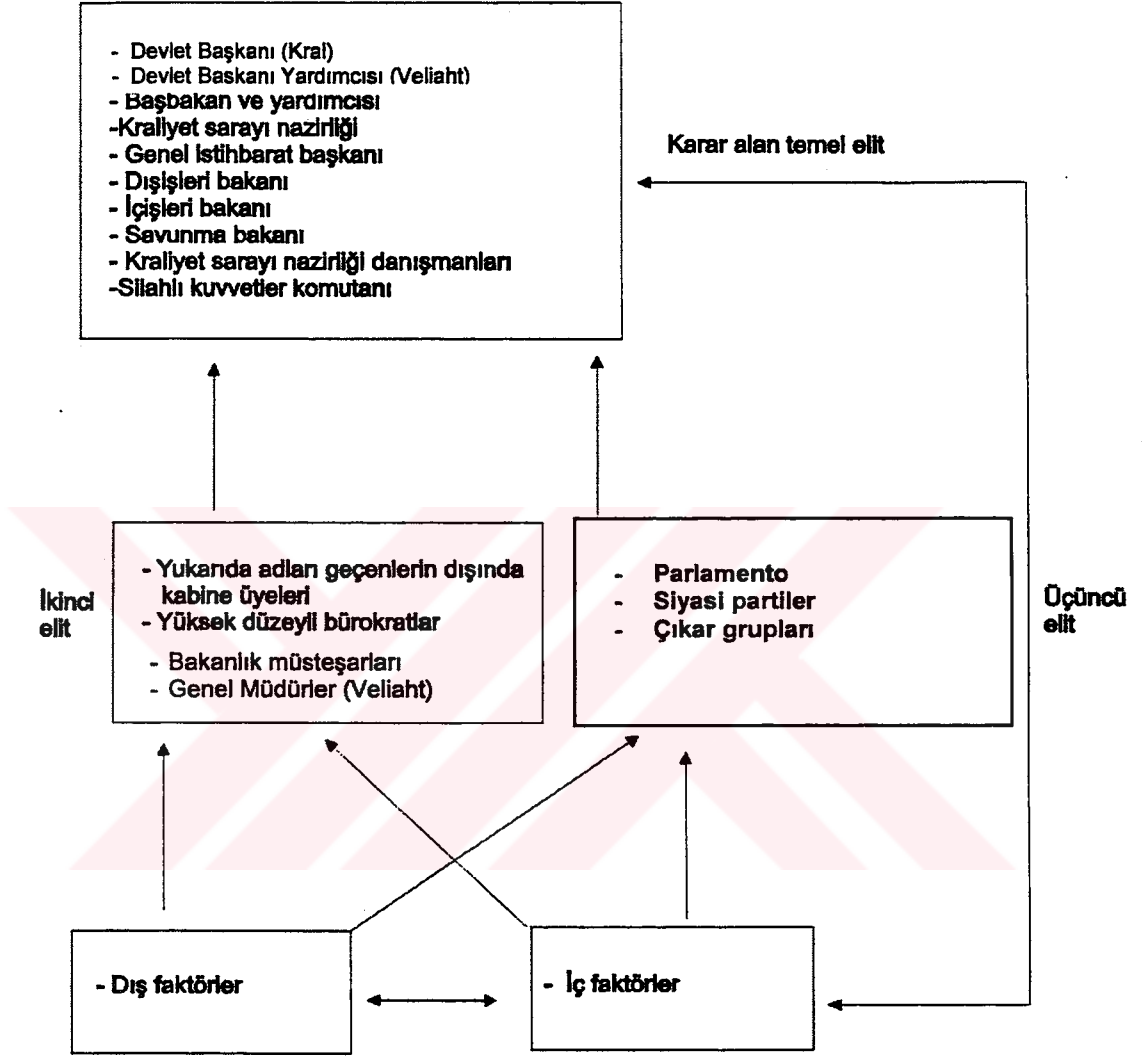
Rifai hükümetinin izlediği politikayı veto ederek, istifaya mecbur etmesidir.¹⁹

Ürdün dış politikasının oluşum sürecinin analizinde öncelikle vurgulanması gereken, Ürdün'de Kralın devletin başı olarak dış politikayı oluştururken önemli ve merkezi bir rol oynadığının vurgulanmasıdır. Ancak, daha önce belirtildiği gibi, zaman zaman etkili faktörler vardır ki; bunlar devlet başının yetkisini sınırlı kılmaktadır. Bu faktörler etkinliğini hem anayasadan hem de ayrıca aşağıda anlatılacağı gibi bir takım iç ve dış (uluslararası ve bölgesel) faktörlerden almaktadır.

Bu çerçevede dış politika çok sayıda iç ve dış faktörün ışığı ve etkisi altında dar çerçeveli bir grup tarafından oluşturulmaktadır. Bu faktörler aynı zamanda, karar oluşturma mekanizmasında yer alan kişilerin davranışları üzerinde de etkilidir. Bu olgu bu çalışmada kullanılan analiz yönteminin temel taşı oluşturmaktadır. Bu analiz modelinin temel dinamiği aşağıdaki çizelgede açıklanmıştır. Önerilen modele Dawisha tarafından önerilen modelden dayanak sağlanmış olmasına rağmen, bir takım değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler daha çok karar oluşturma mekanizmasındaki halkaların belirlenmesi ile bu halkaların içerdiği karar oluşturan elit kişilerle, hükümet

¹⁹ Anne Pollack Sinai, *The Hashmite Kingdom of Jordan and the West Bank*, New York, American Academic Association for Peace in the Middle East, 1977, s. 110.

Ürdün Dış Politikasında Karar Alma Mekanizması

Önerilen analitik modelin özeti

kurumlarıdır. Bu yapılırken daha çok bu halkaların her birinin etkinliği ve dış politika oluşturulmasındaki rolü göz önüne alınmıştır.

Bu model çerçevesinde, bu çalışmada Ürdün'ün Filistin sorununa yönelik dış politikası ele alınarak bazı konulara açıklık getirilmeye çalışılacaktır. Öncelikle, 1897'de Siyonistlerce düzenlenen Basel Kongresi incelenerek Filistin sorunu ve İsrail devleti ile mücadele dönemi, İsrail devletinin kurulmasını kararlaştıran bu kongre ve kongrenin arkasındaki uluslararası anlaşmaların Filistin sorununa yansımaları ele alınacaktır. Bu anlaşmalardan 1916 tarihli Sykes-Picot Anlaşması ile Filistin topraklarında Yahudilere ulusal bir vatan kurulması gerekliliğini içeren 1917 tarihli Balfour Deklarasyonu ve 1919'da Paris'te toplanan barış konferansı da ele alınacaktır.

Paris Barış Konferansı, Araplarla Siyonistler arasındaki ilk barışçı buluşma olarak nitelendirilmektedir. Konferans'da Arapların amacı Fransız ve İngiliz işgaline karşı Siyonistleri kendi saflarına çekmekti. Buna karşın Siyonistler ise hedeflerinin bir Yahudi devleti kurmak olmayıp, Yahudileri Arapların egemenliği altında Filistin'e iade etmek olduğunu belirterek, Arapların güvenini kazanmaya çalışmışlardı.²⁰

²⁰ Mark Tessler, A History of the Israeli-Palestinian Conflict, Indiana, Indiana University Press, 1994, s. 152.

Bilindiği gibi bu tarihte biri Arap, diğeri Yahudi olmak üzere Filistin topraklarının iki devlete bölünmesini içeren bir tasarı ortaya çıkmıştı. Bu girişim başta Filistinliler olmak üzere tüm Arapların büyük protestolarına neden olmuştur.²¹ 1947'de Birleşmiş Milletler biri Filistinli Araplara, diğeri Yahudilere ait olmak üzere Filistin topraklarında iki ayrı bağımsız devlet kurulmasını öngören 181 sayılı kararını almıştır. Karar Araplar tarafından reddedilirken, Yahudiler tarafından memnuniyetle karşılanarak bunun İsrail devletinin kurulması anlamına geldiği belirtilmiştir.

Bu arada, I. Dünya Savaşı sırasında Fransa ve İngiltere tarafından desteklenen Arap bağımsızlık hareketi, Arapların Osmanlı Devleti'nden ayrılmasını sağlamıştır. Fakat, Arap bağımsızlık hareketinin asıl hedefi tam bağımsızlığı elde ederek birleşik bir Arap devleti kurmaktır. Bu da İngiltere'nin Şerif Hüseyin Bin Ali'ye verdiği sözdü. Ne var ki, Osmanlı Devleti'nin parçalanması üzerine İngilizler Araplara verdikleri vaatleri yerine getirmeyerek, Arap topraklarını Fransa ile birlikte kontrol altına aldılar. Dolayısıyla, İngiltere Arapları Osmanlılara karşı ayaklandırmak maksadıyla kullanmıştı. İngiltere'nin asıl amacı, Arapların çıkarlarını korumak değil, kendi sömürgeci çıkarlarını gerçekleştirmektir. Bu çerçevede İngiltere, *Trans-Jordan* olarak

²¹ Ralphe Patai, *The Kingdom of Jordan*, New York, Asia Publishing House, 1958, s. 42- 43.

tanımlanan Doğu Şeria Emirliğinin kurulması için Kral Abdullah Bin El-Hüseyin'i destekleyerek, 1921'de bu emirliği kendi himayesine almıştır. Ayrı bir siyasal yapı olarak bu emirliğin kurulmasına rağmen, Kral Abdullah liderliğindeki Ürdün ile Filistin halkı arasındaki sıkı bağlar devam etmiştir.

İngiltere tarafından gerçekleştirilen bu bölme operasyonu iki halk arasındaki bağları yok edememiştir. Bunun en önemli nedeni dini; Mescidi Aksa ve Kubbeti Sakra Mescidi'nin Kudüs şehrinde bulunması ve Haşimiler'in kendilerinin Ehlibeyt'ten geldiğini düşünerek Muhammedi mesajın mirasçıları olarak görmeleridir. Dolayısıyla, Şeriat açısından bu yerlerin yönetiminin kendi sorumlulukları altında olması gerektiğine inanmışlardır. Diğer etken millidir. Haşimiler Arap bağımsızlık hareketini kendilerinin başlattığını belirterek, Osmanlı devletine karşı ayaklanmanın liderliğini kendilerinin yaptıklarını savunmuşlardır. Dolayısıyla Filistin'i Haşimi egemenliğinden ayırma girişimi, öne sürdükleri liderlik argümanı ile çelişmekteydi. Bundan başka birtakım ekonomik etkenler de bulunmaktaydı. Filistin topraklarında çeşitli doğal kaynaklar bulunmaktadır. Bu topraklar, Şeria nehrinin doğusunda kurulan Doğu Şeria Emirliği topraklarının aksine tarıma elverişliydi. Doğu Şeria Emirliğinin büyük bir kısmı çöllerden oluşurken, doğal zenginlikler açısından çok fakirdi. Diğer etken ise sosyal

etkendir ki, Ürdün ve Filistin’de yaşayan aileler arasında sıkı akrabalık bağları mevcuttur.

Bütün bu etkenlerin sonucunda, Filistin sorununun sadece Filistin halkını ilgilendiren bir sorun olmadığı, aynı zamanda Ürdün’ün de bir sorunu olduğu kabul edilmiş ve bu olgu bu tarihten itibaren Ürdün dış politikasının şekillenmesinde doğrudan etkide bulunmuştur. Bu çerçevede, Ürdün liderliğinin 1916–1998 yılları arasında gerçekleştirdiği tüm karar, eylem ve işlemler aşağıdaki şekilde dönemleştirilebilir:

1916’da Osmanlı İmparatorluğu’na karşı başlatılan Arap bağımsızlık hareketinin ortaya çıkışından Doğu Şeria Emirliği’nin kurulduğu 1921’e kadar geçen dönem; Emirliğin kurulmasından Haşimi Ürdün Krallığının kurulduğu 1946 yılına kadar geçen dönem; bu tarihten, İsrail Devleti’nin kurulduğu 1948 yılına kadar geçen dönem; 1948’den, tüm Filistin topraklarının işgal edildiği 1967’ye kadar ki dönem ve bu tarihten Filistin Kurtuluş Örgütünün kurulduğu 1964 yılından 1998’de Ürdün’ün İsrail’le arasındaki çatışmaya son veren anlaşmanın imzalanmasına kadar uzanan dönem.

Ürdün dış politikasının şekillenmesinde Filistin sorunundan kaynaklanan birtakım öğeler her zaman etkili olmuştur. Fakat, zaman içinde bu öğelerin etkisi farklılaşmış, Ürdün’ün Filistin sorunundaki politikası değişim göstermiştir. Bu çerçevede,

örneğin 1956'dan itibaren Mısır'da Cemal Abdunâsır'ın ortaya çıkıp Arap milliyetçiliği politikası izlemeye başlamasıyla, Ürdün'de Haşimilerin sahip çıktığı milliyetçiliğin önderlik rolü zayıflamıştır. Filistinliler de Ürdün Kralı Hüseyin'in yerine, artık Nasır'ı Arap milliyetçiliğin babası olarak görmüşler ve Filistin sokaklarında Nasır'ın sloganları geçerli olmaya başlamıştır. 1967 Savaşı da bu bağlamda büyük rol oynamıştır. Filistinliler, İsraililerin geri kalan Filistin topraklarını işgal etmeleri ile son bulan olayların sorumluluğunu savaşı en sonuna kadar sürdüren ülke olmasına rağmen, Ürdün'e yüklemişlerdir. Oysa Filistin'in kaybedilmesi Arapların hezimetinin sonucunda, Nasır dahil olmak üzere tüm Arap ülkelerinin ortak sorumluluğunda gerçekleşmiştir. Ne var ki, Abdunâsır'a bağlı olan Arap medyası hezimette Ürdün yöneticilerini tek suçlu olarak göstermeyi sürdürmüştür.

1970'de Filistinliler ile Ürdünlüler arasında patlak veren çatışmalar iki halk arasındaki tarihi ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir.²² Filistinlilerin kendi devletlerini Ürdün toprakları üzerinde kurmaya niyetlenmeleri çatışmaları başlatmış ve bunun sonucu olarak binlerce sivil hayatını kaybetmiştir. Bu savaşın en büyük kışkırtıcısı ise 1964'de kurulan Filistin Kurtuluş Örgütü yöneticileriydi. Örgüt, o tarihten itibaren Filistin halkının

²² Naser Tahboob, *Al Siyaseh Al Kharijyah Al Urduniyah Wal Bahs An Al Salam*, Amman, Amman Publishing House, 1994, s. 146.

temsilcisi olarak kabul edilerek temsilcilik görevini Ürdün'den almıştır. Nasır ise bu örgütü yoğun bir biçimde destekleyerek kendisinin Arap milliyetçiliğinin babası olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır.

Kudüs üzerindeki vesayetin Haşimilere ait olması vasıtasıyla Ürdün yöneticileri ile Filistin halkı arasındaki mevcut dini bağ da İsrail'in Kudüs'ü ilhakıyla zayıflamıştır. Bundan sonra Ürdün'ün rolü sadece Mescid-i Aksa ve benzeri bazı dini kurumların denetleyicisi olarak kalmıştır. Bugün de Filistin'deki vakıflar idaresi ve bu yerlerin mali işleri hala Ürdün'e bağlıdır. Yine de, bugüne kadar meydana gelen tüm olaylara rağmen, Ürdün Filistinlileri koruma ve kollama çabasını sürdürmektedir. Nitekim, 1948'den bu yana Filistin topraklarından ayrılan iki milyona yakın mülteciye Ürdün vatandaşlığı verilmiştir.²³

Bu çalışmada Ürdün'ün Filistin sorunundaki bu rolü analiz edilmeye çalışacaktır. Bu çerçevede tezin temel sorunsalı Ürdün'ün dış politikasının Filistin sorununa etkisinin olumlu olup olmadığıdır. Buna ek olarak, son bölümde bazı politika seçenekleri üzerinde de durulacak, böylece çalışmanın sadece betimleyici değil aynı zamanda çözümleyici bir nitelik kazanmasına çalışılacaktır.

²³Ürdün'deki Filistinli sayısı hakkında daha geniş bilgi için bkz. Peter Joiser, *Jordan in The Middle East Incidents*, Colorado, Wistivo Limited Publishers, 1980, s. 65

Son olarak belirtilmesi gereken husus çalışmada literatür taramasına dayalı bir araştırma yönteminin benimsenmiş olduğudur. Bu çerçevede Arapça, İngilizce ve Türkçe çeşitli kaynaklar kullanılmış; Ürdün iç ve dış politikası tarihi, Filistin sorunu, genel Ortadoğı tarihi ve Ortadoğı'nun politik yapısı ile ilgili kaynaklara ulaşılmıştır. Ayrıca bazı politikacıların demeçleri ve hatıraları ile yayınlanmış bültenler, resmi belgeler Arap gazeteleri ve dergileri de kullanılmıştır. Ürdün'de özellikle idari mekanizma içinde yer alan bazı kişiler ya mülakat tekliflerini reddetmişler, ya isimlerinin kullanılmasına karşı çıkmışlar ya da söyledikleri Ürdün resmi görüşünün tekrarından öteye geçememiştir. Bu yüzden çalışmada istenilen düzeyde mülakat kullanılması mümkün olmamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÜRDÜN'ÜN DIŞ POLİTİKASININ TEMEL İLKELERİ

1919'da Birinci Dünya Savaşı bitiminde, Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında olan Arap ülkeleri Müttefiklerin egemenliği altına girmişti. Savaş bitiminde, daha önce tek bir yönetsel birim olan Şam Diyarı olarak bilinen bölgeler İngiltere ve Fransa arasında bölüşülmüştü.²⁴ Bu bölüşüme, Şeria Nehri'nin doğusunda bulunan ve günümüzde Haşimi Ürdün Krallığı topraklarını oluşturan bölgeler de dahildi. Bölgenin sahip olduğu önemli stratejik doğal zenginlikler, İngiltere ve Fransa'nın bölgeye önem vermesine neden olmuştu.²⁵ Bu iki devlet bölgeyi birkaç devletçiğe bölüp, aralarında bölüşerek, egemenliklerine dahil etmişlerdi. Doğu Şeria bölgesi de dahil olmak üzere, Filistin ve Irak İngiltere'ye; Suriye ve Lübnan ise Fransa'ya verilmişti.

Böylesi bir bölünmüşlük altında, bu bölgelerde nasıl bir politik çizginin egemen olacağı açıktır. İngiltere'ye tabi olan bölgeler İngiltere'nin politikasına bağlıyken, Fransa'ya tabi olan bölgeler Fransa'nın politikasını uygulamaktaydı.

Doğu Şeria Emirliği olarak adlandırılan Ürdün Devleti'nin politik çizgisi de bu çerçevede belirlenmekteydi. Ürdün'ün iç ve

dış politikası oluşturulmadan önce İngiltere ile anlaşarak belirleniyordu. Bu durum 1946' ya kadar devam etti ki; bu tarihte Emirlik, Krallığa dönüştürülerek Ürdün'ün dış politikası İngiltere'nin egemenliğinden yavaş yavaş kurtulmaya ve ülkeyi ilgilendiren kararların alınma sürecinde belli bir özgürlük egemen olmaya başladı.

Dolayısıyla, Ürdün dış politikasının değişik aşamalardan geçtiğini söyleyebiliriz. Bu değişiklikler Doğu Şeria Emirliğinin kurulduğu 1921'den İngiltere'den gerçek anlamda bağımsızlığın elde edildiği 1946'ya kadar sürmüştür. Bu dönemde Ürdün'ün dış politikası İngiliz dış politikasına sıkı bir şekilde bağlıydı. Buna ilaveten, İngiltere'nin ekonomik ve askeri sektörler üzerindeki egemenliği de çok sıkıydı. 1946'dan itibaren, Ürdün, dış politikasını belirlemede İngiltere'den bağımsızlığını hızlı bir şekilde kazanmaya başlamıştır. Özellikle Kral Hüseyin Bin Talal'ın yönetime geçip birtakım kararlar almaya başlaması, Ürdün'ün bağımsız siyasi kararlar almasına meşruiyet kazandırmıştır. Bu bölümde, bu politikanın temelleri ve Arap-İsrail sorunundaki yansımaları incelenecektir.

²⁴ Şam Diyarı olarak adlandırılan bölge günümüzde Suriye, Ürdün, Filistin, İsrail ve Lübnan'ı kapsamaktaydı.

²⁵ Mary C. Wilson, *King Abdullah, Britain and Making of Jordan*, Londra, Cambridge University Press, 1987, s. 39.

1. Arap Bağımsızlık Hareketi ve Doğu Şeria Emirliği'nin Kurulması

19. yüzyılda hızla çöküş sürecine giren Osmanlı Devleti 1908'den itibaren İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından idare edilmeye başlanmıştı. Bu yönetimin sonucu olarak da Osmanlı Devleti Almanya ve Avusturya-Macaristan'la birlikte İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı ittifaka katılmıştı.²⁶ İttihat ve Terakki yönetimi etkilendiği milliyetçiliğin etkisiyle, Osmanlı Devleti'ni Türkleştirme çabasına girmişti. Bu çerçevede, siyasi otorite Türk kökenlilerin eline geçmiş, yönetimde sınırlı miktarda değişik soylara mensup kişiler kalmıştı. Bu yeni yönelim ve düzenlemenin başka bir özelliği de sömürgeci yönetimlere karşı düşmanlığın ve özgürlük hareketlerinin desteklemesi idi.

Burada bir noktaya işaret edilmelidir; Mısır'ın İngiltere tarafından 1882'de ve Libya'nın İtalya tarafından 1911'de işgal edilmeleri, Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki gücünü ve etkinliğini zaafa uğratmıştı.²⁷ Bunun da büyük etkisiyle I. Dünya Savaşı devam ederken İngiltere'nin desteğiyle merkezi Beyrut'ta olan güçlü, milliyetçi ve laik bir Arap hareketi ortaya çıkmıştı. Bu hareketin üyelerinin büyük bir çoğunluğu Hristiyan Araplardan oluşuyordu. Savaş, İttihat ve Terakki ile simgeleşen Türk milliyetçi hareketine karşı harekete geçmek için uygun bir

²⁶ Kemal Salibi, *The Modern History of Jordan*, Londra, Bernard Associated Press, 1993, s. 33.

²⁷ *İbid.*, s.30.

fırsat olarak görülmüştü.²⁸ Hareketin kuruluş amaçlarından biri de ideolojik olup Osmanlı egemenliğinden kurtulup laik bir Arap devleti kurmaktır. İngiltere, kendi hedeflerini gerçekleştirmek için hareketi çok önemli bir fırsat olarak değerlendirmiş ve hareketle ilişki kurup destek sağlamıştır. Bu bağlamda, aynı zamanda Mekke bölgesi Emiri Şerif Hüseyin Bin Ali'den kendi liderliğinde bir Arap devleti kurulmasına karşılık, Osmanlı egemenliğine karşı Arapların milliyetçi bir ayaklanma başlatması talep edilmiştir. İngiltere'nin bu isteği; Şerif Hüseyin Bin Ali'nin 10 Haziran 1916'da Osmanlı Devletine karşı başlattığı hareketle gerçekleşti ve Şerif Hüseyin Bin Ali kendisini Hicaz bölgesi kralı ilan etti.²⁹

1 Kasım 1918'de Şerif Hüseyin'in üçüncü oğlu olan Şerif Faysal İngiltere'nin yardımı ile Şam'a girerek Hicaz'da bulunan babasının krallığına bağlı ve idari yönetimi kendisine ait olan bir Arap hükümeti kurduğunu ilan etti. Faysal'ın bu girişimi, merkezi Beyrut'ta bulunan milliyetçi Arap hareketi tarafından onaylanarak desteklenmişti. Hareket üyelerinin son hedefleri; Osmanlı Devleti'nden nihai bağımsızlığı elde edip, bağımsız bir Arap devleti kurmaya daha çok yaklaşmaktır. Ancak, kendi hareketlerine verilen desteğin İngiltere'nin düzenlediği bir kandırmaca olduğunu bilemediler. 1916'da Fransa ile Sykes-Picot

²⁸ İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin temel özellikleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Sina

Anlaşmasını gizlice imzalayan İngiltere, Fransa'ya Suriye-Lübnan ve Kuzey Irak'ı işgal etme hakkını tanıırken, kendisi Filistin ve Irak'ın geri kalanı ile Doğu Şeria bölgesini işgal edecekti. Buna ek olarak, 1917'de İngiltere Dışişleri Bakanı Arthur James Balfour kendi adıyla anılan bir deklarasyon yayınlamış, bu çerçevede, Britanya'da bulunan Yahudi cemaatinin liderlerine gönderdiği mektupta İngiliz hükümeti adına tüm Yahudilere Filistin topraklarında ulusal bir devlet kurabilmeleri için söz vermişti.³⁰ Burada 1915'de Arap ayaklanması patlak vermeden önce, Hüseyin ile McMahon arasındaki geçen ve hazırlık dönemi olarak nitelenen mektuplaşmalar da hatırlatılmalıdır. Bu mektuplaşmalardan anlaşılıyor ki; Şerif Hüseyin'in Türklere karşı ayaklanma başlatmasına karşılık, İngiltere kendisini bağımsız ve birleşik bir Arap devleti kralı olarak ilan etmeyi taahhüt etmektedir. Ayrıca, İngiliz Hükümeti Şerif Hüseyin'in krallığı için büyük tehlike oluşturan Hicaz'daki İbni-Suud ile anlaşmazlığında da yardımcı olmaya söz vermektedir.³¹

Görüldüğü gibi, İngiltere Arapları kendi tarafına çekmek için izlediği akıllıca ve kurnazca politika sonucu, Arapları Osmanlı İmparatorluğu'na karşı kıskırtmayı başarmıştır. İngiltere

Akşin, Türkiye'nin Yakın Tarihi, 2. B., Ankara, İmaj, 1996, s. 45-56.

²⁹ Wilson, *op. cit.*, s. 29.

³⁰ Fredi Khouri, *Arab Israeli Dilemma*, New York, Syracuse University Press, 1976, s. 98.

Arapların başlatacakları bir isyanın, destekçisi olmazsa başarılı olamayacağını çok iyi biliyordu. Dolayısıyla, Arapların bağımsız devlet kurma isteklerini kullanarak bunu kendi çıkarları çerçevesinde yönlendirmiştir. Bu arada İngiltere gizlice Siyonist hareket ile de işbirliği yapmaktaydı ve Yahudilere kendi devletlerini kurmaları için yardım etme sözü vermişti. Yani bir bakıma, İngiltere aynı anda iki cephede oynamaktaydı ve Arapların ayaklanmasıyla istediği gerçekleşti. Ne var ki, İngiltere Osmanlı Devleti hezimete uğradıktan sonra verdiği sözlerden cayarak Arap dünyasında yeni bir istilacı rolü üstlenmiştir. Kral Hüseyin'in oğlu Şerif Faysal, Osmanlı askeri birlikleri ile çatışmak üzere Suriye'ye giderken, İngiltere ona büyük destek sağlayarak Osmanlılara karşı zafere ulaştırmıştır. Bu başarıdan sonra, Suriye'de Şerif Hüseyin liderliğinde Mart 1920'de bir Arap hükümeti kurulmuştur. Ne var ki, yine İngiltere'nin onayıyla Fransa Şerif Faysal'a karşı savaş ilan ederek Temmuz 1920'de Şerif Faysal'ı Suriye'den kovmuştur.³²

Bu arada Prens Abdullah askeri birliklerin başında Medine'den kardeşi Şerif Faysal'a yardım sağlamak amacıyla hareket etmişti. Fakat, Şam'a ulaşabilmesi için Doğu Şeria topraklarından geçmesi gerekmektedir. Prens Abdullah Kasım

³¹ Adam Charfinkle, *Israel And Jordan in The Shadow Of War*, New Jersey, Princeton University Press, 1970, s. 17.

³² *Ibid.*, s. 18-19.

1920'de Ürdün'ün ilk başkenti olan Ma'an'a ulaştı.³³ Fransızlara karşı savaşmakta olan kardeşine destek sağlamak amacıyla yürüyüşünü sürdürdü. Fakat İngilizler hemen devreye girerek, kendisinin Doğu Şeria topraklarında, kardeşi Faysal'ın ise Irak'ta birer krallık kurmaları için görüşmeler başlattılar. Bu görüşmeler 1921'de sonuçlanmış, kurulan yeni emirliğin adı Haşimi Ürdün Emirliği olmuştur. Buna karşı Suriye, Fransızlara bırakılacaktı. Prens Abdullah ve kardeşi Prens Faysal bu çözümü kabul etmişlerdir.

Dolayısıyla, o dönemde geçerli olan siyasi koşulların Ürdün Devleti'nin kurulmasında temel bir role sahip olduğu söylenebilir. Prens Abdullah, gelişmelerin ne yönde olacağını tahmin etmeden, sadece kardeşine yardımcı olmaya çalışıyordu. Ayrıca, Doğu Şeria Bölgesi Arap dünyası parçalanmadan önce, Suriye, Filistin ve Lübnan'dan oluşan büyük Suriye veya Şam Diyarı diye bilinen tek bir yapının parçasıydı. Bu bağlamda, İngiltere'nin Fransa'yla birlikte bölgeyi Osmanlılardan devraldıktan sonra siyasal coğrafyanın şekillenmesinde büyük rolü olduğu da söylenmelidir.

³³ Ma'an Ürdün'ün güneyindeki bir şehirdir. Günümüzde Ürdün- Suudi Arabistan sınırına en yakın Ürdün şehridir.

2. Ürdün Dış Politikasında Milliyetçi Boyutun Etkileri, 1921-1948

Doğu Ürdün Emirliği kurulmadan önce Osmanlı İmparatorluğu tarafından üç idari eyalete bölünerek yönetiliyordu: Güney bölgelerinin içeren El-Kerak Eyaleti; orta bölgeleri içeren El-Balka Eyaleti ve kuzey bölgelerini içeren Eclun Eyaleti.

I. Dünya Savaşı biterken Osmanlı orduları geri çekildiğinde, bu eyaletler Faysal liderliğinde kurulan krallığa bağlandı. Daha önce işaret edildiği gibi, Sykes-Picot Antlaşması'nın uygulamaya konulmasıyla bu bölgeler Suriye'den ayrılarak İngiltere'nin yönetimine bırakıldı.³⁴ İngiltere tarafından ulusal vatan olarak Yahudilere vaat edilen Filistin bölgesi, Arap yarımadası ve Irak arasındaki stratejik önemi dolayısıyla Doğu Şeria bölgesi İngiltere'nin kendi payına dahil etmek üzere özen gösterdiği bir bölge olmuştur. Bu bölgeler Kızıldeniz'in hakimiyeti açısından da önem taşıdığı için aynı önem Osmanlılar döneminde de gözleniyordu. Bu önem İngiltere'nin 1882'de Mısır'ı işgal etmesiyle daha da artmıştı. Dolayısıyla Osmanlı Devleti Mısır'daki kayıplarını, Kızıldeniz'e bakması nedeniyle Doğu Şeria bölgesiyle telafi edebileceğini düşünmüştü.³⁵

Doğu Şeria Emirliği'nin kuruluşu 18 Mart 1921'de Prens Abdullah ile o dönemde Sömürgeler Bakanlığı görevinde bulunan Winston Churchill arasında yapılan görüşmeler sonucunda Kudüs

Kongresi'nin bitiminde ilan edildi. Amman şehri emirliğin başkenti olarak belirlendi. Ülkenin ortasında bulunması ve o dönemde nüfusunun az olması Amman'ın seçiminde etkili olmuştu. Buna ek olarak, Prens Abdullah'ın iktidarına muhalefet eden bazı Ürdün aşiretlerinden uzakta olması da Amman'ın seçiminde etkili olmuştu. Doğu Şeria'nın o dönemdeki nüfusu toplam 225 bin kişi civarında idi. Bu nüfusun % 54'ü yerleşikti, % 46'sı ise hala göçebe hayatını sürdürmekteydi.³⁶ Emirlikte ayrıca Sultan II. Abdülhamit tarafından Kafkas bölgesinden göç ettirilen Çerkezlerden oluşan bir nüfus da yaşamaktaydı. Bunlar nüfusun % 5'ini oluşturmakta idi. Ayrıca siyasi yelpaze de çok zengindi. Bölgede İslamcıların yanı sıra solcular ve milliyetçiler vardı ki, bunlar o zaman nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturmaktaydılar. Dolayısıyla böylesi karmaşık bir siyasi kompozisyon tüm siyasi grupları dengede tutacak bir politikanın izlenmesini kaçınılmaz kılmaktaydı. Prens Abdullah'ın işini kolaylaştıran en önemli faktörlerden biri daha önce işaret ettiğimiz gibi, kendisi de dahil olmak üzere ülke nüfusunun büyük çoğunluğunun milliyetçi düşüncelere sahip kişilerden oluşması nedeniyle, bunların kendisine büyük destek vermeleri olmuştur. Bunun kanıtı Prens Abdullah'ın kurduğu ilk hükümet üyelerinin çoğunun milliyetçi görüşleriyle tanınan, her çeşit

³⁴ Wilson, op. cit., s. 54.

³⁵ Idem.

sömürgeci güce karşı olarak bilinen *Hizb-il İstiklal* partisi üyelerinden olmasıdır. Bu üyelerin hepsi Lübnan, Suriye ve Filistin bölgelerinden olup, yalnızca bir tanesi Doğu Şeria bölgesine mensuptu. Hükümet başkanlığını Suriye asıllı Raşid Tley üstlenmişti.

Kral Abdullah, Suriye, Filistin ve Doğu Şeria'yi kapsayan birleşik bir Arap devletinin kurulmasını isteyenlerin başında geliyordu. Ancak bu yöndeki istekleri her zaman İngiliz hükümeti tarafından geri çevriliyordu. Buna rağmen Abdullah sonunda İngiltere'yi kardeşinin Irak kralı olması için ikna edebilmişti. Bunun karşılığında milliyetçilerin Ürdün topraklarından Suriye'deki Fransız birliklerine ve Filistin'deki Siyonistlere karşı saldırıları önlenecekti.

Bu dönemde Ürdün'ün dış politikası, bütün Arap aleminin sömürgecilerden kurtarılması ve tek bir devlet halinde birleştirilmesini savunan milliyetçi düşüncenin etkisi altında kalmıştı. Bu düşüncenin babası, aslında Prens Abdullah'ın babası Şerif Hüseyin Bin Ali'ydi. Prens Abdullah da zamanla bu düşünceye inananlardan biri haline geldi. Düşüncelerini uygulamaya sokmaya hazırdı, ancak o dönemde geçerli olan güçler dengesi bunu gerçekleştirmeye izin vermiyordu. Dolayısıyla, iktidarda kaldığı dönem boyunca Abdullah duruma

³⁶ Ibid., s. 56

göre değişen politikalar izledi. Bu çerçevede, kurulduğu ilk dönemde Ürdün dış politikası milliyetçi düşünceler bağlamında şekillendi. Milliyetçi retoriğin ana hedefi tüm Arapların özgürlüğünü sağlamak ve tüm Arap halklarının birleşik bir ülke içinde birleştirilmeleriydi. Bunun da başlangıcı, Suriye, Lübnan, Filistin ve Ürdün'den oluşan büyük Suriye Devleti'nin kurulmasıydı. Ne var ki, bu hedef birçok engelle karşılaştı:

1)Arap dünyasının Fransa ile İngiltere arasında paylaşılmasını sağlayan Sykes-Picot Antlaşması'nın imzalanması ve hedeflenen birliğin bu antlaşmaya aykırı olması.

2)1917'de yayınlanan ve Filistin toprakları üzerinde Yahudilere ulusal bir vatan kurulmasını öngören Balfour deklarasyonu.

3)Arapların elde edecekleri bağımsızlık ve gerçekleştirecekleri siyasi birlik sayesinde, Fransa ve İngiltere'nin Arap dünyasının doğal zenginliklerini kontrol etmesini engellemesinin bu iki ülke de yarattığı endişe.

4)Suudilerin böylesi bir birliğe kendileri ile Haşimiler arasında süren rekabet ve savaş döneminde herhangi bir güçlü devletin varlığının kendilerine bir tehdit oluşturacağı gerekçesiyle muhalefeti.³⁷

³⁷ Ibid., s. 152.

5) Bazı Filistinli grupların böyle bir politikaya karşı çıkmaları. Hacı Emin El-Hüseyni bu muhalefete liderlik ederek Prens Abdullah Bin El-Hüseyn'in liderliğindeki herhangi bir birlik kurma girişimine karşı çıkmaktaydı. Bu grupların tek istekleri Filistin liderliği yönetiminde bağımsız bir Filistin devleti kurulmasıydı.³⁸

Tüm bu etkenler Prens Abdullah'ın bağımsız ve birleşik bir devlet kurma hedefine engel olmuştu. Dolayısıyla, Ürdün bu dönemde İngiltere ile sıkı ilişki kurmayı hedefleyen başka bir politika izlemeye yönelmiştir. Abdullah İngiltere ile ilişkilerin bozulmasının Arap dünyasının menfaatine değil zararına olacağına inanmıştı. Bu yüzden görüşmeleri sürdürmek ve iyi niyet gösterilerine devam etmenin, hedeflere ulaşmak için izlenecek en iyi yol olduğuna inanıyordu. Ne var ki, güçlü bir Arap muhalefedinin varlığı bu girişimleri başarısızlığa uğratmıştır. Muhalefet, Yahudi devleti sorununun kuvvet kullanılarak bastırılması gerektiğini savunarak, Prens Abdullah'ı İngiltere lehine ajanlık yapmakla suçlamıştır. Oysaki, Prens Abdullah Yahudilerle görüşmeler yapmanın bir Yahudi devleti kurulmasına onay verildiği anlamına gelmeyeceği ve kuvvete başvurma seçeneğinin Arapların çıkarlarına uygun olmadığı inancındaydı. Ona göre çözüme ulaşmanın en iyi yolu diplomasiyi

³⁸ Moshe Shemesh, *The Palestinian Entity (1959 - 1974)*, Londra, Cambridge University

kullanarak Avrupa'nın değişik bölgelerinden Filistin topraklarına doğru sürdürölen Yahudi göçünü durdurmaktı.³⁹

Bu yeni politik yönelimine rağmen, Prens Abdullah büyük Suriye'yi kurma yollarını denemeye hep devam etmekteydi. Bunun en belirgin göstergesi kurduğu hükümeti Arap bağımsızlık savaşında büyük emeği geçen milliyetçi Araplardan oluşturmasıydı. Ayrıca, Fransız işgallerine karşı çıkan mülteci Lübnanlıları kabul ederek, Doğu Şeria'nın El-Azrak bölgesine yerleştirmişti. Prens Abdullah'ın bu politikası, İngilizleri rahatsız etmiştir. Bu nedenle, İngiliz hükümeti muhalif Ürdün ve Filistin aşiretlerini güçlendirmeye ve Ürdün'ü ekonomik açıdan zayıflatmaya çalışmıştır.

1921–1948 yılları arası dönemde Ürdün'ün dış politikasına bakılacak olursa üç boyutta ortaya çıktığı görölecektir:

1) Ulusal Boyut: Siyasi otorite iç sorunlara yönelerek, ekonomik, askeri ve siyasi yönlerden devletin tüm kurumlarını inşa etmeye çalıştı. Buna ulaşmak için aralarında dinsel, ideolojik ve etnik farklılıklar olan halkın çeşitli sosyal gruplar arasındaki bağlar güçlendirilerek, ulusal bütünlük pekiştirilmeliydi. Ürdün halkı, Suriye, Irak ve Filistin kökenli Arapların yanı sıra Sultan II. Abdülhamit'in desteğiyle Kafkasya'dan gelen Çerkezlerden

Press, 1996, s. 128.; Richard J. Ward, et. al. *The Palestine State: A Rational Approach*, New York, Kennikat Press, 1977, s. 122.

oluşmaktaydı. Dinsel ve ideolojik açıdan ise ülkede Müslümanlar ve Hıristiyanların yanı sıra solcusundan sağcısına değişken siyasi gruplar mevcuttu. Dolayısıyla, siyasi otorite çabalarını ulusal birliği sağlama yönünde yoğunlaştırmıştır. Dış siyasette bu çabaların başarısı için yurt dışından maddi ve manevi destekleri sağlamak üzere yerini almıştı.⁴⁰

Bu hedefe ulaşmak için Prens Abdullah İngiltere'nin desteğini almayı başarmıştır. Başta izlediği Siyonist hareket ile diyalog kurma politikası olmak üzere, çevresinde bulunan tüm güçlerle işbirliğine dayalı bir dış politika izlemek yoluyla kendisine karşı ayaklanan aşiretlere yönelik yardımları kestirmeyi başarmıştır. İzlediği bu politika sayesinde İngiltere'nin yanında yer almasını sağlayarak, bu ülkeden ekonomik yardım ve kendisine karşı olan tüm devrimci hareketlere karşı askeri destek elde etmiştir.⁴¹

2) Milliyetçi Arap Dünyası Boyutu: Ürdün'ün 1921 – 1948 arasındaki dış politikasının ikinci boyutunu ise Arap Milliyetçiliği oluşturmaktaydı. Ürdün yönetimine göre, Doğu Şeria'da Ürdün Devletinin kurulması büyük Suriye devletinin kurulmasının başlangıcıydı.⁴² Bunun en büyük kanıtı bu dönemde görev alan tüm hükümetlerde, Doğu Şeria bölgesi dışından da

³⁹ Benjamin Shwardran, *Jordan: Arap State of Tension*, New York, Grave Press, 1959, s. 96.

⁴⁰ Wilson, *op. cit.*, s. 65.

üyelerin bulunmasıdır. Kurulan ilk hükümete bakılacak olursa, başbakan Raşid Tley, Lübnan'ın Shuf bölgesinden olup, Dürzi kökenlidir. Hükümet üyelerinden Emin El-Temimi Filistin'in Nablus, Mazhar Raslan Suriye'nin Humus, Hasan El-Hekim yine Suriye'nin Şam kentinden gelmekteydi. Ali Khulki El-Shara ise Ürdün'ün Aclun bölgesindendi ve Ürdün kökenli tek hükümet üyesiydi.⁴³ Bu kişilerin tamamı *Hizb-il İstiklal* partisinde yer almışlardı. Burada ilginç olan, Prens Abdullah'ın aynı zamanda hem milliyetçilerden hem de İngilizlerden elde ettiği destektir. Karşıt konumda olan iki taraf arasındaki bir pozisyonda, herkesçe kabul edilebilir bir çizgi izleyebilmiştir.

3) Filistin Sorunu Boyutu: Filistin sorunu, Doğu Şeria Prenslığı'nin kurulduğu günden bu yana Ürdün dış politikasını oluşturanların temel ilgi odaklarından biri olagelmıştır. Başlangıçta bu ilgi birkaç etkene bağlıydı. Bunlardan biri milliyetçilik etkenidir. Bilindiği gibi Filistin, büyük Suriye devletinin bir parçasıydı. Ayrıca sahip olduğu coğrafik ve stratejik konumu nedeniyle büyük ülkelerin ilgisini çekmekteydi.

Filistin ile Doğu Şeria'nın ayrılmayan bir bütün oldukları düşünülürse, bu iki ülke arasında eskiden beri devam eden

⁴¹ *Idem.*

⁴² *Ibid.*, s. 59-67.

⁴³ Simha Flapan, *Zionism and Palestenians*, Londra, Croom Helm, 1979, s. 17.; Hisham Sharabi, *Nationalism and Revolution in the Arab World*, Princeton, Van Nostrand, 1966, s. 13.

tarihsel ve hayati bir bağ bulunduğu görülecektir. Bu iki ülke sadece İngiliz işgali döneminde ayrılmışlardı.

Bu nedenle Ürdün dış politikasının girdiği tüm boyutlarda Filistin sorunu çok büyük önemi haiz olmuştur. Ürdün, Filistin'e hem siyasi hem de ekonomik alanlarda büyük destek vermiş, Filistin topraklarından ka anların barınağı olmuş, Filistinlilere  rd nl lere verilen haklar verilmiştir. Bu  er evede Filistinlilerin Ürdün pasaportuna sahip olmalarına, mülkiyet hakkı kazanmalarına, Ürdün siyasi yaşamına aktif bir biçimde katılmalarına olanak sağlanmıştır.⁴⁴

Filistinlilerin, Arap aleminin bir parçası olması nedeniyle, bu halka destek sağlamak, Ürdün açısından milliyetçilik ilkesinin doğal sonucudur. Bu gereklilik şerif Hüseyin Bin Ali liderliğindeki Haşimilerin daha sonra liderliğe gelen çocukları Kral I. Abdullah Bin El-Hüseyin, Kral Talal Bin Abdullah, Kral Hüseyin Bin Talal ve şimdiki Kral II. Abdullah Bin El-Hüseyin'in liderlik yaptığı Arap bağımsızlık hareketi ilkelerine bağlılığa uygun düşmektedir.

Ürdün'deki karar alma konumundaki kişilerin ortak özelliği olan milliyetçilik etkeni İngiliz ve Fransız işgallerine karşı direnişte büyük rol oynadığı gibi, bu etken daha sonra Arap aleminin değişik bölgelerindeki işgallere son vermekte de büyük

öneme sahip olmuştur. Ayrıca, Ürdün siyasi liderliği, Arap milliyetçiliğine inancı olan kişilerin yardımıyla, Haziran 1946'da İngiltere'den tam bağımsızlık elde edebilmiştir. Bu tarihte İngiltere, Ürdün'e tam bağımsızlık vermeyi ülkede birtakım askeri üslerin kalması şartıyla kabul etmiştir.

3. Bağımsızlık ve Filistin Sorununun Doğuşu

Ürdün 25 yıl İngiltere mandası altında kaldıktan sonra 1946'da bağımsızlığını elde edebilmek için aşağıdaki anlaşmaları imzalamıştır:

1) Prens Abdullah 1921'de Ürdün topraklarına vardığında orada bir emirlik kurulmak üzere bir ön anlaşma yapılmış, Kahire ve Kudüs Kongreleri'ni müteakip bir dizi toplantı yapıldıktan sonra 1923'de Ürdün'e şartlı bağımsızlık verilmesi kararlaştırılmıştır. Öne sürülen temel şart, ülkenin İngiltere mandası altında kalmasıdır. Bu tarihten 1946'ya kadar, Ürdün İngiltere'nin toprakları üzerinde üsler bulundurması, devletin iç ve dış politikasına müdahale etme hakkına karşılık kısmi bağımsızlığa kavuşmuştur.

2) Ürdün yönetimiyle İngiltere arasında imzalanan 1941 Antlaşması çerçevesinde; Ürdün'e tam bağımsızlık verilmesiyle, İngiltere'nin manda yönetimi sona ermiş, Prens Abdullah geniş

⁴⁴ Abdulmajid Al-Azzam, *Amaliyet Sunu Al Siyasah Al Kharijeyah Al Urduniyah*, Amman,

yetkilere sahip olmuştur. İngiltere'nin bu anlaymayı imzalamasının temel nedeni, II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi nedeniyle bölgedeki birtakım sorumluluklarından sıyrılmak ve tüm gücünü güvenliğine gerçek tehdidi oluşturan Mihver ülkelerle savaşa ayırmayı istemesidir.

Devletin kurulduğu 1923'den itibaren bir grup Arap milliyetçisi, Prens Abdullah'ın mutlak egemenliğine karşı bir siyasi muhalefet cephesi oluşturmuştur. Muhalifler 1923 – 1933 arasında 5 adet halk kongresi düzenleyerek, halkın kabul edeceği ve Prens'in yetkilerini sınırlayacak bir anayasa oluşturulmasını istediler. Ne var ki, Prens'in sahip olduğu güçlü halk desteği muhalefetin büyümesini engelledi. Prens, İngiltere'nin verdiği yardımla gücünü korumayı başardı.⁴⁵

Burada belirtilmesi gereken bir başka olgu, *Hizb-il İstiklal* partisi delegeleri ile daha önce dostane olan ilişkilerin zamanla düşmanlık ve nefrete dönüşmesidir. Bunun nedeni ise her iki grubun Filistin'in sorununa bakış açısı ve Filistin topraklarına yerleştirilecek Yahudilerin sayısı konularındaki anlaşmazlıktır.

Prens Abdullah, Filistin sorununun yegane çözüm yolunun görüşmeler olduğunu düşünürken, milliyetçi Araplar tam tersine

Amman Library Press, 1998, s. 44.

⁴⁵ C. R. W. Seton, *Legislation of Trans Jordan, 1918–1930*, Londra, Robert Hale Ltd., 1931, s. 30-37.

hem İngiltere hem Yahudilere karşı güç kullanmayı savunuyorlardı.⁴⁶

Belirsizlik durumu Şubat 1946'ya kadar devam etmiş, bu tarihte İngiliz Hükümeti Prens Abdullah'ı İngiltere'ye davet etmiştir. Ziyaret sırasında yapılan resmi görüşmelerde, Ürdün topraklarında birtakım İngiliz askeri üslerinin varlıklarını sürdürmelerine karşılık, Ürdün'e tam bağımsızlık verilme konusu tartışılmıştır. Prens Abdullah bu talebi kabul etmiş ve Haziran 1946'da iki ülke arasında yeni bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma Ürdün dış politikasının yeni bir kazanımı olarak yorumlanmıştır. Daha önce, Ürdün 5 Mayıs 1945'te Arap Birliği'nin kurulmasıyla büyük bir başarı kazanmıştı. Bu başarı, daha sonra Ürdün'ün 1948 Savaşı'ndan sonra Filistin topraklarından arta kalan bölgeleri kendisine katmak üzere İngiltere nezdinde yaptığı girişimlerin başarı kazanmasıyla daha da pekişti. Bu bölge 1967 Savaşı'na kadar Ürdün egemenliğinde kalırken, savaş sonrasında İsrail'in kontrolüne geçti.⁴⁷

Bu ilk dönemde içinde bulunduğu çok zor iç ve dış koşullara rağmen Ürdün rasyonel bir dış politika izlediğinden pek çok diplomatik başarı kazanmıştır. İçteki duruma bakılırsa, sürekli aşiret ayaklanmalarının yanı sıra, ülkenin doğal ve

⁴⁶ Bahjat Abu Ghareeb'le (Milliyetçi Parti'nin ileri gelen bir yetkilisi) Katar'ın El-Cezire televizyonunda 21 Mayıs 2000 tarihinde yapılan röportaj.

⁴⁷ Wilson, *op. cit.*, 145.

ekonomik kaynaklarının kıtlığı nedeniyle ekonomik durum da oldukça kötüydü. Dışta, Fransa'nın Suriye ve Lübnan'ı işgalinin devam etmesi Ürdün'ün siyasi otoritesi için önemli bir sorun teşkil etmekteydi. Ayrıca, Filistin sorunu da devam etmekteydi. Yahudilerin İngiltere'den sağladıkları yardımlar sayesinde Filistin'deki politik ve ekonomik güçleri gittikçe artmaktaydı.

Yine de Ürdün izlediği rasyonel dış politika sayesinde, bunca zorluklara başarıyla göğüs germiştir. Ürdün yönetimi tarafından bölgedeki güç dengesi doğru bir şekilde hesaplanarak, herhangi bir sorunun çözümüne ancak Birleşmiş Milletler kararları doğrultusunda ve barışçı yollarla gidilebileceği sonucuna varılmıştır. Ürdün, izlediği bu dış politika nedeniyle başta Suudi Arabistan ve bazı Filistin örgütleri olmak üzere komşusu olan Arap yönetimlerden eleştiri almış, sürekli İngiltere ve Siyonizm hareketine ajanlıkla suçlanmıştır.

Doğu Şeria Emirliği 1946'da bağımsızlığı elde etmiş, bundan bir yıl sonra 1947'de emirlik krallığa dönüştürülerek yeni ve daha demokratik bir anayasa kabul edilmiştir. Buna göre yasama meclisi millet meclisi haline getirilmiştir. Meclis; biri milletvekilleri diğeri senatörler meclisi olmak üzere iki kanada ayrılarak, siyasi partilerin faaliyetleri serbest bırakılmıştır. O

dönemde en büyük siyasi parti Arap milliyetçiliği politikasını güden Ürdün Arap Partisi idi.⁴⁸

4. 1948–1967 Arasında Ürdün’ün Dış Politikası

1946’da İngilizlerden bağımsızlık elde edildikten ve ülke içinde çalkantılı dönem aşıldıktan sonra Ürdün yönetimi ülkeyi çevreleyen bölge sorunlarıyla ilgilenmeye başladı. Bu dönemde bölgede en önemlisi Filistin sorunu olmak üzere birçok sorun ortaya çıkmıştır. Filistin sorunu İngiltere’nin ve bazı Arap ülkelerinin istediği biçimde evrilmekteydi. Daha önce dile getirildiği gibi, İngiltere’nin askeri ve ekonomik yardımıyla donatılan Yahudilerin, bu dönemde Filistin’e yönelik göçü artmıştı. Filistin topraklarında Yahudilere ulusal bir vatan kurmayı öngören Balfour Deklerasyonu doğrultusunda Birleşmiş Milletler 29 Kasım 1947’de 181 sayılı kararı alarak Filistin topraklarını üç bölüme ayırmıştır. Bu üç bölümden biri İsrail devletine, biri kurulacak Arap devletine verilecek ve son bölüm ise uluslararası denetiminde kalacaktı.⁴⁹

1) Filistin’in yüzölçümünün % 56,35’ine tekabül eden bölge Yahudi Devletine ayrılmıştır. Oysa, karardan önce Yahudiler Filistin yüz ölçümünün sadece %5,66’sına sahip idiler.

⁴⁸ Ürdün ‘deki siyasal partiler hakkında geniş bilgi için bkz. H. Aqil Abidi, *Jordan, A Political Study, 1948 – 1957*, New York, Asia Publishing, 1965, s. 191–212.

⁴⁹ Khalid Arnoti, *Malek Al Salam*, Amman, Al Wataniyah, 1994, s. 131–168.

2) Arap Devleti'nin kurulması için Filistin topraklarının %43'ü verilmektedir. Oysa, Birleşmiş Milletler'in bölme kararından önce Araplar Filistin topraklarının %93'üne sahiptiler.

3) Kudüs'te yaşayan Arap ve Yahudi nüfusunu içine alan bu bölüm uluslararası denetim altında tutulacaktır.⁵⁰

İsrail, Siyonist hareketin temsilcisi olarak, bu kararı elde edilen bir zafer olarak niteleyerek, kabul ettiğini bildirdi. Karar uyarınca Yahudilere tahsis edilen topraklar, İsrail Devleti kurulmasına onay anlamına gelmekteydi. Karar, yalnızca Yahudilerin uzun zamandan beri dile getirdikleri dini hedeflerini karşılayacak nitelikte değil, aynı zamanda milliyetçi hedeflerini de karşılayacak şekildeydi. Yahudiler kararı, Milattan önce 1000 yılında Kenanileri hezimetini uğrattıktan sonra egemen oldukları atalarının topraklarına, vadedilen topraklara, bir dönüş olarak görmekteydiler.⁵¹

Arap ülkeleri ise Birleşmiş Milletler'in yayınladığı bölme kararını reddederek, üzerinde İsrail Devletinin kurulacağı toprakları zorla geri almak üzere askeri hazırlıklara başladılar. Mısır, Irak ve Suriye Filistin'in Arap aleminin bir parçası olduğunu, 181 sayılı kararın İsrail Devletinin varlığına

⁵⁰ Çalışmanın sonunda Birleşmiş Milletler'in 181 Sayılı Kararına göre yapılan düzenlemeyi gösteren bir harita eklidir.

⁵¹ Tessler, *op. cit.*, s. 7.

uluslararası meşruiyet kazandırdığını, dolayısıyla İsrail'in Arap topraklarında kurulan yapay ve meşru olmayan bir yapı olduğunu belirttiler.⁵²

Ürdün'ün tutumuna bakıldığında ise, Ürdün yönetiminin Filistin toprakları üzerinde herhangi bir Yahudi devletinin kurulmasına kesinlikle karşı olduğu görülecektir. Fakat Kral Abdullah'ın bölgedeki güç dengesini değerlendirmesi Ürdün'ün soruna barışçı yollarla çözüm bulmaya taraftar bir dış politika çizgisi benimsemesine neden olmuştur. Abdullah, İngiltere ve Amerika'nın İsrail'in yanında yer alacağını hesaplayarak, güç kullanımının Arapların çıkarına uygun olmadığı düşüncesindeydi. Dolayısıyla, diğer Arap devletlerini taksim kararını kabul etmeleri için ikna etmeye çalıştıysa da başaramadı. Sonuçta Kral Abdullah'ın tahmin ettiği gibi yukarıda belirtilen Arap ülkeleri güç kullanım seçeneğine başvurarak 8 Temmuz 1948'de İsrail'e savaş ilan ettiler. Ürdün savaşa giren Arap ülkelerine elindeki tüm askeri birlik ve donanımlarını sundu. Ne var ki, güç dengesi İngiltere ve Amerika'nın desteğini alan Yahudilerin lehineydi. Savaş Arapların büyük hezimetıyla sona erdi. Araplar toprak kaybetti ve yüz binlerce Filistinli diğer Arap ülkelerine göç etmek zorunda kaldı.⁵³ Braizat'a göre;

⁵² C. H. Dodd ve M.E. Sales, *Israel and Arab World*, New York, Barnes Press, 1970, s. 12.

⁵³ Tessler, *op. cit.*, s. 273.

Kral Abdullah'ın Filistin toprağını İsrail'le bölüştüğüne dair iddialar saf gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü, Siyonist planını büyük bir beceriyle ve net olarak gören ve karşı çıkan Kral Abdullah ve Haşimilerdir. Kral Abdullah'ın babası Şerif Hüseyin Bin Ali, Hicaz'daki krallığını kaybetmesine rağmen Filistin topraklarında Yahudi Devletinin kurulmasının temelini oluşturan Balfour Deklerasyonu'nu kabul etmektense Kıbrıs adasına sürgüne gitmeye razı olmuştur.⁵⁴

Bu arada, 23 Temmuz 1952'de Mısır'da tüm Arap ülkelerini tek bir şemsiye altında toplamayı hedefleyen Nasır Devrimi gerçekleşti.⁵⁵ Bu devrim daha önceki devrimlerin aksine Arap dünyasında çok büyük etkilerde bulunmuştur.

Arap halkının tüm kesimleri, Arapların 1948'de İsrail'e karşı yapılan savaşta hezimetlerinin temel nedeninin Arap halkı ve Arap siyasi yönetimleri arasındaki bölünmelerinin olduğunu düşünmekteydiler. Bunun yanında, Araplara karşı İsrail'e yardımcı olan sömürgeci İngiltere ve Fransa'nın da bu bölünmelerde rolü bulunduğu bir dönemde, Nasır devrimin gerçekleşmesi, büyük bir halk desteği elde etmesine neden olmuştur. Ayrıca, bu devrimin dayandığı ilkelere bir göz atılırsa, bu ilkeler arasında Batılı sömürgeci güçlere karşı çıkmak, Arapların büyük çoğunluğunun inancına paralel olarak Arap

⁵⁴ Akit, 10 Mayıs 2000.

⁵⁵ Mısır'da devrimin gerçekleşmesi ve Nasır'ın yükselişi için bkz. Joel Gordon, *Nasser's Blessed Movement*, New York, Oxford University Press, 1992, Raymond Baker, *Egypt's Uncertain Revolution Under Naser and Sadat*, Cambridge, Harvard University Press, 1978, Walid Khalidi, "Muzakarat Naser Ala El Harp Al Filistinniyeh Al Ula," *Journal of Palestine Studies*, No:2 1973, s. 19-26.; Robert S. T. John, *The Story of Cemal Abdalnaser*, New York, MC Grow-Hill, 1960, s. 36.; Mahmoud Riad, *The Struggle for Peace in the Middle East*, Londra, Quartet Books, 1981, s. 7.; Miles Copeland, *The Game of Nations, The Amorality of Power Politics*, New York, Simon & Schuster, 1969, s. 68.

topraklarından sömürgecileri atmak, Filistin'i geri almanın tek yolunun Arap birliğini sağlamak olduğu görülecektir.⁵⁶

Dolayısıyla, bu devrimin Ürdün'ün Filistin'deki rolünü zayıflatması kaçınılmaz bir sonuç olarak ortaya çıkmıştır. Doğal olarak da iki yönetim arasında bir güvensizlik ortamı doğmuştur. Cemal Abdulnasır ile simgeleşen Mısır yönetimi, Filistin sorunun çözümünün ancak kuvvete başvurarak gerçekleşebileceği söylemini dile getirmekteydi. Buna karşın Ürdün yönetimi bölgedeki güç dengelerinin değerlendirilmesi sonucu Nasır'ın ileri sürdüğü ilkeleri kabul etmiyordu. Buna rağmen Ürdün yönetimi Cemal Abdulnasır'ın güç kullanma politikasını kabul etmek zorunda kalmıştır. Sonuç 1967 Savaşı ve bu savaşın sonundaki büyük hezimetle birlikte ve Filistin topraklarından geri kalanının da kaybedilmesidir.

Abdulnasır, karizmasıyla Arap halk kitlelerini istediği gibi yönlendirmede büyük bir etkiye sahipti. Dolayısıyla, İsrail ile 1967'de savaşması ve 181 sayılı taksim kararını reddetmesi ve o sırada Filistin Ürdün ile siyasi coğrafi bağla bağlanmış olmasına rağmen, başta Filistin halkı olmak üzere Arap Dünyası'nda çok büyük bir halk desteğini arkasında bulmuştur.

Bu dönemde İsrail de Araplarla yapılabilecek herhangi bir barışçı çözümün sonucunda birtakım tavizler verme zorunluluğu

⁵⁶ Corm George, İnkisam Al Şark Al Awsat, çev: Nasır Tahboob, Amman, Al Wataniyeh, 51

doğacağını bildiğinden tüm barışçı çözümlere karşı idi. Dolayısıyla, gerçekleştirilmesi bir hayli zor olan hayali güvenlik garantileri peşindeymiş gibi tavır takınmıştır. Kendisini görünüşte barış ister gibi gösterirken gerçekte savaşa hazırlanmaktaydı. Dolayısıyla, Ürdün yönetiminin soruna ilişkin temel tutumu; Güvenlik Konseyi'nin kararları çerçevesinde kapsamlı, adil ve barışçı bir çözümün sağlanması ve bu bağlamda İsrail'in işgal ettiği Arap topraklarından geri çekilmesi yönündeydi. Bunun sonucu, herhangi bir askeri çözümü devre dışı bırakmak ve dolayısıyla güçler dengesi lehine olduğu için İsrail'in savunduğu sorunun askeri çözüm planını başarısızlığa uğratmaktı. Ne var ki, siyasi analizlerin büyük çoğunluğunun gösterdiği gibi Ürdün'ün savları Araplar nezdinde kabul görmedi. Sonunda İsrail'in istediği oldu ve Arapları 1967 Savaşı'na çekmeyi başardı. Savaş bitiminde İsrail Filistin topraklarından arda kalanların yanı sıra, Suriye ve Ürdün'e ait toprakları denetimi altına almayı başarmıştır. Bunun yanında, Arap halkının bütün katmanları, manevi hezimetle karşılaşmışlardır.

Mayıs 1953'de iktidara gelen Kral Hüseyin'in benimsediği dış politika çizgisi Cemal Abdunasır ve yandaşlarının öne sürdükleri gasp edilmiş Arap haklarını zorla geri alma

politikalarından hem temel hem de yöntem bakımından farklılaşmıştı.

Kral Hüseyin, Siyonizmi, “sömürgeci ülkeler durumundaki Fransa ve İngiltere tarafından desteklenen sömürgeci ve saldırgan bir düşman” olarak niteleyerek, bu ülkelerin Arap dünyasının zenginliklerine sahip olmak ve Arap milliyetçiliğini söndürmek için Siyonizmi alet olarak kullanmakta olduğunu, “dolayısıyla bu kadar güçlü bir düşmana, askeri yöntemlerle karşı gelmenin, skoru belli olan bir maça benzediğini” belirtmekteydi.⁵⁷ Yani, askeri dengeler kesin olarak İsrail lehinde iken, çözümün ancak İsrail’i Birleşmiş Milletler kararları çerçevesinde barışçı bir çözüme zorlamakla olabileceğini düşünmekteydi. Bunun sonucunda bağımsız bir Filistin devleti kurulacak, İsrail işgal ettiği Arap topraklarından geri çekilecek, Orta Doğu bölgesini kendi askeri, ekonomik ve ideolojik savaşımının bir alanı olarak gören büyük güçlerin müdahalelerine bir son vermek mümkün olacaktı.

Fakat, 1956’da SSCB’nin ağırlığını Mısır’ın lehine koyması üzerine Cemal Abdülnasır’ın İngiltere, Fransa ve İsrail’e karşı politik bir zafer kazanması, Arapların kendi lehlerine askeri çözümün mümkün olabileceği inancını pekiştirmiştir. Oysa, Sovyetler Birliği Filistin’deki Arap-İsrail mücadelesine ilişkin

⁵⁷ Arnoti, op. cit., s.18.

tutumundan farklı olarak, konjonktürel bir stratejik açılım sonucu 1956'da Mısır'ın yanında yer almıştı.

Mısır ve Ürdün yönetimlerinin aralarındaki görüş ayrılığı, iki ülke arasında temelinde güvensizlik üzerine kurulu bir ilişki türü oluşmasına neden olmuştur. İki ülke arasında gerginleşen ilişkiler de Arapların İsrail ile mücadelesini doğrudan etkilemiştir. Fakat yine de 1956 Savaşı sırasında Ürdün'ün bütün imkanlarıyla Mısır yanında yer alması ve 1967 Savaşı'na Ürdün ordusunun katılması, Kral Hüseyin Nasır'a bir rakipten çok, bir destekleyici ve kardeş olarak bakmakta olduğunu kanıtlamıştır. Buna rağmen Abdulnasır, Kral Hüseyin'in Arap dünyasındaki etkinliğini azaltmaya çalışmış, bu çerçevede Kral Hüseyin'in Filistin sorununu bir pazarlık konusu ederek Yahudileri tuttuğuna dair suçlamalar ileri sürmüştür. Burada önemli olan nokta, Ürdün'ün 1967 Savaşı'na kadar Arap Dünyası'ndaki rolünün zayıflamasıdır. Ancak Arapların bu savaşta karşılaştıkları hezimet Ürdün'ün izlediği akılcı ve dengeli politikanın doğruluğunu güçlü bir biçimde tekrar ortaya çıkarmıştır.

5. 1967 Savaşı ve Ürdün Dış Politikası

Ürdün'e karşı bazı Arap ülkelerinin sürdürdüğü yıldırma girişimlerine ve suçlamalara rağmen, Ürdün Arap ülkelere yönelik işbirliği politikasını sürdürmeye ve Filistinliler başta olmak üzere tüm Araplara destek vermeye devam etti. Bu bağlamda Kral Hüseyin, 29 Ağustos 1960'da İştora'da bir kongre

düzenlemek üzere çağrıda bulundu. Kongre'nin temel amacı Arap ülkelerinin aralarındaki anlaşmazlıkları çözmek için gerekli ortak paydaları ve ortak çıkış noktaları tespit etmek, İsrail'e karşı ortak bir Arap tutumu oluşturmaktı. Nitekim, toplantıda Kral Hüseyin'in isteği gerçekleşti ve Arap ülkelerinin İsrail'e karşı ortak bir politika izlemeleri yolunda önemli adımlar atıldı. Ne var ki, bu olumlu hava uzun sürmedi. Kongrenin ertesi günü Ürdün başbakanlık binası kundaklandı ve Ürdün Hükümet Başkanı Hezza'Arap El Mekali'nin yanı sıra on kişi daha öldürüldü. Ancak, bu kundaklama olayına rağmen Ürdün'ün Araplara karşı politikası değişmedi ve Araplara yardımlarını sürdürdü. Kralın benimsediği yöntemler savaşı, yıkımı ve şiddeti reddederek, uluslararası meşruiyet çerçevesinde geniş ve kapsamlı bir barışın tesisine yönelikti. Bu politika, Mısır'ın Arap dünyasında prestijini arttırdığı 1956'dan yılında ve Arapların yenilgisiyle sonuçlanan 1967'ye kadar iyice belirginleşti.

26 Temmuz 1956'da Cemal Abdunhasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirme kararı sonucunda İsrail gemilerinin geçişini yasaklaması üzerine İngiltere, Fransa ve İsrail Mısır'a karşı ortaklaşa bir askeri operasyon düzenledi. Mısırlıların karşı karşıya kaldığı sıkıntılı durum Sovyetler Birliği ve Amerika'nın müdahalesine kadar sürdü. Verilen büyük insani ve maddi kayıpların yanı sıra, 5 Kasım 1956'da Gazze şehri ile Sina

ölünde bulunan birçok stratejik mevzi İsrail ordusunun eline geçti.⁵⁸

Bu saldırıdan sonra Kral Hüseyin aracılığıyla Ürdün, Mısır'ın yanında yer aldığını ve saldırıyı şiddetle kınadığını açıkladı. Siyonizmin sömürgeci ülkeler tarafından desteklendiğini, dolayısıyla sömürgeciliğin Siyonizmin gerçek hedeflerinden biri olarak kabul edildiği belirtti. Saldırıdan sonra verdiği demeçte Kral Hüseyin, “Bu önemli dönemde Mısırdaki sevgili halkımız zalimce bir saldırıyla karşı karşıya bulunmaktadır. Bunu bütün Dünya'nın gözü önünde yapan; barışın düşmanı, şerrin kaynağı olan zalim, Siyonist, Yahudiler ve onu destekleyen iki büyük ülke olan İngiltere ve Fransa'dır” demektedir.⁵⁹

Kral Hüseyin tutumunu netleştirmek amacıyla, Ürdün ordu komutanı olan İngiliz General Glope ile bir grup yardımcısını görevlerinden alarak, Ürdün ordusunun komuta kademesini ilk kez Araplaştırdı. Ayrıca, 36 yıllık Ürdün-İngiltere anlaşmasını 12 Mart 1957'de iptal ederek, kendi ifadesiyle halkını “özgürlüğe ve barışa götürecek ilk adımı” attı.⁶⁰

Saldırının başlamasından sonra Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Mısır'ın lehine baskılarını

⁵⁸ Tessler, *op. cit.*, s. 349.

⁵⁹ Mutawah Sameer, *Macmoet Khutetab Lelmalk Huseyin*, Amman, International Relations and Publishing, 1978.

arttırması üzerine, İngiltere savaş sırasında işgal ettiği Mısır topraklarından geri çekildi. İngiltere'nin geri çekilmesi Arap dünyasında Abdulnasır'ın prestijinin çok büyük oranda artmasına neden oldu. Arap halklarının gözünde elde edilen sonuç büyük bir zafer olarak yorumlanmıştı. Bunun sonucunda Arap halk kitlelerinin Abdulnasır'a olan sevgi ve bağlılığı artarak İsrail'i yok etmek ve Filistin'i kurtarmak için askeri yöntemlere başvurulması söylemi egemenlik kazandı. Dolayısıyla bölgedeki güvenlik koşulları iyice kötüye gitmeye başlamış, Abdulnasır İsrail'e karşı yeni bir savaş hazırlığına girişmişti.

Bu çerçevede, ilk olarak 4 Kasım 1966'da Suriye ile Mısır arasında ortak savunma anlaşması imzalanarak ortak komutanlık ve savunma konseyi kuruldu. Ardından Suriye sınırına yakın İsrail mevzilerine saldıran Filistinli gerillaları destekleyen Suriye'ye karşı İsrail 12 Mayıs 1967'de askeri operasyon başlatma tehdidinde bulundu. Bunun üzerine Mısır ordusunda 15 Mayıs 1967'de olağanüstü durum ilan edildi ve Mısır hükümeti 16 Mayıs'da İsrail sınırında yerleşik uluslararası barış gücünün çekilmesini istedi.

17 Mayıs'da Suriye silahlı kuvvetlerinde de olağanüstü durum ilan edilmesinin ardından Birleşmiş Milletler Genel

⁶⁰ Ali Muhafza, Imaret Şark Al Urdun, Amman, Al Wattanniyah Publishing, 1994, s. 27

Sekreteri 19 Mayıs'da Mısır'ın isteğine uyarak barış gücü kuvvetlerine geri çekilme emri verdi.

22 Mayıs'da Cemal Abdunasır'ın Akabe Körfezini İsrail gemilerine kapatmasının ve 30 Mayıs'da Kral Hüseyin'in Kahire'yi ziyaret etmesinin ardından 1 Haziran'da Mısır-Ürdün ortak savunma anlaşması imzalandı. 4 Haziran'da Irak'ın bu anlaşmaya katılmasının hemen ertesinde İsrail 5 Haziran'da havadan ve karadan aniden hücumu geçerek tüm Arap ordularını hezimete uğrattı. 9 Haziran'da Mısır ve Ürdün'ün yenilgi ve ateşkesi kabul etmeleriyle savaş sona erdi.⁶¹

Savaşın sonucunda, Batı Şeria, Suriye'nin Golan Tepeleri ve Sina Çölü dahil olmak üzere tüm Filistin toprakları İsrail güçlerince işgal edildi. Çoğu Ürdün'e kaçan, 400 bin kadar yeni mülteci yaşadığı toprakları terk etmek zorunda kaldı. Arap halkının bütünüyle morali sıfıra inmiş ve ordularına güvenleri kalmamıştı. Son olarak Ürdün topraklarında yeni bir askeri güç olarak Filistinli gerillalar ortaya çıktı.⁶²

Arap halklarının nezdinde sonuçlar çok acıydı. İsrail'in tek başına tüm Arap ülkelerinden daha güçlü olduğunun kanıtlanması üzerine, Cemal Abdunasır'ın "zorla alınan, zorla geri alınır" söyleminin geçersizliği kanıtlanmıştı. Bu dönemde en çok sıkıntı çeken Arap ülkesi Ürdün olmuştur. Amerikan yardımlarının

kesilmesi üzerine yenilgiden 4 ay sonra 29 Eylül'de, Sudan'ın başkenti Hartum'da toplanan Arap Birliği Ürdün'e yönelik alternatif bir Arap yardımı öngördü. Yine bu toplantıda Arap liderleri ortak bir karar alarak, İsrail'le barış görüşmesi yapılmasına ve İsrail'i tanımaya yanaşmayacaklarını deklare ettiler.

Ürdün ise karşı karşıya kaldığı zorluklara rağmen, ulusal ve uluslararası düzeyde Filistinlileri desteklenmesi ve Araplar arasında daha çok işbirliği ve yardımlaşmanın sağlanması çağrısında bulundu. Bu çerçevede Ürdün, birlik ve beraberliğin olmadığı bir ortamda İsrail'den Arapların hakkının geri alınamayacağını savunmuştur.

1960'lı yıllar bölgesel düzeyde, Ürdün'ün dış politikasını doğrudan etkileyecek siyasi olaylarla doluydu. 1964'de Kahire'de ilk Arap zirvesi toplantısı yapılmış, aynı yıl Filistin Kurtuluş Örgütü kurulmuş, 1966'da Mısır Yemen'e müdahale etmiştir. Bu dönemdeki en önemli bölgesel gelişme ise hiç kuşkusuz 1956 Savaşı olmuştur.⁶³ Bu dönemdeki Ürdün dış politikasının incelenebilmesi için, bu dönemde ortaya çıkan ve Ürdün'ün dış politikasının şekillenmesine neden olan gelişmelere göre alt dönemlendirme yapılması yerinde olacaktır. Bu çerçevede 1967-

⁶¹ Nsairat, *op. cit.*, s. 110.

⁶² Ward, *et. al.*, *op. cit.*, s. 45.

⁶³ Khaled Arnoti, *Fikir Al Hussien Fi Al Mizan*, Amman, Al Wataniyah, 1992, s. 103.

1973, 1973-1987, 1987-1991 ve 1991-1998 dönemleri tanımlanabilir.

İsrail'e karşı alınan büyük yenilgi sonrasında 9 Haziran 1967'de Ürdün ve Mısır İsrail'le ateşkes antlaşması imzaladı. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 22 Kasım 1967'de 242 sayılı kararı aldı: "Güvenlik Konseyi Orta Doğu bölgesindeki tehlikeli durum karşısında sürekli kaygısını bildirir. Bütün ülkelerin güvende yaşabilmesi amacıyla, daimi ve adaletli barışın sağlanması için çabalar harcanmasının gerektiğine işaret eden bütün üye ülkeler, Birleşmiş Milletler yasasını kabul ederek bu yasanın 2. Maddesine göre hareket etmeyi kararlaştırdıklarını bildirmektedir."⁶⁴

Kararın devamında, Orta Doğu bölgesinde daimi ve sürekli barışın tesisi için; İsrail birliklerinin işgal ettikleri topraklardan geri çekilmesi ve bütün savaş söylemleri veya durumlarına son vermek için bölgedeki bütün ülkelerin egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı göstermesi, ayrıca bu ülkelerin siyasi bağımsızlıklarının ve güvenli ve kabul edilen sınırlar içerisinde barış içinde tehditlerden ve zor kullanımlarından uzak yaşama haklarının kabul edilmesinin gerektiği belirtilmişti.

⁶⁴ Tesler, op. cit., s. 420; Armoti, Malek Al Salam, s. 167.

Tüm bunların sağlanabilmesi için de, taraflar arasında silahlardan arındırılmış bölgeler kurmayı amaçlayan düzenlemeler yapmak yoluyla, bölgedeki uluslararası su yollarında serbest seyrüseferin güvence altına alınmasının gerekliliği ifade edilmişti.

Ayrıca, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nden bu kararda dile getirilen ilke ve metinler doğrultusunda kabul edilen barışçı bir çözüm bulmak amacıyla sürdürülen çabalara katkıda bulunmak ve anlaşma sağlamak amacıyla ilgili ülkelerle görüşmeler yapmak üzere Orta Doğu bölgesinde görev alacak özel bir temsilci ataması istenmekteydi. Son olarak, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nden en yakın zamanda Güvenlik Konseyine sunulmak üzere atanan özel temsilcinin çabaları ile ilgili bir rapor sunması talep edilmişti.⁶⁵

1967 Savaşı sonunda İsrail'in Arap topraklarını işgal etme politikasına uluslararası bir ret anlamına gelen ve BM Güvenlik Konseyi'nde oybirliğiyle kabul edilen bu kararın alınmasında, Kral Hüseyin'in rolü çok büyüktü. Dolayısıyla, 1967-1973 yılları arası dönem, uluslararası meşruiyet yolunda barışa yönelme süreci olarak tanımlanabilir.

⁶⁵ 242 sayılı karar için bkz. Abdullah Arauri, *The Crises of Arab Intellectual*, Berkeley, University California Press, 1976, s. vii.; Fouad Ajami, *The Arab Predicament: Arab Political Thought and Practice Since 1967*, New York, Cambridge University Press, 1981, s. 30.; Sadeq Al Azm, *Al Nqd Al- Dhati Ba'd Al-Hazime*, Beyrut, Ajami Press, 1968, s. 34.

Abdulnasır sonunda Kral Hüseyin'in görüşlerini kabul ederek, Arapların sorunu askeri yollarla çözemeyecekleri felsefesine dönmüştür. Sorunun tek çözümü, dünya kamuoyu baskısını İsrail'in aleyhine döndürme ve Arapların haklarının siyasi ve diplomatik alanlarda kabul edilmesinin sağlanmasıydı. Bu yöntemin 1967 Savaşı öncesinde benimsenmesi bu savaşta Arapların karşı karşıya kaldıkları olumsuz durumu engelleyebilecekti.⁶⁶

6. 1973-1987 Döneminde Ürdün Dış Politikası

1967 Savaşı sonrasında İsrail başta Ürdün olmak üzere komşu Arap ülkelerine doğru Filistinlilere yönelik büyük bir tehcir operasyonu başlattı. Göçe zorlanan halk kitleleri Filistin Kurtuluş Örgütü adlı altında silahlı örgüt ve hücrelerde biraraya gelerek Ürdün topraklarından İsrail'e yönelik askeri operasyonlar düzenlemeye başladılar.⁶⁷ İsrail'in Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararının, sürdürülen uluslararası baskılar neticesinde kabulünün kağıt üzerinde kalması, pratikte onu reddetmesi nedeniyle, Ürdün yönetiminin desteğini alan bu gruplar İsrail'e baskı uygulamaya başladılar.

⁶⁶ Tahboob, *op. cit.*, s. 147.

⁶⁷ 1964'den önce Filistin halkı sadece El-Fetih örgütü çerçevesinde örgütlenmişken, 1964'de kurulan Filistin Kurtuluş Örgütü diğer Filistinli örgütleri de bünyesinde barındıran bir cephe niteliği kazanmıştır. Bu örgütler şunlardır: El-Fetih-İntifada, Halk Cephesi, Demokratik Halk Cephesi, Halk Cephesi-Genel Komutanlık, Halkçı Mücadele Cephesi, Al-Saiqa, Arap Kurtuluş Cephesi, Hamas, Cihat Hareketi ve El-Fetih. Bkz. M. Battah, *The Arab-Israeli Conflict*, Colorado, Westview Press, 1988, s. 94-95.

Bunun sonucunda, İsrail bu örgütlerin üslerini askeri yollarla çökertmek amacıyla, Mayıs 1968'de Ürdün topraklarında bir operasyon düzenledi. Ancak, Ürdün ordusunun müdahalesi sonucunda, İsrail ilk defa başarısızlığa uğrayarak sonuca ulaşamadı. Operasyon İsrail'in büyük kayıplar vermesi ve geri çekilmesiyle sonuçlandı. Bu başarısızlık Araplar arasında büyük bir sevinç yaratmakla birlikte, durum kısa sürede eski kararsız halini alarak, "barışsız ve savaşı" olarak nitelenen ortam egemen oldu. Durumun vehametini arttıran bir başka gelişme de 1970'de Ürdün ile Filistinli gerillalar arasında meydana gelen ve yüzlerce sivilin ölümüne neden olan kanlı olaylardı.

Bu gerginliklerin nedenlerine bakılırsa, temel nedenin İsrail'in 1967 Savaşı'nda işgal ettiği topraklardan geri çekilmesini kapsayan her türlü görüşmeden kaçınması ve dolayısıyla şiddetin artmasına neden olması olduğu görülecektir. Araplar tarafından uluslararası meşruiyet temelinde geri çekilme çağrıları artmasına rağmen hiç bir sonuç elde edilememiştir. Suriye Devlet Başkanı 1972'de ülkesinin, işgal ettiği Arap topraklarından geri çekilmesine karşılık İsrail'e tam güven ve barışı sağlayacak olan 242 sayılı kararı kabul ettiğini ilan etmiştir. Aynı yılın Temmuz ayında Mısır Devlet Başkanı Sedat ABD'ye verilen İsrail'in yanında değil iki taraf arasında eşit mesafede durması gerektiğine dair bir işaret anlamına gelen ülkesindeki binlerce Sovyet uzmanını geri göndermesi de bir

sonuç getirmemiştir. Bunun üzerine Mısır ve Suriye tekrar savaş seçeneğine yönelerek, 6 Ekim 1973'de İsrail'in Sina Yarımadası ve Golan Tepeleri'ndeki birliklerine saldırdılar. Fakat, ABD'nin İsrail'e en modern ve ağır silahları vermesi ve Suriye ile Mısır'ı ateşkese zorlayıp savaştan önceki sınırlara geri çekilmelerine zorlaması Arap dünyasının hedefini gerçekleştirmesine engel oldu.⁶⁸ Bu konjonktürde Arap ülkeleri siyasi bir zafer elde ederek 22 Ekim 1973'te Birleşmiş Milletler'in 338 sayılı kararı almasını sağladılar. Oybirliğiyle alınan bu karara göre Güvenlik Konseyi;

1-Şu anda çatışmanın devam etmekte olduğu tüm topraklarda hemen, kesin olarak karar alındığı andan itibaren ve 12 saat içinde; tarafların bulundukları mevzilerde her çeşit askeri faaliyetlere son vermeleri ve ateşkes yapılması için çağrıda bulunmaktadır.

2-Tarafları 1967'de alınan 242 sayılı karara uyarak, hemen ateşkes görüşmelerine çağırılmaktadır.

3-Ateşkes uygulanırken, Orta Doğu bölgesinde daimi, adil bir barışın tesisi için taraflar uygun denetim altında hemen görüşmelere başlamalıdır.⁶⁹

Karar, tüm Arap ülkeleri nezdinde memnunlukla karşılanmış, 242 sayılı kararın uygulamaya sokulacağını belirtmişlerdir. Ürdün, Arap ülkelerinden biri olarak bu kararın hemen ve gecikmeksizin uygulamasını istemiş olmasına rağmen, İsrail kararı reddederek, geri çekilmesine karşılık güvenlik tedbirlerinin sağlanmasını istemiştir. Her ne kadar İsrail "önce

⁶⁸ Tessler, op. cit., s. 480. 1973 Savaşı için bkz. Chaim Herzog, *The War of Atonement: October 1973*, Boston, Little Brown Publishing, 1975; Muhammad Haykal, *The Road to Ramadan*, New York, Times Book Company, 1975; Saad Al Shazly, *The Crossing of Suez*, San Fransisco, American Mideast Research, 1980; Galiq Golan, *The Soviet Union and Arab-Israeli War of October 1973*, Jerusalem, Hebrew University Press, 1974.

güvenlik, sonra geri çekilme” ile özetlenebilecek bir politika izlese de aslında İsrail’in geri çekilmesi savaş ve şiddete neden olan etkenin ortadan kalkması anlamına geleceği için bu davranış İsrail’e doğal olarak güvenlik de sağlayacaktı. Filistin halkının güvenliği aleyhine İsrail’in yalnızca kendi güvenliğini ön plana çıkardığı bir güvenlik sistemi, en azından tek taraflı ve kötü niyetlidir. İsrail bu gerçeği özünde bilmekte, fakat beslediği genişleme düşüncesi nedeniyle geri çekilmeye sürekli karşı çıkmaktadır.

Bu karara gerekli uluslararası siyasi desteği ve baskıyı sağlamayı hedefleyen Ürdün’ün dış politikası büyük ölçüde başarılıydı. Fakat muhalefet sadece İsrail’den gelmemekteydi. İsrail’le birlikte ABD ve İngiltere gibi ülkeler de kararın uygulanmasını engellemeye çalışmaktaydı. Her iki ülke de İsrail’in işgal ettiği topraklardan çekilmesinin, onun zayıflatılması anlamına geleceğini ve dolayısıyla kendilerinin bölgedeki rol ve etkinliklerinin zayıflaması anlamına geleceğini düşünmekteydiler.

Bu dönemde Ürdün yönetimi Ürdün dış politikasının dayandığı ilkeleri sürekli vurgulamıştır. Bu ilkeler şunlardır:

1) Arap-İsrail sorununun çözümü için, İsrail’in 1967 savaşında işgal ettiği bütün topraklardan, Birleşmiş Milletler’in

⁶⁹ Armoti, Malek Al Salam, s. 168.

242 ve 338 sayılı kararlarına uygun olarak, şartsız ve tam olarak geri çekilmesi gerekmektedir.

2) İsrail'le tek tek görüşmeler yapılmayacaktır. Çözüm kapsamlı olup, bütün Arap ülkelerini kapsar nitelikte olmalıdır.

3) İsrail'le doğrudan görüşmeler yapılmayacaktır. Çünkü doğrudan görüşmeler İsrail devletinin tanınmasına, bu tanınma da İsrail'in işgal ettiği Arap topraklarından çekilmesine bağlıdır.

Batı Şeria, İsrail tarafından 1967'de işgal edilmişti. Bu bölge 1950 yılında iki halk (Ürdün ve Filistinliler) arasında alınan birlik kararı uyarınca Ürdün egemenliği altına girmişti. Dolayısıyla, uluslararası hukuk açısından bütün dünya nezdinde bu toprakların geri istenmesi, Ürdün yönetiminin hakkı idi. Ancak, 1974'de Arap ülkelerinin Filistin halkının tek meşru temsilcisi olarak Filistin Kurtuluş Örgütü'nü kabul etmeleri üzerine, Ürdün'ün rolü artık sağladığı maddi ve manevi destek ile isteyenlere kendi topraklarında yaşamak üzere sınırlarını açmayla sınırlı kalmaya başlamış, Ürdün FKÖ'nün destekleyicisi haline gelmiştir.

Filistin Kurtuluş Örgütünün kuruluşu sırasında Ürdün'ün tutumu, FKÖ'nün Filistin halkının tek temsilcisi olduğu prensibine karşı olduğu şeklinde yorumlanmıştı. Ne var ki, bu iddialar doğru değildir. Çünkü, Ürdün, Filistin sorununun çözümü için çaba harcayan ülkelerin başında yer almaktaydı ve Filistin

varlığının uluslararası platformda tanınması uğruna mücadele eden ülkelerin başında gelmekteydi. Buna Ürdün'ün, Filistin Kurtuluş Örgütünü Birleşmiş Milletler toplantısına çağırması ve bu çerçevede Ekim 1974'de Yaser Arafat'ın Genel Kurul'da yaptığı konuşma kanıt olarak gösterilebilir.⁷⁰ Ürdün'ün, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün ortaya çıkmasıyla ilgili tek endişesi, İsrail'e karşı cephesinin parçalanması ve mücadelenin Arap-İsrail mücadelesinden, Filistin-İsrail mücadelesine dönüşmesiydi. Bu durum İsrail'e göre daha zayıf olan Filistinliler'in tek başında kalmasına yol açacaktı. Nitekim öyle de olmuştur. Fakat Ürdün, Arap birliği uğruna ve benimsediği ilkeler doğrultusunda, bu yeni Arap yönetimini kabul ederek daha önce yaptığı gibi Filistin halkını destekleyen tutumunu devam ettirmiştir.

Bu çerçevede, zamanla Filistin'deki işgal altında bulunan Arap topraklarının geri alınmasını isteyen bir taraf olmaktan bir ölçüde dışlanması üzerine Ürdün, Filistin'i destekleyici bir işlev yüklenmeye başlamıştır. 1978'de diğer Arap ülkeleri gibi, Ürdün de, Mısır'ın İsrail ile tek başına bir barış anlaşması yapması sürprizi ile karşılaştı. Mısır'ın bu girişimiyle ortak Arap tutumu zirve toplantılarında alınan kararları ve Arap ülkeleri arasında varılan tüm sözleşmeleri hiçe sayması, Arap dünyasında büyük bir paniğe neden oldu. Bilindiği gibi Mısır, Arap ülkelerinin

⁷⁰ Ward, et. al. op. cit., s. 136.

lideri olarak kabul edilmekte, Mısır'ın siyasi ve askeri gücü bölgesel ve uluslararası düzeylerde dikkate alınmaktaydı.

Ürdün dış politikasının prensipleri İsrail'le ülkesel anlaşmalara göre oluşturulmamıştı. Bu prensipler doğrultusunda İsrail-Arap görüşmeleri Birleşmiş Milletler aracılığıyla uluslararası meşruiyet çerçevesinde, 242 ve 338 sayılı kararları doğrultusunda olmalıydı. Çözüm geniş kapsamlı “toprak karşılığı barış” söylemi doğrultusunda olmayıp, bütün alanları kapsayan bir nitelik taşımalıydı. Filistinlilerin meşru haklarını elde etme isteklerini simgeleyen bu tutum FKÖ Lideri Yaser Arafat'ın 1974'de Birleşmiş Milletler'de yaptığı konuşma ile belirginleşmiştir. Arafat konuşmasında şiddete son verilmesi, işgal edilen topraklarda yerleşim bölgelerinin yapımına son verilmesi, Arap topraklarındaki Müslüman ve Hristiyan simgelerinin Yahudileştirilmesine son verilmesi, Müslümanlar ile Hristiyanları barındıran demokratik bir Arap ülkesinin kurulması çağrısını yapmıştı.⁷¹ Fakat, İsrail bu isteği reddederek Filistin Kurtuluş Örgütü'nün terörist bir örgüt olup Arap ülkelerini temsilen görüşmeler yapamayacağını, işgal altındaki topraklar 1967'de Ürdün egemenliği altında olduğu için görüşmecii görevinin Ürdün'e verilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

⁷¹ Ibid., s. 141.

1970'li yıllar önemli olayların meydana geldiği, başarısız ve güvensiz durumun egemen olduğu bir dönemdi. Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın Kasım 1977'de büyük bir sürpriz yaparak İsrail'i ziyaret etmesi, İsrail Parlamentosu'nda konuşma yaparak, İsrail ile olan mücadelenin barışçı yollarla çözümlenmesini istemesi yeni bir dönemin başlamasına neden oldu. Bu ziyaret sırasında aşağıdaki konularda anlaşmaya varılmıştı:

1) Mısır ve Filistin arasındaki uluslararası sınır bölgesinin egemenliği, Mısır'a ait olacaktır.

2) İsrail silahlı kuvvetleri Sina yarım adasından geri çekilecektir.

3) Ariş, Rafah, Ras El-Nakab ve Şerm Eş-Şeyh bölgelerinde İsrail'in terk edeceği havaalanları bütün ülkeler tarafından ticari kullanım dahil olmak üzere, sivil kullanıma açılacaktır.

4) 1889 yılında imzalanan İstanbul Antlaşması'na uygun olarak, Süveyş Körfezi uluslararası su yolu olarak kabul edilerek bütün ülkelere hava sahası da dahil olmak üzere hiçbir engelleme olmaksızın açık tutulacaktır.

5) İlat Körfezine yakın Sina yarım adası ile Ürdün arasında bir yol inşa edilecek, Mısır-Ürdün arasındaki yol güvenliği sağlanacaktır.

6) Süveyş Körfezi ile kanaldan itibaren 50 km. boyunca uzanan bölgeye Mısır'a ait mekanize veya piyade alayı yerleştirilecektir. 20-40 km. genişliğindeki, Akabe Körfezi ile Mısır-İsrail sınırının batısındaki bölgede yalnızca olağan görevleri ifa etmek üzere, hafif silahlarla donatılan polis kuvvetleri ile Birleşmiş Milletler güçleri yerleştirilecektir. Sınır bölgesinin doğusunda 23 km. genişliğindeki bölgeye 4 tugayı geçmeyecek biçimde İsrail piyade birlikleri ile Birleşmiş Milletler denetçileri yerleştirilecektir.

7) Yukarıda belirtilmeyen bölgelerdeki düzeni korumakla görevli polis birliklerinden oluşan ve en çok 3 tugaydan oluşan birlikler ilave edilecektir.

a) Yukarıda anılan bölgenin kesin sınırları barış görüşmeleri sırasında kararlaştırılacaktır.

b) Anlaşma maddelerine uymayı denetlemek üzere erken uyarı istasyonları kurulabilir.

8) Uluslararası güçler aşağıdaki bölgelere yerleştirilecektir:

a) Sina yarımadası içinde Akdeniz'den 20 km. uzakta uluslararası sınır hizasında.

b) Tiran Körfez'indeki gemilerin seyrinin serbestçe yapılmasının garanti altına alınması için, Şerm Eş-Şeyh bölgesinden Birleşmiş Milletler'e bağlı Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinin oybirliği sağlanmadan, uluslararası birlikler yerlerinden geri çekilmeyecektir.

Barış anlaşması imzalandıktan ve geçici olarak geri çekilme işlemleri tamamlandıktan sonra Mısır ile İsrail arasında normal ilişki kurularak karşılıklı tanıma sağlanacak, diplomatik, ekonomik ve kültürel ilişkiler kurulacaktır. Ekonomik ambargoya son verilerek, kişi ve mal dolaşımına ilişkin tüm engeller kaldırılacak, kanun uyarınca karşılıklı vatandaş koruma tedbirleri alınacaktır.

Barış anlaşması imzalandıktan sonra 3-9 ay içinde tüm İsrail silahlı kuvvetleri Ariş'in doğusu ile Ran Muhammed arasında uzanan hattın doğusuna çekilecektir. Bu hat kesin olarak taraflarca belirlenecektir.⁷²

Bu ön anlaşmalar Camp David Anlaşması olarak adlandırılan bir barış anlaşması ile sonuçlandırılmıştır. Anlaşmanın belgeleri 17 Eylül 1978'de, daimi barış anlaşması ise 26 Mart 1979'da imzalanmıştır.

Bütün Arap ülkeleri bu anlaşmaya karşı çıkıp anlaşmanın öngörülen Arap sözbirliğine aykırı olduğunu belirterek, 13 Kasım 1978'de Bağdat'ta olağanüstü bir Arap Birliği toplantısı yaptılar. Toplantı sonunda yayınlanan bildiride Mısır'ın Arap Birliği Konseyi'nden ihraç edilmesi ve Mısır ile tüm diplomatik ilişkilerin kesilmesi kararlaştırıldığı ifade edilmiştir. Buna paralel olarak Arap Birliği Genel Merkezi Kahire'den alınarak

⁷² Anlaşmanın tam metni ve Arap tarafları ile ilgili kısmı özel bir ek olarak bu çalışmanın sonuna eklenmiştir.

Tunus'a taşınmış, Umman hariç tüm Arap ülkeleri Mısır ile tüm ilişkilerini kesmiştir.

Ürdün anlaşmaya eleştirel ve reddi bir tavır takınmıştır. Kral Hüseyin, anlaşmanın Arap sözleşmesine aykırı olduğunu belirterek, Ürdün'ün izlediği politikaya uygun düşmediğini, Ürdün'ün öngördüğü çözümün başta Filistin, Ürdün ve Suriye olmak üzere işgal altındaki tüm Arap topraklarından topyekün bir İsrail geri çekilmesinden ibaret olduğuna belirterek, varılan anlaşmanın bu isteklere cevap vermediğini bildirmiştir.

Kral Hüseyin, 10 Ekim 1978'de Ürdün halkına yaptığı konuşmada, Ürdün'ün bu anlaşmayı ne şekil, ne de içerik itibariyle benimsediğini bildirerek, Ürdün'ün inanç gereği Filistin Kurtuluş Örgütünü tanıdığını vurgulamıştır. Kral Hüseyin konuşmasında Ürdün'ün inançları çerçevesinde Filistin halkının kendi geleceğini belirleme hakkına sahip olduğunu, Ürdün'ün uluslararası platformda Filistinlileri desteklemeye devam edeceğini, bunun bir görev olduğunu söylemiştir.⁷³

Burada önemli bir noktaya işaret edilmesi gerekmektedir. ABD'nin anlaşmaya dahil olması amacıyla Ürdün üzerinde

⁷³ Antlaşma hakkında daha geniş bilgi için bkz. Jimmy Carter, *Keeping Faith: Memories of President*, New York, Simon & Schuster 1983; Steven L. Spiegel, *The Other Arab-Israeli Conflict Making American's Middle East Policy, From Truman to Reagan*, Chicago, University of Chicago Press, 1985; Ismail Fahmi, *Negotiating for Peace in the Middle East*, Baltimore, John Hopkins University Press, 1983; Ezer Weizman, *The Battle for Peace*, New York, Bantam Books, 1981.

uyguladığı baskı ve verdiği tüm teşviklere rağmen, Ürdün halkı yönetimi ile birlikte direnmeye devam etmiştir. Filistinlilerin anlaşmayı reddetmelerinin nedeni, bir yandan kapsamlı çözüme bağlılıkları, diğer yandan Filistin'i ilgilendiren anlaşma metnine bakılacak olursa, Filistin'in Mısır ve Ürdün tarafından işgal edilen Arap toprakları olarak getirildiği, Filistin halkı ile Filistin yönetiminin tanınmamakta olduğunu vurgulamalarıdır. Sorunun çözümü amacıyla dar kapsamlı özerklik verilmesi, ileride hiç bir şekilde Filistin devletinin varlığının kabul edilmeyeceği anlamına gelebilecekti.⁷⁴

Camp David Anlaşmasının imzalanmasıyla İsrail istek ve planlarını gerçekleştirmiş, Mısır'ı mücadele dışında bırakmayı başarmıştır. Mısır sahip olduğu askeri ve siyasi güç nedeniyle, Arap aleminin iskeleti olarak kabul edilecek olursa, anlaşma sonrasında askeri ve siyasi denklemin İsrail lehine değiştiği görülecektir. Dolayısıyla anlaşma, İsrail'e genişleme planlarını uygulama fırsatı sağlamıştır. Böylece 1982'de Güney Lübnan'a saldırarak zorla yeni bir durum yaratmıştır. Bundan önce, 1980'de İsrail Parlamentosu 1967'de işgal edilen Doğu Kudüs'ün Batı Kudüs ile birleştirilmesini onaylayarak, İsrail'in ebedi başkentinin Kudüs olduğunu ilan etmiştir.⁷⁵

⁷⁴ Armoti, Malek Al Salam, s. 47.

⁷⁵ Tessler, op. cit., s. 521.

Bundan başka Gazze Şeridi'nin üçte biri ile Batı Şeria'nın birçok bölgesini İsrail'e ilhak etmeyi, dünyanın değişik bölgelerinden göçetmiş olan Yahudilere yeni yerleşim yerleri inşa etmeyi kararlaştırmıştır. İsrail, ayrıca bölgedeki tüm su kaynaklarına el koyarak, yeni inşa edilmiş yerleşim bölgelerine aktarmıştır.⁷⁶

Bu uygulamalardan sonra İsrail, 1982'de Güney Lübnan'a saldırarak bölgeyi işgal etmiştir. Bu işgal, Araplara karşı sertlik yanlılığı ve aşırı milliyetçiliği ile tanınan Ariel Şaron'un savunma bakanlığına atanmasından bir sene sonra gerçekleşmiştir. Şaron, 1967 Savaşı'ndan sonraki dönemde işgal altındaki Arap topraklarında yerleşim bölgeleri kurma fikrinin sahibiydi. Savunma Bakanlığına atanmadan önce tarım bakanı olarak görev yapmaktaydı.⁷⁷

İsrail'in iddialarına göre, Güney Lübnan'ı işgal etmesinin nedeni; Lübnanlı direnişçilerle Filistinli gerillaların İsrail toprakları ve yerleşim bölgelerini hedef alan füze saldırıları ve kundaklama ile sabotaj olaylarıdır. Bu saldırılar İsrail'in çok

⁷⁶ Don Peretz, *The West Bank: History Politics, Society and Economy*, Colorado, Westview, 1987, s. 66.; Matityaha Drobls, *The Master Plan for the Development of Settlement in Judea and Samaria*, Jerusalem, Jewish National Fund, 1978; Matityaha Drobls, *Strategy, Policy and Plans for Settlement in Judea and Samaria*, Jerusalem, World Zionist Organization 1980.

⁷⁷ Şaron'un yükselişi ve kabinede etkinliğinin artışı için bkz. H. M. Sachar, *The History of Israel from Zionism to Our Time*, New York, Knopf, 1976, s. 155,169; Meron Benvenisti, *West Bank Data Project A Survey of Israel's Politics*, Washington, The American Enterprise Institute, 1987, s. 55.; Jonathan Khattab ve Raja Shehadeh, *Civilian Administration in the Occupied West Bank*, Ramallah, Law in the Service of Man, 1982.

büyük maddi ve insani kaybına neden olmuştur. Bilindiği gibi o dönem çeşitli silahlı milis ve gruplar arasında devam etmekte olan iç savaş koşullarında Lübnan hükümetinin otoritesinin kaybolduğu döneme rastlamaktaydı.

İsrail işgali, 1982 yılının Nisan ayı başlarında başlayarak 6 Haziran 1982'de tamamlamıştır. Düzenlenen operasyona "Celile Barış Operasyonu" adı verilmiştir. Operasyon sırasında İsrail hava kuvvetleri Filistinlilerin Güney Lübnan ve başkent Beyrut'taki mevzilerine karşı şiddetli hava saldırıları düzenlemiştir. 6 Haziran'da 45 Filistinli öldürülmüş, çoğu sivil olmak üzere 150 kişi yaralanmıştır. Bu saldırının bitiminde Likud Cephesi üyelerinin çoğunlukta olduğu İsrail hükümeti ile Filistinlileri temsil eden Filistin Kurtuluş Örgütü arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşma gereği İsrail sivillere karşı sürdürdüğü operasyonları durduracak, bunun karşılığında Filistinli gerillalar Lübnan'ı sonsuza dek terk edecekti. Amerikalılar İsrail saldırılarına göz yummaktaydı. Nitekim, daha sonra Şaron'un Washington'a yaptığı ziyaretin bitiminde ABD, İsrail'in güvenliğini sağlamak amacıyla harcadığı çabaları desteklediğini açık biçimde bildirmiştir.⁷⁸

⁷⁸ C. Hudson, *The United States Involvement in Lebanon*, Londra, Croom Helm, 1988, s. 213-215.

Fakat,İsrail'in iddia ettiği gibi "güvenliği sağlama tedbirleri çerçevesinde bu işgalin gerçekleştiği" tezi geçerli değildir. Müslüman gerillaların güney Lübnan ve Beyrut'tan uzaklaştırılmaları, İsrail'in kuzey sınırlarının güvenliğini koruma sorununu çözmemiştir. Bunun kanıtı Filistinli gerillaların Güney Lübnan'dan kovulmalarına rağmen İsrail'in kuzey sınır bölgesine yönelik saldırılarını devam ettirmeleridir. Bu saldırılar İran tarafından kurdurulan Hizbullah örgütü liderliğindeki Lübnanlı direnişçilerce sürdürölmüştür. İsrail bu gerillalara karşı askeri bir çözüm sağlayamaması üzerine, ağır maddi ve insani kayıplar verdikten sonra şartsız olarak Güney Lübnan'dan geri çekilmiştir.

Ürdün yönetimi İsrail'in Lübnan ve halkına karşı başlattığı saldırıyı kınayarak, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinden Lübnan halkını korumak için hemen duruma müdahale edip, bölgeye barış kuvvetlerini göndermesini, İsrail saldırısını kınayacak bir kararın yayınlanması, Lübnan'ın durumunun desteklenmesini ve İsrail'in hemen geri çekilmesini istemiştir. Lübnan hükümetinin isteği üzerine, Güvenlik Konseyi de 509 sayılı kararı yayınlarak İsrail'in 6 Haziran 1982 öncesi sınırlarına geri çekilmesini istemiştir.⁷⁹

⁷⁹ Reagan Planı hakkında daha geniş bilgi için bkz. Joseph Sisco, "Middle East: Progress or Lost Opportunity," *Foreign Affairs*, Vol. 62, No:3, 1984 s. 631-638.; Kemal Kirişçi, *The PLO and World Politics, a Study of the Mobilization of Support for the Palestinian Cause*, Londra, Pinter, 1986, s. 119.

Bu arada, Eylül 1982'de dönemin ABD Başkanı Ronald Reagan yeni bir barış girişimi başlatmıştır. Reagan tarafından hazırlanan barış planına göre, İsrail 1967 savaşında işgal ettiği topraklardan geri çekilecek, Batı Şeria ve Gazze Şeridi bölgelerindeki Filistinliler özerk bir yönetim kuracaklardı. Fakat, bu yönetimin sorumluluğu Ürdün hükümetine verilmekteydi. Bu planın ilanı Filistinli gerillaların Lübnan topraklarından uzaklaştırıldıkları güne rastlamıştı.⁸⁰

Araplar bu girişime yönelik cevaplarını 6 Eylül 1982'de Fas'ın Fez kentinde düzenledikleri zirve toplantısında yeni bir barış planı ortaya atarak verdiler. Plan Reagan'ın önerdiği plana çok benzemekle birlikte, aşağıdaki noktalarda farklılık göstermiştir:

1) 1967 Savaşından önceki sınırlarda iki devlet var olacak; bunlardan biri İsrail, diğeri ise Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde kurulacak Filistin Devleti olacaktır.

2) Reagan planında yer alan Arap vatandaşlar terimi yerine Filistin halkı terimi kullanılacaktır.

3) Reagan planında öngörüldüğü gibi Ürdün'e bağlı özerk bir yönetim değil, başkenti Doğu Kudüs olan bir Filistin Devleti kurulacaktır.

80 Ekler arasında Batı Şeria'daki İsrail yerleşim birimlerini gösteren bir harita bulunmaktadır.

4) İsrail kuvvetleri çekildikten sonra, birkaç aylığına güvenliğin sağlanması, sınırların çizilmesi ve gerekli tedbirlerin alınması için, Birleşmiş Milletler barış gücü kuvvetleri bölgeye yerleştirilecektir.

5) Dünyanın neresinde olursa olsun tüm Filistinli mültecilere ya geri dönüş hakkı ya da tazminat verilecektir.⁸¹

Görüldüğü gibi, iki plan arasında farklılık söz konusudur. Reagan planında o dönemde Kral Hüseyin'in liderliğindeki Ürdün'ün denetiminde kalacak bir özerk bölgeden bahsedilirken, Filistin halkı terimine hiç değinilmeden Filistin'deki Arap nüfus terimi kullanılmıştır. Bundan başka, Reagan planı Kudüs sorununun çözümünü iki taraf (Ürdün-İsrail) arasında yapılacak ikili görüşmelere ertelemişken, Arap planı İsrail devletinin varlığını vurgulayarak yanında Gazze Şeridi ile Batı Şeria'da kurulacak başkenti Doğu Kudüs olan bir Filistin Devleti kurulmasını da şart koşmuştu. Bu devlet Ürdün'den tamamen bağımsız olacaktı.⁸²

Kral Hüseyin'in Aralık 1982'de Washington'a yaptığı ziyarette, Amerikan yönetimi kendisinden, hiç bir değişiklik yapılmaksızın barış planını kabul etmesini istemiştir. Bu Ürdün'ün Gazze Şeridi ile Batı Şeria'yı egemenliği altına

⁸¹ Walter Laquer ve Barry Rubin, *Israeli-Arab Reader. A Documentary History in The Middle East Conflict*, New York, Penguin Books, 1984, s. 663-665.

⁸² Sisco, *op. cit.*, s. 634.

alabilmesi için İsrail'le doğrudan görüşmeler yapması anlamına gelecekti. Planı kabul etmesi durumunda her çeşit askeri ve ekonomik yardımı vermek üzere Amerikan yönetiminin verdiği tüm sözlere rağmen, Kral Hüseyin, Filistin Kurtuluş Örgütü başta olmak üzere bütün Arapların onayını almadan böyle bir teklifi kabul edemeyeceğini bildirmiştir. Kral Hüseyin, diğer Arap liderleriyle konuyu detaylarıyla görüşmek üzere Amerikalılardan süre istemiştir. O dönemde genelde Ürdün'ün politik çizgisiyle tüm Arapların çizgisi arasında paralellik bulunduğu için, Kral Hüseyin 10 Nisan 1983'te bir basın bildirisi aracılığıyla, ülkesinin Reagan planını reddettiğini, Ürdün'ün baştan beri ne tek başına, ne Filistinlilerin adına ne de sorunda taraf olan herhangi bir ülkenin adına görüşmeler yapmaya karşı olduğunu ilan etmiştir.⁸³ Filistin Kurtuluş Örgütü de Şubat 1983'te Cezayir'de düzenlediği toplantıda planı reddettiğini açıklamıştır.

Kral Hüseyin'ini, Reagan planını reddetmeye yönelten üç etkenin bulunduğu söylenebilir. Birincisi, İsrail'in Suriye'nin Golan tepelerinin işgalinden bahsetmediği gerekçesiyle SSCB'nin Reagan planının reddedilmesi için uyguladığı baskıdır. Bilindiği gibi Suriye, o dönemde Sovyetler Birliği'nin stratejik müttefiki konumunda idi. Dolayısıyla planın kabulü Suriye'yi bir kenara itmek demek olur ki, Sovyetler de bir kenara itilmiş olacaktır.

⁸³ New York Times, 11 Nisan 1983; Laquer ve Rubin, op. cit., s. 3-4.

Sovyetlerin planın reddi için baskısı, Kral Hüseyin'in Aralık 1982'de Moskova'ya yaptığı ziyaret sırasında açıkça gözlenmiştir. Bu ziyaret sırasında Sovyetler, Kral Hüseyin'e planı kabul etmediklerini açıkça bildirmişti.

İkincisi, planda hiç bir şekilde sürece katılımı kabul edilmeyen Filistin Kurtuluş Örgütünün planı reddetmesidir. Bilindiği gibi, plan gereği Filistin topraklarının yönetimi ile görüşmeler yapma yetkisi Ürdün yönetimine verilmişti. Bu da Filistin Kurtuluş Örgütünün tamamen gözardı edilmesi anlamına gelmekteydi. Oysa bu, Filistin halkının tek temsilcisi olarak Filistin Kurtuluş Örgütünü kabul eden Fez Zirvesi kararlarına aykırıydı.

Üçüncüsü, İsrail'in planın maddelerini uygulayacağına dair Amerika'nın verdiği güvencelerin, Ürdün yönetimi açısından yetersiz bulunmasıdır. İsrail'in Güney Lübnan'a düzenlediği saldırıdan anlaşılacağı gibi, bu güvenceler pek geçerli değildi. Zira, Amerika bu saldırıyı onaylayarak, İsrail'e destek sağlamıştı.

Öte yandan, gelecekte Ürdünlüler ile Filistinliler arasında, İsrail'in sürekli karşı çıktığı bir Filistin Devleti kurmak üzere iki taraf arasında bir anlaşma sağlanması korkusu da İsrail'in planı reddetmesine neden olmuştur. İsrail, Filistin Devletinin varlığını kendi varlığı ve güvenliğini tehdit eden bir unsur olarak

gördüğünden, böyle bir devletin kurulmasına hep karşı çıkmıştır. Ayrıca, Kudüs konusunun çözümünün ileride yapılacak görüşmelere ertelenmesi de İsrail'i planı kabul etmemeye yöneltmiştir. Zira İsrail Kudüs'ü İsrail Devletinin sonsuz başkenti olarak görmekteydi.⁸⁴

7.1983–2000 Döneminde Ürdün Dış Politikası

1980'li yıllar Orta Doğu bölgesinde çok önemli olayların meydana geldiği bir dönemdir. Öncelikle 22 Eylül 1980'de başlayan Irak–İran savaşının bu dönemde Orta Doğu'daki diğer gelişmeler açısından çok önemli sonuçları olmuştur. Ürdün bu savaşta, Irak'ı destekledi. Bunun sebebi, İran'ın Irak'a karşı hasmane tavır alması ve Irak'ın içişlerine sürekli müdahale ederek, bir ülkenin diğerinin içişlerine karışamayacağını öngören, 1975 “İyi Komşuluk” anlaşmasını sürekli ihlal etmiş olmasıydı. Ürdün'ün bu tutumunun temel nedenlerden biri de milliyetçiliktir. Irak, Arap dünyasının önemli bir parçasıydı ve Ürdün dış politikası gereği herhangi bir Arap ülkesine yönelik bir saldırıyı kendisine yönelik olarak görmekteydi.

Bu arada, Haziran 1982'de başlayan bir hareketle İsrail'in Güney Lübnan'ı işgalinin de Ürdün üzerinde önemli etkileri oldu. Bu işgal karşısında Ürdün yönetimi elinde olan bütün olanaklarla Lübnan'ın yanında yer aldığını ilan ederek, uluslararası toplumun

⁸⁴ Tessler, op. cit., s. 604.

olaylara müdahale etmesi, şiddete ve kan dökülmesinin sürmesine neden olacak bütün kışkırtmalara ve saldırılara son vermek için elinden geleni yapması çağrısında bulundu. İsrail'in bu işgalinin gerekçesi Filistinli gerillaları Lübnan'dan çıkartma ve kuzey sınırlarını güvence altına alma isteğiydi. İsrail'in bu istekleri, 1983'de belirgin bir Amerikan desteği sayesinde gerçekleşecek ve Filistinli gerillalar Lübnan'ı terk edeceklerdir. Ne var ki, İsrail'in bu gerekçelerinin daha işgal sırasında anlamsız olduğu kanıtlanmıştır. İsrail kuvvetlerinin Güney Lübnan'ı işgal etmesi ve Filistin Kurtuluş Örgütü'nü Lübnan'dan çıkartmasına rağmen, kendi sınırları içinde yer alan El-Celil yerleşim bölgesini koruyamamıştır. Oysa, bölgede geçerli olan koşullar; İsrail'in bu bölgeyi işgal etmesini kolaylaştırmada büyük rol oynamıştır. Bu koşul veya etkenlerin başında Irak'ın İran ile savaşmakla meşgul olması, Mısır'ın İsrail ile barış anlaşması imzalaması nedeniyle bir cephe ülkesi olmaktan çıkması ve o dönemdeki Sovyetler Birliği'nin çökmesi sonucu ABD'nin dünyanın tek süper gücü haline gelmesidir. Bunlara ilaveten İsrail, Lübnan'da iç savaşın sürmesi dolayısıyla devletin egemenliğinin hasara uğramasını da iç durumunu kendi lehine kullanmıştır.⁸⁵

⁸⁵ Michael Johson, *The Battle of Beirut, Why Israel Invaded Lebanon*, Londra, Zed Press, 1982, s. 19.; M. Thomas Davids, *Israel's 1982 Invasion*, Washington, National Defence University Press, 1987, s. 68; Armoti, *Malek Al Salam*, s. 57.

Ardından İsrail'in baskıcı politikası karşısında direnen Filistin halkının 1987'de ayaklanması (İntifada) Ürdün'ün tam desteğini aldı. Bu, zaman zaman bizzat Kral Hüseyin tarafından veya diğer yetkililerce yayınlanan bildirilerle, yapılan konuşmalarda açıkça ortaya konmuştur. Sağlanan destek hem yerel bazda, hem de Arap dünyası çerçevesinde manevi ve maddi olarak devam etmiştir. Dünya çapında ise işgal altında bulunan bir halkın ayaklanmasının haklılığı vurgulanmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede Ürdün dış politikası, bütün dünyanın dikkatini İntifadaya çevirmeyi başarmıştır. Ürdün ayaklanmanın sebeplerini uluslararası platformda anlatmaya çalışmış ve Birleşmiş Milletlerinin 242 ve 338 sayılı kararlarıyla, uluslararası anlaşmalar doğrultusunda Filistin halkına meşru hakkı olan kendi devletini kurma hakkının verilmesinin İntifadayı durdurabileceğini belirtmiştir.⁸⁶ Bu arada 1974'de Rabat'ta toplanan Arap zirvesi kararları uyarınca Ürdün ile Filistin'in Batı Şeria Bölgesi arasındaki idari ve adli bağlantılara tümüyle son verilerek iki halk arasındaki ayrımın açıkça gösterilmesine çalışılmıştır. Böylece Filistin intifadasına gerekli desteğin sağlanması ve Filistin halkının ulusal haklarının vurgulanması amaçlanmıştır.

⁸⁶ Tahboob, op. cit., s. 226.

Bu gelişmeler karşısında Ürdün'ün dış politikası, Ürdün yönetiminin geleneksel olarak sürdürdüğü milliyetçi ama barışçı ve uluslararası dengeleri gözetici realist dış politika çizgisi çerçevesinde değerlendirilmelidir. Ürdün, Arap dünyasındaki güvenilirliği sayesinde Orta Doğu bölgesinde cereyan eden olaylara dikkat çekmeyi başararak, bu konulardaki sorumluluklarını yerine getirmeyi bilmiştir. Bu politika, Reagan'ın barış planı ile daha sonra incelenecek olan 1990 Madrid Kongresi'nde de açıkça ortaya çıkmıştır.

1990'lı yıllarda ortaya çıkan gelişmeler önem bakımından 1980'li yıllardakinden aşağı kalmamıştır. Bu gelişmelerin başında 2 Ağustos 1990'da başlayan Körfez Savaşı ve 30 Ocak 1991'de başlayan Madrid Barış Kongresi gelmektedir. Bu dönemdeki Ürdün dış politikasının kriterleri Kral Hüseyin tarafından şu şekilde sıralanmıştır:

- 1)Ürdün, Filistin halkı adına vekil olmayıp böyle bir görev üstlenmeyi uygun görmemektedir.
- 2)Ürdün, Filistin halkının tek meşru temsilcisi olan Filistin Kurtuluş Örgütü yerine bir alternatif değildir.
- 3)Ürdün, 1974 ve 1982'de toplanan Rabat ve Fez Zirveleri'nde alınan kararlara bağlılığını vurgulamaktadır.
- 4)Soruna barışçı bir çözüm sağlanması ancak Güvenlik Konseyinin 242 ve 338 sayılı kararları çerçevesinde uluslararası bir barış kongresi toplanmasıyla gerçekleşebilecektir. Böyle bir toplantıya Güvenlik Konseyinin 5 daimi üyesi ve Filistin Kurtuluş Örgütü de dahil olmak üzere tüm tarafların katılması gerekmektedir.⁸⁷

⁸⁷ Armoti, Malek Al Salam, s. 55.

Petrol fiyatlarını kontrol etmede işbirliğine yanaşmadığı gerekçesiyle, Irak silahlı kuvvetleri 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'e saldırarak işgal edince Amerika Birleşik Devletleri liderliğinde oluşturulan uluslararası koalisyon askeri müdahale yaparak, Irak'ı Kuveyt'ten çıkarmış, ardından da Irak'a askeri, ekonomik ve siyasi ambargo uygulanmaya başlanmıştı.⁸⁸ Ürdün'ün bu soruna ilişkin tutumu, yabancıların herhangi bir Arap ülkesinin içişlerine müdahale etmemesi ilkesi çerçevesinde belirlenmiş, sorununun Arap Birliği içinde, Amerika Birleşik Devletleri ile Avrupa'nın müdahalesi olmaksızın çözülmesi istenmiştir.

Bu çerçevede Ürdün, Irak silahlı kuvvetlerinin hemen geri çekilmesi gerektiğini, herhangi bir ülkenin topraklarını zorla işgal edilemeyeceğini belirtmiştir. Ürdün'ün, Filistin topraklarının İsrail tarafından işgal edilmesine karşı dile getirdiği bu prensip Kuveyt halkı içinde geçerliydi. Ürdün'e göre, yabancı güçlerin Körfez bölgesine girmesi bölgede daha çok yıkım ve gerginliğe yol açacaktı. Çünkü unutulmaması gereken nokta yabancıların bölgeye girişinin doğal sonucu olarak Körfez'de yabancı askeri üslerin kurulacağıydı. Dolayısıyla bu gelişme, bölgenin yeniden yabancılar tarafından işgal edilmesi anlamına gelecekti.

⁸⁸ Körfez Savaşı ve Filistin sorunundaki etkileri hakkında daha fazla bilgi için bkz. Basim Twaisi, *Al Amn- Al Qawmi Al Arabi*, Amman, Al Sindibad Press, 1997; Ali Hilal, *Al Arab Wal Alam*, Beirut, International United Arab Center Press, 1991.

Ayrıca bu krizle dünyanın dikkati bu soruna yoğunlaşacak ve dolayısıyla Filistin topraklarında cereyan eden olaylar ile İsrail kuvvetlerinin Filistin halkına karşı uygulamaları en azından bir süre unutulacaktı.

Uluslararası askeri müdahale sonucunda, Irak'ın Kuveyt'i işgaline son verilmesinden sonra dönemin ABD Başkanı George Bush 30 Ocak 1991'de Madrid'de uluslararası bir barış toplantısı düzenleneceği bildirmiştir. SSCB'nin çöküş sürecine girmesiyle, Amerika Birleşik Devletleri'nin dünyanın tek süper gücü haline gelmesi bu toplantının gerçekleşmesinde etkili olmuştur. Toplantıya Amerika Birleşik Devletleri adına Başkan Bush, Sovyetler Birliği adına Başkan Gorbaçov, İsrail adına Başbakan İshak Şamir, Ürdün-Filistin ortak heyeti adına Ürdün Dışişleri Bakanı, Suriye adına Dışişleri Bakanı, Lübnan adına yine Dışişleri Bakanı katılmıştır. Bunlardan başka Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği'nden gözlemciler ve Güvenlik Konseyinin daimi üyeleri heyetlerinin ile çeşitli ilgili ülkelerden heyetler katılmıştır.

Kongre Amerikan Başkanı Bush'un yaptığı konuşma ile başlamış; Bush İsrail ile Arap ülkeleri arasında yapılacak görüşmelerde Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararların temel alınacağını vurgulamıştır. Bundan başka katılan tüm heyetler adına temsilciler konuşmalar yaparak, kongreye gereken önemin verilmesini istemişler, kongreyi uzun süre devam eden

çatışmaya bir son vermek için kaybedilmemesi gereken bir fırsat olarak nitelemişlerdir.

Ürdün ise kongre çalışmalarına etkin bir şekilde katılmayı kabul etmiş, Kral Hüseyin CNN televizyonuna verdiği mülakatta kongreye tam desteğini vurgulayarak ülkesinin öteden beri gerçekleştirmesini istediği gerçek hedefi olan, geniş kapsamlı barışın sağlanması için gereken her türlü yardımı sunacağını belirterek, Madrid Kongresi'ni herkesin değerlendirmesi gereken tarihi bir fırsat olarak gördüğünü ifade etmiştir.⁸⁹

Fakat konferansta, Araplarla İsrailliler arasında Güvenlik Konseyi kararlarının yorumundaki farklılık nedeniyle önemli bir ilerleme sağlanamamıştır. İsrail öncelikle işgal ettiği topraklardan geri çekilme yerine, kendi güvenliğini sağlayacak tedbirler üzerinde ısrar etmiştir. Bu sırada bütün dünya Norveç'in başkenti Oslo'da varılan gizli Filistin-İsrail mutabakatıyla sarsılmıştır. Bu gizli mutabakat "Oslo Anlaşması" olarak bilinmektedir. 13 Eylül 1993'te ilan edilen Oslo ilkelerine göre İsrail Filistin otoritesini kabul etmekteydi. Bu otoritenin Gazze ve Eriha'dan ibaret Filistin topraklarının bir kısmı üzerinde siyasal egemenliği olacaktı. İleriki tarihlerde sürdürülecek görüşmeler ışığında, 5 yıl içerisinde İsrail geri kalan Filistin bölgelerinden çekilecek, Kudüs sorunu ile mültecilerin geri

⁸⁹ Bu görüşme 17 Kasım 1991'de Ürdün televizyonunda yayınlanmıştır.

dönüşü konuları ise daha sonra yapılacak ve (son durum) diye tanımlanan görüşmelerde ele alınacaktı.

Ürdün yönetimi, Oslo Anlaşmasının kendisi için sürpriz olduğunu belirterek, mutabakatta varılan ilkeleri desteklediğini bildirmiştir. Ürdün bu tutumu, Filistin'in gasp edilmiş bütün haklarının geri alınmasını sağlayan her çeşit tedbiri destekleyen politikası çerçevesinde takınmıştır. Ürdün'ün bu çerçevede görüşmelere devam etmesiyle İsrail ile olan ikili sorunlarını çözebileceğini belirtilmiştir. Bu bağlamda, daha sonra Ürdün ile İsrail arasında yapılan yoğun görüşmeler sonucunda "Su, Enerji ve Çevre; Sınır ve Topraklar ile Güvenlik" konularında işbirliğini içeren Ortak Gündem Sözleşmesi 27 Temmuz 1994'de imzalanmıştır.

Bu gündem belirleme anlaşmasının imzalanmasından sonra Beyaz Saray'da, Kral Hüseyin ile dönemin İsrail Başbakanı İshak Rabin arasında ABD Başkanı Bill Clinton'un da katılımıyla, 25 Temmuz 1994'te Washington Bildirisi imzalanmıştır.⁹⁰ İmzalanan bu bildiri daha sonra 26 Ekim 1994'te Akabe kentinin kuzeyindeki Vadi Araba'da Barış Anlaşmasının imzalanması için bir ön hazırlık olarak yorumlanmıştır. Bu anlaşma, Ürdün'ün İsrail ile mücadelesi sürecinde izlediği dış politikanın kriterlerini

⁹⁰ Muahadat Al Salam Bayna El Urdun Wa Israel, Amman, Ürdün Kültür Bakanlığı, 1994, passim.

net olarak ortaya koymuştur. Bu kriterler anlaşmanın maddelerinde aşağıdaki gibi dile getirilmiştir:

1) Orta Doğu bölgesinde adaletli, sürekli ve kapsamlı barışın sağlanması.

2) İnşa edilecek barışın Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararlarının tüm detaylarına dayanması.

3) Barışın, özgürlük, eşitlik, adalet ve insan hakları ilkelerine saygı temelleri üzerine pekiştirilmesi.

4) Ürdün'ün 1967 Savaşı'ndan sonra işgal edilen toprakların ve su kaynaklarında büyük bir azalmanın olduğu kritik bir dönemde Ürdün ve Yarmuk nehirlerinden payını geri alması.

5) Anlaşmanın, güvenlik konularını ele alarak, savaş ve düşmanlık ortamında sağlanması imkansız olan kalkınma ve istikrar ortamı sağlamak amacıyla her iki tarafın sorunlarını barışçı yollarla çözümlmek üzere çaba harcamalarını içermesi.

6) Anlaşmanın iki ülkeyi ilgilendiren diğer alanlarının düzenlenmesini öngörmesi. Bunlar ekonomi, bilim, kültür, havacılık, posta–telefon bağlantıları, taşımacılık–ulaşım, enerji, çevre, sağlık ve tarım alanlarını kapsamaktaydı. Buna ek olarak Ürdün Vadisi, Akabe ve İlet bölgesinin kalkınması amacıyla

ileride sürdürülecek ortak kalkınma projelerinin uygulanması da kararlaştırılmıştı.⁹¹

İsrail-Filistin ilkeler bildirisinin imzalanmasından sonra gündeme gelen ve ardından da 13 Eylül 1993'te imzalanan Filistin-İsrail anlaşması 3 önemli konuda Filistin tarafına büyük destek sağlamaktaydı:

1) İsrail-Filistin arasında son durumla ilgili görüşmeler yapılincaya kadar, Kudüs kentindeki vakıflar ve kutsal yerlerin koruması. Anlaşma yapıldıktan sonra Filistin egemenliğinin Kudüs'ün kapsayacak şekilde genişlemesiyle emanet Filistin tarafına teslim edilecektir.

2) Anlaşma; Filistinli mülteciler sorununun çözümünün "geri dönüş veya tazminat ödeme" şeklindeki ilkeye dayalı uluslararası yasanın uygulanmasıyla mümkün olacağını vurgulamıştır. Böylece Filistinlilerin bu konudaki tutumu desteklenmiştir.

3) Anlaşmanın üçüncü maddesinde dile getirilen "1967 yılında İsrail askeri yönetimi egemenliğine giren toprakların statüsü değiştirilmeyecektir" cümlesi aracılığıyla İsrail, işgal altındaki Filistin topraklarının özel durumunu kabul etmiştir.

⁹¹ Ibid.

Bununla Filistinlilerin işgal altındaki topraklarının geri alma çabası desteklenmiştir.⁹²

Ürdün, İsrail ile imzaladığı Barış Anlaşması ile bir takım yararlar sağlamıştır. Burada hatırlanması gereken bu anlaşmanın “İlkeler Bildirisi” (Oslo Anlaşması) imzalandıktan sonra gündeme gelmesidir. Dolayısıyla, Ürdün’ün aşağıda belirtilen yararları sağlamak amacıyla bu anlaşmayı imzalamıştır.

1-İşgal altındaki tüm Ürdün topraklarının geri alınması ve Ürdün’ün bu topraklar üzerindeki egemenliğini sağlamak.

2-İsrail’in “Büyük İsrail” idealine ve İsrail’in genişleme isteklerine son vermek. Bu, başlı başına tüm Arap alemini ilgilendiren milli bir kazanımdır.

3-Birtakım çevresel etkenler nedeniyle su kaynaklarının azaldığı, tüketimin arttığı, gerçek bir krizin ortaya çıktığı bir dönemde Ürdün’ün hakkı olan sulardan payını almasının sağlanması.

4-Ürdün toplumunun büyük bir bölümünü ilgilendiren kaygı ve gerginlik durumuna bir son vermek için, Filistinli mültecilerin veya evlerini terk edenlerin geleceklerini kararlaştırmak amacıyla “geri dönüş veya tazminat ödeme” ilkesi içerisinde haklarının vurgulanması.

5-Bölgede barışın ve güvenliğin yerleştirilmesi sonucunda ekonominin değişik sektörlerinde;

a)Ürdün’de yatırımların gerçekleşmesi için dış sermaye girişinin sağlanması,

b)Bölge ülkelerindeki yatırım ve ekonomik projelerin artması sonucu, işgücü talebinin artması ve dolayısıyla işsizlik sorununun çözülmesi,

c)Ürdün’ün Amerika Birleşik Devletlerine olan borçlarının silinmesi (Bu borçların birinci bölümünün tutarı olan 220 Milyon Dolar silinmiştir. 702 Milyon Dolarlık toplam borcun geri kalan kısmı önümüzdeki yıllarda silinecektir. Ürdün’ün Avrupa ülkelerine borçlarının silinmesi için çalışmalar sürdürülmektedir),

d)Elbayreyn Kanalı gibi ortak sulama projelerinin gerçekleştirilmesi,

e)Ürdün’ün modernleştirilmesinin sağlanması. Tüm sektörlerde karşılaşılan sorunların çözülmesi amacıyla modern teknoloji transferi ile etkin ekonomik yöntemlerinin ithali, idari organlardaki bozuklukların düzeltilmesi, bu organların etkin hale getirilmesi, uygulanan tüm yasal ve idari yöntemlerinin tekrar

⁹² Al-Twasi, op. cit., s. 65.

gözden geçirilmesi hedeflenmektedir. Bu şekilde Ürdün'ün kalkınma ve gelişme hedeflerine ulaşabilmesini sağlayacak açılımlar mümkün olacaktır.⁹³

Bu arada Madrid Kongresi'nden önceki hazırlıklar yapılırken, kongrenin ilk günlerinde Ürdün'ün çabasıyla ortak bir Arap heyetiyle görüşmelere katılma çabası sürdürülmüş, fakat bu çabalar başarısızlığa uğramıştı. Çünkü diğer taraflar (Suriye, Lübnan ve Filistinliler) görüşmelerin teke tek yapılmasını tercih etmişlerdi. Bu bağlamda, Arap ülkelerinin İsrail'e karşı ortak bir politika izleyememeleri, bu ülkelerin her birinin, kendisi için diğerlerinden ayrı ülkesel kazanımlar peşinde koşmasına neden olmuştur. Bu olgu da görüşmelerin İsrail'in istediği biçimde şekillenmesinde rol oynamıştır. Ürdün heyetinin içinde yer alan Filistin tarafı bile tek başına görüşmeler yapmaya yönelmiştir. Ürdün izlediği politikanın bir parçası olarak kimliğini pekiştirmek amacıyla, Filistin halkının kendi özel kişiliği ve bağımsız karar alma yeteneği olan bir halk olması için uğraşmıştır. İsrail, her zaman üzerinde durduğu noktada ısrar edip Filistinlilerle bir halk olarak görüşmeyeceğini bildirmiştir.

Ürdün'ün politikası ise Kral Hüseyin'in İsrail ile görüşme masasına oturan Arap ülkelerine yaptığı ziyaretler sırasında açık olarak vurgulanmıştır. O dönemde Ürdün'e Suriye-İsrail ve Lübnan-İsrail arasında sürdürülen görüşmelerde ilerleme

⁹³ Muahadat Al Salam Bayna El Urdun Wa Israel, s. 1-24.

kaydedildiği bilgileri gelmiştir.⁹⁴ Elde edilen bütün kanıtlar, İsrail'in Suriye ve Lübnan ile geniş kapsamlı barış anlaşması karşılığında Suriye'ye ait Golan tepelerinden ve Güney Lübnan'dan geri çekileceği yönündeydi.⁹⁵ Buna ilaveten, İsrail ve Filistin arasında Oslo'da varılan anlaşmanın sebep olduğu şaşkınlık çerçevesinde ve Ürdün ulusal çıkarları doğrultusunda çıkarlarını korumak ve İsrail'in gerçekleştirmek istediği Ürdün'ün Filistinlilerin "alternatif vatanı" olduğu düşüncesini yok etmek amacıyla, İsrail ile anlaşma imzalamıştır.

Bu dönemde Ürdün dış politikası, İsrail ile ilgili Arap ülkeleri arasında barış sürecinin pekiştirilmesi, barış sürecinin geniş kapsamlı olması amacını gütmüştür. Ürdün ve İsrail arasında imzalanan barış anlaşması ve Kral Hüseyin'in yönlendirdiği bir çok girişim sayesinde, çeşitli nedenler yüzünden kesintiye uğrayan görüşmeler tekrar başlayabilmiştir. Buna ilaveten Kral Hüseyin bütün dünya lider ve başkanları nezdinde sahip olduğu prestij sayesinde İsrail'in tanınması, barışın sağlanması ve İsrail'in yaşama hakkının tanınmasına karşılık işgal ettiği Arap topraklarından geri çekilmesini öngören Güvenlik Konseyi'nin tüm kararlarını (242, 338) reddetmeyi öngören İsrail'in inadını kırmak amacıyla önemli bir görev

⁹⁴ Ibid., s. 28.

⁹⁵ Tahboob, op. cit., s. 65.

üstlenmiştir.⁹⁶ Ancak İsrail’de sağcıların tekrar yönetime gelmeleri sonucu, kurulan tüm İsrail hükümetleri buna yanaşmamıştır. Bu hükümetlerin “toprak karşılığı barış” ilkesi karşısında kuvvet ve şiddet yöntemlerine bağlılığı Ürdün’ün dünya platformlarında başlattığı tüm barış girişimlerini olumsuz bir şekilde etkilemiş, İsrail dahil olmak üzere bu mücadeleye taraf olan ülkelerin kaynaklarını tüketen kanlı mücadeleye son vermeyi hedefleyen tüm girişimleri başarısız olmuştur.

8.Ürdün Dış Politikasının Temel Kriterleri

Arap Bağımsızlık Hareketi

Arap bağımsızlık hareketi, 10 Haziran 1916’da Şerif Hüseyin Bin Ali’nin tüm dünyaya Osmanlı yönetimine karşı ayaklanma başlattığı ilanıya başlamıştır. Bu sırada Osmanlı Devleti Almanya yanında müttefiklere karşı savaşmakta idi. Şerif Hüseyin’in önderliğini yaptığı hareket bir dizi ilkeler benimsemişti. Bu ilkeler; özgürlük ve Osmanlı Devleti’nden bağımsızlıktır. İsyanın başlamasından bir ay önce Şerif Hüseyin Mart 1916’da Osmanlı Devleti Sadrazamına ve Harbiye Nazırına birer mektup göndererek aşağıdaki isteklerini sıralamıştır:

1)Cemal Paşa tarafından Suriye’de tutuklu bulunan tüm siyasi Araplara genel af ilan edilmesi.

2)Suriye ve Irak’a “özerklik” verilmesi,

3)Mekke bölgesinin teokratik bir prenslik haline getirilmesi. Bu özerklik anlamına gelmektedir. Şerif Hüseyin gönderdiği mesajlarda Osmanlı Hükümeti’nin bu istekleri olumlu bir şekilde

⁹⁶ İşgal altındaki Arap toprakları Batı Şeria, Gazze Şeridi, Golan tepeleri ve Güney Lübnan’ı kapsamaktaydı.

karşılması halinde, Arapların Osmanlı Devleti yanında Almanya'nın saflarında müttefiklerin aleyhine savaşa katılacağını bildirmiştir.⁹⁷

Fakat, Osmanlı Hükümeti bu kişilere hakkettikleri cezanın verilmesi gerektiğini, anılan bölgelerin Osmanlı Devletinin bir parçası olup, İmparatorluğun hiç bir bölgesine herhangi bir özerklik tanınmayacağını bildirerek istekleri reddetmiştir.

Şerif Hüseyin Osmanlı Hükümetine mektuplarını göndermeden önce Mısır'daki İngiltere olağanüstü Elçisi Mac Mahon ile bir dizi mektuplaşma süreci gerçekleşmişti. Bu mektuplaşmalar tarihe "El-Hüseyin-Mac Mahon mektuplaşması" olarak geçmiştir. İngiltere bu mektuplar vasıtasıyla Arapların Türklere karşı sürdürecekleri savaşta yardım sözü vermiştir. İngiltere'nin vermiş olduğu sözler arasında Araplar'a bağımsız Arap Devleti kurmak amacıyla tam bağımsızlık verileceği de yer almaktaydı. Ancak, Araplar, teslimiyetleri nedeniyle savaş sonunda çok acı bir darbeye maruz kalmışlardır. Osmanlı Devletinin çekilmesinden sonra bir yerine iki ülkenin işgaliyle karşı karşıya kalmışlardır.

Arap bağımsızlık hareketinin liderleri tarafından benimsenen özgürlük ve birlik ilkeleri, Ürdün'ün dış politikasının temel prensiplerinden biri olarak yerini almıştır.

⁹⁷ Süleyman Musa, *Al Sawra Al Arabiyah*, Amman , Ürdün Kültür Bakanlığı Yayınları, 1988, s. 22.

Ürdün'ün bu ilkeye bağlılığı Ürdün ordusu komutanı Glop Paşa'nın 1956'da görevinden alınmasında Araplar arası birlik kurma girişimlerinde, Kral Abdullah Bin El-Hüseyin'in döneminden günümüze kadar devam eden ve yeri gelince işaret edilen değişik olayların biçimlenişinde ve Filistin halkının Arap dünyasının ayrılmaz bir parçası olarak tüm haklarını elde etme yolundaki mücadelesine mutlak destek sağlamasında bir çok kez kendini göstermiştir.

Ürdün Siyasi Yönetiminin Meşruiyeti

Ürdün'ün siyasi meşruiyeti; çok eskiye, Hazreti Muhammed'in mensubu olduğu Arap ve Müslümanlara uzun süre liderlik yapan Kureyş kabilesinin Arap kabileleri arasındaki önder konumuna kadar uzanmaktadır. Dolayısıyla, Ürdün'ün siyasi yönetiminin temeli Kureyş kabilesine dayanmaktadır.

Açık bir biçimde Ürdün hanedanı, Araplar dahil olmak üzere tüm Müslümanları yönetme meşruiyetini sağlayan Hazreti Muhammed'in mensubu olduğu Mekke'deki Kureyş kabilesinin Haşimigiller koluna mensuptur. Ürdün, Kral I. Abdullah Bin El-Hüseyin'den başlayan ve oğluna geçerek sürdürülen ve Doğu Şeria'da bulunan kabile ve aşiretlerin oybirliğiyle onayladığı anayasa ile yöneltlen bir devlettir. Bu devletin kuruluşu Kral I. Abdullah'ın 1921'de bölgeye girip Doğu Şeria Emirliğini kurduğu tarihe dayanmaktadır.

Dini ve Milliyetçi Etkenler

Ürdün dış politikasında Arap dünyasının çıkarlarıyla, Ürdün'ün ulusal çıkarları arasında hiç bir farklılık veya ayırım oluşmadığı söylemi sıklıkla vurgulanan bir husustur. Herhangi bir Arap ülkesinin karşı karşıya kaldığı herhangi bir sorun Ürdün'ün sorunu olarak kabul edilmiştir. Bunun temel nedeni, Ürdün'ün izlediği dış politikanın “Birleşik Arap Vatanı” prensibine dayanmasıdır. Ürdün'ün izlediği bu politika, Arap ülkelerinin karşı karşıya bulunduğu sorunlara karşı takındığı tutumdan anlaşılmaktadır. Örneğin; Irak krizi ve öteden beri devam etmekte olan Filistin sorununa ilişkin tutum, Kral Hüseyin'in bir konuşmasında açıkça ortaya konmuştur. Kral Hüseyin konuşmasında:

Bu sorun, hak sahibine dönüncye ve aziz vatan toprakları gaspçılardan kurtarılncaya kadar Ürdün'ün öncelikli sorunu olarak kalacaktır. Bizim inancımız o ki, bu sorunun çözümü ancak milli dileklerin yerine getirilmesiyle gerçekleşebilecektir” demiştir. Bir başka konuşmasında: “Siyonizm tehlikesi karşısında ilk savunma hattında bulunması ve Filistinli kardeşlerinin büyük çoğunluğunu kapsamaması nedeniyle, Ürdün Filistin sorununa ilişkin herkesten daha çok duyarlı ve hassastır. Filistin sorunu Ürdün'ün sorunlarının başında yer alır ve ilgilendiği başlıca konudur. Filistin'e ilişkin politikamız sabittir, değişmez. Ürdün'ün izlediği politika, kardeş Arap ülkeleriyle işbirliği yaparak, Arap haklarını gerçek sahiplerine iade etmek üzere çabalar harcamaktır. Eksiksiz ve tam olarak hak sahiplerine dönüncye kadar durmayacağız. Bu kendimize verdiğimiz sözümüzdür, gerçekleştirmesini çabaladığımız hedeftir” demiştir. Kral Hüseyin ayrıca: “Arap ülkelerine ilişkin politikamız; Filistin'i kurtarmak için, ancak ortak sorumluluk alanında buluşmakla gerçekleşebileceğine inanıyoruz” demiştir.⁹⁸

⁹⁸ Armoti, Malek Al Salam, s. 62-63.

Bu konuşmalar incelendiğinde vurgulanmak istenen olgular daha kolay anlaşılabilir. Filistin sorunu, sadece Filistin halkını ilgilendiren milli bir sorun olarak algılanmamıştır. Araplar arası bölgesel sorunların çözümünü destekleyen, milli çıkarı her şeyin üstünde tutan bir görüşü benimseyen, Arap Birliği gerçekleşinceye kadar devamlı ve yılmadan çabalar harcamasını öngören Ürdün, milli dileklerin gerçekleştirilmesinin Filistin'i kurtarma çabalarını destekleyici etken bir rol alacağını vurgulamaktadır.

Ürdün'ün dış politikasını etkileyen diğer etken din etkenidir. Ürdün'deki Haşimi liderliğinin kökeni Hazreti Muhammed'in ailesine kadar uzanmaktadır. Bu nedenle Haşimi hanedanı, Mescid-i- Aksa ile Kubbettü Sahra'nın bulunduğu Kudüs başta olmak üzere Filistin'deki tüm kutsal dini yerlere yoğun desteğini sürdürmüştür. Bu destek Mescid-i- Aksa ile Kubbettü Sahra camilerinin restorasyon işlerinin yapılması, Kudüs kentindeki dini işlerin yürütülmesinin sürdürülmesinden anlaşılmaktadır.

Filistin Sorunu ve Boyutları

Filistin Sorunu, Ürdün dış politikasının tüm dönemlerde ve bütün olaylar ve sorunlara ilişkin belirlenmesi ve yönlendirilmesi açısından büyük rol oynamıştır. Filistin Sorunu, Ürdün dış politikasının yapı taşı olarak kabul edilmiştir. Bunun temel nedeni yukarıda sayılan etkenlere bağlı olmakla birlikte,

Ürdün'ün Filistin sorununda diğer Arap ülkelerine oranla daha çok etkilenmesindendir. Bu etkilenme birçok nedene bağlıdır:

1) Filistin'in en uzun sınırı; komşusu Ürdün'ledir.

2) Ürdün nüfusunun yarısına yakını Filistin kökenlidir. Ürdün dış politikasının içteki faktörlerle etkileşimi hesaba katılırsa, Filistin kökenli nüfus Ürdün'deki karar verme mekanizmasını doğrudan etkilemektedir.⁹⁹

3) 1950 Eriha Kongresi'nde sırasında alınan karar uyarınca Ürdün ile Filistin'in ayrılmaz bir parçası olan Batı Şeria arasında birlik kurulması kararlaştırılmıştı. O dönemde Filistin topraklarından arta kalanları korumak amacıyla, Ürdünlü ve Filistinlilerin aldıkları bu stratejik karardan sonra, 1974 yılına kadar Filistin, Ürdün topraklarının bir parçası olarak, 1967 savaşından sonra Ürdün egemenliğinden zorla alınan bir yer olması nedeniyle Ürdün'ün en öncelikli sorunu olarak kabul edilmiştir.¹⁰⁰

Bütün bu nedenlerden dolayı Ürdün otoritesinin alacağı tüm siyasi kararlar, Filistin sorunu tarafından etkilenmiştir.

Bariş Çağrısı ve Ürdün-İsrail Antlaşması

⁹⁹ Azzam, op. cit., s. 74.

¹⁰⁰ 1950'de Eriha Kongresi'nde alınan birlik kararıyla Batı Şeria 1950'den 1974'e kadar Ürdün'ün bölünmez bir parçası olarak kabul edilmiştir. Ancak Ürdün'ün bu rolü, diğer Arap ülkelerinin 1974'de Filistin halkının tek meşru temsilcisi olarak Filistin Kurtuluş Örgütü'nü gördüklerini ilan etmeleriyle zayıflamıştır.

Ürdün, İsrail ile olan mücadelesi sürecinde stratejik bir seçenek olarak barış prensibini benimsemiştir. Ürdün, Filistin sorununun çözümünün uluslararası toplumun aldığı kararlar olmasını istemiştir. Bu kararlar (özellikle BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 nolu kararları) İsrail'in 1967 Savaşından sonra işgal ettiği topraklardan tam olarak geri çekilmesini öngörmektedir. Bu çerçevede Ürdün'ün dünya politika arenasında sahip olduğu güvenilirliğini, tüm enerji ve etkinliğiyle İsrail'in barış seçeneğini kabul etmesi için baskı yapmak amacıyla kullanmıştır. Ürdün'ün uzun yıllar boyunca barışı stratejik bir seçenek olarak benimsemesi sonucu, 1990'da Amerikan himayesi ile uluslararası katılımıla Madrid Kongresi düzenlenmiştir. Toplantıya başta Filistin Kurtuluş Örgütü olmak üzere tüm Arapların kabulü ile gidilmiştir. Filistin Kurtuluş Örgütü, Ürdün ile ortak bir heyet oluşturarak kongreye katılmıştır. Kongre sırasında Ürdün, Arap ortak görüşü olan "toprak karşılığı barış" prensibini benimsemiştir. Daha sonra Oslo'da Filistin ile İsrail'in anlaştıkları ilkeler çerçevesinde, iki taraf arasında kesin bir anlaşma sağlamak üzere, Ürdün ve İsrail arasındaki görüşmelerin hızlandırılması kararlaştırılmıştır. Bunun sonucu olarak 1994'de İsrail ve Ürdün arasında bir barış anlaşması imzalanmıştır. Söz konusu anlaşmanın metni ile görüşmeler süreci incelendiği zaman, anlaşmanın imzalanmasının nedenleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1) Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle açık ve net olarak ortaya çıkan Araplar arası anlaşmazlık ve bölünmüşlük durumu ile Arap ülkeleri bu işgali destekleyen ve reddedenler olmak üzere iki gruba ayrılmalarıdır.

2) Arap ülkelere karşı İsrail'in askeri alanda bariz üstünlüğü. Bu gerçek, Irak'ın İsrail ile mücadele çerçevesinin dışında kalmasıyla daha net olarak belirginleşmiştir.

3) Başta Amerika olmak üzere tüm dünyanın İsrail'e sağladığı destek sayesinde, İsrail'in artık yadsınamayacak bir gerçek olarak ortaya çıkmasıdır.

4) Ürdün-İsrail anlaşmasının imzalanmasıyla, İsrail'in "Nil'den Fırat'a" büyük İsrail söylemi reel geçerliliği açısından çok büyük bir darbe yemiştir.

5) 1993 Oslo'da imzalanan Filistin-İsrail Anlaşması'nın, Ürdün'e İsrail ile olan sorunlarının çözümü için uygun bir temel oluşturmasıdır. Dolayısıyla, bölgesel çıkarlar, Ürdün'ün işgal altındaki toprak ve sularını geri alabilmek için İsrail ile bir barış anlaşması imzalaması gerektirmektedir.

6) Bir yandan İsrail diğer yandan Suriye ve Lübnan arasında yürütülen barış görüşmelerinin ilerleme kaydetmesi. Bu görüşmelerin gizli tutulması, özellikle Suriye tarafından Ürdün'e bilgi verilmemesi, Ürdün'ün İsrail ile varolan sorunları çözmek amacıyla yapacağı görüşmelere meşru bir zemin sağlamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

İÇSEL YAPI VE ÜRDÜN DİŞ POLİTİKASI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Yapılan dış politika çalışmalarında, i yapı ve politikanın, dış politikanın oluşturulmasında önemli bir rol oynadığı sıklıkla vurgulanmaktadır. Bu çerçevede, i faktörlerden kaynaklanan engel ve zorlukların Ürdün dış politikasının hedeflerine ulaşabilmesinde olumsuz etkilerde bulunduğu yönünde bir varsayım ileri sürülebilir. Bu varsayımın analizi gereklilik arz etmektedir. Bu nedenle bu bölümde, i faktörlerin Ürdün dış politikasının oluşturmasındaki rolü açıklanmaya; bu bağlamda bu faktörlerden sosyo-ekonomik yapı, siyasi partiler, bakanlar kurulu, parlamento ve askeri kurum incelenmeye çalışılacaktır.

1. Sosyo-Ekonomik Yapı

Ürdün nüfusu 1960'lı yılların sonunda Batı şeria'da oturanlar dahil olmak üzere yaklaşık 3.2 milyonu. 1967 Savaşı'ndan sonra çok sayıda Filistinlinin şeria Nehri'nin doğu tarafına göç etmek zorunda kalması sonucunda, Filistinliler Ürdün nüfusunun %50'sini aşarak çoğunluğu oluşturmuşlardır.

Günümüzde Ürdün nüfusunun ezici çoğunluğunu Müslüman Araplar oluşturmaktadır. Ancak Ürdün'de iki küçük azınlık da

bulunmaktadır. Bunlar nüfusun %6-8'ini oluşturan Hristiyanlar ve nüfusun %2'sini oluşturan Çerkez kökenli Müslümanlardır.¹⁰¹

Çerkezler

Çerkezlerin Şeria nehrinin doğu yakasına ilk geldikleri tarih 19.yy'ın sonlarına rastlamaktadır. Dönemin Osmanlı padişahı II. Abdülhamit, Bedevi kabilelerinin Osmanlı Devleti'ne karşı sürekli olarak düzenledikleri isyan hareketleri ve saldırıları önlemek amacıyla, Çerkezleri Osmanlı hükümetine yardımcı olmaları için bölgeye yerleştirmiştir. Çerkezler I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti ile müttefikleri Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu yanında saf tutmuşlardır. Ancak savaşın bitiminde Osmanlı Devleti ile Almanya'nın yenilgisi üzerine Çerkezler Prens Abdullah'ın himayesini talep etmişlerdir.¹⁰² Çerkezlerin bu isteği Prens Abdullah tarafından hükümetine bağlı kalmaları ve destek sağlamaları karşılığında kabul edilmiştir. Aradıkları himayeyi elde eden Çerkezler, sahip oldukları idari ve ekonomik yeteneklerini Doğu Şeria'da oluşturulan yeni hükümetin oluşmasına yardım ederek kullanmışlar ve yeni hükümetin polis gücünü oluşturarak Prens

¹⁰¹ "The Middle East," Congressional Quarterly, 5. Ed. Washington D. C., U.S Government Printing Office, 1981, s. 172.

¹⁰² David E. Long ve Bernard Reich (ed.), The Hashmite Kingdom of Jordan, Boulder Colorado, West View Press, 1980, s. 259.

Abdullah'ın prenslikteki tüm kabileler üzerinde egemenliğini sağlamasında önemli bir rol oynamışlardır.¹⁰³

Çerkezler sahip oldukları idari yetenekleri, ekonomik zenginlikleri, Prense bağlılıkları ve tarım sektöründeki bilgileri sayesinde hızlı bir şekilde toplumsal yapı içinde yükselerek Ürdün'deki siyasi karar verici sınıfa eklenmişlerdir. Çerkezler o dönemden bu güne toplam nüfus içindeki sınırlı sayılarına rağmen hükümette çok önemli siyasi görevlere gelmişlerdir. Bu olgunun en temel göstergesi çok sayıda Çerkezin bakanlık yapması ve silahlı kuvvetlerde çok önemli görevlere gelmesidir. Bunun da ötesinde Başbakanlık görevi de birkaç kez Çerkez kökenli kişilere verilmiştir. Bunun en belirgin örneği Çerkez kökenli Sait Müfti'nin dört kez başbakanlık görevine getirilmesidir.¹⁰⁴

Ekonomik alana bakıldığında ise Çerkezler'in çok büyük bir ekonomik güce sahip oldukları görülmektedir. Ürdün'de çok sayıda geniş arazi sahibi, işadamı ve müteşebbis Çerkez kökenlidir. Sahip oldukları servet ve sınıfsal pozisyonları kendi çıkarlarını siyasi yönetimin çıkarlarıyla paralel tutmalarında büyük rol oynamış, bu da Çerkez unsurun siyasi yönetimin devamlılığı ve sağlamlılığı yönünde bir tavır almalarında belirleyici olmuştur.

¹⁰³ Sinai, op. cit., s. 118.

¹⁰⁴ Ibid., s. 112-113.

Genel olarak bakıldığında Çerkezlerin sahip oldukları büyük ekonomik güçleri, Ürdün hanedanına bağlılıkları, siyasi otoriteyle uyumları ve idari hünerlerinin Ürdün devletinde siyasi güç basamaklarını kolayca çıkmalarını sağladığı çok açık bir biçimde görülmektedir.¹⁰⁵ Bu çerçevede Çerkezler Ürdün'de politika oluşturmunda çok önemli bir yere sahiptirler.

Hıristiyanlar

Ürdün'deki Hıristiyanlar sahip oldukları siyasi hakları koruyacak yasal güvencelere sahiptirler. Ürdün'deki nüfusun sadece %6-8'ini oluşturmalarına rağmen kendilerine parlamentoda 9 sandalyelik bir kota tahsis edilmiştir. Hıristiyanların, ayrıca senatoda da belirli bir temsil kotaları bulunmaktadır.¹⁰⁶ Bu kotalar gözönüne alındığında Ürdün'deki Hıristiyanların Müslümanlara göre 3 kat daha fazla oranda bir temsil yeteneğine sahip oldukları görülmektedir. Buna ilaveten Hıristiyanlar genellikle 1 sandalye ile Bakanlar Kurulunda her zaman yer almaktadırlar.

Ürdün'de yaşayan Hıristiyanlar Çerkezler gibi büyük bir ekonomik güce sahiptirler. Bir çoğu sınai, ticari ve yatırım sektörlerinde önemli yerleri işgal etmişlerdir. Ayrıca mali sektörde de (Bankalar) etkilidirler. Çok sayıda Ürdünlü Hıristiyan

¹⁰⁵ Ibid., s. 117-118.

¹⁰⁶ Nasser H. Aruri, *Jordan: A Study in Political Development*, Hague, Martinus Nijhoff, 1972, s. 41.

önemli bankaların ve büyük şirketlerinin yönetim kurulu ve idari bölümlerinde görev almaktadır.

Hristiyanların büyük bir kesimi Ürdün'ün kuruluşundan itibaren hükümette görev almak yerine özel sektörde çalışmayı tercih etmiştir. Bu çerçevede, Ürdün'deki Hristiyanlar güçlü ekonomik konumlarına rağmen karar oluşturma mekanizmasında çok önemli bir rol oynamamaktadırlar. Oynadıkları politik rol çoğu zaman zayıf ve güçsüz kalmıştır. Bunun temel nedeni muhtemelen 4 asır süren Osmanlı döneminden beri Müslüman çoğunluğun egemenliği altında yaşamalarının getirdiği kültürel, sosyo-psikolojik, siyasal ve ideolojik etkilerdir.

Siyasi yönetime bağılıkları net bir biçimde belirgin olan Çerkezlerin aksine bir çok Hristiyan'ın siyasi tercihleri muhalefet saflarına yönelik olmuştur. Hristiyanların bir kısmı sol düşüncelerden etkilenecek, sol görüşlü partilere katılmıştır. Diğer bir kısmı ise Suriye ve Irak'taki Baas ve Komünist partilere katılmak üzere Ürdün'den ayrılmışlardır. Bunlara örnek olarak George Habash ve Naif Hawatmeh gösterilebilir.¹⁰⁷ Bu süreç 1950'li yılların sonu ile 1960'lı yılların başı arasındaki dönemde başlamıştır.

¹⁰⁷ George Habash merkezi Suriye'de bulunan Filistin Halk Kurtuluş Cephesi genel sekreteri, Naif Hawatmeh ise, yine merkezi Suriye'de bulunan Filistin Kurtuluş Demokratik Cephesi genel sekreteri olmuştur. Her iki grup da Filistin Kurtuluş Cephesinin önemli örgütlerdendir.

Bu dönemde İslami hareketlerin güçlenmesi ve artan siyasi faaliyetleri, Hristiyan azınlığın Baas ve Komünist partilere yönelmelerinde etkili olmuştur. Bu sayede, Hristiyanlar karar oluşturma mekanizmadaki rollerini ve siyasi faaliyetlerini arttırarak, siyasi arenada İslami hareketlerin artan faaliyetlerine karşı direnebilme imkanına kavuşabilmişlerdir. Böylece Hristiyanların Müslüman çoğunluğun egemenliği altında kalmaları sonucunda ortaya çıkan olumsuzluk ve hoşnutsuzluk bir ölçüde törpülenebilmiştir. Genel olarak bakıldığında, yukarda belirtilen hususlara rağmen Ürdün'deki Hristiyanların hiçbir zaman siyasi otorite için gerçek bir tehlike oluşturmadıkları rahatlıkla söylenebilir. Hristiyanların büyük çoğunluğu hala mevcut siyasi yönetime bağlılıkları sürdürmektedir.¹⁰⁸

Doğu Şerialılar

Doğu Şerialılar kurulduğundan itibaren Ürdün vatandaşı olmalarına rağmen, yaşamlarını anılan bölgede geçirdiklerinden ve memleketleriyle sosyolojik bağlarını koparmadıklarından “Doğu Şerialı” olarak nitelendirilmektedirler. Ezici çoğunluğu Haşimi yönetimine bağlıdır ve bu bağlılıkları Ürdün'de yaşayan ve asıl bağlılıkları anavatanları Filistin'e yönelik olan Filistin kökenlilerindekinden çok daha kuvvetlidir.

¹⁰⁸ Al-Azzam, op. cit., s. 42.

Doğu Şerialılar 1950 yılından önce Filistinlilerin sahip oldukları idari, tarımsal ve zanaatsal yeteneklerden yoksundular ve ayrıca o zamana kadar kabile ve aşiret düzenine dayanan sosyal örgütlenme yaşamlarında egemendi. Bu da Doğu Şerialıların sosyo-ekonomik gelişimlerinde önemli bir engel teşkil etmiştir. Özellikle bu döneme kadar siyasi faaliyet yalnızca yönetimi destekleyen aşiret ve kabile reislerinin tekelinde idi. Ayrıca bunlara ilaveten 1918-1920 yılları arasında Kral I. Faysal'ın Suriye'de kurduğu hükümette görev almış olan Doğu Şerialılar da siyasal alanda etkili olmuşlardır.¹⁰⁹

Doğu Şerialıların siyasi yönelimleri “geleneksel”, “basit” ve “kişisel” bir nitelik taşımaktadır. Kişilerin siyasi tercihlerinde aşirete ve kabileye bağlılık temel bir belirleyendir. Kişiler kendi çıkarlarını aşiret ve kabile çıkarları çerçevesinde ve aracılığıyla savunmaktaydılar. Bu bağlamda, Kral I. Abdullah ve ondan sonra gelen tüm krallar Doğu Şerialıların desteklerini sağlamada zorluk çekmemişlerdir. Doğu Şerialılar ve Kral arasında kurulan ilişkide etkili olan etken dinsel bağlılıklardır. Haşimilerin aslen seyyid olup Hz. Muhammed'in soyundan gelmelerine dair inanç Doğu Şerialıların Ürdün krallarına olan bağlılıklarında çok önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlılığı Kral Hüseyin hatıralarında şöyle ifade etmektedir: “Ben onların kralı idim. Onların yanında iken

¹⁰⁹ Aruri, *op. cit.*, s. 34.

kendimi yalnız hissetmezdim. Kendileri beni onlardan biri olarak kabul etmekteydiler. Ben onların gözünde hiçbir protokol olmadan sadece Hüseyin idim.”¹¹⁰

Doğu Şerialıların çoğu Filistinlilerin sahip oldukları ekonomik güce ve idari yeteneklere sahip olmamalarına rağmen, diğer etnik ve dinsel kesimlere göre devletin güvenliğiyle ilgili kurumlarda görev almakta daha başarılı olmuşlardır. Yönetime olan bağlılıkları yönetici elit içine girmelerine neden olmuştur. 1988 yılında Batı Şeria ile tüm bağlantılara son verme kararına kadar Doğu Şerialılar parlamentodaki sandalyelerin yarısına sahip olmuşlardır. Buna Ürdünlü Bedevilere tahsis edilen sandalyeler de dahildir. Bundan başka çok sayıda Doğu Şerialı idari kurumlarda üst düzey görevlerde sürekli olarak yer almıştır. Bunların çoğu tanınmış ailelere veya kabilelere mensup olan kişilerdir. Doğu Şerialılar 1978 yılında kurulan Ulusal Danışma Meclisi’nde de, Filistin kökenli Ürdünlülere göre üç kat daha fazla yer işgal etmişlerdir.

1970’li yılların başından itibaren, tüm ülkeyi kapsayan hızlı şehirleşme ve modernleşme süreciyle birlikte, Ürdün’deki sosyo-ekonomik gelişim belirginleşmeye başlamıştır. Bu süreç içinde aşiret düzeni sarsılmış ve güç kaybetmeye başlamıştır.

¹¹⁰ King Hussein, *Uneasy Lies The Head*, London, Bernard Geiss Associates, 1962, s. 64.

Büyük şehirleşme programları sonucunda göçmen Bedevi nüfus sayıca azalmaya başlayarak toplam nüfusun ancak %5'ini teşkil eder hale gelmiştir. Bunun sonucu olarak da halkın bu katmanı arasındaki politik bilinç artmış ve dolayısıyla bu grubun memnun edilerek siyasi yönetim tarafına çekilmesi eskisinden daha zor hale gelmiştir. Bunun yanısıra, bu grubun içindeki eğitilmiş sayısının artması, politik bilincin artmasında bir başka önemli etken olmuştur. Bu değişimin sonucunda siyasi yönetimin bu grupla ilişkilerini 20 sene öncesine göre çok daha zor ve karmaşık hale getirmiştir.¹¹¹

Bütün bunlara rağmen Doğu Şerialılar, Ürdün'deki siyasi yönetimi destekleme konusunda birleşmektedirler. Böyle bir tutum benimsemelerinin nedenlerinden biri, kendilerine göre ülkedeki siyasi yönetime karşı çalışmakta olan bir takım düşman gruplarının varlığı ve bu grupların daha önce yönetimi çok şiddetli ve acımasızca eleştirmeleri ve saldırımlarıdır. Filistin Kurtuluş Örgütü'nün 1960'lı yılların sonu ile 1970'li yılların başları arasındaki dönemde Ürdün'deki siyasi yönetimi devirmeye yönelik olan çok sayıda girişimlerine karşın Doğu Şerialılar kendi aralarındaki birliği korumuşlar ve Ürdün'deki siyasi yönetimi desteklemeye devam etmişlerdir. Filistin Kurtuluş Örgütü'nün bazı liderlerinin birkaç kez açık bir biçimde

¹¹¹ Ibid., s. 64-66.

Ürdün'deki yönetimi devireceklerini ve bu yönetimden kurtulacaklarına dair verdikleri demeçler Doğu Şerialıların siyasal iktidar yanlısı konumlarını daha da sertleştirmiştir. Söz konusu bu demeçlere örnek olarak Naif Hawatmeh'in şu demeci verilebilir: "Batı Şeria'da ulusal bir yönetim kurulması, Kral Hüseyin yönetiminin devrilmesi ve Şeria'nın her iki yakasının demokratik, ulusal temeller üzerinde birleştirilmesi için ilk adım olacaktır."¹¹²

Doğu Şerialıların yönetime olan bağlılıklarının ve desteklerinin zaman içinde özellikle yurtlarını tehdit edici faktörlerin ortadan kalkması ve Filistinlileri kendileri için artık ne bir tehlike, ne de bir tehdit oluşturmayacaklarını hissetmeleri gerçekleştiği zaman gerileyebileceği düşünülebilir.

Filistinliler

Filistinliler, Ürdün'deki nüfusun %50'sini oluşturmaktadırlar. Bu nüfusun büyük bir kısmı 1948 yılından önce Batı Şeria'yı da kapsar bir biçimde Filistin toprakları İngiliz mandası altında iken İngiliz yönetimi altında yaşamışlardır. Dolayısıyla Filistinliler uzunca bir dönem doğrudan İngilizlerle ve İngilizlerin hükümet organları ile iç içe yaşamışlardır. Bu olgu Filistinlilerin sahip oldukları politik bilincin ortaya çıkışında ve politika ile yönetim sistemlerine yönelik ilgilerinin artmasında önemli rol oynamıştır.

¹¹² Norman F. Howard, "Jordan: The Price of Moderation," *Current History*, Vol:68, (Februray 1975) s. 63.

19. yy boyunca ve 20. yy başında Batılı güçlerin denetimi altında kalmış veya iç içe yaşamış her toplumsal grupta olduğu gibi Filistinliler de, yönetimde temsil kuralının genişletilmesi, hükümet görevlerinin herkese yeteneklerine göre açık olması gerektiğini öngören Batı orijinli liberal düşünceleri benimsemiş ve desteklemişlerdir. Dolayısıyla, Batı demokrasisinin dayandığı ilkeler çerçevesinde çok sayıda Filistinli dernek ve işçi birlikleri kurulmuştur. Bunun en belirgin örneklerinden biri, 1925 yılında 15 bin üyeyle kurulan ve 1940'lı yılların sonlarına kadar faaliyetlerini sürdüren Filistin Arap Cemiyeti'dir. Ayrıca, 1942 yılında işçi cemiyetleri federasyonu ve Arap Ticaret Birliği de kurulmuştur.¹¹³ Buna ilaveten çok sayıda sosyal amaçlı dernek ve kurum da bu dönemde faaliyete geçmiştir.

Filistinlilerin İngilizlerle doğrudan ilişkileri tarımsal, ticari ve idari yeteneklerin artmasına ve politik faaliyetlerinde yükselişe neden olmuştur. Bu bağlamda çok sayıda Filistinli manda hükümeti döneminde ve Doğu Şeria prensliğinde de çok sayıda bürokratik görev almışlardır.¹¹⁴

1948 Savaşı bitiminde Yahudiler Batı Şeria dışında, Filistin topraklarının büyük bir kısmını işgal etmişlerdir. Bunun sonucu olarak çok sayıda Filistinli evini ve yurdunu terk etmek zorunda kalmış, Batı ve Doğu Şeria'nın yanı sıra bazı Arap ülkelerine göç

¹¹³ Aruri, *op. cit.*, s. 34.

¹¹⁴ *Ibid.*, s. 41.

etmiştir. Bu zorunlu göç Filistinlilerin durumunun son derece kötüleşmesine neden olmuştur. Bu nedenle Filistinliler 1950 yılında Eriha'da bir kongre düzenleyerek, Kral I. Abdullah bin Al-Hüseyin liderliğindeki Ürdün'le siyasi bir birlik oluşturmaya girişmişlerdir.¹¹⁵

Gerçekleştirilen birlik sayesinde Filistinliler Ürdün vatandaşlığı elde ederek, bir çok politik ve ekonomik imkana sahip olmuşlardır. Doğu Şeria'da gayrimenkul satın alma hakkını elde ederek ekonomik faaliyete girmişlerdir. Kısa bir zaman içinde, Filistinliler sahip oldukları idari, ticari ve zanaatsal hünelerleri sayesinde sivrilmişler, hükümette kilit görevler elde ederek banka ve büyük şirketlerin yönetiminde çok sayıda önemli görevler elde etmişlerdir. Ürdün'de çok sayıda Filistinli büyük sermaye sahibi olmuştur. Bu süreç öylesine belirgindir ki; Ürdün ekonomisi, Filistinlilerin idari ve ekonomik beceri ve güçlerinin kısılcacı içine girmiştir. New York Times gazetesinde konuyla ilgili olarak yapılan bir yorumda şunlar yer almıştır: "Ürdün artık Filistinliler olmadan yaşayamaz hale geldi. Filistinliler, Ürdün Krallığı'nın idari ve bürokratik yapısını büyük ölçüde ellerinde tutmaktadırlar. Filistinliler, dünyanın en geniş Filistinli azınlığına sahip olan kenti olan başkent Amman'daki ticareti tekellerine almışlardır."¹¹⁶

¹¹⁵ Abidi, *op. cit.*, s. 54.

¹¹⁶ New York Times, 3 Ağustos 1975.

Filistinliler Ürdün ekonomisindeki ağırlıkları ve Doğu Şeria'daki idareyi ele geçirmelerine rağmen, siyasi otoriteyle ilişkilerini çok büyük bir dikkatle sürdürmekteydiler. Bunun nedeni, sahip oldukları liberal politik görüşlerin, Ürdün siyasi yönetiminde bir çok kişi tarafından güvensiz bulunmasıdır. Bu bağlamda Filistinlilerin politik faaliyetlere katılmalarının boyutu, genel nüfus içindeki hacimleriyle bağdaşmamaktadır. Özellikle 1974 yılında toplanan Rabat Kongresinde Filistin halkının tek meşru temsilcisi olarak Filistin Kurtuluş Örgütü'nün kabul edilmesinden sonra Filistinlilerin siyasal hayata katılımları, hükümette, yasama kurumlarında ve devletin güvenlik örgütlerinde aldıkları görevler azalmaya başlamıştır. Örneğin, 1978 yılında kurulan Ulusal Danışma Konseyi'nde sadece 13 Filistinli yer almaktaydı.¹¹⁷

Günümüzde Bakanlar Kurulu artık büyük çoğunlukla Doğu Şerialılardan oluşmaktadır.¹¹⁸ Devletin siyasi ve idari görevlere Filistinlilerin seçiminde genellikle yönetime bağlılıklarıyla tanınan aileler dikkate alınmaktadır. Bu da Ürdün hükümeti ile muhalefetteki Filistin güçleri arasında kuşku ve güvensizliğin artmasına neden olmuştur.

¹¹⁷ Sinai, *op. cit.*, s. 112 – 113.

¹¹⁸ Majid Khadduri, *Arab Personalities in Politics*, Washington, D. C., The Middle East Institute, 1981, s. 119.

Bir çok Filistinlinin, geçen 30 sene içinde yönetim şeklini kabul etmediğini gösteren çok sayıda olay yaşanmıştır. Bunların başında; Kral I. Abdullah'a karşı 1951 yılında düzenlenen suikast girişimi, 1958 yılında Al-Zarqa darbe girişimi, 1960 yılında dönemin başbakanı Hez'za Al Mejali'nin ölümüyle sonuçlanan Kral Hüseyin'e yönelik suikast girişimi, 1971 yılında dönemin başbakanı Wasfi Al Tel'in öldürülmesi¹¹⁹ ve 1973 yılında Kral Hüseyin ve kardeşi Prens Hasan'a düzenlenen ve El-Fetih Örgütünün komuta konseyi üyesi olan Muhammet Dahur Ouda önderliğinde bir grup Filistinli tarafından düzenlenen suikast girişimi gelmektedir.¹²⁰

Filistin halkının önemlice bir kesiminin Ürdün siyasi yönetimine karşı hoşnutsuzlukları, politik tercihleri ve yönelimleri yukarda belirtildiği gibi belirgin, Filistinlilerin 1950 yılında Ürdün ile gerçekleştirilen birleşmeyi desteklemeleri o dönemde geçerli olan çetin siyasi koşulların etkisiyle açıklanabilir. O dönemde Filistinlilerin, Filistin'deki haklarını gözetken, yeni İsrail devleti ile sürdürdükleri mücadelede destek sağlayacak müttefiklere ihtiyaçları vardı. Büyük oranda ulaştıkları siyasi olgunluğa ve sahip oldukları idari yeteneklerine güvenen Filistinliler bu birlik aracılığıyla Ürdün'deki yönetime egemen olabileceklerine, böylece politik hedeflerine

¹¹⁹ Economist, 2 Aralık 1972.

¹²⁰ Middle East Monitor, 15 Nisan 1973.

gerçekleştirebileceklerine inanmışlardır. Ancak, Ürdün siyasi yönetimin kullandığı modern denetim mekanizmaları sayesinde Filistinliler hedeflerine ulaşmayı beceremeyip planlarını gerçekleştirememişlerdir.

Ürdün'de siyasi otorite önemli politik mevkilere ve devletin güvenliğini ilgilendiren görevlere yapılan atamalarda son derece dikkatli davranmaktadır. Başbakanlık, içişleri bakanlığı, Kraliyet sarayı Nazırlığı'nda görevli danışmanlık gibi önemli görevler ya Doğu Şerialılar ya Çerkezler ya da yönetime bağlılıklarıyla tanınan herhangi bir değişikliğe karşı tavır takınan Filistinli aileler tarafından yürütülmektedir.

Dolayısıyla şu öne sürülebilir ki; Filistinlilerin büyük bölümünün Ürdün'deki siyasi yönetime ilişkin kuşkuları ve siyasi liberalizm yönündeki politik tutumları Filistinlilerin Ürdün'deki politik yaşama katılma düzeyinin oldukça düşük kalmasına neden olmuştur.

Ancak bu şekilde yönetsel mekanizmaya katılımlarının az olmasına ve politik hayattaki temsil oranlarının düşük olmasına rağmen Filistinliler çıkarları doğrultusunda her zaman barışçı olmayan gösteriler ile yürüyüşlere ve şiddet kullanımı gibi meşru olmayan yöntemlere başvurarak politik aktifliklerini sürdürmüşlerdir.¹²¹ Filistinliler sahip oldukları ekonomik güç ve

¹²¹ Gabriel A. Almond ve Jame S. Coleman (eds.), *The Politics of The Developing Areas*, Princeton N. J., Princeton University Press, 1960, s. 35.

nüfus çoğunluğu sayesinde hükümetin alacağı; ister içişlerini, isterse dışişlerini ilgilendiren konulardaki kararları etkileyebilecek güçtedirler. Örneğin, Ürdün'deki Filistin kamuoyunun etkinliği sayesinde 1966 yılında Ürdün hükümeti tutuklu Filistin Kurtuluş Örgütü'nün bazı üyelerini serbest bırakmak zorunda kalmıştır. Filistinliler sahip oldukları etki sayesinde Ürdün'deki kamuoyunu kendi saflarına çekmiş, Ürdün ve İngiltere arasında var olan anlaşmayı Ürdün hükümeti 1956 yılında almış olduğu bir kararla fesh etmiştir. Filistin kamuoyu Ürdün'de ister iç isterse dış konuları ilgilendiren karar olsun, karar oluşturma mekanizmasını engelleyici, yönlendirici ve sınırlandırıcı işlevini sürdürmüştür. Bu olgu özellikle Arap-İsrail mücadelesi gibi Filistin halkının geleceğini doğrudan ilgilendiren bir konuda çok daha belirgindir. Bu çerçevede Filistinlilerin Ürdün dış politikası üzerindeki etkinliği her zaman gözlenmiştir.

2.Ekonomik Yapı

Ürdün'ün petrol ve diğer doğal zenginlikler açısından fakir oluşu, tarımsal üretimin kısıtlılığı ve en önemli doğal kaynağı olan fosfat madenlerinin küçük boyutlu olması nedeniyle, dış yardımlar olmadan üretici projelerin gerçekleştirilmesi ve geliştirilmesi imkansızdır.

Diğer yandan Arap-İsrail çatışması kalkınma ve gelişme yolunda önemli engel bir teşkil etmektedir. Zira, Ürdün kaynaklarının büyük bölümünü askeri harcamalara ayırmak

zorunda kalmaktadır. Örneğin 1957–1973 yılları arasında askeri harcamalar yıllık bütçenin %17,4'üne kadar ulaşmıştır. Askeri harcamalar hükümetin toplam harcamalarının %50,6'sını teşkil ederken, tüm askeri harcamaların Ürdün milli geliri içindeki oranı %41,6'sı olmuştur.¹²²

1974 yılında askeri harcamaların tutarı 165 milyon dolara ulaşmıştır ki, bu miktar o yılın genel bütçesinin %25'ine tekabül etmekteydi. Bu demektir ki Ürdün milli geliri tek başına askeri harcamaları karşılayamaz durumdadır. Dolayısıyla ekonomik zorluklarını aşabilmesi için Ürdün dış yardımlara gereksinim duymaktadır. İngiltere ve ABD'nin yanı sıra bazı petrol zengini Arap ülkelerinden sağlanan dış yardımlar Ürdün'ün dış kaynaklarını oluşturmaktaydı.

Ürdün Prensliği nerede ise kurulduğu günden itibaren İngiliz yardımlarına dayanmaktaydı. Bu olgu 1957 yılına kadar artarak devam etmiştir. Bu dönemde İngiltere tüm askeri harcamaları karşılamakta iken, bütçe açığının azaltılmasına katkıda bulunmaktaydı. 1953 yılında İngiltere'nin Ürdün'e sağladığı yardımların miktarı 6 milyon Pound'a ulaşmıştır. Bu rakam 1954 yılında 8,5 milyon Pound'a kadar çıkmıştır. Bu rakam Krallığın bütçesinin yarısından fazlasına eşittir. İngiliz

¹²² Stephen S. Kaplan, "United States Aid and Regime Maintenance in Jordan, 1957 – 1973," *Public Policy*, No:23 (1975), s. 199 – 200.

yardımları artarak devam etmiştir. Bu yardımlar 1955 yılında 10,5 milyon Pound'a kadar ulaşmıştır.¹²³

Ürdün'ün büyük ölçüde İngiliz yardımlarına bağımlılığı nedeniyle, İngiltere Ürdün dış politikası üzerinde etki sahibi hatta kimi zamanlarda ise belirleyici olabilmektedir. Bunun sonucu olarak dış politikayı oluşturanların elleri ve kolları bağlanmış, siyasal yönetimin gücü ve etkinliği zayıflamıştır. Bu gerçeğin Kral Hüseyin tarafından da bilindiği görülmektedir. Kral Hüseyin hatıralarında bu konuda şunları yazmıştır:

“İngiltere'nin karar oluşturma mekanizması üzerinde etkisini gösteren klasik bir örnek olarak; Sovyetler Birliği hükümeti Ürdün'le diplomatik ilişki kurmak istediği zaman, Kahire'deki Ürdün Maslahatgüzarı ile kontakt kurarak, mesajlarını bana [yani Kral'a] iletmesini istedi. Mesaj diplomatik kanallar aracılığıyla başbakana ulaştı. Başbakan da benim bilgim olmadan ve bu konuyla ilgili benimle konuşmadan önce mesajı İngiltere sefaretine götürdü.”¹²⁴

1957 yılından itibaren Ürdün gereksinim duyduğu ekonomik yardımları artık daha çok ABD'den sağlamaya başlamıştır. 1967 Savaşı'ndan sonra Ürdün artık tamamen yardım sağlayan büyük ülkelerin yardımlarına dayanmaya başlamıştır. 1957 yılında İngiltere kaynaklı olanlar hariç, dış yardımlar miktarı artarak 11 milyon dolara ulaşmıştır. Oysa, bu yardımlar 1956 yılında 8,1 milyon dolar düzeyindeydi. O tarihten beri sağlanan dış yardımlar artmaya devam etmiştir.

¹²³ George Lenczowski, *The Middle East in the World Affairs*, London, Cornell University Press, 1980, s. 479.

¹²⁴ Hussein, *op. cit.*, s. 140.

1958-1973 yılları arasında sadece ABD'den sağlanan yardımlar 944,6 milyon dolar tutarındaydı. Bunun içinde askeri yardımların tutarı 245,9 milyon dolarlık bir meblağı oluşturmuştur.¹²⁵

Belirtilen bu tek taraflı bağımlılık ilişkisi çerçevesinde Ürdün dış politikası üzerindeki Amerikan etkisinin boyutunu tahmin etmek hiç de zor görünmemektedir.

1967 yılına kadar Ürdün ekonomisi üzerindeki diğer Arap ülkelerinin etkisi, Ürdün'ün üretim fazlası bir miktar mallarını Arap ülkelere ihraç etmesi ile fosfatın Avrupa'ya ihracı için Suriye kara yolunu kullanılması haricinde pek fazla değildi. Ancak 1967 yılından sonra Ürdün, Kuveyt, Suudi Arabistan, Libya ve Körfez ülkelerinden yıllık 112 milyon dolar dış yardım almaya başlamıştır. Bu yardımlar sonraki 4 seneye kadar artarak devam etmiştir.¹²⁶ Bu dönemde yardımların toplam tutarı 300 milyon dolar olmuştur.

Kral Hüseyin tahta çıktığı 1953 yılında, Ürdün'ün ekonomik durumunun ne denli kötü ve dış yardımlara ne kadar bağlı olduğuna anlamıştır. Dolayısıyla "ülkeyi inşa edelim, vatana hizmet edelim"¹²⁷ sloganını ortaya atmasının amacı; bir takım projeleri gerçekleştirip ulusal üretimi arttırarak, Ürdün

¹²⁵ Kaplan, op. cit., s. 199.

¹²⁶ Howard, op. cit., s. 61-84.

¹²⁷ Hussein, op. cit., s. 283.

ekonomisini sağlam ulusal temellere oturtmaktır. 1966 yılında gerçekleştirilen bu projeler sonucunda bir miktar başarı elde edilmiş, 1950'li yıllarının ortalarına göre milli gelirde dört kat artış sağlanmıştır.¹²⁸

Bu çerçevede halkın yaşam düzeyinde iyileşme gözlenmiş, tarım sektöründe üretim artmış ve başta tarım sektöründe olmak üzere değişik alanlarda artan işgücü ihtiyacı işsizlik oranının azalmasına neden olmuştur. Ancak bütün bu gelişmelere rağmen Ürdün ekonomisi dış yardımlara bağımlılıktan kurtulamamıştır. Diğer yandan, bütün bu başarılar 1967 Savaşı ve sonraki dönemde meydana gelen gelişmeler neticesinde büyük bir sekteye uğramıştır. Ürdün bu savaş sonucunda ülkedeki tarıma elverişli toplam arazinin %60'ını teşkil eden, gayri safi milli gelirin %38'ini sağlayan ve Krallığın sağladığı tüm dövizin 1/3'ünü temin eden Batı Şeria'yı tümünden kaybetmiştir.

İlerki yıllarda İsrail ile sürdürülen sınırlı savaş durumu ve 1968-1970 yılları arasında Filistin Kurtuluş Örgütü ile girilen sert mücadele sonucunda üretim projelerinin büyük bir çoğunluğunun dondurulmasının Ürdün'deki ekonomik büyüme üzerinde çok olumsuz etkileri olmuştur.

Diğer yandan Suudi Arabistan haricinde diğer Arap ülkeleri Ürdün'e sağladıkları ekonomik yardımları durdurmuşlardır.

¹²⁸ Conressional Quarterly, s. 172.

Suriye ve Irak'ın Ürdün'le olan sınırlarını kapatmaları Ürdün'ün Lübnan, Türkiye ve Avrupa ülkelerine yönelik ihraç malları sevkiyatının sekteye uğramasına neden olmuştur. Sınırların kapatılması kararı sonucunda tüm ihracat Akabe limanı üzerinden yapılmak zorunda kalmış bu ise ulaştırmanın daha pahalıya mal olmasına ve malların yerlerine gecikmeli olarak varmasına neden olmuştur.¹²⁹

Arap ülkeleri 1973 yılında yeniden yardım yapmaya başlasalar ve bu yardımlar 1974 yılından itibaren artsa da, Arapların sağladığı maddi desteğin devamı konusunda bir garanti bulunmadığından, Ürdün aldığı yardımların büyük bir kısmını ileriki dönemlerde ekonomiye olumlu katkı sağlaması için, yerel bir takım projelerin finansmanında kullanmıştır. Bu çerçevede Ürdün, 1973-1975 ve 1976-1980 yılları arasında ekonomik kalkınma planları uygulamaya başlamıştır. Birinci planın hedefleri arasında ihracatın arttırılması, ithalatın ve işsizliğin azaltılması, mesleki eğitimin arttırılması, yerel yatırımların harekete geçirilmesi, fiyatların düzeyinin sabit tutularak üretimin arttırılması ve hizmet sektörünün tüm krallığı kapsayacak biçimde yaygınlaştırılması yer almaktaydı.

Ulusal Planlama Konseyi bu planı uygulamak için yarım milyar dolarlık bir yatırım öngörmüştür. İkinci kalkınma planı

¹²⁹ E. Karovsky, *Economic Development in Jordan*, New Brunswick N.J., Transaction Books, 1976, s. 107.

için ise konsey 2,3 milyar dolar öngörmüştür.¹³⁰ İkinci kalkınma planının hedefleri arasında ise sanayi, metal, su, elektrik, iletişim, ulaşım ve taşıma alanlarında bir takım işletmeleri faaliyete geçirmek için yatırım yapılması yer almaktadır. İkinci kalkınma planının uygulanması sonucunda gayri safi milli hasılanın %10 oranında artacağı tahmin edilmiştir.¹³¹

Kalkınma planının uygulanması sırasında yapılan harcamalar göstermektedir ki, Ürdün başta komşu petrol zengini ülkeler olmak üzere, Arap ülkelerine sanayi ürünleri ihraç ederek döviz elde etmek için sanayileşmeye yönelmiştir. Ancak kalkınma planları istenilen hedeflere ulaşamamıştır. Bunun birkaç nedeni bulunmaktadır. Bunlar; yerel pazarın darlığı, yetişmiş iş gücünün sürekli Körfez ülkelerine göç etmesi nedeniyle yaşanan sıkıntı, risk faktörlerinin pek fazla olması nedeniyle çok sayıda Ürdünlünün büyük sanayi projelerine yatırım yapmaktan çekinmeleridir. Buna ihraç mallarının Lübnan ve Avrupa'ya yönelik kara sevkiyat yollarının Suriye'den geçmesi de eklenebilir. Suriye üzerinden mal sevkiyatı Suriye ile Ürdün arasındaki ilişkilerin durumuna bağlıdır. Zira birkaç kere iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin gerginleşmesi üzerine, Suriye Ürdün mallarına karşı sınırlarını kapatmıştır.

¹³⁰ Richard F. Nyrop, *Area Handbook for Hashimite Kingdom of Jordan*, Washington, D.C., U. S. Governmental Printing Office, 1974, s. 85.

¹³¹ *Conressional Quarterly*, s. 172.

Örneğin, Suriye 1980'li yılların başlarında Ürdün Irak-İran savaşı sırasında Irak'ı desteklediği için sınırlarını kapatmıştı. Tüm bu etkenler Ürdün ekonomisini zayıf kılmaktadır.

Yukarıda belirtildiği gibi, Ürdün ekonomisi ABD ve petrol zengini Arap ülkeleri başta olmak üzere, büyük çapta dış yardımlara dayanmaktadır. Bu yardımlar sayesinde Ürdün ekonomisi büyüme yönünde bir dereceye kadar başarılar elde etmesine rağmen, yine de hala gelişme sürecinde olup, birtakım iç-bölgesel ve dünya koşullarının baskısı karşısında çok hızlı bir şekilde değişkenlik göstermektedir.

Ürdün'ün bu ekonomik durumu doğrudan doğruya Ürdün dış politikasını oluşturan mekanizmada olumsuz etkilerde bulunmaktadır. Ürdün ekonomisini olumsuz etkilerden korumak isteyecek Ürdün siyasi önderliği; başta Körfez ülkeleri, ABD ve AB ülkeleri olmak üzere tüm dost ülkelerin dostluğunu korumak ve yardımların akmasını sağlamak zorundadır. Bu da ekonomik yapının Ürdün dış politikası üzerindeki etkisinin en genel sonucudur.

3. Siyasi Partiler ve Çıkar Grupları

Hemen hemen tüm Orta Doğu ülkelerinde olduğu gibi, Ürdün'de de resmi olmayan kişisel ve geleneksel ilişki ve çıkarlar, resmi çıkar grupları ve siyasi partilerin gelişimini engelleyerek, bu siyasal aktörlerin hükümet üzerindeki etkinliğini zayıflatmıştır. Çıkar gruplarının hükümet üzerine oynadığı rol etkisiz ve geçici

olarak nitelendirilmektedir. Aynı zamanda, bu rol çoğu zaman hükümet politikalarına birer tepki olarak ortaya çıkmaktadır. Bu da kendisini çoğu zaman yetkililerin karar verdikleri projelerle ilgili olarak çeşitli aşiret grupları, köyler, kasabalar veya vilayetler arası rekabet olarak göstermektedir. Dolayısıyla bu tip çıkarlar aşiret şeyhleri, köylerin ileri gelenleri, belediye başkanları, köy meclisleri gibi sosyal önderler aracılığıyla temsil edilmektedir. Bu çerçevede çoğu zaman projelerin dağıtımı konusunda karar yetkisi olan yetkililerle kişisel dostluklar ve ilişkiler etkin rol oynamaktadır. Ancak bu durumdan, Ürdün'de örgütlü çıkar gruplarının olmadığı anlamı çıkartılmamalıdır. Zira Ürdün'de Çimento İşçi Birliği gibi çeşitli birlikler ve sendikalar da bulunmaktadır. Ancak bu grupların ve örgütlerin varlığına rağmen, kendileri çoğu zaman pek faal olmayıp etkisizdirler. Bu örgütler ve gruplar modern baskı yöntemlerinden yoksundur ve çoğu zaman çıkarlarını koruma amacıyla yetkililerle ilişki kurmak için geleneksel ve kişisel yöntemlere başvurumaktadırlar. Dolayısıyla, bu örgüt ve çıkar grupların ortak özellikleri, kendilerini ispat etmekte ve çıkarlarını dile getirmekte zayıf olmalarıdır.

Ürdün'de çıkar gruplarının örgütlenmesi ve siyasi partilerin kurulması anayasaya göre serbesttir. Sosyo-ekonomik örgütler kendi faaliyetlerini yasalar çerçevesinde gayet serbestçe sürdürmektedirler. Anayasanın 16. maddesine göre Ürdün

yurttaşları yasalar çerçevesi içinde toplanma özgürlüğüne, dernek ve siyasi parti kurma özgürlüğüne sahiptirler. Ancak kurulan bu örgütlerin amaçlarının yasal, yöntemlerinin barışçı, örgütlenmelerinin ise anayasaya aykırı olmaması gerekmektedir.¹³²

Siyasi partilerin kurulması ve faaliyetlerinin kanun çerçevesinde serbest olmasına rağmen, hükümetin siyasi partilere karşı tutumu değişkenlik göstermiş ve hükümet sol görüşlü siyasi partilere kurma izni vermeyi reddetmiştir. Bunu yaparken öne sürdüğü temel gerekçe vatanı ve vatanın çıkarlarını korumaktır. Ürdün hükümetine göre bu partiler gayet açık bir biçimde siyasi yönetime yönelik düşmanca hedeflere sahiptirler. Ürdün yönetiminin bu açık tutumuna rağmen, yine de 1955 yılında mahkemeden lehine karar çıkması üzerine Baas partisinin kurulmasına ve faaliyetini sürdürmesine izin verilmiştir.¹³³

Bu çerçevede Ürdün'deki siyasi partilerin legal faaliyetlerini sürdürmelerinin siyasi otoriteye belirgin bir biçimde karşıt düşüncelerden sıyrılmalarıyla mümkün olduğu ortaya çıkmaktadır. Siyasi partilerin Baasçılık, Nasırizm gibi yabancı kaynaklı düşüncelerden uzak durarak, vatanın çıkarları

¹³² Muhammed Khalil, *The Arab State and the Arab League, Vol. 1., Constitutional Development*, Beirut, Lebanon 1962, s. 57.

¹³³ Abidi, *op. cit.*, s. 206.

çerçevesinde hizmet ettiği izlenimi vermeleri sürece yaşama imkanları vardır.

Yurttaşların siyasi partilerin saflarına katılmaları çoğu zaman aile veya aşiret çıkarlarıyla paralel bir şekilde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla siyasi parti üyelerinin birden çok bağlılıkları sözkonusudur. Bu bağlılıkların biri üyesi bulundukları siyasi partiye, diğeryse aşirete yöneliktir. Çoğu zaman kişinin aşiretine olan bağlılığı siyasal partilere olan bağlılığına üstün gelmektedir ve aşiret içi çatışmalar siyasi partilere de yansımıştır. Buna ilaveten siyasi partilerin güç ve kişisel kazanım uğruna yaptıkları mücadele toplumun bir çok ileri gelenin bu partilere katılmasını engellemiştir. Böylesine bir ortamda toplumun ileri gelenleri kendi çıkarlarını, üyesi olabilecekleri siyasi partiler yerine doğrudan kralla ilişki kurarak koruma yolunu seçmişlerdir.

1950-1957 yılları arasında Ürdün'de üç tip siyasi parti grubu ortaya çıkmıştır. Birinci siyasi parti grubu ideolojik temellere dayanan partiler grubudur. Bu grubun içinde Baas Partisi, Komünist Parti ve Sosyalist Parti yer almaktadır. İkinci grup ise İslamcı temellere dayanan İslami Kurtuluş Partisi ve Müslüman Kardeşler Partisi'ni kapsamaktadır. Üçüncü grup koalisyon partilerini içermektedir. Bu grupta Ümmet Partisi, Anayasal Arap Partisi gibi muhafazakar ve yönetime bağlı partiler bulunmaktadır. Bu gruptaki partilerin üyelerini bir arada

tutan ideolojik bağılıktan çok, kişisel bağılıklardır. İslami partiler haricinde tüm partiler laik düşünsel temeller üzerinde kurulmuşlardır.¹³⁴

1950'li yıllarda, Filistin kökenli Ürdün halkı başta olmak üzere halk arasında ideolojik partiler taban bulmaya başlamıştır. Bu partilerin başında sol görüşlü partiler gelmektedir ve bu partiler yönetim üzerinde bir baskı aracı olarak işlev görmeye başlamışlardır. Bu partilerin büyümesinde başta Mısır ve Suriye olmak üzere komşu ülkelerin sağladığı muazzam maddi ve manevi yardımların önemli rolü vardır. 1956 yılında yapılan genel seçimleri bu partilerin kazanmaları üzerine Milliyetçi Sosyal Partinin genel sekreteri Süleyman El-Nablusi başkanlığında, Abdullah Al-Remawi ve Şefik İrşeydat gibi bazı ideolojik parti liderlerinin katılımıyla kurulan hükümet, bu parti liderlerinin hükümet üzerindeki etkinlikleri sayesinde, kralın görüşlerine aykırı olan çok sayıda önemli karar almış ve kralın yetkilerini azaltmaya çalışmıştır. Bu kararlara örnek olarak; Ürdün ve İngiltere arasındaki antlaşmanın feshi için hızlı hareket etmek, Suriye ile Mısır tarafından oluşturulan Birleşik Arap Komutanlığı Antlaşması'na katılmak gösterilebilir. Bu kararlara Baasçılığı ve yönetime düşman faaliyetleri nedeniyle Abdullah Al-Remawi ve

¹³⁴ Aruri, op. cit., s. 94-101.

Abdullah Salih'in kabineden uzaklaştırılmalarını içeren Kral emrinin başbakan tarafından reddedilmesi de eklenebilir.¹³⁵

İdeolojik partiler artan etkinlikleriyle yönetimde çok daha etkili bir konuma gelmeleriyle yetinmeyip, 1957 yılında ordu komutanı Ali Abu Nuwwar ile anlaşarak Kral Hüseyin'e karşı bir darbe girişiminde de bulunmuşlar, ancak bu girişim ordunun büyük çoğunluğunun Krala bağlılığı sayesinde başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu nedenle Kral sıkıyönetim ilan ederek, Müslüman Kardeşler Partisi dışındaki tüm siyasi partilerin kapatılmasını emretmiştir. Müslüman Kardeşler Partisi kralın varlığının ideolojik partilere karşı mücadele edebilmek için gerekli bir faktör olduğunu düşünmekteydi. Nitekim, tüm siyasi yaşamı boyunca Müslüman Kardeşler Partisi siyasi yönetime karşı hasmane tavır almamasıyla tanınmaktadır. Ancak bu parti tüm destekçilerini partinin çerçevesi içinde toplamayı hedefinden de vazgeçmemiştir.¹³⁶

1970'li yılların başlarında ve ortalarında, siyasi yönetimin sağladığı siyasi ve manevi yardımlar sayesinde büyük partilerin siyasi arenaya egemen olmaları nedeniyle, ideolojik partilerin etkinliği yavaş yavaş azalmaya başlamıştır. Ayrıca ideolojik partilerin faaliyetlerinin siyasi yönetim tarafından yasaklanması, demokratik sürecinin durdurulması ve bu partilerin siyasi yaşama

¹³⁵ Ibid., s. 138.

¹³⁶ Azzam, op. cit., s. 64.

katılmalarının engellenmeleri sonucu 1957'den sonra siyasi partilerin siyasi karar oluşturma sürecindeki etkisi büyük bir zaafa uğramıştır.¹³⁷

4. Bakanlar Kurulu

Dawisha ve Mclaurin gibi bir çok yazar, Arap ülkelerinde dış politikanın oluşturulmasında bakanlar kurulunun rolünün sadece alkışlamak ve daha önce devlet başkanının aldığı kararları imzalamaktan ibaret olduğunu ileri sürmektedirler. Ancak bu görüş; her durum için geçerli olmayan doğruluğu tartışma götürür bir görüştür. Zira, Ürdün özeinde bakanlar kurulu çoğu zaman devlet başkanının isteğine aykırı olarak karar almakta, kurul bu kararları alırken egemen bir tarzda davranmaktaydı. Bunun örneği, 1955 yılında dönemin başbakanı Tawfiq Abu El-Huda'nın Krala rağmen Bağdat Paktına katılmayı reddetmesidir. Abu El-Huda bu kararıyla yetinmeyip dışışleri bakanını Arap Birliği'ni sözkonusu paktı protesto etmek amacıyla çağrıda bulunması için yönlendirmiştir.¹³⁸ Bu karar Abu El-Huda'nın başbakanlık koltuğunu yitirmesine mal olmuşsa da, Ürdün kamuoyunun verdiği destek sayesinde geçerli görüş olmuştur. Bunun yanında, Bakanlar Kurulu Sovyet TAS haber ajansının Ürdün'de faaliyet göstermesine izin vermiş, Fransa'nın Cezayir'i işgal ettiği

¹³⁷ Dawisha, *op. cit.*, s. 65; R. D. Mclaurin, Don Peretz ve Lewis W. Sinder, *The Middle East Foreign Policy, Issues of Processes*, New York, Praeger, 1982, s. 34.

¹³⁸ Royal Institute of International Affairs (Documents on International Affairs), London, Royal Institute of International Affairs, 1955, s. 324.

dönemde, Cezayir'i destekleyerek Fransa ile diplomatik ilişkileri kesme kararı almış ve ayrıca Birleşmiş Milletler'deki Ürdün temsilcisine Çin Halk Cumhuriyeti'nin Birleşmiş Milletler üyeliği ile ilgili yapılacak oylamada, Çin Halk Cumhuriyeti lehine oy kullanma talimatı vermiştir. Ürdünlü delege, yapılan oylamaya katılmayınca hükümet tarafından görevinden alınmıştır.¹³⁹

Bu dönemde, Kralın yetkileri Bakanlar Kurulu tarafından belli bir oranda aşındırılmıştır. Kral bu yetkilerini ancak ordunun kendisini desteklediğine dair kanaati elde edince tekrar elde edebilmiştir. Yine de 1970-1971 yılları arasında Wasfi El-Tel başkanlığında kurulan hükümet iç ve dış politika alanında çok önemli bir rol oynamıştır.

Ancak yine de bu örnekler bakanlar kurulunun çoğu zaman devlet başkanının benimsediği politikayı onayladığı ve uyguladığı gerçeğini değiştirmemektedir. Buna karşın bu olgu Ürdün dış politikasının benimsenmesinde bakanlar kurulunun rolünü ne zayıf kılar, ne de önemsenmeyecek duruma sokar. Zira bakanlar kurulu çeşitli dönemlerde kararların alınmasında son derece önemli ve etkin rol oynamıştır. Bakanlar kurulunun devlet başkanının isteklerini kabul edip bu isteklere paralel kararlar aldığı dönemler, devlet başkanının düşünceleriyle bakanlar

¹³⁹ Aruri, *op. cit.*, s. 136.

kurulunun düşünceleri arasında benzerlik ve uyum olduğu dönemlerdir.

Dawisha'nın Arap ülkelerinde karar verme sürecinde hükümetlerin etkinliği konusundaki düşünceleri ve iddiaları 1951 yılı öncesi Ürdün için bir bakıma geçerli olabilirdi. Bu dönemde bakanlar kurulu kral tarafından atanırdı ve parlamentoya karşı değil krala karşı sorumlu bulunurdu. O dönemde Kral, bakanların atanmaları ve görevlerinden alınmalarında parlamentonun onayına bakılmaksızın anayasal olarak tam yetkiliydi. Ancak 1951 yılında anayasada yapılan değişiklikler sayesinde bakanların atanması parlamentonun güvenoyuna bağlı hale getirilmiş; parlamento hükümete ilişkin güvenoyu verme ya da geri alma yetkisine veya bakanlar kurulunun herhangi bir üyesine ilişkin güvenoyu ya da güvensizlik oyu verme yetkisine sahip olmuştur. Ürdün anayasasına göre "bakanlar kurulu, anayasa uyarınca veya herhangi bir yasal yetki uyarınca; kişi veya kurumlara verilen sorumluluk dışında devletin tüm iç ve dış işlerini yürütmekle yetkilidir."¹⁴⁰

¹⁴⁰ Khalil, *op. cit.*, s. 60.

5. Parlamento

Ürdün parlamentosu iki meclisten oluşmaktadır. Biri üyeleri kral tarafından atanan Senato, diğeri ise üyeleri halk tarafından gizli, doğrudan oylama ile seçilen Temsilciler Meclisi'dir. Senato'nun üye sayısı başkan dahil olmak üzere Temsilciler Meclisi üye sayısının yarısını aşmamaktadır. Senato'ya üye seçilebilmek için gerekli bazı koşullar bulunmaktadır. Bu koşullar arasında; aday üyenin yaşının en az 40 olması, daha önce devlette bakan, büyükelçi ya da yüksek rütbeli subay gibi önemli mevkilerde görev yapmış olması yer almaktadır. Temsilciler Meclisi üyeliği için gerekli koşullar arasında ise; adayın 30 yaşını aşması, daha önce adli veya siyasi herhangi bir suç işlememiş olması yer almaktadır.¹⁴¹

Anayasaya göre, parlamentonun ana görevleri yasama, hükümete güven oyu vermek veya ondan geri almaktır. Parlamento bu şekilde bakanlar kurulu tarafından oluşturulan dış politika üzerine etki edebilecektir. Temsilciler Meclisi, hükümet icraatlarını onaylamadığı takdirde, üye sayısının 2/3 ile hükümeti düşürebilmektedir. Parlamenteoya tanınan bu anayasal güç, parlamentonun elinde hükümetin onun isteklerine uygun hareket etmesini sağlayan bir baskı aracıdır.

¹⁴¹ Ibid., s. 63-64.

Meclis 1963 yılında bu gücü Semir El-Rifai başkanlığındaki hükümeti düşürerek kullanmıştır.¹⁴² Ayrıca, 1950'lerin sonunda parlamento hükümet üzerinde baskı kurarak Ortadoğu ülkelerine askeri ve ekonomik yardım sağlamayı öngören ve Komünizmle mücadeleyi amaçlayan Eisenhower Doktrini'nin geri çevrilmesini sağlamıştır. Diğer bir örnek ise, 1957 yılında Temsilciler Meclisi'nin önemli görevlerde bulunan ve krala yakın olan bazı kişileri değiştirebilmek amacıyla, askeri kurum da dahil olmak üzere ülkenin bürokratik iskeletinin yeniden yapılandırılmasını içeren isteğidir.¹⁴³

Ürdün Parlamentosu sahip olduğu güce ve anayasal yetkilere rağmen, yine de birtakım zayıf noktaları bünyesinde taşımaktadır. Bunlardan biri anayasanın krala tanıdığı parlamentoyu feshetme yetkisidir.¹⁴⁴ Kral bu yetkiyi kullanarak 1963 yılında parlamentonun Semir El-Rifai başkanlığındaki hükümeti düşürmesi sonrasında parlamentoyu feshetmiştir. Bundan başka kralın sahip olduğu anayasal yetkilerden biri de, parlamentonun belirli bir konuda hükümeti sorgulayabilmesini engelleme yetkisidir.

¹⁴² Aruri, op. cit., s. 181.

¹⁴³ Ibid., s. 137.

¹⁴⁴ Khalil, op. cit., s. 60.

Kralın sahip olduğu bu önemli yetkiler bakanlar kurulunun kralın tüm isteklerini onaylamasında çok büyük rol oynamaktadır. Çünkü böylesine yetkilere sahip olan kral, kendisiyle çatışan hükümetleri düşürüp yerine kendi istek ve emirlerini yerine getirecek bir hükümetin kurulmasını sağlayabilecektir.

6. Silahlı Kuvvetler

Ürdün silahlı kuvvetleri bir İngiliz subayı olan Gloup Paşanın görevine son verildiği 1956 yılına kadar İngiliz subaylar komutasında 25 bin askerden oluşan bir askeri güç halindeydi. Gloup Paşa Bedevi askeri birliklere uzun süre komutanlık etmiş olması nedeniyle Bedevilerle olan çok sıkı ilişkileri sayesinde ordunun sadakatini kazanmıştı. Kral Hüseyin hatıralarında, Gloup Paşa'nın Ürdün politikasındaki güçlü rolünü şu şekilde ifade etmiştir: “ (...) Ürdün Arap ordusu, Ürdün'deki en güçlü aktör olduğu için Gloup Paşa da görünürde ülkemizin en güçlü kişisiydi.”¹⁴⁵

Gloup Paşa'nın görevine son verildikten sonra, Ürdün ordusunun Araplaştırılması sağlanmış, ordunun sadakati kralın kişiliğinde toplanmıştır. Ordu komutanı Ali Abu Nuwwar'ın 1957 yılındaki darbe girişiminin başarısızlığa uğramasının nedeni anlaşılmaktadır. Bu bağlamda ordu, Ürdün'de yönetimin temel dayanağı olarak ortaya çıkmaktadır.

¹⁴⁵ Hussein, op. cit., s. 131.

Ordu sayesinde siyasi yönetimin devamlılığı ve ülke istikrarının korunması sağlanmaktadır. Silahlı kuvvetlerin temel görevi, Ürdün'ü herhangi bir düşmanca dış saldırıya karşı korumak olmasına rağmen, ordunun görevi çoğu zaman istikrarı sağlamak ve iç güveni korumak olmuştur. Ordu özellikle 1955-1957 yılları arasında ülkenin ana şehirlerinde meydana gelen gösterileri dağıtmak üzere göreve çağırılmıştır. Ancak silahlı kuvvetlerin yönetim sistemine karşı sadakatinin test edildiği en önemli dönem 1970-1971 yılları arasındaki dönemdir. Ordu bu dönemde Ürdün'deki yönetimi devirmek üzere olan Filistin Kurtuluş Örgütüne karşı savaşmak üzere göreve çağırılmış ve olası bir devrimi engellemeyi başarmıştır. Bu çerçevede silahlı kuvvetler başta Kral Hüseyin olmak üzere, siyasi yönetimin ilgi odağı olmuştur. Nitekim, ordunun 1974 yılındaki bütçesi genel bütçenin %25'ini oluşturmuştur.¹⁴⁶ Aynı yıl ordu personeli sayısı arttırılarak 75 bin kişiye ulaşmıştır. Bu sayı 1957 yılındakinin üç katına tekabül etmektedir.¹⁴⁷ Kral, ordunun sadakat ve bağlılığının devamlılığını sağlamak amacıyla değişik askeri birliklere sürekli olarak düzenlediği ziyaretler sayesinde ordunun değişik birimleriyle hep sıcak ilişki içinde kalmıştır. Buna ilaveten, ordu mensuplarının maaşları kamu sektöründeki diğer

¹⁴⁶ Howard, *op. cit.*, s. 64.

¹⁴⁷ "The Uncertation Kingdom of Jordan," *Current History*, Vol. 60, (February 1974), s. 63. (Document).

memurlarının maaşlarına göre daha yüksek tutulmuştur. Ordu mensuplarının ihtiyaçları ve istekleri hemen karşılanmaktadır. Ordu mensuplarına özel uygun fiyatlarla mal satışının yapıldığı yerler inşa edilmiş, ordu mensuplarının çocuklarına üniversitelerin değişik fakültelerinde parasız eğitim olanakları sağlanmıştır. Ayrıca, ordu mensuplarıyla ailelerine karşılıksız sağlık hizmetleri sunulmaktadır. Bütün bunlara rağmen, ordunun bazı birlikleri içinde politik hareketliliğin artması sonucu zaman zaman yönetime karşı bazı birliklerin düzenlediği isyanlar açığa çıkarılmıştır. Ne var ki bu isyanlar sözü edilmeyecek kadar küçük çaplı olup önemsizdir.

Herşeye rağmen Ürdün'deki askeri kurum son derece önemli bir kurum olarak mutala edilmektedir. Ordunun, özellikle kendi çıkarlarını ilgilendiren politikalar ve kararların alınmalarında çok etkin bir gücü vardır. Askeri kurumun katıldığı veya etkin rol oynadığı çok sayıda dış politika kararı bulunmaktadır. Bunlardan biri silahlı kuvvetlerin 1976 yılında İsrail'e karşı hava savunma sistemlerini güçlendirmek amacıyla SAM füze sistemleri satın almak amacıyla Moskova'ya heyet göndermesidir. Silahlı kuvvetlerin böyle davranmasının nedeni, ABD'nin 1975 yılında önerilen Hawk füze sistemleri satışı üzerine koyduğu kısıtlamalardır. Ürdün askeri heyetinin Sovyetler Birliği'ne gerçekleştirdiği ziyaretten kısa bir süre sonra bu sefer Kral Hüseyin bu ülkeye resmi bir ziyarette

bulunmuştur.¹⁴⁸ Bu ziyaret ABD nezdinde uyarıcı bir etki yapmıştır. Zira ABD bu ziyaretlerin akabinde Ürdün'e karadan havaya 1 füze sistem bataryasını Ürdün silahlı kuvvetlerinin kabul edeceği şartlarla satmayı kabul etmiştir.

Bu bölümün bitiminde, üç ana tez ortaya konulabilir:

Birinci olarak, Ürdün dış politikası iç politikasıyla sıkı bir şekilde bağlı olup, ikisinin birbirinden ayrı düşünülmesi mümkün değildir.

İkinci olarak, Ürdün'ün iç yapısında aktörler arasında sürekli değişen dengeler ve çatışan çıkarlar Ürdün dış politikasının tarihsel süreç içinde değişimler göstermesine neden olmuştur. Bunun nedeni de Ürdün'de toplumsal kesimler arasında konsensüsün olmaması, dolayısıyla karar verici yönetici elitin aynı zamanda toplumun birden çok kesimin çıkarlarını kollamasının gerekmesi nedeniyle manevra kabiliyetinin azalmasına yol açmasıdır.

Üçüncü ve sonuncu tez olarak ise; Ürdün dış politikası, dar çerçeveli bir grup tarafından oluşturmasına rağmen, kamuoyu ve ülkedeki çıkar gruplarının etkilerine karşı duyarlıdır.

Ürdün'de toplumsal kesimlerin çeşitliliği bu kesimlerin siyasal kültürlerinin ve siyasal yönetime ilişkin görüşlerinin farklı olması, ülkede karışıklıklara ve sosyal çatışmalara yol

¹⁴⁸ Sinai, op. cit., s. 185.

açmıştır. Bu da Ürdün dış politikasının sürekli olarak bazı değişiklikler göstermesine neden olmuştur. Bazı Filistinlilerin benimsedikleri liberal politik görüşleri, Batı Şeria dahil olmak üzere Filistin'e olan bağlılıkları ve Doğu Şerialıların geleneksel olan Ürdün'ün bağımsız bir ülke olduğu yolunda taşıdıkları görüşten farklı düşünmeleri devam eden sosyal mücadelenin ana nedenidir. Bundan başka Filistinlilerin siyasal sistemde potansiyellerine uygun olmayan bir biçimde yetersiz temsilleri ve düşünce araçlarının bir kısmına konan kısıtlamalar, Filistinlilerin yönetime olan öfkelerinin ana nedenini oluşturmaktadır ve siyasi tercihlerinde radikallik niteliğini arttırmıştır. Aynı nedenle siyasi yönetime yönelik bağlılığı zayıflatarak Filistinli ulusal kimliğini güçlendirmiştir. Buna ek olarak, Filistinlilerin çıkarlarını ve görüşlerini dile getirmek için meşru olmayan yürüyüş ve gösterilere kalkışmasına, toplumsal barışın bozularak kargaşanın egemen olmasına ve bunun da ötesinde çeşitli grupların silahlı mücadele gibi yöntemlere başvurmalarına neden olmuştur.

Ürdün, ekonomisinin güçlendirilmesi ve dış yardımlara olan bağımlılığını azaltmak amacıyla yapılan tüm girişimlere rağmen yine de Ürdün zayıf ekonomik yapısını ve dış yardımlara olan bağımlılığını sürdürmektedir. Ürdün ekonomisinin kendi ayakları üzerinde durmasını ve güçlendirilmesini hedef alan tüm sanayileşme girişimleri sonuçta dış yardımlara ve yatırımlara olan ihtiyacı daha da arttırmıştır. Sanayileşme hamlesindeki

hedeflere ulaşsa bile, Ürdün'ün yine de kendi küçük ülkesel pazarından daha büyük Arap dünyası pazarına olan gereksinimi büyük ölçüde devam edecektir. Zira geniş Arap dünyası pazarı Ürdün'ün ihtiyacı olduğu dövizleri temin edebileceği temel kaynak niteliğindedir.

Ürdün ekonomisinin dış yardım ve kredilere olan bağımlılığı karar alma mevkiindeki olan kişileri dış politika alanında bağımsız karar alabilme ve dış politikayı yönlendirme konusunda son derece zayıf kılmaktadır. Bu çerçevede yardım ve kredi veren ülkeler Ürdün dış politikasının oluşturuşma sürecinde temel bir rol oynamıştır ve bu olgu günümüzde de geçerliliğini sürdürmektedir. Bunun en bariz örneğini İngiltere'nin 1950'li yıllarda Ürdün üzerindeki etkisi oluşturmaktadır.

Ürdün'ün özellikle 1950'li yılların sonlarından itibaren Amerikan ekonomik ve askeri yardımlarına dayanması, Sovyetler Birliği ile ilişkilerde çok büyük ölçüde etkili olmuştur. Bu etki iç politikayı kapsayacak şekilde de yaygınlaşmıştır. Çünkü Ürdün'ün bu bağımlılığı Ürdün ulusal muhalefet güçlerince yoğun bir biçimde eleştirilmektedir ve muhalif güçlerin toplumsal tabanlarını genişletmelerini sağlamıştır. Muhalif güçler bu yardımların Arap dünyasının birliğinin parçalanmasına neden olduğunu ve Ürdün'ün İsrail ile işbirliğine gitmeye yönlendirmesi hedefine hizmet ettiğini ileri sürmektedirler. Ayrıca 1967 Savaşı'ndan sonra Ürdün'ün petrol zengini Arapların sağladıkları

maddi yardımlara daha fazla gereksinim duyduğu dönemde, Ürdün dış politikası bu ülkelerin izledikleri dış politikaların sonuçlarına ve herhangi bir olası baskılarına karşı daha hızlı etkilenir hale gelmiştir.

Siyasi partiler dış politikayı oluşturma sürecinde en az etkisi olan kurumlardır. Müslüman Kardeşler dışındaki siyasi partilerin yasaklandığı 1956 yılından beri başta Komünist Parti olmak üzere yanı sıra bazı partiler yayınladığı yasa dışı bülten ve gazeteler vasıtasıyla kamuoyunu yönlendirerek dış politika üzerinde etkili olmaya çalışmaktadırlar. Siyasi partiler 1950'li yılların başlarından ortalarına kadar geçen dönemde karar oluşturma sürecinde son derece etkili olmuşlardır.

Kral ve bakanlar kurulundan oluşan yürütme heyeti dış politika kararlarını oluşturan temel kurumdur. Buna rağmen parlamento hükümetin izlediği politikaları tartışmayı ve görüşmeyi kapsayan siyasal yetkilere ve bu çerçevede hükümetçe izlenen politikaları reddetmek, kabul etmek veya etkileme imkanına da sahiptir. Yukarıda belirtildiği gibi, parlamento bazı durumlarda bu şekilde davranmıştır. Ancak her ne olursa olsun, Kral, Bakanlar Kurulu ve parlamento kamu çıkarı doğrultusunda birleşme eğiliminde oldukları için çoğu zaman izlenecek politika üzerinde ittifak sağlamaktadırlar. Sözü edilen kamu çıkarı ise, varolan durumun korumasından ve kollamasından ibarettir. Bu da bu kurumlar arasında bir çeşit işbirliği ve yardımlaşma olduğunu

göstermektedir. Ürdün ordusu ise, genel olarak siyasal sistemde asli bir konuma sahip olup, dış politika üzerinde etki etme gücüne sahiptir. Ancak, Ürdün ordusu Kral'a olan bağlılığı nedeniyle daha çok kendi çıkarlarına ilişkin konularda etkili olmaya çalışmaktadır. Dış politika konusunda çoğu zaman askeri kurumun görüşüne başvurulmasına rağmen, bu kurum yalnızca askeri konuları ilgilendiren politikalara etki etmeye çalışmaktadır.

Son olarak, yukarıda yapılan analiz çerçevesinde açıkça görülmektedir ki; Ürdün'deki dış politika oluşturma süreci, devletin başı olan kralın mutlak kontrolünde kalmamakta, modeldeki 1. karar oluşturma halkasında yer alan diğer politik aktörleri de kapsamaktadır. Buna ek olarak, yukarıdaki analiz Ürdün dış politikasının oluşturulmasında kamuoyunun hassasiyetini ve iç politikanın etkisini de göstermektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FİLİSTİN SORUNUNUN TARİHSEL SÜRECİ

1.İkinci Dünya Savaşı'na Kadarki Dönemde Filistin Sorunu
Filistin topraklarında egemenlik kurmak için Filistinlilerle Yahudiler arasındaki mücadelenin kökenleri MÖ 4000 yılına kadar uzanmaktadır. Arap kökenli Kenaniler bu ülkeyi ellerine geçirmişlerdir. Bu MÖ 1000'e kadar devam etmiştir. Bu tarihte Yahudiler Kral Davut liderliğinde bu ülkeyi ele geçirmişlerdir. Egemenlik daha sonra Roma İmparatorluğu'na geçmiştir. Bu durum Filistin'in, Halife Ömer Bin El-Hattab döneminde İslam yönetimine girene kadar devam etmiştir. Ülke 1900'lü yıllara kadar İslam egemenliğinde kalmıştır. Bu tarihten sonra, Siyonizm hareketinin ortaya çıkmasıyla, İngiltere hükümetinin sağladığı destek sayesinde Filistin topraklarına Yahudi göç hareketi yeniden başlamıştır.

Yahudiler ile Filistinliler arasında benzerlikler bulunmaktadır. Öncelikle, Sami ırka mensup her iki halk da Birinci Dünya Savaşı sırasında Avrupa'nın uyguladığı zulümle karşılaşmıştır. Her iki halkta da milliyetçilik çok güçlüdür. Yahudi milliyetçiliği 1893 yılında ortaya çıkan Siyonist hareketle güçlenmiş, 1897 yılında Herzl öncülüğünde düzenlenen Basel Kongresi sırasında, bu ideoloji resmen ortaya atılmıştır. Filistin Arap milliyetçiliği ise, 1916'da Osmanlı Devleti'ne karşı Arap

özgürlük hareketinin ortaya çıkışıyla toplumsal bir nitelik kazanmıştır.

Son olarak, her iki halk da, Filistin üzerindeki haklarının tarihi ve dini nedenlere dayandığını iddia etmektedir. Bunu, Yahudiler Filistin'in kendilerine Tanrı tarafından "vaat edilen topraklar" olduğu iddialarıyla ortaya atmışlardır. Yahudiler bu topraklarda kısa sayılamayacak kadar bir süre yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Filistinliler ise, mensup oldukları kabilenin Yahudilerden çok önce bölgeye geldiğini, dolayısıyla bu toprakların gerçek mirasçılarının kendileri olduklarını iddia etmektedirler. Ayrıca, bu toprakların dini açıdan kutsal olduğunu, dolayısıyla bu kutsal toprakların sahiplerinin bir Müslüman halk olarak kendileri olduklarını söylemektedirler.¹⁴⁹

Konuya geniş kapsamlı ve bilimsel bir açıdan bakıldığında, her iki tarafın da bu topraklarda varlığını gösteren izler bıraktığı görülmektedir. Fakat, Filistin'deki tarihi süreç Kenaniler'den başlayıp, Yahudilerin sonra Hristiyanların ve en son Osmanlı Devletinin son aşamasına kadar İslam yönetimiyle devam etmiştir. Filistin daha sonra 3 Ekim 1918'de Türk cephesindeki çatışmaların sona ermesi, Türkiye'nin 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Antlaşması uyarınca tüm Arap vilayetlerinden

¹⁴⁹ Daha fazla bilgi için bkz. Tessler, *op. cit.*, s. 1 – 24.

vazgeçmesi sonucunda İngiliz mandası altına girmiştir.¹⁵⁰ Bu tarihte Filistin’de 600,000 Arap ve 56,000 Yahudi yaşamaktaydı. Yahudiler ülke topraklarının sadece %2’sine sahiptiler.

I. Dünya Savaşı’ndan zaferle çıkan Batılı Müttefikler arasında imzalanan Sevr Antlaşması’nda Siyonistlerin iki önemli isteği benimsenmiştir: 1) Filistin’deki yönetimin vesayet altına alınması; 2) Vesayet sorumluluğunu üzerine alacak olan İngiltere Hükümeti’nin 2 Kasım 1917’de yayınladığı ve diğer müttefik devletlerin daha sonra onayladığı Balfour Deklarasyonu’nun uygulanmasından İngiltere’nin sorumlu olması.

Osmanlı Devletinin temsilcileri olan Rıza Tevfik, Reşat Halis ve Hadi Paşa tarafından Paris Kongresi’nin bitiminden sonra imzalanan Sevr Antlaşması Türkiye topraklarını parçalayan çok ağır şartlar taşımaktaydı. Bu ağır şartlar karşısında Mustafa Kemal önderliğinde başlayan ve hızla gelişen direniş hareketi Sevr Antlaşması’nın dayattığı ağır koşulları ortadan kaldırma amacı taşımaktaydı. 1919’da başlayan ve 1920’de Ankara hükümetinin kurulmasıyla büyük bir ivme kazanan direniş hareketi 1922 yılında Yunan ordularının ağır bir yenilgiye uğratılmasıyla askeri bir zafer kazandı.

Bu zaferlerin bir sonucu olarak 20 Ekim 1922’de tarihinde başlayan Lozan Kongresi, Sevr Antlaşması’nın tamamen ortadan

¹⁵⁰ Akşın, *op. cit.*, s. 133-134.

kaldırılmasını ve Türkiye'nin uluslararası sistemin bağımsız bir üyesi olmasını sağlayacak yolu açtı. Konferans sonucunda 24 Temmuz 1923'de imzalanan Lozan Antlaşması ile Sevr Antlaşması hukuken ve fiilen geçerliliğini yitirdi.¹⁵¹ Ancak Arap topraklarının İngiliz ve Fransız yönetimi altında kalması durumu bu Antlaşmadan sonra da devam etti.

1897 Basel Kongresi

Basel Kongresi, İsviçre'nin Basel kentinde toplanmıştır. Kongre sonucunda Filistin topraklarında amacı Yahudilere ulusal bir vatan kurmak olan, Yahudilerin hayallerini gerçekleştirmeyi hedefleyen uluslararası Dünya Siyonizm Örgütü kurulmuştur. Ancak, daha önce 1880 yılının başında düzenli Siyonist hedefleri olan bir Yahudi hareketi ortaya çıkmıştı. Bu tarihte, ülkelerinde ortaya çıkan milliyetçi akımların da etkisiyle, Avrupa ülkelerinde yaşayan Yahudilerin karşı karşıya bulundukları kötü muamele dolayısıyla milliyetçi temeller üzerinde birleşmeleri gerçekleşmiş, Yahudilerin bir kısmı içinde bulundukları kötü koşullardan kurtulmanın tek yolunun Filistin'de ulusal bir vatan kurulmasına bağlı olduğu sonucuna varmışlardır.

¹⁵¹ Lozan Antlaşması hakkında daha geniş bilgi için bkz. Akşin, op. cit., s. 156-161 ve Baskın Oran, "Lausanne Barış Antlaşması," Türk Dış Politikası, Baskın Oran (ed.), Ankara, İletişim, s. 215-238.

Siyonizm bir toplumsal hareket olarak 1882'de İsviçre kökenli Theodor Herzl liderliğinde ortaya çıkmıştır. Gazetecilik yapan Herzl'in sahip olduğu liderlik vasıfları ve siyasi yetenekleri, onun Yahudi hareketini büyük bir başarıyla yönetmesini sağlamıştır. Herzl "Yahudi Devleti" isimli bir kitap yazmıştır. Sonrasında 1897 yılında Basel Kongresi'nin toplanması için çalışmalar başlatmıştır. Bu kongreye katılanların çoğu Doğu Avrupa Yahudilerindendi. Bunların sahip oldukları büyük servet ve zenginlikler bu hareketin güçlenmesinde büyük rol oynamıştır.

Yahudi yurdu için neden Filistin seçilmiştir? 1903 yılının başında, İngiltere Yahudilere Kenya'da ulusal bir vatan kurma teklifini sunmuştur. Herzl bu teklifi kabul etmiştir. Fakat, Rus kökenli Yahudilerin çoğu 7. Siyonist Kongresi sırasında bu teklifin reddedilmesini sağlamış, Siyonistler Filistin'deki hedefleri üzerinde ısrar etmek üzere mücadeleyi sürdürme kararı almışlardır. Filistin, Yahudiler açısından bir yandan tarihi bir sürecin devamı, diğer yandan dini bir sürecin devamıdır. Dolayısıyla, öne sürdükleri iddialar doğrultusunda Tevrat öğretilerine göre, Filistin toprakları Tanrı'nın vaat ettiği Yahudilerin sonsuz vatanıdır. Bu bağlamda Basel Kongresi,

Yahudileri milliyetçi yönelimle Filistin’de kendi devletlerini kurmak üzere attıkları ilk düzenli adım olarak kabul edilebilir.¹⁵²

Sykes-Picot Anlaşması

Sykes-Picot Anlaşması, Basel Kongresinden sonra Yahudilerin Filistin topraklarında ulusal vatan kurma hayallerini gerçekleştirme yolunda attıkları ikinci adım olarak kabul edilmektedir. 16 Mayıs 1916’da İngiltere ile Fransa arasında yapılan gizli toplantılar sonrasında Sykes-Picot olarak anılan anlaşma imzalanarak, Filistin dahil olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu’nun Orta Doğu’daki topraklarının iki devlet arasında bölüşülmesi kararlaştırılmıştır. Anlaşma uyarınca Filistin İngiltere egemenliğine verilmiştir.

Bu anlaşma Şerif Hüseyin Bin Ali tarafından büyük bir sürpriz olarak görülmüştür. Zira 1915’de “Hüseyin–MacMahon Mektuplaşmaları” olarak bilinen görüşmelerin ve yapılan anlaşmanın hem içeriğine hem de hedeflerine ters düşmektedir. Hüseyin–MacMahon Anlaşması’na göre Araplar I. Dünya Savaşı’nda Müttefikleri desteklemelerine karşılık birleşik ve bağımsız bir devlet kurma hakkını elde edeceklerdi.

¹⁵² Basel Kongresi hakkında daha geniş bilgi için bkz. Tessler, *op. cit.*, s. 16 – 68 ; Abram Leon Sachar, *A History of the Jews*, New York, Knopf, 1964; Hanoch Reviv, *Until the Monarchy*, Jerusalem, Keter Publishing House, 1973, s. 14–15.; Arthur Hertzberg, *The Zionist Idea*, New York, Atheneum Publishing, 1970; Solomon Grayzel, *A History of the Jews*, New York, New American Library, 1968, s. 75 ve 124–129.; Shlomo Avineri, *The Making of Modern Zionism*, New York, Basic Books, 1981, s. 3–4.

Burada ilginç olan, Şerif Hüseyin'in Sykes-Picot Anlaşması'nın imzalanmasından 1,5 yıl sonra haberdar olmasıdır.¹⁵³ Anlaşma, çok gizli olarak İngiliz parlamenter Mark Sykes ve Fransız diplomatı Charles Picot tarafından hazırlanmıştı.¹⁵⁴

Bu anlaşma çerçevesinde I. Dünya Savaşı'nda Almanya safında savaşıyan Osmanlı Devletinin yerine, Müttefiklerin egemenliğine geçen Arap toprakları iki ülke arasında bölüşülmüş Doğu Şeria, Kuzey Irak, Hayfa, Yafa ve bazı limanlar da dahil olmak üzere Filistin toprakları İngiltere'ye verilmişti. Geri kalan bölgeler ise Fransa ile varılacak anlaşma uyarınca uluslararası yönetime devredilecekti. Ayrıca Suriye-Lübnan bölgesi Fransızlara verilmişti.

1917 Devrimi sonrasında Bolşevik hükümet tarafından açığa vurulmasıyla anlaşmanın imzalanmasından 1,5 yıl sonra resmen açıklanmasının ardından Türkler Araplara Müttefiklerden ayrılmalarını öngören bir teklif sunmuşlardır. Fakat İngiltere'nin, Şerif Hüseyin ve Arap liderliğini "Sykes-Picot Anlaşması'nın sadece Fransa ile İngiltere arasındaki sürtüşmenin azalmasını hedefleyen bir girişim olup iki taraf arasında daha önce varılan anlaşmayı hiç etkilemeyeceğine" dair ikna etmesi üzerine,

¹⁵³ Bu antlaşma Bolşevik Devriminden 1,5 yıl sonra Sovyet hükümeti tarafından yayınlanmıştır.

¹⁵⁴ Khorı, op. cit., s. 8.

Araplar Türklerin teklifini geri çevirmişlerdir.¹⁵⁵ I. Dünya Savaşı sonrasında Arap bölgelerindeki gelişmelere bakılacak olursa, İngilizlerin Şerif Hüseyin'i ikna etmesindeki gerçek hedefin, Filistin topraklarında bir Yahudi devleti kurmak olduğu anlaşılabacaktır. Nitekim bunu fiilen gerçekleştirmeyi de başarmışlardır.

Balfour Deklarasyonu

Filistin toprakları üzerinde İsrail devletinin kurulması yolundaki üçüncü adım olarak, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Balfour'un 2 Kasım 1917'de İngiltere'deki Yahudi cemaati Başkanı Lord Rosvelt'e gönderdiği mektupta, Balfour Deklarasyonu diye bilinen aşağıdaki taahhütte bulunmuştur:

Majesteleri Hükümetinin görüşü, Filistin'de Yahudiler için ulusal bir yurt kurulması yönündedir. Majesteleri Hükümeti bu hedefin gerçekleşmesi için elinden gelen çabanın en fazlasını gösterecektir. Şu açık bir biçimde anlaşılmalıdır ki, Filistin dışındaki diğer ülkelerde yaşayan Yahudilerin haklarına zarar gelmeyeceği gibi, Filistin'de yaşayan Yahudiler dışındaki diğer halkların sosyal ve dinsel hakları da zarar görmeyecektir. Bu deklarasyonu Siyonist Federasyon'un bilgisine sunmanızdan memnuniyet duyacağım.¹⁵⁶

Yahudiler, Siyonist hareket aracılığıyla bu deklarasyonu memnurlukla karşılayarak, çok kısa bir zaman dilimi içinde siyasi bir zafer elde etmişlerdir. Bunun üzerine hareket, nihai hedefleri olan kendi devletlerini kurmak üzere dünyanın değişik

¹⁵⁵ Tessler, op. cit., s. 148.

¹⁵⁶ Ibid., s. 148; Tahboob, op. cit., 29.

bölgelerinde yaşayan Yahudileri Filistin'e götürmek üzere hazırlıklara başlamıştır.

İngiltere'nin daha önce Şerif Hüseyin'e verdiği sözlerle çelişen bu deklarasyon Araplar arasında şok yaratmıştır. Bunun üzerine İngiltere Hogarth adlı elçisini Şerif Hüseyin'e göndererek, deklarasyonun Filistin'deki Arapların haklarını zedelemeyeceğine dair vaatlerde bulunmuştur. Zira, Yahudilerin Filistin'e dönüşü, sahip oldukları sonsuz servetleri nedeniyle, ekonomik açıdan Arapların lehine olacak ve zaman içinde Arap toplumuna ekonomik rahatlama sağlayacaktı. Buna ilaveten İngiliz hükümeti Şerif Hüseyin'e, Yahudilerin siyasi ve dini birtakım haklara sahip olmalarının Arapların Filistin üzerindeki egemenlikleri çerçevesinde gerçekleşeceğine dair söz vermiştir. Bundan başka tüm Arap ülkelerini kapsayan bağımsız ve birleşik bir Arap devletinin kurulması için izin verileceği de belirtilmiştir. Bunun üzerine Şerif Hüseyin 23 Mart 1918'de bir çağrıda bulunarak, Filistin veya başka herhangi bir Arap bölgesine dönmek isteyen Yahudilerin iyi niyet gösterisi olarak güzel karşılanmalarını istemiştir. Şerif Hüseyin'in amacı, egemenlik ve yönetimin Arapların elinde olması şartıyla, Araplarla Yahudilerin iyi ekonomik koşullar içinde yaşamalarıdır.¹⁵⁷

¹⁵⁷ Khorı, op. cit., s. 9.

Yine 1918 yılının Mart ayında Siyonist hareket adına Chaim Weizmann'ın başkanlığında bir heyet Arapların tedirginliğini azaltmak ve Siyonistlerin Filistin'e ilişkin hiç bir siyasi emelleri olmadığını bildirmek amacıyla Mısır ve Filistin'e ziyaretler düzenlemişlerdir.¹⁵⁸

Görüldüğü gibi, Sykes-Picot Anlaşması'nın imzalanmasından sonra Araplar bir kez daha aldatılmışlardır. İngiltere'nin hazırladığı oyun sayesinde, hem de Arapların onayıyla Yahudiler için ayak basacak bir yer hazırlanabilmiştir. Söz konusu oyunun malum sonucu da, Yahudi devletini kurmayı hedefleyen, düzenli aşamalardan geçen bir İngiliz planının varlığının göstergesidir.

Paris Barış Konferansı

İsrail Devleti'nin kurulmasının dördüncü adımı, I. Dünya Savaşı'ndan galip çıkan Müttefikler tarafından 1919 yılında toplanan Paris Kongresi'nde atılmıştır. Kongreye Arap ve Yahudileri temsilen iki heyet katılmıştır. Arap heyetinin başkanlığını Prens Faysal Bin El-Hüseyin yaparken, Yahudi heyeti ise dünyadaki Yahudi cemaatlerinin büyük kısmını temsil eden kişilerden oluşmuştur.

Kongrede Yahudi heyeti çok parlak bir şekilde karşılanırken, Arap heyetinin karşılanması oldukça sönük oldu.

¹⁵⁸ Ibid., s. 10.

Bu da, Yahudilerin isteklerinin yerine getirilmesi hususunda Müttefikler tarafından açıkça desteklendiğini göstermekteydi.

Yahudilerin istekleri şunlardı:

1)Filistin'deki Araplar ile Yahudiler arasında olası bir barış anlaşmasının metnine Balfour Deklarasyonu'nun dahil edilmesi.

2)Filistinlilerin o dönemdeki Filistin topraklarındaki nüfusunun ancak %10'unu oluşturan küçük bir nüfusa sahip olması nedeniyle, Filistin için herhangi bir özerklik isteğinin dikkate alınmaması. Aynı dönemde Araplar genel nüfusun %90'ını oluşturmaktadırlar. Bu da, Filistin'e serbest göç etme hakkına karşılık, Filistin topraklarında herhangi bir siyasi oluşuma ilişkin niyetleri olmadığına dair iddiaların aksine, Yahudilerin Filistin topraklarında bariz emelleri bulunduğuna dair belirgin bir kanıttır.

3)Filistin'in siyasi açıdan bağımsız bir Arap ülkesi haline getirilmesi ve İngiltere'nin himayesi altında kalması.

4)Hiç bir şart koşulmadan Filistin'e yönelik Yahudi göçlerine izin verilmesi, Yahudilerin Filistin topraklarında kendilerine ait yerleşim bölgeleri kurabilmeleri.

5)Yahudilere Filistin topraklarında Yahudi Konseyi kurma ve "milli devlet" kavramı yerine "milli vatan" kavramını kullanma izni verilmesi.¹⁵⁹

Yahudiler Filistin'e yönelik göçlerine karşı herhangi bir muhalefet oluşmaması amacıyla, "milli devlet" kavramı yerine "milli vatan" kavramını kullanmışlardı. 3 Ocak 1919'da Yahudi heyeti Başkanı Weizmann ile imzalanan anlaşma uyarınca, Prens Faysal'ı göç etme iznini vermeye ikna etmeyi başarmalarıyla, Yahudilerin istekleri gerçekleşmiştir. Anlaşma uyarınca Yahudilere Filistin topraklarında kendilerine ait bir bölge kuracakları bildirilmiştir. Prens Faysal bu anlaşmayı o dönemde birleşik ve bağımsız bir Arap devletinin kurulmasına karşı çıkan

¹⁵⁹ Paris Barış Konferansı ve Filistin'e yönelik Yahudi göçü ile ilgili daha geniş bilgi için bkz: Khorı, op. cit., s. 10-15.; Sachar, op. cit., s. 47., Tessler, op. cit., s. 145-157.

Fransa'yı kendi safına çekmek, Yahudilerin sahip oldukları zenginlik ve ekonomik güç sayesinde, Arap toplumunun ekonomik durumunu güçlendirmek amacıyla imzalamıştı.

İngiltere'nin tutumu ise Siyonistlerin isteklerine uygundu. İngiltere böylece Filistin'in büyük Suriye'nin bir parçası olarak, Birleşik Arap ülkesinin kurulmasını öngören "Hüseyin-MacMahon" mektuplaşması ile Araplarla vardığı tüm anlaşmalar ve verdiği tüm sözleri hiçe sayarak, Filistin'deki nüfus çoğunluğunun Yahudilerin lehine çevrilmesi amacıyla, Yahudilere bu ülkeye göç etme fırsatının sağlanabilmesi için, Filistin'deki mandacılık statüsünü devam ettirmiştir.

1936 Filistin Ayaklanması

1919'daki Paris Barış Konferansı'ndan sonra olası senaryolara bakıldığında, İngiltere ile Fransa'nın Filistin'de ulusal bir Yahudi devleti kurma hedeflerinin belirtilerinin ortaya çıktığı görülecektir.

İngiltere, Sykes-Picot Anlaşması uyarınca Filistin bölgesinin yanı sıra Doğu Şeria ile Irak'ında kendi kontrolünde kalacağını bildirmiştir. Bu uygulama Nisan 1920'de San Remo Kongresi sonrasında gerçekleşmiştir. Suriye, Fransa'nın kontrol ve işgal altına terk edilmesi üzerine, bu ülkede bulunan Prens Faysal İngiltere kontrolündeki Irak'ta kral olarak ilan edilmiş, Prens Abdullah Bin El-Hüseyin önderliğinde Doğu Şeria bölgesinde yeni bir siyasi yapı kurulmasını kabul etmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Büyük Suriye adı altında Suriye, Lübnan, Filistin ve Ürdün tek bir siyasi birim halindeydi. Bu bölgeyi parçalamanın gerçek amacı yeniden coğrafi ve siyasi bir birliğin gerçekleştirilememesidir. Bu Arap bölgeleri işgalci iki ülke olan Fransa ile İngiltere arasında paylaşılmıştır.

Arap bölgelerinin İngiltere ve Fransa arasında paylaştırılmasından sonra Filistin, Ürdün devletinden hem siyasi hem coğrafi açılardan ayrılarak İngiliz kontrolü altına dahil edilmiştir. Bu da, Yahudilerin dünyanın değişik bölgelerinden hiçbir engelle karşılaşmaksızın Filistin topraklarına göç edebilmesinin yolunu açmıştır. Bu konu San Remo Kongresi sonuç bildirgesinin önsözünde açık bir biçimde dile getirilmiştir. Bildirgede, Yahudi halkının Filistin’de ulusal bir vatan kurmak üzere tarihten gelen hakları vurgulanmıştır. Toplantıya katılanlar bu hedefe ulaşmak amacıyla Yahudi göçlerine gereken tüm kolaylıkların sağlanmasını kararlaştırmış, bu şekilde Filistin’deki Yahudi nüfus 1939 yılında 475 bin kişiye ulaşmıştır. Araplar arasında Yahudi göçünden duyulan rahatsızlık artmış, bunun sonucunda Araplar 1921 başında Filistin topraklarında Yahudi varlığına karşı olduklarını bildirerek, bölgedeki Yahudilerle çatışmaya girmiş, iki taraftan çok sayıda kişi hayatını kaybetmiştir.

Yahudiler, İngilizlerin açık destekleri sayesinde Filistinli Araplar üzerinde siyasi ve ekonomik egemenlik sağlamak üzere girişimlerini sürdürmekteydi. 1935 yılına kadar geçen bu dönemde bu yavaş yavaş sağlanmaya başlamış, para ve güce sahip Siyonist Yahudilerin faaliyetleri sonucunda Filistinlilerin %30'u topraksız hale gelmiştir. 1921-1935 yıllar arasındaki dönem Araplarla İngiliz askeri kuvvetleri ile siyasi ve askeri ittifak içinde olan Yahudiler arasında meydana gelen çatışmalarla geçmiştir. Bu dönemde Filistin halkının siyasi liderliğini Hacı Emin Hüseyini üstlenirken, Arap askeri ve milis kuvvetleri komutanlığı İzzettin El Kassam'ın elinde idi. Milli Arap komutan olarak ünlenen komutan Kassam 1935 yılında İngilizler tarafından öldürülmüştür.

1936 yılının başında, Araplar Filistin'de genel grev ilan ettiler. Grev, geçen yıllarda Siyonist harekete karşı bir tepki olarak şekillenen 6 siyasi parti tarafından düzenlenmişti. Bu partiler, Hacı Emin El Hüseyini başkanlığında "Yüksek Arap Komitesi" adlı bir komite oluşturmuşlardır. Grev, Arapların ilk kez birleşik bir siyasi güç olarak ortaya çıkmaları nedeniyle, İngiliz yönetimine karşı ilk gerçek tehdidi oluşturmuştur. Grev sırasında Filistin'deki tüm Arap halkı komitenin çağrılarını

olumlu karşılamış, vergi ödemeyerek ve İngiliz yasalarına karşı genel bir itaatsizlik içine girerek bu greve katılmıştır.¹⁶⁰

Bu gelişme, yeni bir Arap bağımsızlık hareketi olarak nitelenmiştir. İngiliz hükümetinin başvurduğu şiddetli tedbirler çerçevesinde, çoğunluğunu Filistin liderliğinin oluşturduğu 2500 kişinin tutuklamasına ve o dönemde Arapların gerçek lideri olan Hacı Emin El Hüseyini'yi de tutuklamasına rağmen, genel grev 5 ay sürmüştür. 1939 yılında II. Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar Filistin'deki durum gittikçe kötüleşmiştir.¹⁶¹

2.Filistin Konusunun Uluslararası Bir Sorun Olarak Ortaya Çıkması

1947'ye Kadar Dönemdeki Gelişmeler

Yahudilerle Araplar arasındaki mücadelenin siyasi mücadeleden askeri mücadeleye doğru evrilmesiyle, Filistinliler Filistin topraklarında önemli bir siyasi güç olarak ortaya çıkmıştır. Mevcut yeni durum ve meydana gelen olayların ışığı altında artık Yahudi ve Arap halklarının bağımsız ayrı birer devlet kurmasını sağlayacak yeni yöntemler oluşturulması gerektiği ortaya çıkmıştır. Bu yeni yönelimin ilk belirtileri 1936'da meydana gelen ayaklanmanın akabinde oluşturulan Peel Komisyonunun

¹⁶⁰ Esat Sakar, *Filistin İşçi Hareketi*, Çev: Omar Muhabiş, İstanbul, Pele Sor Yay., 1991, s. 155-165.

¹⁶¹ 1919-1939 arasında Filistin'deki durum hakkında daha geniş bilgi için bkz: Norman Rose, *The Gentile Zionists A Study in Anglo-Zionist Diplomacy, 1929-1939*, Londra, Frank Cass, 1973, s. 157-158.; Elie Kedourie, *The Arab -Israeli Conflict in Arab - Political Memories and Other Studies*, Londra, Frank Cass, 1974, s. 565-566.; James Jankowski, "The Government of Egypt and the Palestine Question 1936-1939," Vol. 17, *Middle East Studies*, 1981, s. 447.

verdiği raporla ortaya çıkmış, Arapların güvenli bir coğrafyada bağımsız bir devlet kurma istekleri açıkça dile getirilmiştir.

Peel Komisyonu'nun raporu Filistin topraklarını 3 bölgeye ayrılmasını öngörmektedir:

1) Nablus, Bir Şiba, Rafah, Gazze ve El-Halil şehirlerini kapsayan Arap devleti. Bu sınırlar Ürdün ile Şeria nehri, Mısır ile Gazze-Rafah çizgisine kadar uzanır.

2) Hayfa ve Yafa'da bulunan limanlar hariç Safad, Hayfa, Yafa, Nasire ve Tel Aviv şehirlerini kapsayan Yahudi devleti.

3) Kudüs Şehrini içeren tampon bölge, işgal yönetimi altında kalacaktır.¹⁶²

Proje incelenecek olursa, Yahudi devletine verilen bölgenin yüzölçümünün, Arap devletine verilen bölgenin yüzölçümünden daha küçük olduğu görülecektir. Buna ilaveten, Arap devleti Ürdün ile sınırdadır. Buna göre ileride iki taraf arasında ortaya çıkabilecek herhangi bir birleşme projesi kolayca gerçekleştirilebilir.

Yahudiler, Ağustos 1937'de Zürih'de düzenlenen 7. Siyonist Kongre'de projeyi reddettiklerini bildirmişlerdir. Bunun sebebi kendilerine verilen bölgenin yüzölçümünün küçüklüğü ve

¹⁶² Christopher Sykes, *Crossroads to Israel 1917-1948*, Indiana, Indiana University Press, 1990, s. 107.; Tessler, *op. cit.*, s. 242. Araştırmamızın ekler kısmında, Peel Komisyonu'nun hazırladığı taksim haritası yer almaktadır.

şehirlerin sayısının azlığı nedeniyle coğrafi açıdan dünyanın değişik bölgelerinden göç etmeye başlayan Yahudiler için yetersiz olmasıdır.¹⁶³ Ancak, bu kongrede prensip olarak bir Yahudi devletinin kurulma düşüncesi memnunlukla karşılanmış, bu Siyonizm hareketinin dünya çapında kazandığı siyasi bir zafer olarak nitelenmiştir. Ayrıca projenin, İngiltere hükümetiyle ileride kurulacak Yahudi devletinin yüzölçümü ve niteliğine ilişkin yapılacak görüşmelerde bir temel oluşturulabileceği bildirilmiştir.

Araplar, Yüksek Arap Komitesi aracılığıyla projeyi reddettiklerini bildirerek, bölme planının Arap nüfusunu 3'e ayıracağını ve ayrıca Filistin topraklarının tümünden Arapların olup, üzerinde yüzölçümü ne olursa olsun herhangi bir Yahudi devletinin kurulmasının kabul edilemez olduğunu belirterek kendilerinin bölgede siyasi açıdan Arap egemenliğine bağlı milli temeller uyarınca bulunduklarını belirtmişlerdir.¹⁶⁴

İngiltere, Ocak 1939'da Londra'da bir konferans düzenleyerek Araplarla Yahudiler arasında bir anlaşma zemini bulmak amacıyla girişim başlatmıştır. İngiltere Sömürgeler Bakanı Malcom Mac Donald Peel Bölme Projesi'nin iptalini, yerine Araplarla Yahudilerin ortak olacakları birleşik bir devlet

¹⁶³ Sykes, op. cit., s. 3-15 ve s. 174.

¹⁶⁴ Ibid., s. 3-15 ve s. 199.

kurulmasını öngören bir öneri sunmuştur. Ancak her iki taraf bu projeyi de reddetmiştir.

Filistinliler, planı hem Araplara hem de Yahudilere ait olacak ortak bir devletin kurulmasını öngördüğü için reddetmişlerdir. Sunulan plana göre oluşturulacak yeni devletin siyasi otoritesi her iki taraf arasında bölüşülecektir. Bu da Arapların Yahudiler ile herhangi bir siyasi ortaklığa girmeyeceklerine dair kesin ve kati tutumlarına ters düşmektedir. Araplara göre, Yahudilerin oluşturulacak devlette hakları bulunmamaktadır.

Bundan başka plan, Yahudi göçlerini düzenleyecek hiç bir madde içermemektedir. Zira, bir yandan sayılarının artması diğer yandan da İngiltere hükümetinin sunduğu kolaylıklar sayesinde mülkiyetlerine geçen arazilerin yüzölçümlerinin artması nedeniyle, Yahudi göçü Arap topraklarının Yahudileştirilmesi açısından bir tehlike oluşturmaktadır.

Yahudiler ise planı Filistin toprakları üzerinde bir Yahudi otoritesi ve ulusal yurt kurmayı öngören Balfour Deklarasyonu ile çelişkili olduğu için reddetmişlerdir.¹⁶⁵ İngiltere ise Filistin'i 3 bölgeye ayırıp, Yahudilerin talep ettikleri her 3 bölgede toprak sahibi olma özgürlüğünü tanıyan yasayı yayınlamıştır.

¹⁶⁵ Laqueur ve Rubin, *op. cit.*, s.76-77.

Bu yasa Yahudilerin Araplara göre sahip oldukları güçlü mali destek sayesinde Araplardan daha çok toprak satın almak için uygun fırsat yaratmıştır.¹⁶⁶

1940-1945 yılları arasında Yahudi göçü büyük boyutlara ulaşmıştı. Bunun nedeni, başta Almanya ve Rusya olmak üzere tüm Avrupa ülkelerinde karşı karşıya bulundukları kötü muamele ile soykırımlardır. Bu bağlamda 1945'de Filistin'deki Yahudilerin sayısı 554,000 kişiye ulaşmıştır. Burada dikkati çeken bir başka olgu, İngiltere'nin Almanya ve yandaşlarına karşı savaşa girdiğini ilan ettiği sırada, Siyonistlerin bir bildiri yayınlayarak gerçekleştirmesi gereken 3 hedefi açıklamalarıdır: Yahudilere ulusal yurt sağlamak; Yahudi halkına mutluluk ve refah sağlamak ve elde bulunan tüm olanaklarla İngiliz İmparatorluğu'nun Almanya'ya karşı savaşında desteklenmesi. Siyonistlerin bu bildirisi, Nazilerin Almanya'da Yahudilere gösterdiği muameleye karşı bir cevap niteliğinde olup, İngiltere ve müttefiklerinin desteğini kazanmayı hedefleyen bir girişimdir.

İşaret edilmesi gereken bir başka olgu da İngiltere'nin savaşa girdiği sırada Filistin'de ikamet eden 136,000 Yahudi'nin İngiliz ordusuna gönüllü olarak katılmasıdır.¹⁶⁷

¹⁶⁶ Walter Laqueur, *A History of Zionism*, New York, Schocken Books, 1976, s. 534-535.

¹⁶⁷ Bu konuyla ilgili daha fazla bilgi için bkz.: Dina Porat, *The Blue and Yellow Stars of David, The Zionist Leadership in Palestine and Holocaust, 1939-1945*, Cambridge, Harvard University Press 1990; Michel J. Cohen, *Palestine Retreat From Mandate, The Making of British Policy, 1936-1945*, Londra, Paul Elek, 1978, s. 98-124.

Bu tür yöntemlerle Yahudiler İngiltere ve onu destekleyen ülkelerin siyasi ve askeri yardımlarını elde etmeyi başarmışlardır. O dönemde İngiltere'yi destekleyen ülkelerin başında dünya politikasına büyük bir güç olarak girmeye başlayan Amerika Birleşik Devletleri geliyordu.

Siyonistler bu ülkelerdeki güç odaklarını kendi kontrollerine almak üzere büyük çaba harcamışlardır. Bu çerçevede Siyonist hareket, 1942 yılında New York'ta bir kongre düzenlemiştir. Kongreye 600 Amerikalı Yahudi'nin yanı sıra diğer ülkelerden gelen 67 Yahudi katılmıştır. Siyonistler bu kongrede tüm Filistin toprakları üzerinde bir Yahudi devleti kurmayı amaçlayan yeni hedefler ilan etmişlerdir.

Filistin'i Bölme Kararı ve İsrail Devletinin Kuruluşunun Etkileri
Birleşmiş Milletler'in 181 sayılı ve 29 Kasım 1947 tarihli Filistin'i bölme kararı, Filistin'deki Arap-Yahudi mücadelesi tarihinde çok önemli bir rol oynamıştır. Karar İsrail devletinin kurulmasına ilişkin geniş kapsamlı bir uluslararası tanıma anlamına gelmektedir. Böylece, bu tarihten önce sadece İngiltere hükümetinin İsrail devletini tanımasının ötesine geçilmiştir. Bu tanıma çerçevesinde "sorunun, uluslararası bir sorun haline getirilmesi" olgusu ortaya çıkmıştır.

Siyonist hareket, bu olayı hareketin ortaya çıkışından bu yana temel hedefi olan uluslararası destek ve meşruiyet temelleri üzerinde Yahudi Devleti'nin kurulmasına doğru bir adım olarak

nitelendirmiştir. Filistinliler ise kararı reddederek, uluslararası hukukun açık bir ihlali olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Filistinliler, kendilerinin Filistin ülkesinin gerçek ve meşru sahipleri olduklarını, bu ülkedeki Yahudilerin ise sosyal ve dini hakları olan bir etnik grup olduğunu ancak hiçbir siyasi hakka sahip olamayacaklarını belirtmişlerdir.

Birleşmiş Milletler'in bu kararı yayınlanmasından önce, dünyanın değişik ülkelerine mensup 12 kişilik komite üyelerinin bir kısmı Filistin'de federatif bir yönetim kurulmasını önermiştir. Fakat; Filistinlilerle Yahudilerin tek bir ülkede birlikte yaşayamayacaklarına kanaat getiren dünya ülkeleri bu öneriyi reddetmişlerdir. Birleşmiş Milletler'in yayınladığı bölme kararının akabinde, İsrail Devleti'nin 15 Mayıs 1947'de kurulması üzerine İngiltere'nin desteği sayesinde başta Kudüs olmak üzere tüm Filistin'de, Siyonist strateji uyarınca ülkedeki nüfus dağılımı ve taşınmaz malların mülkiyet sahipliği değişikliğe uğramıştır. Bu çerçevede Filistin'deki Yahudi nüfus oranı 1918 yılında %8 iken; 1948 yılında %32'ye yükselmiştir. Kudüs kentinde ise bu oran 1918 yılında %25 iken, 1948 yılında %50'ye yükselmiştir. Benzer şekilde, 1918 yılında %2 oranında olan Yahudilerin Filistin toprağındaki mülkiyetleri, 1947 yılında %5,66 oranına kadar yükselmiştir.

Yahudiler kendi devletlerini inşa etmek için uluslararası destek elde etmelerine rağmen, diplomasiyi hiçbir biçimde ihmal

etmemişler, bu bağlamda, çeşitli ülkelerle diplomatik bağlarını güçlendirmişlerdir. Arapları destekleyen ülkelere biri olarak kabul edilen Sovyetler Birliği de dahil olmak üzere, İsrail'in uluslararası arenada tanınmasını sağlamışlardır. Bu, o dönemde İngiliz ve Fransız işgalleri altında bulunan Arap ülkeleri aleyhine, Siyonist hareketin elde ettiği önemli bir kazanım sayılır. Arap ülkelerinin işgal altında bulunmaları meydanı Siyonist harekete bırakmış Siyonistlere istediği gibi hareket etme ve büyük başarılar kazanmaya fırsat tanımıştır. Ayrıca, itiraf etmek gerekir ki; o dönemdeki Yahudi zihniyeti, Siyonist hareketinin gelişmişlik düzeyine paralel olarak biçimde, belirli bir gelişmişlik düzeyindeydi. Oysa, Araplar o dönemde, önemsenmeyecek kadar az bir siyasi ve ekonomik gelişmişlik düzeyindeydiler.

1967 Savaşı, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nin İşgali

Arapların muhalefetine rağmen, İsrail Devleti'nin 15 Mayıs 1948'de kurulmasıyla iki taraf arasındaki denge Amerika'nın yanı sıra Avrupa'nın desteğiyle İsrail lehine bariz bir biçimde değişmiştir. Bu sırada silahlı Yahudi gruplar tarafından, Filistinlilere karşı çok sayıda saldırı düzenlemiştir. Bunlardan en önemlisi 1948'de meydana gelen ve silahlı Yahudi grubu tarafından gerçekleştirilen Deyr Yasin köyünün tüm ahalisinin ölümüyle sonuçlanan eylemdir.

Diğer yandan, Yahudi bölgeleri de Emin El-Hüseyini komutasındaki silahlı Arap grupların saldırılarına maruz kalmıştır. Ayrıca, 8-18 Temmuz 1947'de cereyan eden 10 günlük savaşa da işaret edilmesi gerekmektedir. Bu savaş Mısır, Ürdün, Irak, ve Suriye kuvvetleri ile Yahudiler arasında olmuştur. Amerikan ve İngiliz silahlarıyla donatılmış Yahudi milisler ile geleneksel silahlarla donanmış Arap kuvvetleri arasında büyük bir dengesizlik vardı. Buna ilaveten İsrail kuvvetlerinin Arap kuvvetlerine göre belirgin bir askeri eğitim üstünlüğü de bulunmaktaydı. Bu savaş sırasında, Birleşmiş Milletler'in 1947 tarih ve 181 sayılı kararı uyarınca Filistin devletinin topraklarının önemli bir kısmı İsrailliler tarafından işgal edilmiştir.¹⁶⁸ Bu durum, 1949'da Rodos adasında ateşkes anlaşmaları imzalanana kadar devam etmiştir. Ateşkes anlaşmalarının imzalanmasına rağmen iki taraf arasındaki düşmanlık devam etmiş ve 1948-1967 yılları arasında aşağıdaki olaylar meydana gelmiştir:

Birinci olarak, 1948 Savaşı'nda gerçekleşen askeri genişleme operasyonu sonucu İsrail toprakları Filistin toprağının ve Kudüs alanının %80'ini kapsamıştır. Böylece, İsrail denetimi dışında sadece Batı Şeria bölgesi kalmıştır. Bu bölge de 1950

¹⁶⁸ Çalışmanın ekler kısmında 1948 Savaşı sırasında İsrail'in eline geçen Arap bölgelerini gösteren bir harita bulunmaktadır.

tarhinde Eriha'da düzenlenen toplantı sonucunda Birleşik Krallığın (Haşimi Ürdün Krallığı) bir parçası haline gelmiştir. Gazze Şehri de Mısır'ın denetimine geçmiştir.

İkinci olarak, Filistin kapıları dünyanın her tarafından gelen Yahudi göçmenlere ardına kadar açılmıştır. Bu bölgedeki Yahudilerin sayısı 650,000'den 2,400,000'e kadar yükselmiştir. Kudüs şehrinde 1948 yılının başlarında, 100,000 olan Yahudiler'in sayısı 1967 yılının ortalarında 190,000'e kadar yükselmiştir.

Son olarak, İsrail hükümeti bir "yoklama" yasası çıkarmıştır. Yasaya göre 01. 09. 1948 tarihine kadar kendi ikamet yerinde bulunmayan Araplar "yok" kabul edilerek bölgesine dönmesine izin verilmeyecek ve her türlü mal mülküne İsraililerin tarafından el konulmasına izin verilecektir. Bu yasaya göre "yok"ların sayısı 1 milyona yaklaşımıştır. Sadece, Kudüs şehrinde "yok" sayılan 60,000 Filistinli Arap bulunmaktaydı.

1967 Savaşı, Arap-İsrail mücadelesi tarihinde bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Bu savaş sonucunda İsrail tüm Filistin topraklarına el koyarak, Kudüs şehrinin hukuki, etnik ve coğrafi yapısını değiştirmeye çalışmıştır. Bu  er evede, Kudüs şehrinin doğu bölümünün batı bölümüyle birleştirilmesini  ng ren 27 Haziran 1967'de çıkarılan yasa uyarınca her iki bölümüyle Kudüs

şehri İsrail'in başkenti olarak ilan edilmiştir. Daha sonra, Önceki (Arap) belediye ortadan kaldırılarak yerine Tedi Kolik başkanlığındaki (Yahudi) belediyeye bağlanması dayatılmış, şehirdeki Arap nüfusun oranı %75'ten %25'e indirerek 100 bin kişi olarak belirlenmiş, buna karşın Yahudilerin sayısı 300,000 kişiye çıkartılmıştır.

Bu yenilginin temel nedeni Arap ülkeleri arasındaki anlaşmazlıklardır. Bu anlaşmazlık kendisini Arapların iki siyasi kampa ayrılmalarıyla göstermiştir. Bir tarafta Mısır, Suriye ve Irak bir ittifak kurarken, diğer yanda Ürdün ve Suudi Arabistan ittifakı oluşmuştur. Bunun nedeni ise Cemal Abdunaser'ın izlediği politika ve bu politikanın bir parçası olan Mısır'ın tüm Arapların lideri olarak karar alma durumunda olması politikasıdır. Bu politika Kral Hüseyin'in görüşleriyle uygun düşmemektedir. Kral'ın politikası ülkeler arasında gerçekleştirilecek topluca diyalog sonucu topluca karar alınmasını öngörmektedir.

1967 Savaşı'ndan Sonra Filistin Sorunu:

İsrail, Batı Şeria ve Gazze'yi işgal eder etmez 4 Haziran 1967'de Yahudileştirme işlemine, bölgede yerleşim birimleri kurmaya ve bu toprakların asıl sahiplerini komşu ülkelere kovmak yoluyla el koymaya başlamıştır. Bu komşu ülkelerin başında Ürdün gelmektedir. Ürdün nüfusuna 1948-1985 arasında İsrail'den gelen

2,300,000 kişi ve buna ilaveten 1985'de 930,000 olan Batı şeria nşfusu da eklenmiştir.¹⁶⁹

Bu istatistikler sadece 1948 ve 1967 Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan mşltecilerin sayılarını gşstermektedir. Ayrıca, Lşbnan'dan 1975'teki iç savaş nedeniyle şrdşn'e gş eden mşltecilerin de unutulmaması gerekir. Bu savaş sırasında Lşbnan'da yaşayan Filistinliler çok bşyşk siyasi, sosyal ve ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmıştır.

Bu arada sorulması gereken soru şudur: Gş neden başka bşlge şlkelerine gşre neden en çok şrdşn'e yşnelmiştir? Bu sorunun cevabını verebilmek için, şrdşn'e yşnelik gş olaylarını kolaylaştıran etkenlere gşz atılması gerekir.

Haşimilerin inançlarına paralel olarak şrdşn, Arap dşnyasının ayrılmaz bir parçası olarak herhangi bir Arap halkına gelen her tşrlş zararın şrdşn halkına gelmiş olacağı dşşşncesini temel almıştır. Buna ilaveten şrdşn Arap ve İslam tarihinin başından beri birleşik ve her tşrlş yabancı sşmşrgeci gşlerden kurtarılmış bir Arap yurdu için çaba harcayanların başında gelmektedir. Dolayısıyla Filistin halkı, karşı karşıya bulunduğı zorunlu gş dşnemlerinde şrdşn yşnetimi ve Haşimi siyasi felsefesine inanan şrdşn halkından her tşrlş kolaylık ve misafirperverlik muamelesi gşrmşştir.

¹⁶⁹ Mahcup, op. cit., s. 124.

Haşimi Ürdün otoritesi ile Filistin halkı arasında varolan siyasi ve coğrafi birliktelik en iyi biçimde 1950 yılında toplanan Eriha Kongresi sonunda Şeria nehrinin her iki yakasının birleştirilmesinde görülmektedir. Bu birleşme sonunda ortaya çıkan devlete “Birleşik Krallık” adı verilmiştir. Bu birleşme projesi her iki halk tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Filistin halkının meşru siyasi temsilcisi olarak ortaya çıkan Filistin Kurtuluş Örgütünün kurulduğu 1964 yılına kadar bu birleşme hiç bir sarsıntıya uğramamıştır.

Bir başka önemli etken de mültecilerin Ürdün’de elde ettiği siyasi, sosyal ve ekonomik haklardır. Bu haklar Filistinlilerin Ürdün’de siyasi hayata katılmalarında, devletin üst düzey siyasetinde görev almalarında, siyasi parti oluşturma özgürlüğüne sahip olmalarında ve ülkede askerlik hizmetine katılmalarında kendini göstermiştir. Filistinliler tıpkı Ürdün vatandaşları gibi Ürdün pasaportuna sahip olabildikleri gibi her alanda eşit muamele görmüşlerdir. Çalışma özgürlüğü, seyahat özgürlüğü ile Ürdün’den çıkıp tekrar dönme hakkına sahip olmuşlardır. Filistinliler Ürdün’de sahip oldukları bu haklara hiç bir Arap ülkesinde sahip olamamışlardır.

İki halk arasındaki birleşme ve bütünleşmenin boyutunu anlayabilmek için, İsrail’in 21 Temmuz 1968’de düzenlediği saldırı sırasında her iki tarafın saldırgan İsrail kuvvetlerine karşı ortak mücadele ettikleri “El-Karame” diye adlandırılan ve

İsrail'in hezimetleriyle sonuçlanan çatışmaya bakılması yeterli olacaktır.

Arapların 1967'deki hezimetlerinden sonra çok sayıda Filistinli Ürdün'e iltica etmiştir. Filistinliler milis kuvvetleri kurarak bu ülkeyi düzenleyecekleri eylemleri için bir çıkış noktası olarak kullanmışlardır. Bu nedenle Ürdün bir çok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca, İsrail'in tehditlerine de maruz kalmıştır. Bunun en önde gelen örneklerinden biri 21 Temmuz 1968'de gerçekleşen Filistinli silahlı milislerin etkin yardımıyla Ürdün silahlı kuvvetlerinin İsrail kuvvetlerini büyük bir yenilgiye uğrattıkları çatışmadır.

Tüm Batılı ülkelerin tehditleri ve tavsiyeleri Ürdün'ü Filistin halkını destekleyici tutumundan vazgeçirememiştir. Ürdün hükümeti her alanda bu milisleri desteklemiş, Ürdün topraklarını meşru savunma haklarını geri almak amacıyla en iyi şekilde kullanabilmelerini sağlamıştır. Bu durum 1970'e kadar devam etmiştir. 1970'de bilinen üzücü olayların çıkmasında Filistin Kurtuluş Örgütü'nün bir taraf olarak ortaya çıkmasının rolü büyüktür. Filistin Kurtuluş Örgütü, Mısır ve Suriye'den elde ettiği yardımlar sayesinde, Ürdün hükümeti ile varılan anlaşmaya aykırı olarak farklı bir rol oynamaya başlamıştır. Filistin Kurtuluş Örgütü gerillaları devlet içinde devlet kurmuş, Ürdün

yasa ve kanunlarına uymayı reddetmeye başlamışlardır.¹⁷⁰ Bu nedenle Ürdün kuvvetleriyle FKÖ gerillaları arasında çatışmalar başlamış, gerillalar başta Suriye ve Lübnan olmak üzere diğer Arap ülkelerine çekilmek zorunda kalmışlardır.

Buna ek olarak 1970'lerde yaşanan birkaç gelişme daha Filistin halkının durumunu zorlaştırmıştır. Öncelikle, 1975 yılında Lübnan'da başlayan iç savaş nedeniyle Filistin halkının direnişi oldukça zayıflamıştır. Lübnan ordusunun savaş nedeniyle direniş çerçevesinin dışında kalması, İsrail'e Filistinli örgütlere dilediği zaman saldırma olanağı vermiştir.

İkinci olarak, Mısır'ın İsrail ile tek başına imzaladığı Camp David Barış Antlaşması Mısır'ı İsrail ile mücadele cephesinden çıkarmıştır. Bu da direnişteki öteki Arap ülkeleriyle (Ürdün, Irak, Suriye ve Lübnan) Filistin milis kuvvetleri aleyhine, İsrail'in askeri üstünlüğünü pekiştirmiştir.

Üçüncü olarak, 1970'lerde dönemin iki süpergücü olan Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği arasındaki gerginlik yumuşamış ve uluslararası ilişkilerde genel bir iyileşme dönemine girilmiştir. Bu yumuşama sonucunda, Sovyetler Birliği'nin önceki döneme nazaran Filistinlilere sağladığı yardımlar azalmıştır.

¹⁷⁰ Bu silahlı milisler birkaç örgüte bağlı olarak faaliyet göstermekteydiler. Bu örgütlerin başında ise Yaser Arafat'ın liderliğindeki El-Fetih ve George Habaş liderliğindeki Halk Cephesi gelmekteydi.

Bu olumsuz gelişmelere rağmen, Rabat'ta 27 Ekim 1974'de toplanan zirvede, Yaser Arafat liderliğindeki Filistin Kurtuluş Örgütünün Filistin halkının tek meşru temsilcisi olarak kabul edilmesi sonucu, Filistin halkı adına hiç bir Arap ülkesinin söz sahibi olamayacağı ilan edilmiş, Filistin halkına kendi çıkarları doğrultusunda kendi kararlarını alma hakkı tanınmıştır.

Ürdün'ün bu dönemdeki rolü, ülkede bulunan Filistinli milislerle çatışmaya girmesine rağmen, Filistin Kurtuluş Örgütünü tam desteklediğini bildirerek dünya siyaset arenasında sahip olduğu itibarı dolayısıyla Filistin Kurtuluş Örgütü lehine uluslararası destek sağlamayı sürdürmek ve karşılaştığı bütün baskılara rağmen İsrail ile tek yanlı bir barış anlaşmasına yanaşmayacağını bildirme çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Ürdün'ün bu tutumu inandığı siyasi ilkeler çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Ürdün, barışa yönelik herhangi bir anlaşmanın mutlaka tüm Arapların kabulü çerçevesinde olması gerektiğini belirterek, şiddetle Camp David Antlaşması'na karşı çıkmıştır. Çünkü bu anlaşma Ürdün'ün İsrail ile mücadelesinde izlediği dış politikayla bağdaşmamaktaydı. Ürdün'ün dış politikası, İsrail'in 1967 Savaşı'nda işgal ettiği Arap topraklarından geri çekilmesini, Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararları ile uluslararası yasaların uygulanmasını içermektedir.

Dolayısıyla 1967-1982 yılları arasındaki dönem, İsrail Devletine karşı Filistin Kurtuluş Örgütüne bağlı Filistinli

milislerin silahlı mücadelesine sahne olan, öteki Arap ülkelerinin diplomatik yollarla barış aradığı bir dönemdir. Burada çok önemli bir noktayı gözardı etmemek gerekir; Arap ülkeleri bu dönemde diplomatik yöntemleri esas almalarına rağmen, Filistin direniş kuvvetlerine lojistik destek sağlamayı sürdürmüşlerdir.

1982–1991 Arasında Filistin Kurtuluş Örgütü’nün Rolü:

1970’deki çatışmalardan sonra Filistin Kurtuluş Örgütü, tüm kadrolarıyla Amman’dan ayrıldıktan sonra Lübnan’a sığınmış, Lübnan topraklarında üslerini kurmalarıyla Lübnan İsrail’e yönelik askeri operasyonların çıkış noktası haline gelmiştir. Bu durum 1982’ye devam etmiştir. Bu tarihte İsrail üç cepheden Lübnan’a saldırarak Beyrut’u kuşatmıştır. Uluslararası toplumun müdahalesiyle Filistin Kurtuluş Örgütü komutanlığı, Lübnan’daki tüm askeri kadrolarını geri çekerek bunları Cezayir, Tunus ve Yemen’e göndermiştir.

İsrail’in bu saldırısından önce, Filistin yönetimi İsrail ile aralarındaki askeri, ekonomik ve coğrafi dengesizlikler nedeniyle sorunun askeri yöntemlerle çözülemeyeceğine kanaat getirerek barış için uluslararası platformlarda faaliyetlere başlamıştı. Bunun bir parçası olarak Filistin Kurtuluş Örgütü’nün Filistin halkının tek temsilcisi olduğu ve bu bağlamda Orta Doğu sorunun çözümü için uğraş veren taraflardan biri olarak kabul edilmesi için Avrupa’nın desteği sağlanmaya çalışılmıştır. Filistinliler bunu, Arafat’ın Avusturya Başbakanı Krayski ile Sosyalist

Enternasyonal Başkanı Willy Brand ile Avusturya'da toplantı düzenlemesi, Lizbon, Ankara ve Madrid'e yaptığı bir dizi ziyaretler sonucu gerçekleştirmiştir. Ayrıca, Avrupa Ekonomik Topluluğu, 1980 yılında yayınladığı Venedik Bildirisi ile Filistin Kurtuluş Örgütü'ne Finlandiya ve İrlanda'da temsilcilik açma izni vermiştir. Avusturya ile diplomatik ilişkilerin temsilcilikten büyükelçiliğe yükseltilmesi kararı alınmıştır. Daha sonra benzer kararlar Yunanistan, Hindistan ve Japonya tarafından da alınmış, Filistin Kurtuluş Örgütü 1979 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi çalışmalarına ilk kez katılmıştır.

Bu dönemde ortaya çıkan barış görüşmeleri de Filistin tarafının uluslararası alanda tanınması açısından olumlu rol oynamıştır. Suudi Arabistan Krallığı'nın ortaya attığı ve "Fahd Barış Planı" olarak bilinen girişimle, Amerika Birleşik Devletleri ile Filistin Kurtuluş Örgütü arasında 1981 yılında yapılan gizli görüşmeler yürütülmüştür. Bu dönemde ortaya çıkan tüm barış girişimlerinde, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün görüşü alınmış, örgütün etkin katılımı sağlanmıştır. Bu girişimlerin önde gelenleri 1982'de ortaya atılan Reagan Planı ve 9 Eylül 1982'de düzenlenen Arap zirvesi sonucu gene 1982 yılında ortaya atılan Fez Planı'dır.¹⁷¹

¹⁷¹ Saad Abu Deyye, *Ameliyat İtikhad Al Karar Fi Siyaset El Urdun Al Kharijeyah*, Beyrut, Arap Birliği Araştırma Merkezi Yayınları, 1990, s. 103.

Bu girişimler sonucunda Filistin Kurtuluş Örgütü, örgütün Filistin halkını temsil etmedeki meşruiyetiyle ilgili olarak tüm Arapların onayını elde etmeyi başarmıştır. Bu çerçevede FKÖ Rabat'ta 1974'de düzenlenen Arap zirvesinde Ürdün Kralı tarafından temsil edilen Ürdün hükümetinden Filistin halkını temsil etme hakkını almıştır. Kral Hüseyin, Filistin Kurtuluş Örgütünü Filistin halkının tek meşru temsilcisi olarak kabul etmiştir.

Kral Hüseyin'in, Filistin Kurtuluş Örgütü'ne Filistin halkını temsil etme hakkını tanımada tereddüt etmesinin ana sebebi, özellikle o dönemde örgütün sorumluluğu taşıyabilme kaygılarına bağlıdır. Ayrıca, Ürdün yönetimi Filistin sorunun tüm Arapların sorunu olduğunu ve bu bağlamda bu toprakların İsrail'den kurtarılma sorumluluğun tüm Araplara ait olduğuna dair kanaati ve inancı nedeniyle, Filistin topraklarının kurtarılma sorumluluğunun sadece Filistin halkına yüklenilemeyeceği görüşüne bağlıdır.

Filistin Kurtuluş Örgütü, Filistin halkını temsil etme hakkını elde ettikten sonra, Kral Hüseyin'in öncelikle Amerika Birleşik Devletleri ile yakın bağları nedeniyle, Filistin halkını temsil etme hakkını uluslararası platformlarda elde edebilmek amacıyla Ürdün ile olan ilişkilerini yeniden başlatmak istemiştir. Filistin Kurtuluş Örgütü gerçekleştirmesini dilediği hedefe her zaman orta yolu tercih eden Ürdün diplomasisi vasıtasıyla

ulaşmayı ummuştur. Böyle bir yakınlaşmanın gerçekleşmesi üzerine ortak bir barış girişimi koşulları üzerinde anlaşma sağlanmıştır. Fakat, Amerika Birleşik Devletleri Reagan Planı'yla İsrail'in Lübnan'dan geri çekilmesini garanti etmeyi başaramadığı, İsrail'e Batı Şeria'daki yerleşim projesini durdurması için baskı uygulamaya yanaşmadığı ve Filistin Kurtuluş Örgütünü Filistin halkının tek meşru temsilcisi olarak görmemesi nedeniyle bu girişim başarısızlığa uğramıştır. Ne varki, bu başarısızlık Kral Hüseyin ile başkan Arafat'ın yeniden toplanarak Suriye, Libya ve Sovyetler Birliği'nden oluşan muhalefet cephesine karşı çıkabilmesine engel olmamıştır. Söz konusu muhalefetin çalışmaları 24 Haziran 1983 tarihinde Yaser Arafat'ın Şam'dan kovulmasıyla, Arafat'ın bir çok temsilcisi ve yardımcısının siyasi çizgisine karşı çıkan diğer Filistinli örgütler tarafından öldürülmesiyle en üst noktasına ulaşmıştır.¹⁷²

Bu arada örgütün, Suriye ile ilişkilerinin de iyi olmadığı söylenmelidir. Bunun nedenleri, Suriye'nin Arafat'a İsrail'le tek taraflı ve işgal altındaki Suriye topraklarını dahil etmeden barış girişimleri yapması nedeniyle yönelttiği suçlamalar, Filistin Kurtuluş Örgütünün Suriye'ye yakın sol kanadının Filistin sorununa ilişkin karar alma mekanizmasından uzak tutulması ve El-Fetih Hareketinin Filistin Kurtuluş Örgütüne egemen

¹⁷² Tahboob, *op. cit.*, s. 146–178.

olmasıdır. FKÖ'nün Irak ile olan ilişkileri ise özellikle Irak'ın İran ile 8 yıl süren savaşında Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Irak tarafını desteklemesi nedeniyle en iyi dönemindeydi.

Filistin Kurtuluş Örgütü'nün 1980'li yıllarda izlediği politikanın ana unsurları, Filistin halkının tek temsilcisi olarak Arapların ve dünyanın kabulünü elde etmek ve işgal altındaki Filistin topraklarının geri alınmasına ilişkin Arap-İsrail anlaşmazlığının görüşüldüğü uluslararası düzeydeki toplantılarda Filistin halkının tek temsilcisi olarak örgütün katılımını temin etmektir. Bu iki hedefe ulaşabilmek için örgüt 1980'li yıllarda Kral Hüseyin şahsında Ürdün'e ilişkin politikasını da değiştirmiştir.

Kral, başlangıçta örgütün Filistin halkını temsil etme yetkisine birtakım Araplar arası ve dünya çapındaki nedenlerden dolayı karşı çıkmıştı. Kral, Filistin topraklarının geri alınmasının sadece tek bir tarafa ait bir sorumluluk olmadığını, bu sorunun tüm Arapları ilgilendiren milli bir konu olduğuna inanmaktaydı. Diğer yandan dünya ülkelerinin çoğu Filistin topraklarını Ürdün'ün ayrılmaz bir parçası olarak kabul etmekteydiler, çünkü işgal edildiği sırada bu topraklar Ürdün egemenliğindeydi. Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararı, Filistin topraklarını geri alma hakkına ilişkin Ürdün'ün dışında herhangi bir meşruiyete işaret etmeyerek bu hususu teyit etmekteydi. Bu nedenle Kral, Filistin Kurtuluş Örgütüne Filistin halkını temsil etme hakkının

verilmesinin, belirtilen kararının uygulamasını ertelemek üzere İsrail'e verilmiş iyi bir koz olacağını düşünüyordu.

Filistin sorununun geldiği şimdiki durumun incelenmesiyle Kral Hüseyin'in tahminlerinin doğru çıktığı görülecektir. Zira İsrail, Filistin Kurtuluş Örgütü'nden değil Ürdün'den toprak işgal ettiğini belirterek, bu toprakları geri isteme hakkının FKÖ'nün değil Ürdün'ün olduğunu iddia etmektedir. Kral Hüseyin Araplara ve Filistin Kurtuluş Örgütüne durumun gerçek yüzünü anlatmaya çalışmasına rağmen bir ilerleme sağlayamamıştır. Kralın bu girişimlerinin en sonuncusu, 1972'de örgüte, ortadaki tehlikelere karşı göğüs germek amacıyla, tek bir federatif birlik içinde birleşik hükümet kurulmasını önermesidir. Fakat örgüt bu öneriyi de reddetmiştir.

1980'li yıllar örgüt için barış arayışlarının stratejik bir tercih olduğu dönemi ifade etmektedir. Örgütün ikinci seçeneği olan askeri çözüm yine değişmeyecektir. Bu dönemde Araplarda askeri yöntemlere başvurarak ne İsrail'in ne de kendilerinin bir çözüme ulaşamayacakları kanaati artık yerleşmiştir. Zira daha önce görüldüğü gibi birçok siyasi girişim yapılmasına rağmen, hepsinin sonu başarısızlık olmuştur. Ürdün ile örgüt arasında Filistin kimliğini uluslararası arenada öne çıkartmak üzere tek bir görüş ve taktik oluşturulmuştur. Bu görüş çerçevesinde, Ürdün'ün Batı Şeria ile olan idari ve yasal bağlantılarının 1988 yılında kesilmesi ve örgütün 1988'de sürgünde bir Filistin Devleti

ilanının desteklemesi planlanmıştır. Barış arayışları devam ederken, tüm dünya Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle sarsılmıştır. Bu olay bütün dengeleri bozmuş, başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Güvenlik Konseyi'nin tüm daimi üyelerinin hızlı bir biçimde hareket etmelerinde büyük rol oynamıştır. Bunun sonucu olarak da 30 Ekim 1991'de Madrid Barış Kongresi düzenlenmiştir.

1990 Madrid Barış Kongresi

11 Şubat 1985'de Ürdün ile Filistin Kurtuluş Örgütü arasında varılan anlaşmaya göre, örgütün Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararını kabul etmesi öngörülmekteydi. Bu karar Filistin halkının tek meşru temsilcisi olarak Filistin Kurtuluş Örgütü'nü işaret etmediği için örgüt, bu kararı kabul etmeye yanaşmamaktaydı. Ancak başta ABD olmak üzere çeşitli Arap ülkeleri ve diğer ülkelerce verilen güvenceler çerçevesinde örgütün söz konusu kararı kabul etmesi halinde Filistin halkını temsil etme hakkının kendisine verileceği belirtmiştir. Ne yazık ki bu girişim başarıya ulaşamamıştır. Nedeni ise, İsrail'in girişimi reddetmesi, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün bir terör örgütü olduğunu ve bu örgütün katılacağı barış görüşmeleri veya uluslararası bir kongrenin düzenlenemeyeceğine yönelik şiddetli inadıdır.

İsrail'in bu muhalefетinin sonucu olarak da örgüt “ne barış, ne savaş” durumundan “savaş ve tehlikeler” aşamasına yeniden girmiştir. Böylece, 1987'de Filistin Kurtuluş Örgütü liderliği ve

örgütlenmesi altında, büyük bir Arap desteği ile İntifada başlamıştır.

Irak'ın 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etmesiyle tüm dünya sarsılmış, bu gelişme İntifada hareketini olumsuz yönde etkilemiştir. Söz konusu olay başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere, tüm dünyanın dikkatinin Filistin'den Körfez bölgesine çevrilmesine neden olmuştur. Bu çerçevede 1990'ların başında Filistin sorunu 1948 ve 1967'de karşılaştığı iki büyük sarsıntıdan daha az olmayan büyük bir sarsıntı geçirmiştir.

Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi, Arap dünyasında büyük bir çatlak oluşmasına neden olmuştur. Arap dünyası biri Irak'ı destekleyen, diğeri karşı olan iki cepheye ayrılmıştır. Bu bölünmenin cezasını Filistin halkı çekmiştir. Zira, FKÖ'nün Irak'ı destekleyen tavrı nedeniyle Arap ülkelerinin büyük bir çoğunluğu Filistinlilere sağladığı manevi ve ekonomik desteğini kesmiştir.

Bu önemli olay karşısında başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere tüm dünyanın gözleri Filistin sorunundan başka bir soruna çevrilmiştir. Bu da İsrail'e hiçbir uluslararası denetim olmaksızın yeni Yahudi göçmenleri kabul ederek yeni yerleşim bölgeleri kurmak için zaman ve zemin sağlamıştır. Bunun yanı sıra Amerika Birleşik Devletleri ile müttefiklerinin

İsrail'e sağladığı askeri ve ekonomik yardımların artmasına neden olmuştur.

İsrail'in askeri gücü büyük çapta artmıştır. Zira, bilindiği gibi İsrail daha önce bütün Araplar tek bir cephe halinde olmalarına karşı büyük bir askeri üstünlük sağlamışken, bu cephenin parçalanması, söz konusu bölünmenin gölgesindeki Arapların saflarının bozulması sonucu, İsrail'in bu üstünlüğü pekiştirmiştir.

Başta Filistin halkı olmak üzere tüm Araplar Irak'ın askeri gücünün kaybedilmesiyle büyük bir kayıpla karşı karşıya kalmışlardır. Araplar açısından Irak'ın ülkesel gücü İsrail ile olan mücadele bağlamında büyük bir önem taşımaktaydı. Bunun yanı sıra ekonomik açıdan büyük kayıplar ortaya çıkmıştır. Zira Körfez bölgesindeki ülkelerde çalışan çok büyük sayıda Filistinli, Ürdünlü ve Yemenli kovulmuştur. Bunun sonucu olarak Ürdün, Yemen ve Filistin halkı hesapta olmayan yeni ekonomik zorluklarla karşılaşmışlardır.

Amerikan askeri kuvvetlerinin Körfez bölgesine girerek bölgeye yerleşmesi sonucu, bölgede bulunan ABD askeri varlığı tüm Arap ülkeleri için bir kaygı ve tehlike kaynağı oluştururken, İsrail için ise bu bir güven ve askeri güç kaynağı olmuştur.

Ürdün, krizin başından beri açık biçimde Irak'ın işgalini onaylamadığını bildirmesine rağmen, yabancıların bölgeye

müdahalesine de karşı çıkmıştır. Ürdün, bu krizin Araplar arası bir kriz olduğuna ve Arap çerçevesinde çözülmesi gerektiğine inanmaktaydı.

Güvenlik Konseyi'nin kararları çerçevesinde uluslararası koalisyonun müdahalesi sonucu, Irak kuvvetleri Kuveyt'ten çıkarılmış, bu ülkeye etkili ve geniş kapsamlı bir ambargo uygulanmıştır. Buna ek olarak, bölge ülkeleri Irak ile olan ticari ilişkilerinden dolayı milyarlarca dolarlık kayba uğramıştır.

Körfez Savaşı bitiminde Amerika Birleşik Devletleri, Başkan George Bush aracılığıyla 30 Ekim 1991'de Madrid'de uluslararası bir barış kongresinin toplanacağını ilan etmiştir. Bush, yaptığı konuşmada barış görüşmelerinin Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararlarını temel olarak alacağını bildirerek, görüşmelerin ikili ve iki eksenli olabileceğini belirtip, birinci eksenin İsrail ile Arap ülkeleri, ikincisinin ise İsrail ile Filistinliler arasında gerçekleşeceğini ve sözkonusu kararlar çerçevesinde düzenleneceğini bildirmiştir.¹⁷³

Amerikan ve İsrail'in öne sürdüğü şartlar üzerine Filistin heyeti, Ürdün dışişleri bakanı başkanlığındaki heyeti bünyesinde görüşmelere katılmıştır. Ayrıca, Amerika Başkanı George Bush

¹⁷³ Armoti, Malek Al Salam, s. 68.

ve Sovyetler Birliği lideri Mikhail Gorbaçov kongrenin hamileri olarak toplantıya katılmışlardır. Toplantıya İsrail heyeti dönemin başbakanı İshak Şamir başkanlığında katılmıştır. Suriye ve Lübnan heyetleri ise dışışleri bakanları düzeyinde katılmışlardır. Kongreye ayrıca, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi daimi üyeleri, AET ve Avrupa, Asya ve Orta Doğu ülkelerinden heyetler de katılmışlardır.

Ürdün'ün diplomatik girişimleri sonucunda İsrail, Filistin halkını temsilen Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Ürdün heyeti bünyesinde toplantılara katılmasını kabul etmiştir. Daha sonra, Arap taraflarının tek tek İsrail ile düzenlediği toplantılara Filistin heyeti bağımsız olarak katılmıştır. Filistin heyetinin Ürdün heyetinin bünyesinden ayrılması, Filistin kimliğinin sağlanması ve tanınması, 1967 Savaşı'nda işgal edilen topraklar üzerinde Filistin Kurtuluş Örgütü liderliğinde bağımsız bir devlet kurma Filistinlilerin toplantıdaki temel amaçlarıydı.

Filistin Kurtuluş Örgütü ile İsrail Arasındaki Oslo Antlaşması

Madrid Kongresi tüm Arap taraflarına İsrail ile teke tek görüşmeler yapmak üzere yeşil ışık yakmıştır. Hem Araplardan, hem İsraillilerden görüşmeler yapmak üzere bir çok komite kurulmuştur. Bu görüşmelerin doğal bir sonucu olarak, İsrail ile Filistin Kurtuluş Örgütü arasında Oslo Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma, Norveç Dışışleri Bakanı Jorgen Holst'un doğrudan müdahalesi ile her iki taraf arasında Norveç'te yapılan bir dizi

gizli görüşmeler sonucu gerçekleşmiştir. Norveçli Bakan görüşmelere Ağustos 1993'ten anlaşmanın 13 Eylül 1993'de Beyaz Saray'da imzaladığı tarihe kadar başkanlık etmiştir.

Oslo Antlaşması'nın maddeleri şunlardır:

- 1-Ulusal bir Filistin yönetiminin kurulacaktır.
- 2-Eriha ve Gazze kentlerinin bu yönetimin egemenliği altına dahil edilecektir.
- 3-Anlaşmanın imzalanmasından 4 ay sonra İsrail'in Batı Şeria'nın diğer kentlerinden çekilecektir.
- 4-Beş senelik özerklik döneminden sonra bu bölgelerin nihai durumu görüşülecek ve böylece Filistin devletinin kurulacaktır.
- 5-Aşağıdaki konuları, 5 sene sonra başlayacak son durum ile ilgili görüşmelerde ele alınacaktır:
 - A)Kudüs kentinin statüsü,
 - B)Filistin topraklarındaki İsrail yerleşim bölgelerinin geleceği,
 - C)Filistinli mültecilere ülkeye dönme hakkı tanınması,
 - D>Sınırlar,
 - E)Filistin yönetiminin, komşularıyla ilişkileri,
- 6-Doğu Kudüs vatandaşlarının Yasama Meclisi seçimine katılarak Filistin yönetiminin siyasi işlerine katılmaları,
- 7-Filistin yönetimine eğitim, sağlık, sosyal kalkınma, su, enerji konularında söz sahibi olmak için izin verilmesi,
- 8-İsrail'in, Filistin yönetimine bağlı tüm bölge sınırı kapılarında kontrolü üstlenmesi.¹⁷⁴

Bu anlaşma Washington'da düzenlenen bir törenle Amerikan Başkanı Clinton'un katılımıyla, İsrail Başbakanı İzak Rabin ile Filistin Kurtuluş Örgütü lideri Yaser Arafat tarafından imzalanmıştır.

Uluslararası tepki imzalanan anlaşmayı destekleyici bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu destek çerçevesinde ilgili 43 ülke Washington'da düzenlenen bir ekonomik toplantıda Gazze ve Batı

¹⁷⁴ Tessler, op. cit., s. 426.

Şeria'nın yeniden inşası amacıyla 5 sene içinde 2 milyar dolar vermeyi taahhüt etmişlerdir.

Arapların tepkisi ise iki farklı biçimde olmuştur. Suriye, Irak ve Lübnan bu anlaşmanın İsrail'in bir Filistin Devleti kurulmasını kabulünü içermediği, bu konunun belirsizliğe itildiği, ileride yapılacak görüşmelere terk edilmiş olması gerekçesiyle Filistin halkının haklarının ihlal edildiğini ileri sürerek anlaşmaya karşı çıkmışlardır. Anlaşma, ayrıca Arapların söz birliğinin dışına çıkılması olarak görülerek, bir başka Camp David olarak nitelendirilmiştir. Bu ülkeler İsrail ile yapılacak herhangi bir anlaşmanın, sürdürülen görüşmelerin sonuçları ışığında yapılması gerektiğini savunmuşlardır. Bu görüşmeler Golan Tepeleri ve Güney Lübnan'ın İsrail işgali altında olması nedeniyle İsrail ile Suriye ve Lübnan arasında sürdürülen görüşmelerdi. Ürdün, Körfez Arap ülkeleri ve Fas gibi bazı Kuzey Afrika ülkeleri ise anlaşmayı destekleyerek bu anlaşmanın Suriye, Lübnan ve Ürdün'ünde dahil olacağı geniş kapsamlı bir çözüm yolunda önemli bir adım olduğunu belirtmişlerdir.

Ürdün halkı, muhalefet partileri ve İslami örgütler haricinde anlaşmayı desteklemiştir. Kasım 1993'de yapılan Ürdün Parlamento seçim sonuçları bunu kanıtlamaktadır. Bu seçimler anlaşmayı destekleyen güçlerin ezici zaferiyle, Müslüman Kardeşler liderliğindeki muhalefetin ise ağır yenilgisiyle sonuçlanmıştır.

Oslo Anlaşması'nın Filistin Kurtuluş Örgütü ve Filistin halkına dönük olumlu yanları şunlardır:

Birinci olarak, imzalanan anlaşma sayesinde Filistin Kurtuluş Örgütü uygulama alanında “var olan durum” politikasını kabul ettirmiş, başta İsrail olmak üzere tüm dünya tarafından siyasi açıdan tanınan bir liderlik olarak kabul görmüştür.

İkinci olarak, toprak ve siyasi kimliğe sahip bir halk olarak Filistin halkına açık bir kabul sağlanmıştır.

Üçüncü olarak, İsrail'in, yalnızca Arap tarafını değil aynı zamanda işgal altında bulunan Filistin topraklarının varlığını kabul etmesi sağlanmıştır. İsrail daha önce bu toprakları diğer Arap ülkelerinden bağımsız olarak Filistin bölgeleri olarak kabul etmeyi devamlı olarak reddetmekteydi.

Dördüncü olarak, bu anlaşma sayesinde Filistin Kurtuluş Örgütü Filistin topraklarındaki Filistin halkıyla pratikte ilişki kurmayı başararak, bölgenin tekrar imarı ve inşasına başlama fırsatı yakalamıştır.

Bu olumlu yanlara rağmen anlaşmanın bir takım olumsuz yanları da bulunmaktaydı. Herşeyden önce, anlaşma sonucunda Filistin Kurtuluş Örgütü'nün başta Suriye, Lübnan ve Irak olmak üzere birtakım Arap ülkeleriyle olan ilişkilerinde gerginlikler ortaya çıkmıştır. Bununda ötesinde anlaşma, Filistin Kurtuluş Örgütünü oluşturan Filistin grupları arasında gerginliğe neden

olmuştur. Filistin Kurtuluş Örgütü içindeki en büyük grup olan El-Fetih bu anlaşmanın gerçek sahibi idi. Anlaşma, Şam'da üslenen Hamas ve diğer Filistinli grupların muhalefetiyle karşılaşmıştır. Bu durum Filistin saflarında büyük bir çatlağa neden olmuştur. Anlaşmanın kapsayıcı ve taraflar arasındaki her sorunu çözüme bağlayan bir nitelik taşıması da anlaşmanın getirdiği olumsuzluklardan biridir. Anlaşma, son durumla ilgili kesin güvenceler içermemektedir. Anlaşma sonucunda Filistin Devleti'nin kurulmasının sağlanması bu konuyla ilgili yapılacak son durum görüşmelerinin sonuçlarına bağlıdır. Anlaşma, mültecilerin Filistin'e dönebilmeleri sorununa açıklık getirmemiştir. Oysa, bu sorun başlı başına temel bir sorun olup bunu çözmeden veya bunu atlayarak kalıcı bir barış sağlaması imkansızdır.

Filistin Sorunun Geleceği ve Ürdün Dış Politikasına Yansımaları

Her iki tarafın (İsrail ve Filistin) sorunun askeri yöntemlerle çözülemeyeceğini idrak etmeleri üzerine, imzalanan 1993 tarihli Oslo Antlaşması'nın imzalanmasından 10 yıl geçmesine rağmen her iki taraf da uygulamada belirgin sonuçlar sağlayamamıştır. Bunun da ötesinde Hamas, İslami Cihat ve El-Aksa Şehitleri gibi Filistin milis kuvvetlerinin düzenlediği askeri operasyonlar, intihar saldırıları ve bunun sonucunda sivillerin öldürmeleri sonucunda İsrail'de sağcı güçler yönetime gelmiş, solcu ve barış yanlısı güçler iktidardan uzaklaşmıştır.

Bu dönemde gerçekleştirilen Filistin saldırıları, Filistin sorununun çözümünü olumsuz etkilemiştir. İsrail kamuoyu sağa kayarak, Filistin sorununun askeri yöntemlerle çözülmesine yönelik görüşleri desteklemeye başlamış ayrıca uluslararası platformlarda İsrail lehine çok önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Diğer yandan, Filistinli örgütlerin düzenlediği operasyonlara İsrail daha şiddetli askeri operasyonlar düzenleyerek cevap vermiştir.

Bu çerçevede İsrail Filistin şehirlerine saldırılar düzenlemiş, barışçı görüşmeleri askıya almış ve Filistin yönetimi lideri Arafat'ın hareket serbestliğini engelleyerek karargahının dışına çıkmasını engellemiştir. İsrail hükümeti daha da ileriye giderek Arafat'ın tamamen sürgüne gönderilmesine dair bir karar da almıştır. Yeni bir plan¹⁷⁵ olan Yol Haritası yayınlandıktan sonra da çıkmazlar artarak devam etmiş, Barış Planı yerinde saymış hiçbir ilerleme kaydedilememiştir.

Bu noktada şu soru akla gelmektedir: Acaba Oslo Anlaşması bitmiş midir? Bu anlaşma şayet bitmiş veya duraklamışsa, onu kurtaracak yöntemler nelerdir? Özellikle askeri çözümün her iki taraf için geçersizliği kanıtlandıktan sonra tüm tarafların görüşme masasına dönmeleri için neler yapılacaktır?

¹⁷⁵ Araştırmanın sonunda Barış için Yol Haritası projesi için bir ek yer almaktadır.

Bu soruyu Filistin yönetiminin şimdiki Çalışma Bakanı olan Dr. Ghassan El-Hatip şöyle cevaplamaktadır: “Oslo Antlaşması’nın bittiğini söyleyemeyiz, zira antlaşmanın başta Filistin liderliğinin Filistin’e dönmesini öngören maddesi ile birçok maddesi uygulanmıştır. Buna ilaveten anlaşmanın maddelerinin metni ve uygulaması arasındaki fark gözönüne alınmalıdır.”

El-Hatip şu anda meydana gelen olayların sorumluluğunu İsrail’e yükleyerek “İsrail, bağımsızlığı için arayışta bulunan Filistin halkını vurmak için Filistin yönetimini kullanmak istemişti, ancak bunu başaramayınca bu yönetime ve başkanına savaş ilan etti”¹⁷⁶ demektedir.

Diğer yandan, İsrailli diplomat Victor Jomiyas ise kendisiyle yapılan bir söyleşide, aynı soruya cevaben “Oslo Antlaşması kesin olarak yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Zira bu anlaşma şu anda durmuştur. Bunun sorumlusu askeri çözüme inanan aşırı Filistinli güçlerdir ki, bu güçlerin askeri çözüme ilişkin inancı nedeniyle, Filistinlilerle barış yapmaya uğraşan İsrail’in İşçi Partisi hükümeti düşmüştür. Dolayısıyla bu terörist saldırılar nedeniyle İsrail halkının büyük çoğunluğu, kendilerine güvenlik sağlayamayan Oslo Antlaşması’nı reddetmeye yönelmiştir”¹⁷⁷ demiştir. Jomiyas konuşmasının

¹⁷⁶ 05. 09. 2003 tarihinde Lübnan LBC Televizyonunun Ghassan El-Hatip’le yaptığı söyleşi.

¹⁷⁷ El-Cezire TV Kanalının 25. 08. 2003 tarihinde, Victor Jomayis ile yaptığı söyleşi.

bitiminde, İsraili sivil vatandaşların ölümüne neden olan askeri ve terörist operasyonları nedeniyle Filistinlileri suçlayarak, Şaron liderliğindeki İsrail sağ cephesinin sesinin yükselmesinin, barış cephesi olan İsrail solunun zayıflamasına neden olacağını söylemiştir.

“Yol Haritası” ile ilgili bir soru üzerine politik analist Mustafa El-Barghuthi ise şunları söylemiştir: Uygulama alanında Yol Haritası bulunmamaktadır. Filistinlileri hedef alan ırksal yok etme durumu bulunmaktadır.¹⁷⁸ Buna karşın İsrail hükümet sözcüsü Afi Barner’e göre ise; “Tüm terör faaliyetleri İsrail’in terörle mücadele tutumunda bir değişikliğe neden olamaz. Görüşmelere tekrar başlamak, barışçı çözüm masasına yeniden oturmak, ancak İslami Cihat ve Hamas hareketlerinin ve varlığını sürdüren terörist Filistinli örgütlerin yok edilmesiyle gerçekleşebilecektir. Filistin yönetiminin bu hedefi gerçekleştirmedeki başarısızlığı nedeniyle İsrail’in aranan herkesi takip edip yok etme haklılığı bulmaktadır.”¹⁷⁹

İslami Cihat ve Hamas örgütlerinin İsrail sınırları içinde birtakım intihar eylemleri düzenlemelerinin sebepleriyle ilgili Dr. Abdulaziz El-Rentisi şunları söylemektedir: “İsrail yönetici

¹⁷⁸ Abu Dhabi TV Kanalının 16. 08. 2003 tarihinde Dr. Mustafa El-Barghuthi ile yaptığı söyleşi.

¹⁷⁹ Abu Dhabi TV Kanalının 16. 08. 2003 tarihinde Afi Barner ile yaptığı söyleşi.

kadromuzun birçok mensubunu öldürdüğü veya hapishanelerine

attığı ve 1967 yılında işgal ettiği tüm Filistin topraklarından geri çekilmesini öngören uluslararası teamül ve kanunları hiçe saydığı için böyle bir seçeneğe mecburen başvurduk. Daha önce Filistin yönetimiyle varılan bir anlaşma sonucu İsrail'e yönelik tüm operasyonların iki ay süresince durdurulması ve ateşkes kararı alınmıştır. Ancak İsrail bu süre içinde daha çok saldırı, katletme ve yıkım faaliyetlerine başvurmuştur. Bu demek oluyor ki, İsrail sadece kuvvet dilinden anlamaktadır Bu nedenle bizim İsrail'in anlayacağı dille karşılık vermemiz gerekmektedir. Şaron'un izlediği şiddet politikası İsraililere güven yerine ölüm temin getirmektedir.”¹⁸⁰

Aynı şekilde Hamas örgütünün liderlerinden biri ve örgütün Lübnan'daki temsilcisi olan Usama Hamdan, İsrail barışçı çözümlere dönüş yapmaya zorlayacak tek yöntemin intihar eylemleri olduğunu söyleyerek, böyle operasyonların arttırılmasını, Filistin halkının İsrail'le barış yöntemlerinin imkansızlığına kesin olarak inanması gerektiğini, İsrail'in barışa ancak bu şekilde zorlanabileceğini belirtmektedir. Hamdan “Yol Haritası” ile ilgili yönetilen bir soru üzerine verdiği cevapta; bu planın İsrail'in korunmasını hedef alan güvenlik nitelikli bir

¹⁸⁰ El-Arabiye TV Kanalının 10. 09. 2003 tarihinde Abdulaziz El-Rentisi ile yaptığı söyleşi.

Amerikan-İsrail planı olduğunu, siyasi bir niteliği olmadığını ve maddelerinin çoğunda İsrail'in güvenliğini sağlayacak güvenlik koşullarına önem verildiğini söylemektedir.¹⁸¹

Londra'da yayınlanan El-Kudüs El-Arabi gazetesinin başyazarı Abdulbari Atwan; "Yol Haritası planının Filistinliler arasında fitne yaratmayı ve çatışmalar çıkarmayı amaçlayan İsrail'in güvenliğini sağlamayı hedef alan bir Amerikan planı olduğunu" söylemektedir.¹⁸²

Yol Haritası'nın mimarı olan ABD Başkanı Bush 9 Eylül 2003'de Beyaz Saray'da verdiği bir demeçte: "Yol Haritasının hala geçerli olduğunu ve Filistinlilerin üzerlerine düşen sorumluluklarını yerine getirerek terörü engellemeleri gerektiğini" söylemiştir.¹⁸³

Görüldüğü gibi Ortadoğu'da egemen olan bu çatışma ve varolan tüm karamsarlık karşısında her iki taraf da olanların sorumluluğunu öteki tarafa atmaktadır. Çözüm için yapılması gerekenler düşünüldüğünde, barış sürecinin aşağıdaki genel hatlar çerçevesinde mümkün olabileceği ileri sürülebilir:

Birincisi: Her iki tarafın eşzamanlı ateşkes ilan etmesi sonucunda, Filistinlilerin İsrail'e yönelik intihar saldırılarının

¹⁸¹ El-Arabiye TV Kanalının 10. 09. 2003 tarihinde Lübnan'daki Hamas temsilcisi Usama Hamdan ile yaptığı söyleşi.

¹⁸² Abdulbari Atwan'ın El-Kudüs El-Arabi Gazetesinde 15. 08. 2003 tarihinde yayımlanan makalesi.

¹⁸³ El-Cezire TV Kanalında yayınlanan ve ABD Başkanı George Bush'un açıklamalarını içeren rapor.

durması, diğer yandan Filistin yönetiminin denetiminde olan Filistin kentlerine yönelik İsrail saldırılarının durdurulması.

İkincisi: Her iki taraf arasında güven ortamının sağlanması amacıyla görüşme masasına yeniden dönülerek, her iki tarafın da askeri yöntemlerle sonuca ulaşmakta uğradığı başarısızlığı gözönüne alarak barışçı yollara başvurması.

Üçüncüsü: Her iki tarafın da iki halkın yan yana yaşaması denemesinin başarısızlığa uğradığını kabulünden sonra; iki ayrı devlet kurulması ve bu iki devletin birarada yaşayarak her iki tarafın varlığını ve barış içinde yaşamını sürdürme hakkını tanıması.

Dördüncüsü: Barışın kurulması ve yürütülmesi için çok gerekli olan Amerikan desteğinin varlığı. Ancak bu destek bir tarafın aleyhine öteki tarafı destekleyerek değil, adalet ve eşitlik temelleri üzerinde kurulmalıdır.

Beşincisi: İsrail varlığını kabul eden birleşik bir Arap tutumunun ortaya çıkması. İsrail'in ortadan kaldırılacak yapay bir oluşum olduğunu varsayan, gerçekçi olmayan, politik hayal ürünü görüşler terk edilmelidir. İsrail artık varolan bir gerçektir. Tüm Arap tarafları İsrail'le ilişkilerini bu gerçek üzerinde sürdürmelidir. Diğer yandan tüm bu ülkeler mücadele eden tüm taraflar için hedef olan barış ve güveni sağlayacak uygun uluslararası koşulları yaratmak amacıyla, uluslararası platformlarda Filistinlilere gereken siyasi desteği sağlamalıdır.

Altıncısı: Filistin ve İsrail arasında kalan, başta Kudüs olmak üzere, mültecilerin ve yerleşkelerin statüsü sorunu Oslo Antlaşması'nın işaret ettiği son aşama olan nihai aşamaya bırakılmalıdır.

Yedincisi: Tüm taraflar Amerika'nın hazırladığı Yol Haritasının tüm detaylarını kayıtsız şartsız kabul etmelidir. Antlaşmanın maddelerinin uygulanması için hemen faaliyete başlanmalıdır. Bu doğrultuda her iki taraf, askeri yöntemlerle çözüme varılmasının imkansız olduğuna inanmalıdır. İsrail-Filistin mücadelesi gözönüne alındığında, bu mücadele sürecinde 55 yıl geçmesine ve İsrail'in tüm üstün teknolojisini ve askeri gücünü kullanmasına rağmen Filistin halkı üzerine egemenlik kurulamamıştır. Aynı şekilde Filistin tarafı da İsrail'in askeri yöntemlerle yenilgiye uğratmanın imkansızlığına inanmalıdır. Hedefe ulaşmak için yalnızca diplomatik ve siyasi yöntemlerin kullanılması gerektiği idrak edilmelidir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÜRDÜN DİPLOMASİSİNDE FİLİSTİN SORUNUNUN ETKİLERİ

Filistin sorunu, Ürdün dış politikasında önemli bir rol oynamış ve adeta Ürdün dış politikasının köşe taşını oluşturmuştur. Ürdün'ün dünyanın büyük ülkelerinin yanısıra komşu ülkeler ile olan ilişkileri, bu ülkelerin genelde Arap-İsrail mücadelesinde ve özellikle Filistin-İsrail mücadelesinde izledikleri politikalarla doğrudan bağlantılı olmuştur. Dolayısıyla, Filistin sorunu Ürdün'ün aldığı tüm siyasal kararlar üzerinde mutlak bir öncelik ve önem arz etmiştir. Filistin sorununun Ürdün dış politikasındaki etkisini şekillendiren bir takım faktörler bulunmaktadır.

1.Olumlu Faktörler

Tarihsel Faktör

Kudüs kentinin, Mescid-i Aksa ile Kubbet-i Sakra Camisi gibi kutsal yerleri içermesi Haşimilerin Filistin'e olan bağlantılarının artmasında büyük rol oynamıştır. Bilindiği gibi, Haşimiler Hz. Muhammed'e dayanan soyları nedeniyle kendilerini, İslami mesajın gerçek sahipleri olarak görmektedirler. Hz. Muhammed, Kudüs kentini Mekke'den sonra en kutsal ikinci şehir olarak kabul etmişti. Dolayısıyla, Haşimi ailesinin kentle olan bağlantısı çok sıkıdır. Bu bağlantı, Ürdün'ün Kudüs kentine maddi ve

manevi olarak destek vermesiyle kendini göstermektedir. Kral Hüseyin 1997'de kendi cebinden Mescidi-i Aksa'da bakım ve onarım çalışmaları yapılabilmesi için 10 milyon dinar vermiş, yaptığı bir çok konuşmada kendisinin ulusal, İslami ve Haşimi gerekçelerle Kudüs kentiyle ilgilenmesi ve sorunlarını çözmesi için sorumluluğunun bulunduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla, Kudüs kenti içerdiği dini yerlerle birlikte 1967 Savaşı'ndan sonra işgal edilmesiyle İsrail kontrolüne girmesine rağmen kent ile Haşimi ailesi arasındaki bağlantı sürmüştür.

Ürdün diplomasisi, bütün dünya platformlarında kentin Yahudileştirilmemesi veya İsrail Devletine dahil edilmemesi yönünde çabalar harcamıştır. Bu çabalar sonucu, Kudüs kentinin statüsünü değiştirmeyi hedefleyen İsrail'e karşı, 252 sayılı BM kararı 21 Mayıs 1968'de alınmıştır. Karara göre, İsrail'in toprak mülkiyetleri dahil olmak üzere, kentle ilgili aldığı tüm yasal ve idari karar ve uygulamalar geçersizdir.¹⁸⁴ Karar, İsrail'in Yahudileştirme politikası çerçevesinde Kudüs kentini dört yönden çevreleyen yerleşim bölgeleri kurarak Batı Şeria'nın diğer bölgelerinden soyutlamasını amaçlayan politikasına bir cevap niteliğinde idi. Ayrıca, Kudüs kentinin doğu bölgesinde Yahudi çoğunluk oluşturulmasına karşı alınan bir karardır. 1967 yılında

¹⁸⁴ Tahboob, *op. cit.*, s. 121.

Kudüs'ün doğu bölgesinin nüfusu 160 bin Yahudiye karşın 155 bin Arap'tan oluşmakta idi.

Bu destekten dolayı Kudüs kenti sakinlerinde Haşimi yönetimine saygı ve bağlılık doğmuştur. Bu genel olarak Filistin'in diğer bölgelerinin tümünü etkilemiştir. Ürdün, Filistinliler için ikinci bir vatan haline gelmiştir. Zira, bu bölgelerin 1950'den 1967'ye kadar Ürdün yönetimi ve yasalarının egemenliği altında kalması sonucu, iki halk arasında güçlü bağlar oluşmuştur. Dolayısıyla, Ürdün'ün dış politikasında Filistin topraklarına daha fazla ilgi göstermesinde dini faktör etkin rol oynamıştır. Bu ilgi Filistin halkının İsrail ile mücadelesi tarihinde, bütün alanlarda Ürdün'ün halk ve yönetimi düzeyindeki desteğin oluşmasında etkili olmuştur.¹⁸⁵

Milliyetçilik Faktörü

Ürdün'ün Krallık yönetimi, milliyetçi, birlik ve özgürlük ideallerini benimseyerek yönetim felsefesinde merkezi bir yer vermiştir. Bu açık biçimde Ürdün'ün hem dış hem de iç politikasının oluşumunda görülebilir. Haşimilerin Osmanlı Devleti'ne karşı Arap bağımsızlık hareketine liderlik etmesinin büyük etkisiyle Ürdün dış politikası bu liderlik rolünü pekiştirmek çerçevesinde sürdürmüştür. Bu dış politikanın amacı tek bir yönetim şemsiyesi altında tüm Arap ülkelerinin birliğinin

¹⁸⁵ Muhafza, op. cit., s. 198.

sağlanmasıdır. Ayrıca, Arap ülkelerinin sömürgecilerden kurtarılması da bu politikanın ana hedeflerinden biridir. Ürdün politikasının bu hedefleri amaçladığını gösteren çok sayıda örnek bulunmaktadır.

Filistin sorunu, Ürdün dış politikasının oluşturulmasında büyük ölçüde milli sorun olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla, bu sorun aynı zamanda bir Ürdün sorunu olarak görülmektedir. Buna göre Filistin topraklarının işgali bir bakıma Ürdün topraklarının işgal anlamına gelmektedir.

Ürdün dış politikasının felsefesi gereği, tüm Arap alemi tek bir vücut olarak kabul edilmektedir ve herhangi bir yerinde hastalık veya acı meydana geldiğinde tüm vücudun etkileneceği düşüncesi egemendir. Ayrıca, Ürdün'ün Filistin'e verdiği diğer destekler 1948 ve 1967 savaşlarından sonra Ürdün hükümetinin Filistinlilerin lehine yaptığı düzenlemeler, çok sayıda Filistinli mültecinin barındırılması, Ürdün pasaportu yanısıra her türlü medeni haklarını verilmesi şeklinde özetlenebilir. Ürdün ordusu, ayrıca İsrail'e karşı düzenlenen tüm savaşlara katılmıştır.

Din Faktörü

Bir yandan, Ürdün ve Filistin nüfusunun çoğunluğunun İslam dinine mensup olmaları, diğer yandan Haşimi hanedanının Hz. Muhammed'in soyundan gelmesi, Ürdün dış politikasının Filistinlileri desteklemelerinde büyük rol oynamıştır. İslam dini Kur'an-ı Kerim ayetleri ve peygamberin hadislerinde

vurgulandığı gibi, İslam dinine mensup herkesin tek bir saf halinde durması ve bütün Müslümanların elinde olan her çeşit askeri, manevi veya maddi desteği sağlamakla yükümlü olduğunu emretmektedir.

Dolayısıyla, yukarıda belirtilen faktörler ışığında parçalanmaz, ayrılmaz, tek bir bütün halinde iki halkın kaynaşması düşüncesinin yaygın destek bulması ve bu bağlamda önemli bir iç faktör rolü oynaması Ürdün dış politikasının oluşumunda temel bir rol oynamıştır.

2.Olumsuz Faktörler

Ürdün halkıyla Filistin halkı adına Filistin Kurtuluş Örgütü arasındaki ilişkileri güçlendiren faktörler olduğu gibi her iki taraf arasında göz ardı edilmeyecek birtakım olumsuz faktörler de bulunmaktadır. İki taraf arasındaki ilişkileri olumsuz etkileyen faktörlerden bazıları şunlardır:

FKÖ'nün 1964'de Filistin Halkının Tek Yasal Temsilcisi Olarak Kabul Edilmesi

1964 yılı Filistinli kimliğinin yeniden canlandığı yıl olarak kabul edilebilir. Bu tarihte Yaser Arafat liderliğinde ilk Filistin örgütü olan El-Fetih kurulmuştur. George Habbaş liderliğinde Suriye'nin başkenti Şam'da karargahı bulunan Filistin Kurtuluş Cephesi gibi diğer Filistin örgütleri de kurulmaya başlanmıştır. Bu örgütlere göz atılacak olursa her Arap ülkesinin bir Filistinli grubu desteklediği görülür. Örneğin; El-Fetih hareketi sürekli olarak

Cemal Abdulnasır liderliğindeki Mısır yönetimi tarafından desteklenmekteydi. Halk Kurtuluş Cephesi ile bazı gruplar ise Suriye, Ulusal Kurtuluş Cephesi ise Irak tarafından desteklenmekteydi. Ayrıca, Filistinli grupları arasında ideolojik ayrılıklar da ortaya çıkmıştır. Grupların bir kısmı milliyetçi, diğerleri ise Marksist, sosyalist ve İslami düşünceleri savunmaktaydı.¹⁸⁶ Arap yönetimleri arasında birliğin olmaması ve devam eden anlaşmazlıklar sonucunda, Filistinli gruplar arasında da anlaşmazlık ve ayrılıklar ortaya çıkmıştır. İdeal olan, hepsinin birleştirilmesi ise gerçekleştirilememiştir. Oysa, bütün Filistinli gruplar Mayıs 1964'te tek bir şemsiye altında (Filistin Kurtuluş Örgütü) birleşmeyi kabul etmişlerdi.

İsrail'e karşı düzenlenen silahlı gerilla operasyonlarına karşı çıkmasına rağmen, Ürdün tüm Filistin halkının haklarının geri alınmasını ve onları birleştirecek herhangi bir girişimi desteklediğini belirtmiştir. Ürdün'ün resmi tutumu, bölgedeki ortamın yatıştırılması için sürekli olarak çağrılarda bulunmuştur. Bunun nedenlerinin başında Kral Hüseyin'in sorunun askeri yöntemlerle çözülmesinin imkansız olduğunu anlaması olmuştur. Bu nedenle BM kararları çerçevesinde siyasi mücadele anlayışı öne çıkartılmıştır.

¹⁸⁶ Filistinli gruplarla ilgili daha geniş bilgi için bkz: Helen Cobba, **The Palestine Liberation Organization, People, Power and Politics**, Londra, Cambridge University Press, 1984; Ward, et. al. op. cit.; Tessler, op. cit., s. 364 –378.

Bu arada Mısır'ı temsilen Cemal Abdulnasır'ın Ürdün dahil olmak üzere Arap yönetimlerine doğrudan veya dolaylı olarak karışması, Arap ülkelerinin birlik oluşturmaları ve ortak bir politika belirlemesini imkansız hale getirmiştir. Başta Mısır olmak üzere bazı 'ilerici' Arap ülkeleri ve Ürdün arasında var olan ideolojik farklılıklar nedeniyle, çeşitli Filistinli grupların Mısır, Suriye ve Irak'ın sağladığı destekle Ürdün'deki siyasi yönetime karşı yürüttükleri mücadele karşılıklı güvenin oluşmasını imkansız hale getirmiştir.

Tüm bu etkenlerden dolayı, başta El-Fetih olmak üzere tüm Filistinli grupların Ürdün'deki siyasi yönetimle ilişkileri bozulmuş, bir kısmı açık, bazıları gizli olmak üzere birtakım sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, 1970 Eylül'ünde Ürdün yönetimiyle Filistinliler arasındaki çatışmalar ortaya çıkmıştır.

1970 İç Savaşı

İsrail karşısında Arap ordularının ağır yenilgisi ile sonuçlanan 1967 Savaşı'nın bitiminden sonra, Batı Şeria ile Gazze Şeridinin işgal edilmesi sonucu Filistin örgütlerinin birçok askeri ve politik mensubu Ürdün'e iltica ederek, Ürdün'ü İsrail'e düzenledikleri askeri operasyonların hareket üssü haline getirmişlerdir. Düzenlenen bu saldırılar, İsrail'in şiddetli tepkileriyle karşılanmıştır. İsrail tepkisini, sınır bölgesindeki köy ve şehirlere düzenlenen saldırılar şeklinde göstermiştir. Bu saldırılar sonucu çok sayıda sivil hayatını kaybetmesi üzerine Ürdün, Filistinlilerin

bu saldırılarına karşı çıkararak, İsrail'e yönelik herhangi bir saldırıda Ürdün topraklarının kullanılmamasını istemiştir. Zira, Ürdün İsrail ile olan anlaşmazlığın askeri yöntemlerle değil siyasi yöntemlerle Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararları çerçevesinde çözülebileceğine inanmaktaydı.

Ürdün ve Filistin tarafları arasındaki diğer anlaşmazlık noktası ise Filistinli gerillaların Ürdün toprakları üzerinde Ürdün kontrolünü kabul etmemeleri idi. Böylece, Filistinli gruplar Ürdün'de devlet içinde devlet denebilecek bu durumun doğmasına neden olmuştu. Bu durumun sonucu olarak Ürdün yönetimi ülke içerisinde kamu düzenini korumakta zorlanmış, halk kitleleri arasında büyük kargaşalar ortaya çıkmıştır.

Ayrıca, 21 Mart 1968'de Ürdün ordusu ve Filistinli gerillalar ile İsrail askerleri arasında El-Karame adlı bölgede cereyan eden ve Filistinlilerin zaferiyle sonuçlanan çatışma sonucunda, Filistinli gruplarının askeri ve siyasi gücü büyük ölçüde artmıştır. Bu çatışma Filistin-Ürdün kaynaşmasının parlak bir göstergesi olarak görülmüş, iki taraf arasında sağlam ilişkiler kurulmasında başlangıç olarak kabul edilmiştir.¹⁸⁷ Bu kaynaşma ve kader birliğinin ardından meydana gelen çatışmanın sebepleri aşağıdaki faktörlere bağlıdır:

¹⁸⁷ Daha fazla bilgi için bkz: Deyye, op. cit., s. 211-234.

Öncelikle, Ürdün ile Filistin arasında yöntemsel ve ideolojik farklılıklar vardır. Ürdün adına Kral Hüseyin'e göre; sorunun barış temelleri üzerinde, uluslararası kararlar çerçevesinde çözülmesi gerekmektedir. Zira, İsrail ile olan mücadele bir bakıma tüm dünya toplumlarıyla sürdürülen bir mücadele olup söz konusu sorunun, askeri yöntemlerle çözülmesi imkansız görünmektedir.

İkincisi, Arap ülkeleri Filistin Kurtuluş Örgütü'nün işlerine karışarak, Filistin ile ilgili kararlar almada Ürdün'ün herhangi bir etkinliğinin olmasını önlemek istemişlerdir. Bunun sonucu olarak Filistin Kurtuluş Örgütü tek başına hareket ederek, Ürdün aleyhine olsa dahi, karar alma yetkisinin sadece kendisinde olmasını sağlamıştır.¹⁸⁸

Üçüncüsü, İsrail'in gittikçe artan güce sahip olmasına paralel olarak da, yeni bir İsrail lobisi ortaya çıkarak, 'alternatif vatan' adı altında bir çözüm ortaya atmıştır. Ortaya atılan çözüme göre; Ürdün toprakları üzerinde Filistin Kurtuluş Örgütü kadroları tarafından bir Filistin devletinin kurulması öngörülmektedir.

¹⁸⁸ Thomas Kiernan, *Arafat: The Man of the Myth*, New York, W. C. Norton Company, 1976, s. 202-231 ve 236.

Tüm bu faktörler nedeniyle, iki taraf (Ürdün ve Filistin) arasındaki anlaşmazlık ve krizin boyutu derinleşmiştir. İki taraf arasında varolan bu krizin çözümü yönünde herhangi bir açılım görülmemesi sonucu, çözüme askeri yöntemlerle gidilmesi gündeme gelmiştir.

İki taraf arasındaki 1970 yılının başında başlayan askeri çatışmalarda Filistinlilerin eylemleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Filistinli örgütlerin, şehir içinde silah taşıma yasağını öngören 10 Şubat 1970 tarihli hükümet bildirisini reddetmeleri üzerine meydana gelen çatışmalar 30 kişinin ölmesi ve yararlanmasına neden olmuştur.

- Amerika Birleşik Devletleri dışişleri bakanının Amman'a yaptığı ziyareti protesto etmek amacıyla 15 Nisan 1970'de 1000'e yakın Filistinli gösterici Amerikan elçiliğine saldırmıştır. Bunun üzerine Amerika Birleşik Devletleri'nin Amman'daki büyükelçisini geri çağırarak Ürdün'deki kuruluşlarında meydana gelen zarar nedeniyle, Ürdün hükümetinden tazminat ödemesini talep etmiştir.

- 6 ile 9 Eylül 1970 tarihleri arasında 200 kişinin ölümüyle sonuçlanan Ürdün ordusu ile Filistinli gerillalar arasında, İsrail'de meydana gelen çatışmalar üzerine 9 Haziran 1970'de Kral Hüseyin'e başarısız bir suikast girişimi düzenlenmiştir.

-Amman'daki Amerikan maslahatgüzarının Filistinli gerillalar tarafından öldürülmesi ve biri diplomat olmak üzere birkaç kişinin rehine olarak alınması üzerine Kral Hüseyin, rehinelerin serbest bırakılması için ordudan çok sayıda komutanı emekliye ayırmayı kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu bağlamda, Ürdün ordusu kumandanı Şerif Nasır Bin Cemil de emekli olmak zorunda kalmıştır. Yerine ise, Filistinli örgütlere yakınlığıyla tanınan başka bir komutan atanmıştır.

-Ürdün topraklarından İsrail'e yönelik daha çok askeri saldırı yapılmaya başlanmış, Ürdün'ün 26 Temmuz 1970'de Amerikan barış girişimini kabul etmesi üzerine silahlı gösteriler düzenlenmiştir.

- Kral Hüseyin'e ikinci bir suikast girişimi düzenlenmiş ve 1 Eylül 1970'de Irak Ürdün'ü tehdit etmiştir.

Yukarıda belirtilenlerden başka, daha çok sayıda olaylar meydana gelmiştir. Ülkede kargaşa hakim olmuş ve olaylar kontrolden çıkmıştır. Bunun üzerine durumun yeniden düzeltilmesi amacıyla, Ürdün yönetimi 17 Eylül 1970'de askeri yöntemlere başvurma kararı almıştır.

Suriye'nin Filistinli örgütlere yardımlarına ve bu örgütleri desteklemesine rağmen Ürdün ordusu durumu kendi lehine çevirmeyi başarmıştır. Meydana gelen çatışmalar, her iki taraftan 280 kişinin ölmesi ve on binlerce kişinin yaralanmasıyla

sonuçlanmıştır. Bunun üzerine dönemin Sudan devlet başkanı Cafer Numeyri başkanlığında bir Arap girişimi başlatılarak, iki taraf arasında bir anlaşma sağlama mekanizması oluşturulmuştur. İki taraf arasında varılan anlaşmanın başlıca maddeleri şunlardır:

- 1) Filistinli gerillaların ve ordu birliklerinin sivil bölgeleri boşaltmaları;
- 2) Filistinli gerilla faaliyetlerinin sadece İsrail ile olan sınır bölgelerinde yapılmasına izin verilmesi;
- 3) Filistin Kurtuluş Örgütü'nün, Filistin örgütlerinin yasal temsilcisi olarak tanınması;
- 4) Tüm Filistinli grupların, Ürdün yasalarını ve egemenliğini kabul etmeleridir.

Anlaşmanın imzalanmasından sonraki 9 ay içerisinde Ürdün'de bulunan tüm Filistinli gruplar askeri kamplarını kapatmış, Filistinli gerillalar komşu Arap ülkelerine gitmişlerdir.

Amerika Birleşik Devletleri ile müttefiki olan ülkeler Ürdün'ün Filistinli gruplara karşı aldığı tedbirleri desteklemişlerdir. Bu destek 1970'de 12,4 milyon dolar olan Amerikan askeri yardımlarının, 1972'de 111,6 milyona çıkmasıyla somutlaşmıştır. Öte yandan Irak, Suriye, Mısır ve Libya gibi komşu ülkeler Ürdün'ün Filistinli örgütlere karşı aldığı tedbirleri kınamışlardır. Bu ülkeler Ürdün'e karşı ekonomik ambargo başlatarak, tüm maddi yardımlarını

kesmişlerdir. Bu yardımlar ancak Kral Hüseyin'in yoğun çabası sayesinde yeniden başlamıştır.

Filistin Kurtuluş Örgütü elemanlarının Ürdün'ü terketmesine rağmen, Ürdün izlediği geleneksel dış politika çerçevesinde Filistin sorununa yakın ilgisini sürdürmüştür. Ürdün'ün söz konusu dış politikası daha önce geniş olarak detaylarıyla dile getirilmişti. Ayrıca, Ürdün nüfusunun yarısı Filistin kökenli olup, Ürdün'ün dış politikasının oluşturulmasında oldukça etkilidirler. Kral Hüseyin olaylardan önce olduğu gibi tüm Filistinli vatandaşlarının pasaportlarının geçerliliğini devam ettirmiştir. Batı Şeria'da çalışan tüm memurlarının maaşları yine eksiksiz olarak ödenmeye devam etmiştir.¹⁸⁹

1970'de Eylül Olayları olarak bilinen iç savaştan sonra Ürdün ve Filistin arasındaki ilişkileri eski haline döndürmek amacıyla Ürdün'ün sürdürdüğü tüm çabalara rağmen güvensizlik sürecine girilmiştir. Ürdün'ün bu çabalarının en önemlisi, Kral Hüseyin'in 1972'de ortaya attığı plan uyarınca Batı Şeria'daki Filistin toprakları ile Doğu Şeria'daki Ürdün topraklarının Birleşik Arap Krallığı şemsiyesi altında tek bir dış politika, tek bir ordu ve tek bir kral çevresinde birleştirme planıydı. Ne varki bu plan başta Filistinliler olmak üzere tüm Araplar ülkeleri tarafından reddedilmiş, plan bütün siyasi yönetimlerden bağımsız

¹⁸⁹ Abu Deyye, *op. cit.*, s. 228.

olarak kendi kararları ve politikasını oluşturacak, kendi devletini kurmaya çalışan Filistinli kimliğini yok etmeyi hedefleyen bir Ürdün girişimi olarak nitelenmiştir.

Rabat'ta 27 Ekim 1974'de toplanan Arap Birliği'nin Filistin halkının tek meşru temsilcisinin Filistin Kurtuluş Örgütü olduğu yönünde bir karar alması üzerine Ürdün birlik kurma girişimlerine bir son vermiştir. Diğer Arap ülkelerinin Ürdün üzerine uyguladıkları baskılar sonucu, Ürdün alınan kararları kabul etmiştir.

Ürdün'ün başlangıçta söz konusu kararlara karşı izlediği tutumun birkaç nedeni bulunmaktadır. Öncelikle, Ürdün yönetimine göre Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Filistin halkının tek meşru temsilcisi olarak kabul edilmesi, İsrail ile var olan mücadelenin çerçevesi Arap-İsrail mücadelesinden, Filistin-İsrail mücadelesi haline getirecektir ki, bu Arapların gücünü azaltacaktır. İsrail ile Filistin taraflarının siyasi, ekonomik ve askeri alanlardaki güçlerinin bir karşılaştırması yapıldığında, sonucun İsrail lehine olacağının kesin olduğu görülecektir.

İkinci olarak, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün o dönemde uluslararası platformlarda Ürdün'üne benzer siyasi ağırlığı olmadığı için, birçok ülkenin kararları üzerinde etkili olmaya başlayan İsrail'in aksine kendi hakları lehine hiçbir uluslararası destek sağlamayacaktır. Ayrıca, Filistin toprakları işgal

edilmeden önce Ürdün'e ait olduğu için, buraların diplomatik çabalar aracılığıyla Ürdün'e geri verilmesi Filistin Kurtuluş Örgütünün değil, Ürdün'ün işidir.

Tüm bunlara ilaveten, Ürdün tek ve tutarlı politik çizgiye sahip taraftır. Oysa, Filistin Kurtuluş Örgütü siyasi ve ideolojik olarak birbirine karşı olan birçok siyasi gruptan oluşmaktadır. Örgütü oluşturan her grubun kendi özel görüşü ve politikası, diğer Filistinli gruplardan farklı görüşleri bulunmaktadır. Bu olumsuzluklara rağmen, Arapların kararlar üzerindeki konsensüsü üzerine Ürdün, Filistin kimliğini Filistin toprakları üzerinde pekiştirmesine katkı sağlayacak herhangi bir girişimi destekleyeceğini açıklayarak söz konusu kararları kabul ettiğini bildirmiştir.

Ürdün'ün Batı Şeria İle İdari Bağlantılarına Son Vermesi

Ürdün'ün Filistin Kurtuluş Örgütü'nü tanıması "birleşik krallık" planının başarısızlığa uğraması ve Mısır ile birlikte Camp David görüşmelerine katılmayacağını bildirmesi; Ürdün ve Filistin arasındaki ilişkileri gözle görülür şekilde düzeltmiştir. Bu çerçevede, Filistin Kurtuluş Örgütü liderinin yanısıra diğer yetkililerinin Ürdün'e yönelik ziyaretleri devam etmiş, İsrail'e karşı FKÖ birleşik Arap politikasını Ürdün liderleri ile sürdürmüştür. 1982'den itibaren Filistin Kurtuluş Örgütü sorunun çözümünün askeri yöntemlerle artık gerçekleşemeyeceğini anlamaya başlamıştır. Çözüme, soruna ilişkin alınan uluslararası

kararlar çerçevesinde barış yöntemleri kullanarak ulaşılabileceği düşüncesi egemen olmaya başlamıştır. Bunda FKÖ'nün 1982'deki yenilgiden sonra Beyrut'tan ayrılması da etkili olmuştur.

Bu durumda 31 Temmuz 1988'de Ürdün ile Batı Şeria arasında bağlantılara son verilme kararı alınarak Filistin devleti ilan edilmiştir. Bu stratejik karar, Filistin kimliğini öne çıkarmayı hedefleyen bir Filistin-Arap fikir birliği ışığında bu hedefin gerçekleştirilmesine olanak sağlayacaktı. Filistin halkını temsil etmede herhangi bir ikilem yaşanmasına son verilerek, Filistin halkının tüm işlerinin Filistin Kurtuluş Örgütüne verilmesi ve bu şekilde örgüte birtakım görevleri yerine getirmek üzere gerçek bir fırsat sağlanması, uluslararası platformlarda Filistin halkının adına konuşacak tek yetkili olduğunun vurgulanması açısından çok önemli bir fırsattır.¹⁹⁰

Karar bazı ülkeler tarafından şaşkınlıkla, bazıları tarafındansa şüpheyile karşılanmıştır. Filistin Kurtuluş Örgütü ise kararı Filistin kimliğini pekiştirmek üzere doğru yönde atılan olumlu bir adım olarak niteleyerek, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Filistin ile ilgili hak ve karar alma yetkisine sahip olması gerektiğini belirtmiştir.

¹⁹⁰ Armoti, Malek Al Salam, s. 50.

1970’de patlak veren iç savaş ile ortaya çıkan Ürdün-Filistin arasındaki olumsuz faktörlerin incelenmesi sonucu, Filistin Kurtuluş Örgütü’nün Filistin halkının tek meşru temsilcisi olarak kabul edilmesi ve 1988’de bağlantılara son verme kararları büyük çoğunluk tarafından olumlu olarak kabul edilmiştir. Çünkü, iç savaş her iki taraf için gerçek bir trajedi olmasına rağmen Ürdün Devleti’nin iskeletinin korunması, alternatif vatan düşüncesinin yok edilmesi şeklinde birçok olumlu hedeflerin gerçekleştirilmesinde yararlı olmuştur. Zira araştırmacılara göre iç savaş Filistinli gerillalar tarafından kazanılmış olsaydı, İsrail’in gerçekleştirilmesini istediği alternatif vatan düşüncesi uygulanabilecekti. Ne var ki, Ürdün’ün olayları kontrol etmeyi başarması söz konusu düşüncüyü zayıflatmış, buna karşın Filistin kimliğinin yeniden canlandırılması düşüncesini güçlendirmiştir.

Filistin Kurtuluş Örgütü’nün ilk kuruluş yıllarında çok başlı bir nitelik taşıması ve siyasi açıdan henüz olgun olmaması daha sonraki dönemlerde ortadan kalkmış; Filistin kimliğini ve davasını dünya platformlarında savunabilecek becerikli bir liderlik kadrosu ortaya çıkmıştır.

İdari ve kanuni bağlantılara son verme kararı, bazı şüphe ve eleştiriler ile karşılaşmasına rağmen, uygun zamanda alınmıştır. Filistin Kurtuluş Örgütü liderliğinin ve diğer kadroların geçirdiği acı deneyimler ve siyasi yönden olgunlaşması bundan sonra FKÖ’nün, Filistin tarafının kendi

toprağı üzerindeki haklılığını, Batı Şeria ve Gazze bölgelerinde kendi kurumlarıyla yönetmedeki meşruiyetinin pekişmesine neden olmuş, karar da böyle bir süreç sonunda alınmıştır.

Filistin Topraklarındaki Siyasal İstikrarsızlığın Artışı ve Güvenliğin Azalışının Ürdün Dış Politikasına Yansımaları

Filistin sorunu eskiden olduğu gibi, günümüzde de Ürdün'de siyasi kararların oluşumunda ve biçimlenmesinde en temel ve en önemli faktörlerden biridir. Öncelikle daha önce belirtildiği gibi, Filistin sorunu ve Filistinliler etkin bir iç faktör niteliğindedir. Çünkü Ürdün'de yaşayan halkın %50'sini Filistinliler oluşturmaktadır. Bu grubun sahip olduğu ekonomik ve bürokratik etkinlikleri, Ürdün'ün dış politika alanında alacağı herhangi bir karar üzerinde etkin bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Buna ilaveten Filistin, coğrafi açıdan, Ürdün devletinin bitişiğinde olup, sahip oldukları ortak kara ve deniz sınırlarının uzunluğu 600 km'dir. Daha önce bahsedilen milli ve bölgesel faktörlere ilaveten bu yeni faktörlerle beraber Filistin toprakları içinde cereyan eden herhangi bir gelişme, doğrudan Ürdün'de akis yapmaktadır. Dolayısıyla, soruna diplomatik bir çözümün bulunması Ürdün devletinin dış politika önceliklerinin başında yer almaktadır. Zira böyle bir çözümün gerçekleşmesi durumunda Ürdün, Filistin topraklarındaki olaylar nedeniyle askıya almak zorunda kaldığı ekonomik kalkınma ve diğer sosyal sorunlara yönelebilecektir.

Ürdün'deki bağımsız siyasi yönetim kurulduğu ilk günden beri tüm Arap ülkelerinin topluca sahip oldukları askeri güce nazaran İsrail'in açık olan askeri üstünlüğü nedeniyle sorunun askeri yöntemlerle çözülemeyeceğine inandığı için, sorunu hep barışçı yollarla çözmeye çalışmıştır. Bu çerçevede uluslararası platformlarda Ürdün hep bu yönde hareket etmiştir. Ürdün'ün bu tutumu nedeniyle ülkedeki siyasi yönetim birçok Filistinli grubun İsrail'in lehine ajanlık suçlamalarıyla karşı karşıya kalmıştır.

Dolayısıyla, Filistin sorununun günümüzde daha da ağırlaşması ve Ürdün'ün bu kötü durum nedeniyle etkilenmesi, gelecekte ülkenin istikrarının korunması açısından önemi dolayısıyla Ürdün'de karar verici elit sorunun çözümü yolunda atılan adımlara büyük destek vermeyi sürdürmektedir. Bu çerçevede Ürdün sorunun çözümü için öncelikle yapılması gerekenler olduğunu belirtmektedir. Bunları Ürdün Senatosuna bağlı Dışişleri Komisyonu Sekreteri Mervan Dudin 21 Mayıs 2003'de düzenlenen bir söyleşide şu şekilde açıklamıştır:

- 1) Her iki taraf İsrail ve Filistin, Yol Haritası projesini kabul etmelidir.
- 2) Başta Hamas, İslami Cihat ve El-Aksa Tugayları olmak üzere askeri çözüme inanan tüm Filistinli gruplar, Filistin yönetiminin ateşkes konusundaki tüm kararlarını saygıyla kabul etmelidir.

- 3) Filistin sorununun bir çözüme ulaştırılması amacıyla, Filistinli gruplar tarafından yapılan askeri eylemlerin yarar sağlayamayacağının açık bir biçimde kabul edilmesi gerekmektedir.
- 4) Akılcı ve mantıksal bir tutumla Yol Haritası ve Oslo Antlaşması'nın öngördüğü koşulları kabul ederek, İsrail devletinin yok edip yerine tüm Filistin topraklarında bir Filistin devletinin kurulmasını öngören hayallerden uzak kalmak gereklidir.
- 5) Görüşmeler iki sene önce kesildiği noktadan tekrar başlamalıdır.¹⁹¹

Dikkat edilecek olursa, Ürdün resmi tutumu Filistin resmi tutumu ile paralellik arz etmektedir. Bu olguyu Filistin Enformasyon Bakanı Nebil Amr kendisiyle yapılan bir söyleşide açıkça dile getirmiştir. Amr bu söyleşide, Filistin iç cephesinin birliğinin önemine dikkat çekerek, Filistin muhalefet güçlerinin Filistin yönetiminin aldığı kararlara uyarak hemen bir ateşkes kararı alması ve İsrail'e yönelik tüm askeri eylemlerin durdurulması gerektiğini, zira bu tür eylemlerin İsrail'in ve İsrail başbakanı Ariel Şaron liderliğindeki sağcı şiddet yanlısı kesimlerin uluslararası düzeyde destek sağlanmasına neden olduğunu belirtmiştir.

¹⁹¹ Mervan Dudin ile 21. 05. 2003 tarihinde Amman'da Senato'da tarafımca yapılan mülakat.

Amr'a göre bu olgu şu anda uluslararası platformlarda rahatlıkla gözlemlenebilmektedir. Amr ayrıca, tüm Filistin grupların Filistin haklarını elde etmek amacıyla bir başlangıç olarak, Yol Haritası planını kabul etmeleri gerektiğini vurgulamıştır.¹⁹²

Dolayısıyla, Filistin sorununa bir çözüm bulunmaması Ürdün'ü zor duruma sokmakta, bir istikrarsızlık unsuru niteliği taşımaktadır. Buna ek olarak topraklarında yaşayan Filistinli mültecilerin geleceklerine yönelik kaygılar ve bu kaygıların neden olduğu sıkıntılar da Ürdün yönetimini rahatsız etmektedir. Yol Haritasına göre mülteciler sorunu son aşamalara bırakılmış ama açık bir şekilde mültecilerin dönüşü yönünde bir hükme yer verilmemiştir. Bu sorunun çözümü son ana bırakılmıştır. Bu arada Ürdün hükümetinin bu soruna bir siyasi çözüm bulunması gerektiğini her fırsatta dile getirdiği de vurgulanmalıdır.

Ürdün'deki Mültecilerin Geleceği Sorunu

Ürdün halkının yüzde 50'sini oluşturan Filistinli mülteci sorunu Ürdün'ün askıda kalan sorunlarından biri olmuştur. Bu sorun Ürdün açısından Filistin sorununun bir parçası olmaktan ziyade bir iç sorun haline gelmiştir. Ürdün'deki siyasi yönetim ülkede yaşayan Filistinlilerin çoğunu kendi yanına çekmeyi başaramamış, Filistinlilerin büyük çoğunluğu değişik Filistin

¹⁹² El-Cezire TV Kanalının 27. 05. 2003 tarihinde, Filistin Enformasyon Bakanı Nebil Amr ile yapılan söyleşi.

örgütleriyle doğrudan yada dolaylı olarak ilişkilerini sürdürmüşlerdir. Dolayısıyla, Filistinli nüfus güvenlik açısından ülkeye yönelik gerçek bir tehlike oluşturur hale gelmiştir.

Ancak olaya bir başka açıdan bakıldığında, olası bir çözümde Ürdün'de yaşayan Filistinlilerin önemli bir kısmı Filistin'e dönüş yaptıkları takdirde, ülke ekonomik ve bürokratik sıkıntılarla karşı karşıya kalabilecektir. Çünkü, Filistinlilerin büyük çoğunluğu büyük bir ekonomik etkinliği sahip olarak, çok yönlü yatırımları sayesinde Ürdün ekonomisinin iskeletini oluşturur hale gelmiştir. Ayrıca, hükümet içinde işgal ettikleri bürokratik makamların Ürdün'den ayrılarak Filistin'e geri dönmeleri durumunda yeterince doldurulamaması tehlikesi de doğabilecektir.

Ürdün Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nün 25 Nisan 2001'de yaptığı son araştırmaya göre ülkede yaşayan Filistinli mültecilerin %35'i Filistin'e geri dönmeye izin verildiği takdirde dönme niyetinde olduklarını, %20'si geri dönmeyip yerine tazminat isteyeceklerini, buna karşı %45'i ise kararsız olduklarını bildirmiştir.

Filistinlilerin geri dönüşleri meselesi Birleşmiş Milletler'in 11 Ocak 1948 tarih ve 194 sayılı kararında açık bir biçimde ilkeye bağlanmasına rağmen, bu karar İsrail tarafından şiddetle reddedilmiş, İsrail hükümetleri toprakların mülkiyet hakkının

Yahudilere veya İsrail vatandaşlığına sahip olan kimselere ait olduğunu bildirmiştir.¹⁹³

O dönemde yapılan araştırmalarda mülteci statüsünde bulunan kişilerin gerçek sayıları hakkında değişiklik rakamlar verilmiştir. İsrail'in istatistik rakamlarına göre bunların sayıları yarım milyon kişi olarak verilirken, bazı Yahudi kaynaklarında bu sayının 627-633 bin kişi arasında olduğu, Filistin kaynaklı çalışmalarda ise bu sayının 900 bin ila 1 milyon kişi arasında olduğunu bildirmektedir.¹⁹⁴

İsrail'in mülteciler sorununa ilişkin tutumu değişkenlik arz etmiştir. Bir dönem mültecilerin dönüşü kesin bir dille reddedilirken, daha sonra bu konuyla ilgili son kararın nihai çözüm aşamasına ertelemesine dayanan bir tutum benimsenmiştir. Bu şekilde mülteciler sorunu günümüze dek varlığını korumuştur.

Ürdün ve İsrail arasında 26 Ekim 1994'de imzalanan barış antlaşmasının 8. maddesinde bu sorunun çözülmesi öngörülmüştür. Ancak dikkat edilmesi gereken, her iki tarafın da mültecilerin kesin geri dönüşlerini değil, sadece mültecilerle yapılan görüşmelere Mısır ve Filistin yönetimlerinin de katılarak uygun çözümler aranmasının bağıtlanmasıdır.¹⁹⁵

¹⁹³ Edward Said, *Filistin Sorunu*, Çev: Alev Alat, İstanbul, Pınar Yayınları, 1985, s. 86.

¹⁹⁴ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları, 1948 - 1988*, 2. B., Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1991, s. 105-106.

¹⁹⁵ Yurtlarını terk edenler, 1967 savaşından sonra ister kendi istekleriyle ister zorla yurtlarından göç ettirilen kişilerdir.

Ayrıca mültecilerle ilgili uluslararası ekonomik programların uygulamaya sokulması ve Birleşmiş Milletlerin yanı sıra Suriye, Lübnan ve Mısır gibi Arap taraflarının da katılımıyla mülteci sorununa bir çözüm bulunması öngörülmüştür.¹⁹⁶

Buradan yola çıkarak diyebiliriz ki; ne Oslo Antlaşması ne Ürdün – İsrail Antlaşması, ne de Yol Haritası ile yurtlarını tamamen terk eden Filistinli mültecilerin yurtlarına dönmeleri hakkında kesin, açık ve belirgin bir çözüme ulaşılamamıştır. Bunun nedeni daha önce belirtildiği gibi mülteciler sorununun İsrail açısından en temel ve de “kırmızı çizgileri” teşkil edecek önemli sorunlardan biri olarak kabul edilmesidir. Bu noktayı vurgulayan İsrailli araştırmacı Eyrin Barch 25 Nisan 2003 tarihinde El-Arabiye TV kanalıyla yaptığı söyleşide yurtlarını terk eden mültecilerin İsrail devletine geri dönmelerinin nüfusun büyük çoğunluğu oluşturdukları için İsrail devleti açısından “sonun başlangıcı” olduğunu belirtmiştir. Barch’a göre böyle bir olayın gerçekleşmesi halinde yapılacak herhangi bir seçim sonucunda İsrail’deki iktidar Filistinlilere geçebilecektir. Dolayısıyla mültecilerin geri dönüşleri ve Kudüs sorunu herhangi bir İsrail hükümetinin görüşemeyeceği iki önemli sorundur. Barch konuşmasını şöyle sürdürmüştür: “İsrail Başbakanı İzak Rabin’in

¹⁹⁶ Mülteci ifadesi, 1948 Savaşı’ndan sonra yurtlarından ister kendi istekleriyle isterse zorla göç ettirilen kişiler için kullanılmıştır.

bu iki sorunu ele almaya kalkıştığı anda hemen, kendisine suikast düzenlenerek hayatına son verilmiştir.”

Bundan dolayı mültecilerin geri dönüşleri konusu görüşmelerin ileriki safhalarının ne göstereceğine bağlıdır. Benim şahsi görüşüm, sorunun bu şekilde devam edeceği yönündedir. Burada hemen işaret edilmesi gereken bir nokta daha var ki, o da 1967 yılında yayınlanan 242 sayılı BM kararında dahi mültecilerin geri dönebilecekleri açıkça belirtmemesidir. Konu, kararın ikinci maddesinde şu şekilde de dile getirilmiştir: “mülteciler sorununa adil bir çözüm bulunması.”

Dolayısıyla, tüm bu verilere göre mültecilerin geri dönüşleri imkansız gibi görünmektedir. Ancak bu kişilerin geri dönüşleri gerçekleşecek olsa bile sadece 1967 yılında yurtlarını terk edenler geri dönüş kapsamında yer alacaktır. Bunların olası geri dönüşleri ise Batı Şeria’da karşılaşılabilecekleri zorluklar, çalışma imkanlarının yok denecek kadar dar olması ve yoksulluk ve işsizliğin oradaki halkın arasında yaygın olması nedeniyle çok dar çerçeve içinde gerçekleşecektir.

Eldeki verilere göre Filistin kökenli Ürdünlülerin Ürdün’deki varlıkları sürecektir. Ürdün yönetiminin Doğu Şerialılar ve Çerkezler gibi diğer gruplarla ilişkilerini sağlam tutarak ulusal birliğin sağlamaştırılması için yeniden yapılanma yoluna gitmesi gerekmektedir. Ayrıca siyasi yönetimle bu gruplar arasında hiçbir kuşkuya yer olmaksızın sağlam,

güvenilir ilişkiler kurulmalıdır. Diğer yandan Filistinli grupların çifte sadakat durumlarına bir son vererek kendilerini tamamen Ürdün toplumu ve yönetim kurumları içinde dahil etmeleri ve toplumsal ve siyasal sisteme entegre olmaları gerekmektedir.

SONUÇ

Bu araştırmada, Ürdün dış politikasında Filistin sorununun rolü ele alınmıştır. Bu konunun seçilmesinin nedeni, Ürdün'ün yüzölçümünün küçük olmasına, nüfusunun azlığına ve doğal kaynaklarının azlığına rağmen, Arap-İsrail mücadelesinde en önemli rollerinden birini oynaması ve bu çerçevede Filistin ve Filistinliler boyutunun Ürdün iç ve dış politikasının en önemli belirleyicilerinden ve bağlamlarından biri olmasıdır.

Ürdün'ün İsrail ile en uzun sınıra sahip olması, en çok Filistinli mülteci barındıran ülke olması, Ürdün'deki siyasi yönetime ideolojik açıdan karşı olan birtakım Arap ülkelerinin arasında bulunması dolayısıyla Ürdün'ün sahip olduğu coğrafi konum nedeniyle Filistin'i ilgilendiren herhangi bir konuda Ürdün'ün önemli bir aktör olarak belirmesine neden olmuştur.

Ayrıca, Ürdün Filistinlilerle önemli siyasi ve sosyal bağlantıları olan bir ülkedir. Bugünkü Ürdün nüfusunun yarısı Filistinlilerden oluşmaktadır. Bunun nedeni ise, 1950 yılında toplanan Eriha Kongresi sırasında tek bir ülke halinde iki halk olarak bağlanmaları sonucu meydana gelen insani uyumla yakından ilişkilidir. Uyum sonucu iki halk arasında büyük ölçüde sosyal bir kaynaşma oluşmuştur. Sonuç olarak, Ürdün'de

meydana gelen herhangi bir gelişme Filistin'deki Batı Şeria topraklarında yaşayan herhangi bir Filistinli vatandaşı etkilemektedir. Buna karşın Filistin'de meydana gelen herhangi bir olay da, Ürdün'ü ve Ürdün vatandaşlarını her yönde ve her açıdan etkilemektedir. Dolayısıyla, sorumluluk ve üzüntüler ortak olmuştur. Filistin içinde herhangi bir açılım, Ürdün dahilinde siyasi, ekonomik ve diğer alanlarda bir açılıma neden olmaktadır.

Son olarak, Ürdün'deki siyasi liderlik Haşimi sülalesi adına teokratik bir kraliyete dayanmaktadır. Bu yönetimin meşruiyetinin sınırları açık ve belirgindir. Haşimi sülalesi dini açıdan Hz. Muhammed'in gerçek mirasçısı olmaları dolayısıyla İslam mirasının, Arap bağımsızlık hareketine liderlik yapan Şerif Hüseyin'e akrabalıkları nedeniyle milliyetçi düşüncenin varisleri olmuştur. Şerif Hüseyin tüm Arap halkları adına özgürlük ve birliği, gerçekleştirmek için çaba harcamıştır.

Bu çerçeve açık bir biçimde ortaya çıkarmaktadır ki, Filistin sorunu Ürdün açısından hem bir iç politika hem de bir dış politika sorunudur. Arap Milliyetçiliği çerçevesinde tüm Arap ülkelerinin az yada çok Filistin davasını Arap dünyasının birliği söylemi çerçevesinde Arap ulusunun bir sorunu olarak sahiplenmelerine dayanan ideolojik bir "içselleştirmeye" karşın, Ürdün benzer ideolojik ve dinsel argümanlara sahip olsa da, gerek sorunun "birincil" muhatabı olması gerekse sahip olduğu geniş Filistinli nüfus nedeniyle bu sorunu en somut anlamda

içselleştirmiştir. Bu bağlamda Filistin sorununun Ürdün'ün gerek iç gerekse dış politikası açısından bir temel belirleyen bir “katalizör” olduğu görülmektedir.

Filistin sorununun bu niteliği yanında Ürdün, başta Arap ülkeleri olmak üzere tüm İslam ülkelerinin herhangi bir ülke veya halka karşı uygulanan zulüm veya işgallerin her çeşidine karşı direnişlerini destekleyen bir dış politika anlayışına ve söylemine de sahiptir.

4 ana bölümden oluşan bu araştırmada, aşağıdaki konular incelenmiştir.

Birinci bölümün ilk kısmında, Doğu Şeria Emirliğinin kurulduğu 1921'den yılından, 1998'e kadarki dönemde Ürdün dış politikasının tarihsel gelişimi ele alınmıştır. Bölgede bu politikanın ana hatlarının oluşturulmasına neden olan tüm etken ve olaylar gözden geçirilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise Ürdün'de dış politika oluşumunda etkili olan içsel faktörler belirlenmeye çalışılmış, bu çerçevede ekonomik, siyasal ve toplumsal dinamiklerin Ürdün dış politikası üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Bu bölüm Dawisha tarafından geliştirilen tek kişi merkezli analizin aşılması ve bu modelin Ürdün örneğine uygulanmasında karşı karşıya kalınan sorunların giderilmesi amacını da taşımaktadır.

Üçüncü bölümde ise ideolojik, dinsel, bölgesel ve uluslararası etkenlerin Ürdün'ün dış politikası üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Bu etkenler tüm siyasi kararların alınmasında temel rol oynamıştır. Ayrıca, Ürdün yönetiminin o dönemde sorunun çözümü için harcadığı çabalar üzerinde durmuştur. Bu çabalar, başta 242 ve 338 sayılı kararlar olmak üzere Filistin ile ilgili alınan tüm uluslararası kararların ışığında, Arap ve İsrail tarafları arasında kapsamlı ve adaletli barışın oluşturulmasını öngörmekteydi.

Üçüncü bölümün ilk kısmında, 1897 yılından itibaren Filistin sorununun ortaya çıkışı ve gelişimi analiz edilmiştir. Zira bu tarihte Siyonist hareket doğmuş, Filistin toprakları üzerinde bir Yahudi devletinin kurulma planları açıklanmıştır. Daha sonra, 1947'ye kadarki dönemde Filistin sorununu yakından ilgilendiren karar ve olayların anlatımı ve analizi yapılmıştır. 1947 Filistin sorunun seyrinin başka bir yön almasına neden olan 181 sayılı bölme kararının alındığı yıldır.

İkinci kısımda ise, Birleşmiş Milletler tarafından alınan 181 sayılı karar ile bu karar sonrasında 1948'de İsrail devletinin ilanı anlatılmıştır. Daha sonra, 1948-1993 arasında Filistin'i sarsan tarihi süreç, aşamalarına ayrılarak anlatılmıştır. Örnek olarak, 1948-1967 arasındaki süreç, bir savaş ve yıkım süreci olarak ele alınmıştır. Özellikle İsrail'in 1967 Savaşında tüm Arap ordularına karşı elde ettiği zafer bölgenin haritasını altüst etmiş,

İsrail tüm Filistin toprakları başta olmak üzere, Suriye'ye ait Golan Tepelerini, Ürdün ve Mısır'ın değişik bölgelerini işgal etmiştir.

“Ne savaş, ne barış” dönemi olarak nitelenen 1967–1991 döneminde ise, bu mücadelenin barışçı yollarla çözülmesini öngören çabaları anlatılmış, Arapların konu ile ilgili alınan uluslararası kararların uygulanmasını istemeleri, daha sonra bir yandan Amerika Birleşik Devletleri ve müttefikleri diğer yandan Irak ile patlak veren Körfez Savaşı bitimine rastlayan 1991 Madrid Kongresi ile başlayan barış süreci ele alınmıştır. Bu süreçte barışa yönelik önemli kazanımlar gerçekleştirilmiştir. Örneğin 1993'de İsrail ile Filistin yönetimi arasında imzalanan Oslo Anlaşması sayesinde 1967 Savaşı'nda işgal edilen Kudüs dışındaki Filistin toprakları üzerinde Filistin yönetimi ilan edilmiştir. Ayrıca, mülteciler sorunu gibi başka sorunların ise son aşamaya ertelenmesine karar verilmiştir. Diğer bir gelişme ise, 1994'de yılında Ürdün ile İsrail arasında imzalanan barış anlaşmasıdır. Bu anlaşma sayesinde her iki taraf arasında 40 yılı aşkın bir zaman süresi içerisinde çok sayıda ölüm ve maddi kayıplara neden olan kanlı mücadele durumuna son verilmiştir.

Dördüncü bölümde ise, Ürdün ile Filistin Kurtuluş Örgütü arasındaki karşılıklı ilişkiler ele alınmıştır. Bu ilişkiler, denizlerdeki gel-git olayı gibi bazen zirveye ulaşırken, bazen en kötü durumlara düşmüştür.

Birinci kısımda Ürdün dış politikasının oluşturulmasındaki gerekçeler ve etkenler ele alınmıştır. Bunlar; Filistin Kurtuluş Örgütü ile ilişkilerin olumlu yönde gelişmesini sağlayarak, Filistin halkının tek meşru temsilcisi olma rolünü ön plana çıkartmaya yaramıştır.

İkinci kısımda başta Eylül 1970 ve 1974 yıllarında toplanan Rabat zirve toplantıları kararları olmak üzere, birtakım önemli olaylar ve kararlar ele alınmıştır. Bir çok kişi açısından bu olaylar iki taraf arasındaki ilişkilerin gelişmesinde olumsuz ancak nihai sonuçlar açısından olumlu rol oynamıştır. Bu olaylar araştırma sırasında ele alınarak analiz edilmiştir. Zira, her iki halk açısından acı bir hatıra olarak bilinen Eylül Olayları, alternatif vatan düşüncesini ortadan kaldırmıştır. Bu olayların üzerine, İsrail'in alternatif vatan planları, Ürdün'ün Filistin halkı için bilinen meşru Filistin yerine bir vatan olarak düşüncesi gündemden düşmüştür. Ayrıca, 1974 yılında Filistin Kurtuluş Örgütünün Filistin halkının tek meşru temsilcisi olarak tanınması, Siyonizm hareketinin yaydığı gibi İsrail devleti içerisinde “Arap nüfusu” terimi yerine, ve siyasi hakları olan Filistin halkının ulusal kimliğini pekiştirmesi açısından önemlidir.

Ürdün tarafından alınan Batı Şeria ile varolan tüm idari ve kanuni bağlantılarının bitirilmesi kararı Filistin kimliğini pekiştirerek, Filistin Kurtuluş Örgütü'ne Filistin halkına liderlik etme sürecinde bağımsızlık ve ferdiyet kazandırmıştır.

Ürdün'deki siyasi yönetim, emirliğin kurulduğu 1921'den itibaren Filistin'in Yahudileştirilmesine, Suriye, Ürdün, Irak, Lübnan ve Filistin'i kapsayan Şam yönetim birimi kapsamına alınarak İngiltere'nin egemenliği altında kalmasına karşı çıkmıştır. Kral I. Abdullah Bin El-Hüseyin'in izlediği bu birlikçi tutum sayesinde Filistin toprakları, Arap kimliğini korumayı başarmıştır.

Filistin topraklarını bölme kararı Araplar tarafından reddedildikten sonra 1948 Savaşı sırasında Batı Şeria ile Gazze dışında Filistin topraklarının tümüne yakın bölgeler İsrail tarafından ele geçirilmiştir. Ürdün'deki siyasi yönetim, Siyonistlerin ileriki dönemlerde Batı Şeria'yı ele geçirme isteklerinin varlığını ortaya koymuştur. Bunun üzerine, Kral Hüseyin, İsrail'in bu toprakları ele geçirme planını önlemek amacıyla 1950 yılında Eriha toplantısında Ürdün ile Batı Şeria'nın birleştirmesini öngören kararı almıştır.

Arap topraklarının kaybedilmesiyle sonuçlanan 1967 Savaşı'ndan sonra, Ürdün yenilgide hiç bir suçu olmadığı halde, bu savaştaki hezimetine rağmen, işgali önlemeye çalışmıştır. Ne var ki, hezimet geniş kapsamlı olup tüm Arap ordularından biri olan Ürdün ordusu da bu faciayı elinden geldiği kadarıyla engellemeye çalışmıştır. Ne varki, bilinen sonucu değiştirmeye gücü yetmemiştir. Dolayısıyla, bu hezimetin sorumluluğu

Ürdün'e yüklenmemelidir. Çünkü, savaşa girme kararı Ürdün'ün değil topluca alınmış olan bir karardır.

Çok sayıda Filistinlinin göç etmesiyle sonuçlanan 1967 Savaşı'ndan sonra, mültecilerin çoğu Ürdün'de barınmıştır. Daha sonra kendilerine, Ürdün vatandaşlığı verilerek, Ürdün pasaportuna sahip olma, mal edinme ve seyahat özgürlüğü tanınmıştır. Diğer yandan, Ürdün'ün tüm dünya platformlarındaki iyi ilişkileri sayesinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin, İsrail'in işgal ettiği topraklardan geri çekilmesini açıkça öngören 242 ve 338 sayılı kararları almasında büyük rolü olmuştur. Savaşın neden olduğu ekonomik çöküntüye bakılırsa, Ürdün kabul ettiği mültecilerle birlikte büyük bir ekonomik yük altında kalmıştır. Bundan başka, Filistinli örgüt elemanlarını da kabul etmesiyle büyük güvenlik yükümlülükleriyle karşı karşıya kalmıştır. Zira, varılan anlaşmanın aksine bu örgütler, İsrail'e karşı düzenlenen operasyonlarda Ürdün topraklarını kullanmışlardır.

Ürdün dünya platformlarında, Filistin halkının temsilcisi olarak Filistin Kurtuluş Örgütüne destek sağlamıştır. Bu destek tüm dünyayı Filistin ulusal kimliğini kabule ikna ederek tüm baskı ve teşvik yöntemlerine rağmen Filistin'i temsil etmek üzere benzer veya alternatif herhangi bir rolü reddetmek anlamına gelmektedir. Bu destek çerçevesinde Ürdün 1974'den beri, Filistin halkına liderlik etmek adına görüşmeler yapmak üzere

Filistin Kurtuluş Örgütünü desteklemiştir. Ürdün'ün bu konudaki ısrarı üzerine Madrid toplantılarına, Ürdün heyeti içinde Filistin Kurtuluş Örgütünün de katılması sağlanmıştır. Ayrıca Ürdün, Filistinlilerin 1993 yılında İsraililerle gizlice vardıkları Oslo Anlaşmasını da desteklemiştir.

Bunun yanında Ürdün Filistinlilere her türlü siyasi ve ekonomik destek sağlamaktadır. Filistin halkı savaş ve yıkım dolayısıyla çok büyük acılar çekmiştir. Bu konudaki en son örnek yalnızca güce ve askeri yöntemlere inanan sağcı Ariel Şaron'un iktidara gelmesidir. Şaron izlediği politika nedeniyle günümüze kadar hem Filistinli hem de İsraililerden pek çok sayıda kişinin ölümüne neden olmuştur.

İsrail'in Filistinlilerle imzaladığı tüm anlaşmaları yok sayması üzerine olaylar gittikçe artmıştır. Bu anlaşmaların başında İsrail açısından geçersiz sayılan Oslo Anlaşması gelmektedir.

Ürdün, tüm bu olay ve trajedilerin karşısında, siyasi liderliği aracılığıyla Filistin halkını hem dünya platformlarında hem de bölgesel düzeyde desteklemeyi sürdürmektedir. Bu destek, Kral Abdullah Bin El-Hüseyin başta olmak üzere Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'nin yanısıra dünyanın değişik ülkelerine ziyaretler yaparak Filistin halkına dünya desteğini sağlamak, İsrail'in sürekli olarak düzenlediği saldırıları

durdurmanın yanısıra, Filistin halkına mali, gıda ve sağlık yardımları sağlamaktır.

Görüldüğü gibi Ürdün'ün hem iç hem de dış politikasında “merkezi” bir konuma sahip olan Filistin sorunu, Ürdün dış politikasında paradoksal bir etkide bulunmuştur. Bunun temel nedeni Filistin sorununun Ürdün dış politikasında hem olumlu hem de olumsuz rol oynamasıdır. Olumsuz etki, Filistin sorunu 19. yy.'ın ilk çeyreğinden başlayarak ama özellikle 1948'de İsrail devletinin kurulmasından sonra Filistin sorununun belirginleşmesinin etkisiyle Arap-İsrail mücadelesinin keskinleşmesiyle birlikte, Ürdün'ün zaten sorunlu olan Ortadoğu coğrafyasında, sorunun hem içsel hem de dışsal boyutlarıyla birincil bir aktörü olarak, dış politika gündeminde süreklilik arz eden bir sorun olmasıdır. Bu çerçevede Filistin sorunu Ürdün'ün hem İsrail hem Filistinlilerle hem Arap dünyası (özellikle radikal rejimlere sahip Arap ülkeleriyle) hem de Batı ile ilişkilerinde çok önemli bir rol oynamış, bu da çoğu zaman olumsuz bir biçimde tezahür etmiştir. Sorun Ürdün'deki yoğun Filistinli nüfus nedeniyle Ürdün'de toplumsal barışı ve gelişimi de olumsuz bir biçimde etkilemiş, güçlü bir istikrarsızlık faktörü olmuştur. Bu çalışmada sıklıkla vurgulanan içsel ve dışsal faktörler nedeniyle Ürdün'ün kendisini sorundan belli ölçülerde de olsa yalıtma imkanına sahip olamaması nedeniyle Filistin sorunu Ürdün iç ve dış politikasını adeta ipotek altına almıştır.

Buna karşın paradoksal bir biçimde bu sorun Ürdün dış politikasına olumlu etkilerde de bulunmuştur. Ürdün gibi küçük; askeri, ekonomik ve siyasi açıdan çok fazla bir önem arz etmeyen bir ÷lke Filistin sorunu nedeniyle dünya politikasında potansiyelinin üzerinde bir yer edinebilmiştir. Ayrıca, bunun doğal sonucu olarak Ürdün zayıf ekonomik yapısı nedeniyle şiddetle ihtiyaç duyduğu askeri, ekonomik ve siyasi desteği gerek Arap ÷lkelerinden gerekse Batı'dan sağlayabilmiştir. Ayrıca sorunun Ürdün açısından bir dış politika sorununun ötesine geçmesi nedeniyle Ürdün'e yerleşmek zorunda kalan Filistinliler sahip oldukları ekonomik ve idari yetenekleri nedeniyle Ürdün için ihtiyaç duyduğu insani kaynakları sunmuşlardır. Bu çerçevede Filistin sorunu Ürdün'ün sosyo-ekonomik gelişiminde olumlu bir işlevi de haizdir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Ürdün 1950'lerin başlarından itibaren Arap dünyası içinde İsrail'e karşı realist ve pragmatist bir politika izlenmesine dayanan çizginin temsilcisi olmuştur. Bu çerçevede Ürdün sorunun askeri yöntemlerle değil, barışçı yöntemlerle çözümünü savunmuştur. Arapların İsrail'e karşı 50 yılı aşkın bir süreden beri süren başarısızlıkları, günümüzde barış süreci ciddi bir sarsıntı geçirmekte olsa da, Ürdün'ün benimsediği dış politik çizginin geçerliliğini ortaya koymuştur. İsrail ile sorunlarını büyük ölçüde çözümleyen Ürdün Filistin sorununun nihai çözümünde asli bir rol oynayacaktır.

Araştırmanın sonunda, başta Amerika Birleşik Devletleri tarafından olmak üzere alınan uluslararası kararları uygulaması için tüm dünya, İsrail'e baskılarını etkin bir şekilde arttırmasını dilemekteyim. Zira, bu kararlar açık olarak biri Filistin, öteki İsrail olmak üzere iki devletin kurulmasını öngörmektedir. Hedefe ulaşmak elbette kolay değildir, tam tersi; hem Filistin hem de İsrail halkları güvenli sınırlar içinde, özgür olarak yaşamalarını sağlamak için herkesin çabası ve işbirliği gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Abidi, Aqil H, **Jordan: A Political Study 1948-1957**, New York, Asia Publishing House, 1965.

Abu Deyye, Saad, **Amaliyat İtikhad Al Karar Fi Siyaset Al Urdün Al Kharijeyah**, (Ürdün'ün Dış Politikasındaki Karar Oluşturma Mekanizması), Arap Birliği Araştırma Merkezi, Beyrut, Lübnan, 1990.

Ajami, Fuad, **The Arab Predicament: Arab Political Thought and Practice Since 1967**, New York, Cambridge University Press, 1981.

Akşin, Sina, **Türkiye'nin Yakın Tarihi**, 2. B., Ankara, İmaj, 1996.

Al Ayli, Abdullah, **Arab Nationalism**, California, California University Press, 1970.

Al Azm, Sadeq, **Al Nakt-Al Dhati-Ba'd Al-Hazima** (Yenilgiden Sonra Özeleştiri), Beirut, Ajami Publishing, 1968.

Al Azzam, Abdulmajeed, **Amaliyet Sunu Al Siyasa Al Kharijeyah Al Urduniyah** (Ürdün'de Dış Politikada Karar Alma Süreci), Amman, Amman Library Press, 1998.

Al Shazly, Saad, **The Crossing of Suez**, San Francisco, American Middle East Research, 1980.

Almond Gabriel A. ve James S. Coleman(ed.), **The Politics of the Developing Areas**, Princeton, Princeton University Press, 1960.

Armaoğlu, Fahir, **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları 1948-1988**, Ankara, İş Bankası Yay., 1991.

Armoti, Khaled, **Malek Al Salam** (Barışın Kralı), Amman, Al Wataniyeh Library Publishing, 1994.

-----, **Fikir Al Hussien fi Al Mizan** (Hüseyin'in Fikirleri Terazide), Amman, Al Wataniyah Library Press, 1992.

Arouri, Abdullah, **The Crisis of Arab Intellectual**, Berkeley, University of California Press, 1976.

Arruri, H. Nasser, **A Study of Political Development**, Hauge, Martinus Njhoff, 1972.

Avineri, Shlomo, **The Making of Modern Zionism, The Intellectual Origins of the Jewish State**, New York, Basic Books, 1981.

Baker, Raymond, **Egypt's Uncertain Revolution under Nasser and Sadat**, Cambridge, Harvard University Press, 1978.

Battah, M., **The Arab-Israeli Conflict**, Colorado, Westview Press, 1988.

Benvenisti, Meron, **West Bank Data Project A Survey of Israel's Policies**, Washington, The American Enterprise Institute, 1987.

Carter, Jimmy, **Keeping Faith Memories of President**, New York, Simon and Schuster, 1983.

Charfinkle, Adam, **Israel and Jordan in the Shadow of War**, New Jersey, Princeton University Press, 1970.

Cobba, Helen, **The Palestine Liberation Organisation: People Power and Politics**, London, Cambridge University Press, 1984.

Cohen, J. Michel, **Palestine Retreat From Mandate The Making Of British Policy 1936-1945**, London, Paul Elek Press, 1978.

Copeland, Miles, **The Game of Nations, The Amorality of Power Politics**, New York, Simon and Schuster, 1969.

Davis, M. Davis, **Israel's 1982 Invasion**, Washington D.C., National Defence University Press, 1987.

Dawisha, A. I., **"The Middle East," Foreign Policy Making in Developing States**, (ed.) Cristopher Clapham, New York, Praeger Publishing, 1977.

Dodd, C. H ve M.E Sales, **Israel and Arab World**, New York, Barnes Press, 1970.

Drobles, Matityaha, **The Master Plan For The Development Of Settlement in Juden And Samaria**, Jerusalem, Jewish National Fund, 1978.

-----, **Strategy, Policy and the Plans for Settlement in Judea and Samaria**, Jerusalem, World Zionist Organization, 1980.

Fadda, Mohammed, **The Middle East Transition, A Study of Jordan Foreign Policy**, New York, Asia Publishing House, 1971.

Fahmi, Ismail, **Negotiating for Peace in the Middle East**, Baltimore, John Hopkins University Press, 1983.

Flapan, Simha, **Zionism and Palestinians**, London, Croom Helm, 1979.

George, Corm, **İnkisam Al Şark Al Awsat**, çev: Nasır Tahboob, Amman, Al Wataniyeh, 1994.

Golan, Galia, **The Soviet Union and The Arab-Israel War October 1973**, Jerusalem, The Hebrew University Press, 1974

Gordan, Joel, **Nasser's Blessed Movement**, New York, Oxford University Press, 1992.

Grayzel, Solomon, **A History of the Jews**, New York, New American Library, 1968.

Haykal, Muhammad, **The Road of Ramadan**, New York, Times Book Company, 1975.

Hertzberg, Arthur, **The Zionist Idea**, New York, Atheneum Publishing, 1970.

Herzog, Chaim, **The War of Atonement: October 1973**, Boston, Little Brown Publishing, 1975.

Hilal, Ali, **Al Arabwal Alem (Araplar ve Dünya)**, Beirut, United Arab Centre Press, 1991.

Hudson, C., **The United States Involvement in Lebanon**, London, Croom Helm, 1988.

Jansen, Michael, The Battle of Beirut Why Israel Invaded Lebanon, London, Zed Press, 1982.

John, St Robert , The Story of Gemal Abdelnaser, New York, Mc Graw Hill, 1960.

Joiser, Peter, Jordan in the Middle East Incidents, Colorado, Wistivio Limited Publishers, 1980.

Kedourie, Elie, The Arab-Israeli Conflict: A Political Memories And Other Studies, London, Frankcass Press, 1974.

Karovsky, E., Economic Development in Jordan, New Brunswick, Transaction Books, 1976.

Khadduri, Majid, Closure of the Suez Canal to Israel Shipping, Ithaca, Cornell University Press, 1968.

-----, Arab Personalities in Politics, Washington D. C., The Middle East Institute, 1981.

Khalil, Muhammed, The Arab State and the Arab League Vol. 1, Constitutional Development, Beirut, Lebanon, 1962.

Khattab, Jonathan ve Shehadeh, Raja, Civilian Administration in the Occupied West Bank, Ramallah, Law in the Service of Man, 1982.

Khouri, Fredi, Arab-Israeli Dilemma, New York, Syracuse University Press, 1976.

Kiernan, Thomas, Arafat: The Man Of The Myth, New York, W. C. Norton and Company Press, 1976.

King Hussein, Uneasy Lies the Head, London, Bernard Geiss Associates, 1962.

Kirisçi, Kemal, The PLO and World Politics, A Study of the Mobilisation of Support for the Palestinian Cause, London, 1986.

Laqueur, Walter ve Barry Rubin, The Israeli Arab Reader A Documentary History of the Middle East Conflict, New York, Penguin Books, 1984.

Laqueur, Walter, A History of Zionism, New York, Schockem Books Press, 1976.

Lenczowski, George, **The Middle East in World Affairs**, London, Cornell University Press, 1980.

Lerche, Charles, Jr ve A. Said Abdel, **Concepts of International Politics**, New Jersey, Prentice-Hall, 1963.

Long, E. David ve Bernard Reich(ed.), **The Hashimite Kingdom of Jordan**, Boulder Colorado, West View Press, 1980.

Mac Donald, Robert W., **League of the Arab States**, New Jersey, Briniston University Press, 1965.

Mahcup, Nasır, **Al Siyaseh Al Kharijiyah Al Urduniyah Wal Bahis An As Salam** (Ürdün'ün Dış Politikası ve Barış Arayışları), Amman, Al Wataniyah Library Press, 1994.

Muhafza, Ali, **Imaret Shark Al Urdun** (Doğu Ürdün Emirliği), Amman, Al Wataniyah Publishing, 1994.

Musa, Süleyman, **Al Sawra Al Arabiyah** (Arap Devrimi), Amman, Ürdün Kültür Bakanlığı Yayınları, 1988.

Mutawah, Sameer, **Majmoet Khutab Lelmalk Huseyin** (Kral Hüseyin'in Derlenmiş Konuşmaları), Amman, International Relation and Publishing, 1978.

Nsairat, Suleyman, **Al Sahsiyah Al Urduniyah Bayna Al Dakhil Wal Kawmiyah** (İçte ve Dışta Ürdünlü Karakteri), Amman, Al Wataniyah Press, 1997.

Nyrop, F. Richard, **Area Handbook for Hashimite Kingdom of Jordan**, Washington D. C., Governmental Office, 1974.

Oran, Baskın(ed.), **Türk Dış Politikası**, İstanbul, İletişim Yay., 2001.

Parkers, James, **A History of the Jewish People**, Baltimore, Penguin Books, 1964.

Patai, Ralphe, **The Kingdom of Jordan**, New York, Asia Publishing House, 1958.

Peretz, Don, **The West Bank History, Politics, Society and Economy**, Boulder, Colorado, Westview Press, 1987.

Porat, Dina, The Blue and Yellow Stars of David The Zionist Leadership in Palestine and Holocaust 1939-1945, Cambridge, Harward University Press, 1990.

R. D. McLaurin (et. al.), Middle East Foreign Policy: Issues and Processes, New York, Praeger Publishers, 1982,

Raymond, F.Hopkins ve W. Richard Mansbach, Structure and Process in International Politics, New York, Harper and Row, 1973.

Reviv, Hanoach, Until the Monarchy, Jerusalem, Keter Publishing House, 1973.

Riad, Mahmoud, The Struggle for Peace in the Middle East, London, Quartet Books, 1981.

Rose, Norman, The Gentile Zionists A Study In Anglo-Zionist Diplomacy 1929-1939, London, Frankcass Press,1973.

Rosenne, Shabtai, Israel's Armistice Agreements the Arab States a Juridical Interpretation, Tel Aviv, International Low Association, 1951.

Roy, C. Macridis, How Foreign Policy is Model, Foreign Policy in World Politics, Princeton, Prentice Hall, 1958.

Sachar, Leon, Abram, A History of the Jews, New York, Indiana University Press, 1964.

Sachar, M. Howard, A History of Israel From The Rise Of Zionism To Our Time, New York, Knopf Press, 1979.

Said, Edward, Filistin Sorunu, Çev:Alev Alat, İstanbul, Pınar Yay., 1985.

Sakar, Esat, Filistin İşçi Hareketi, Çev: Omar Muhabiş, İstanbul, Pele Sor Yay., 1991.

Salibi, Kamal, The Modern History of Jordan, London, Bernard Geiss Associates Press, 1993.

Seton, C. R.W, Legislation of Trans Jordan 1918-1930, London, Robert Hale, 1931.

Sharabi, B. Hisham, Nationalism and Revolution in the Arab World, Princeton, Van Nostrand, 1966.

Shemesh, Moshe, **The Palestinian Entity 1959-1974**, London, Cambridge University Press, 1996.

Shwardvan, Benjamin, **Jordan: Arab State of Tension**, New York, Grove Press, 1959.

Sinai, Anne, **The Hashimite Kingdom of Jordan and the West Bank**, New York, American Academic Association for Peace in the Middle East, 1977.

Spiegel, L. Steven, **The Other Arab Israeli Conflict Making American's Middle East Policy from Truman to Reagan**, Chicago, Chicago University Press, 1985.

Sykes, Cristopher, **Crossroads to Israel 1917-1948**, London & Bloomington, Indiana University Press, 1990.

Tahboob, Naser, **Al Siyaseh Al Kharijiyah Al Urduniyah Wal Bahis An Al Salam (Ürdün Dış Politikası ve Barış Arayışı)**, Amman, Amman Publishing House, 1994.

Tessler, Mark, **A History of the Israeli-Palestinian Conflict**, Bloomington & Indianapolis, Indiana University Press, 1994.

Twaisi, Basim, **Al Amn-Al Qawmi Al Arabi (Arap Ulusal Güvenliği)**, Amman, Al Sindibad Centre Press, 1997.

Vital, David, **Zionism: The Formative Years**, Oxford, Oxford University Press, 1982.

Ward, J. Richard (et. al.), **The Palestine State: A Rational Approach**, New York, Kennikaf Press, 1977.

Weizman, Ezer, **The Battle for Peace**, New York, Bantam Books, 1981.

Wilson, Mary C., **King Abdullah, Britain and Making of Jordan**, London, Cambridge University Press, 1987.

Makaleler

Afendi, Hussien, **"Arab League and Gulf Crisis," International Politics, Beirut, Vol.104, 1991.**

Howard, Norman F., "*Jordan: The Price of Moderation*," *Current History*, Vol:68, (February 1975).

Jankowski, James, "*The Government Of Egypt and Palestine Question 1936-1939*," Cilt 17, *Middle East Studies*, 1981.

Kaplan, Stephen S., "*United States Aid and Regime Maintance in Jordan, 1957-1973*," *Public Policy*, No:23, (1975).

Khalidi, Walied, "*Muzakarat Naser Fi Filistin Khilal Al Harp Al Alemiyah Al-Ula*," (Nasır'ın Birinci Filistin Savaşı Hatıraları), Cilt 2, *Journal of Palestine Studies*, 1973.

Sisco, Joseph, "*Middle East, Progress or Lost Opportunity*," *Foreign Affairs*, Cilt 62, No:3, 1984.

Diğer Kaynaklar

Al Kitap Al Muhtasar (Özet Kitap), Embassy of USA Amman, Amman, Jordan, 1976.

Muahadat Al Salam Bayna El Urdun Wa Israel (Ürdün-İsrail Barış Anlaşması), Amman, Ürdün Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994.

Muthakkat Majlis Al-Nuwab (Meclis Tezkereleri); Jordan House of Representatives, Vol. 16, No:28, (October 1956).

"The Middle East," Congressional Quarterly, 5. Ed., Washington D. C., US Government Printing Office, 1981.

Royal Institute of International Affairs (Documents on International Affairs), London, Royal Institute International Affairs, 1995.

LER

A BM Güvenlik Konseyi'nin 242 Sayılı Kararı

B BM Güvenlik Konseyi'nin 338 Sayılı Kararı

C Camp David Antlaşması Belgeleri

D İsrail ile FKÖ Arasındaki Gazze ve Eriha Antlaşması

E Yol Haritası ve Tarafların Tutumu

EKLER

EK – A: BM Güvenlik Konseyi'nin 242 Sayılı Kararı:

Güvenlik Konseyi, Orta Doğu'daki tehlikeli duruma karşı sürekli kaygılarını dile getirerek, başkalarının toprağının savaş yoluyla ele geçirilmesinin kesinlikle onaylanamayacağını vurgularken, tüm ülkelerin güven içinde yaşadığı devamlı ve adaletli bir barışın tesisi için, tüm üye ülkelerin Birleşmiş Milletler yasasını kabul etmekle, bu yasanın ikinci maddesi çerçevesinde hareket etmeye zorunlu olduğunu vurgularken aşağıdaki maddeleri bildirmektedir:

1) Birleşmiş Milletler yasa ilkelerinin gerçekleşmesi için Orta Doğu bölgesinde sürekli ve adaletli barışın tesis edilmesi gerektiğini bildirerek, aşağıdaki iki prensibin uygulanması gerektiğini vurgulamaktadır:

a) Son çatışmalarda işgal edilmiş toprakların bir kısmından İsrail'in geri çekilmesi.

b) Her çeşit savaş söylem ve durumlarına son verilerek bölgedeki tüm ülkelerin toprak bütünlüğü ve egemenliğine saygı duyulması; bu ülkelerin siyasi özgürlüğünü kabul ederek tehdit veya kuvvetten uzak, güvenilir sınırlar içerisinde barış içinde yaşama haklarının tanınması.

2) Güvenlik Konseyi ayrıca, aşağıdaki noktaları bildirmektedir:

- Uluslararası su geçitlerinde seyrüsefer özgürlüğü sağlamak amacıyla, savaşan taraflar arasında silahlardan arındırılmış bölgeler kurmak dahil birtakım tedbirler alınacaktır.

3) Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, bu yasa tasarısında geçen metin ve ilkelere paralel olarak kabul edilecek barışçı bir çözüm sağlamak üzere; harcanan çabalara destek sağlamak amacıyla ilgili ülkelerle görüşmeler yapmak üzere Orta Doğu bölgesine gidecek bir özel temsilci atayacaktır.

4) Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, Güvenlik Konseyi'ne özel temsilcinin çabalarıyla ilgili en kısa sürede rapor sunacaktır.¹⁹⁷

¹⁹⁷ Bu karar Güvenlik Konseyi'nin 1382 sayılı toplantısında oybirliğiyle bunu kabul etmiştir.

EK – B: BM Güvenlik Konseyi’nin 338 Sayılı Kararı:

Günümüzde devam etmekte olan çatışmalara katılan tüm taraflar tam olarak ateşkese davet edilmekte; bu karar alındığı andan itibaren en geç 12 saat içerisinde işgal etmiş oldukları mevzilerde her türlü askeri faaliyetlerine son vermeleri istenmektedir.

İlgili bütün taraflar ateşkesin gerçekleşmesinden hemen sonra 1967 yılında alınan 242 sayılı Güvenlik Konseyi kararının tüm maddelerini uygulamaya davet edilmektedir.

Ateşkes kararı sonrasında, taraflar arasında Orta Doğu bölgesinde sürekli ve adil bir barış sağlanması için görüşmeler uygun mercilerin gözetiminde başlatılacaktır.¹⁹⁸

¹⁹⁸ Konsey bu kararı 1747 sayılı toplantısında 14 olumlu oyla kabul etmiştir. Karara olumlu oy kullanan ülkeler;

Avustralya, Avusturya, Fransa, Gine, Hindistan, Endonezya, Kenya, Panama, Peru, Sudan, Sovyetler Birliği, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve Yugoslavya’dır.

EK – C: Camp David Antlaşması Belgeleri

1) Orta Doğu Bölgesindeki Barışın Çerçevesi: (Birinci Belge)

Mısır Arap Cumhuriyeti Başkanı Muhammed Enver Sedat ve İsrail Başbakanı Menahem Begin 5-17 Eylül tarihleri arasında Camp David'de müzakere ederek Orta Doğu Bölgesindeki barış için aşağıdaki çerçeve üzerinde anlaşmışlardır. Arap-İsrail çatışmasının diğer taraflarına da bu anlaşmaya dahil olmaları için çağrıda bulunmuşlardır.

A) Önsöz

Orta Doğu bölgesinde barış arayışları aşağıdaki yöntemle sürdürülmelidir. İttifakla kabul edilen kural şudur; İsrail ile komşuları arasındaki sorunların barışçı yollarla çözülmesi için, Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu 242 sayılı karar ve tüm ekleri geçerli olmalıdır. Buna 338 sayılı karar da eklenmelidir.

30 sene içerisinde patlak veren 4 savaş nedeniyle, yoğun insani çabalara rağmen, uygarlık ve 3 büyük dinin ortaya çıktığı bölge olan Orta Doğu hala barış nimetlerini tadamamaktadır. Bu bölge milletler arasında ortak yaşam ve işbirliği açısından örnek teşkil etmesi amacıyla, bölgenin sonsuz insani ve doğal kaynaklarının barış hedeflerinin hizmetine sunulmasını Orta Doğu bölgesinde yaşayan tüm halklar barışı özlemle beklemektedirler.

Başkan Sedat'ın Kudüs'e yaptığı ziyaret ve gerçekleştirdiği tarihsel girişim, bu girişimin İsrail Parlamentosu, hükümeti ve halkı tarafından sıcak karşılanması, Başkan Sedat'ın ziyaretine karşılık olarak İsrail Başbakanı Begin'in İsmailiye'ye yaptığı ziyaret ile her iki liderin öne attıkları barış önerileri ve bu çabaların her iki ülkenin halkları tarafından çok samimi bir şekilde karşılanması göz önüne alındığında, bütün bunlar barışın gerçekleştirilmesi için daha önce benzeri olmayan bir fırsat yaratmıştır. Eğer bu nesil ve gelecekteki nesiller, savaşların olumsuz sonuçlarından kurtulmak istiyorlarsa, bu çabalar boşa çıkartılmamalıdır.

Birleşmiş Milletler yasası ve uluslararası hukukun kabul edilmiş diğer kuralları, tüm ülkeler arasında ilişkilerin sürdürülmesiyle kabul edilen düzeylerde barışın tesisi için gerekli koşulları sağlamaktadır.

Birleşmiş Milletler yasasının 2. maddesinin özüne uygun bir şekilde barış ilişkilerinin kurulması, ileride İsrail ile görüşmeye hazır olan herhangi bir komşu ülke ile barış ve güvenlik için yapılacak görüşmeler, Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararlarındaki tüm madde ve ilkelerin uygulanması açısından gereklidir.

Barışın sağlanması, bölgedeki tüm ülkeler adına egemenlik, bölgesel birlik ve siyasi bağımsızlığı gerektirmektedir. Ayrıca, bölgedeki tüm ülkeler için tehdit veya şiddet olaylarına maruz kalmadan, tanınan güvenli sınırlar içerisinde, barış içinde yaşama hakkının tanınması gerektirmektedir. Bu hedefe doğru hareket edilmesi anlamlı olacaktır. Bu dönem bölgedeki ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi amacıyla işbirliği yapılması, istikrarın ve güvenin sağlanmasıyla gerçekleşecektir.

Barış, ancak normal ilişkilerin varlığında pekişmektedir. Ayrıca, taraflar karşılıklılık ilkesi çerçevesinde, silahlardan arındırılmış bölgelerin, erken uyarı istasyonların kurulması, uluslararası barış kuvvetlerinin konuşlandırılması, iletişimi sağlayacak birlikler, kontrolü sağlayıcı tedbirlerin yanısıra yararlı gördükleri diğer tedbirleri alabilirler.

Taraflar, tüm bu faktörleri gözönüne alırken, Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararları ve tüm ekleri çerçevesinde oluşturulacak barış

anlaşmaları imzalanması yoluyla, Orta Doğu bölgesinde uzun ömürlü adil bir çözüme ulaşma kararlılığını vurgulamaktadırlar.

Tarafların hedefi barış ve iyi komşuluk ilişkileri sağlamaktır. Barışın uzun ömürlü olabilmesi için mücadeleden en çok etkilenen tarafları da kapsamı gerektiği inancındadırlar.

Dolayısıyla, bu çerçeve, Mısır ve İsrail arasında sağlanacak barış için bir temel teşkil etmesinin yanı sıra, İsrail'in bu çerçeve içinde kendisiyle barış görüşmeleri yapmak isteyen diğer komşularıyla sorunlarının çözümünü açısından da uygun bir zemin teşkil etmektedir.

Taraflar bu hedefi gözönüne alırken aşağıdaki adımlara uygun olarak ilerlemeyi kararlaştırmışlardır:

B) Batı Şeria ve Gazze:

Filistin sorununun her yönüyle çözülmesini sağlayacak görüşmelere Mısır, İsrail, Ürdün ve Filistin halkının temsilcileri katılmalıdır. Bu hedefe ulaşılabilmesi için Batı Şeria ve Gazze ile ilgili görüşmelerin 3 aşamada gerçekleşmesi gerekmektedir.

Mısır ve İsrail yönetimleri işgal edilen toprakların el değiştirmesi sırasında güvenlik tedbirleri alınması gerektiği hususunda tüm tarafların hemfikir olması gerektiğinde birleşmektedirler.

Batı Şeria ve Gazze için 5 seneyi aşmayacak birtakım ara tedbirlerin alınması gerekmektedir. Batı Şeria ve Gazze sakinleri için tam özerklik sağlanabilmesi amacıyla İsrail hükümetinin askeri ve sivil idareleri, halk tarafından şimdiki askeri hükümet yerine özgür seçimle özerk bir yönetim seçildiğinde geri çekilecektir.

Ara tedbirlerin detaylarını görüşmek amacıyla Ürdün hükümeti bu çerçeve temelinde yapılacak görüşmelere çağrılacaktır. Alınacak yeni tedbirler, bu bölgenin sakinlerine özerklik sağlamak ve anlaşmazlığın tüm taraflarına sağlanacak meşru güvenlik önlemleri ilkeleri göz önünde tutularak alınacaktır.

Mısır, İsrail ve Ürdün anlaşarak, Batı Şeria ve Gazze Şeridinde seçilmiş özerk yönetim kurma yöntemlerini belirleyeceklerdir. Mısır ve Ürdün taraflarına Batı Şeria ve Gazze bölgesinden Filistinliler veya başka bölgelerden Filistinliler de katılabilecektir. Taraflar Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde uygulanacak özerk yönetim sorumluluğunu belirleyecek anlaşma konusunda görüşmeler yapacaktır. İsrail silahlı kuvvetleri geri çekilecektir.

İç ve dış güvenlikle, genel asayiş sağlamaya amacıyla birtakım mevzilerde kalacak İsrail birlikleri yeniden konuşlandırılacaktır.

Ürdünlü vatandaşlarını da kapsayabilecek yerel, güçlü bir polis gücü oluşturulacak, İsrail ve Ürdün kuvvetleri sınır güvenliğini güvenceye alacak merkezlere eleman sağlamak için ortak devriyeler çıkaracaklardır.

Beş yıllık ara rejimin başlangıcından itibaren üçüncü yıldan daha fazla gecikmeyecek bir şekilde Batı Şeria ve Gazze bölgesinde oluşturulacak özerk yönetim, bölgede idari meclisin oluşturulmasıyla başlayacaktır. Batı Şeria ve Gazze'nin son durumunu, buraların komşularıyla olan ilişkilerini belirleyecek görüşmeler ara rejimin başlamasıyla başlayacaktır. Ürdün-İsrail barış görüşmeleri de yine aynı dönemde başlayacaktır. Görüşmelere Mısır-İsrail-Ürdün-Batı Şeria ve Gazze nüfusundan seçilmiş temsilciler katılacaktır.

Birbirleriyle bağlantılı ayrı birer komite oluşturulacaktır. Birinci komite Batı Şeria ve Gazze bölgesinin son durumu ve komşularıyla olan ilişkileri düzenlemek üzere görüşmeler yapacak ve buna onay verecek dört tarafın temsilcilerinden oluşacaktır.

Diğer komite; İsrail – Ürdün arasındaki barış anlaşması ile ilgili görüşmeler yapan İsrail, Ürdün ile Batı Şeria ve Gazze bölgesinin temsilcilerinden oluşacaktır. Bu komite Batı Şeria ve Gazze bölgesine ilişkin varılan ittifakın raporunu hazırlayacaktır.

Görüşmeler Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararının metni ve tüm prensipleri çerçevesinde yoğunlaşacaktır.

Görüşmelerde, başka konuların yanı sıra sınır konusu ve güvenlik tedbirleri kararlaştırılacaktır. Görüşmeler bitiminde ortaya çıkacak çözüm Filistin halkının meşru haklarını, adil isteklerini içerecektir. Böylece, Filistinliler kendi geleceklerini kararlaştıracaklardır.

Filistinlilerin kendi geleceklerini belirlemedeki katılımları aşağıdaki gibi olacaktır:

1) Mısır, İsrail ve Ürdün'ün yanı sıra Batı Şeria ve Gazze nüfusunun temsilcileri arasında yapılacak görüşmelerde ara dönemin bitiminde Batı Şeria ve Gazze'nin nihai durumunun yanı sıra diğer önemli konulara ilişkin de anlaşma sağlanacaktır.

2) Sözkonusu anlaşma, Batı Şeria ve Gazze bölgesinin nüfusu tarafından seçilmiş delegelerin onayına sunulacaktır.

3) Batı Şeria ve Gazze bölgesinden seçilmiş temsilcilere anlaşma metnine uygun olarak, kendilerini yönetme şeklini belirleme fırsatı sağlanacaktır.

4) Bu temsilciler İsrail ve Ürdün arasında imzalanacak barış anlaşmasına ilişkin görüşmeler yapan komitenin çalışmasına katılacaklardır.

Ara rejim sırasında ve sonrasında İsrail'in ve komşularının güvenliğini güvence altına alacak gerekli olan tüm tedbirler alınacaktır. Böyle bir güven ortamı sağlamak için özerk yönetim silahlı polislerden oluşacak kuvvetli bir güç oluşturacaktır. Bu güç Batı Şeria ve Gazze sakinlerinden oluşacaktır. Bu dönem ara dönem sırasında iç güvenlik konularını görüşmek üzere İsrailli, Ürdünlü ve Mısırlı subaylarla sürekli olarak irtibat halinde olacaktır. Mısır-İsrail-Ürdün-özerk yönetim temsilcileri sürekli oturumlar düzenleyecektir.

Bu komiteyi oluşturacak tarafların varacağı anlaşmayla 1967 de Batı Şeria ve Gazze bölgelerinden kovulan kişilerin geri dönüşlerine ilişkin izinler kararlaştırılacaktır. Ayrıca, kargaşa çıkmasını ve kamu düzeninin bozulmasını önleyecek tedbirleri alacaklardır. Bu komite ayrıca her iki tarafı ilgilendiren konuları da görüşecektir.

Mısır ve İsrail hem kendi aralarında, hem de ilgili diğer taraflarla çalışmalar yaparak, mülteciler sorununa devamlı adil ve acil alınacak tedbirleri kararlaştıracaklardır.

C) Mısır-İsrail:

1) Mısır ve İsrail anlaşmazlıkların çözümünde kuvvete başvurma tehdidine veya kuvvet kullanımına yönelmeyeceklerini taahhüt etmektedirler. Tüm anlaşmazlıklar Birleşmiş Milletler yasasının 33. maddesine uygun olarak barışçı yollarla çözümlenecektir.

2) Taraflar, kendi aralarında barışı sağlamak amacıyla bu çerçeve anlaşmasının imzalandığı tarihten itibaren 3 ay içerisinde bir barış anlaşması imzalanması amacıyla görüşmeler yapmayı kabul etmektedirler. Bölgede geniş kapsamlı barışı gerçekleştirmek amacıyla, anlaşmazlığın diğer taraflarına çağrıda bulunularak barış anlaşmaları imzalanmak amacıyla görüşmeler yapmaya davet edileceklerdir. Mısır ve İsrail arasında barış anlaşmasına ulaşmak için belirlenen çerçeve, kendi aralarındaki barış görüşmelerinin seyrini belirleyecektir. Taraflar, anlaşmanın ışığında detaylar için zaman takvimi ile yükümlülüklerini yerine getirmek için anlaşmalar yapacaklardır.

D) Anlaşmaya İlişkin İlkeler:

1) Mısır ile İsrail aşağıda yazılan ilke ve metinlerin bir yandan İsrail diğer yandan komşuları olan Mısır, Ürdün, Suriye ve Lübnan arasında imzalanacak barış anlaşması için geçerli olacağını bildirmektedirler.

2) Bu anlaşmada imzası bulunan taraflar kendi aralarında barış durumundaki ülkeler arasında geçerli olan normal ilişkilere benzer ilişkiler kurmakla yükümlüdürler.

Her iki taraf da Birleşmiş Milletler yasalarına bağlı kalacaklarına dair taahhütlerini bildirmektedirler.

Bu konuda atılacak tüm adımlar aşağıdaki hususları kapsamaması gerekmektedir:

- a. Tam tanıma.
- b. Ekonomik ambargoların kaldırılması.
- c. Tüm vatandaşların yargı otoritesi çerçevesinde yargıya müracaat etmek üzere her çeşit yasal tedbirlerin himayesine sahip olmaları.

3) Her iki taraf için ortak hedef olan barış, işbirliği ve dostluk ortamının sağlanması amacıyla taraflar nihai barış anlaşmaları çerçevesinde ekonomik gelişme imkanlarını araştıracaklardır.

4) Karşılıklı, her çeşit mali hukuk davalarına çözüm sağlamak amacıyla adli davalara bakacak komiteler kurulacaktır.

5) Anlaşmaların uygulanmaları ile tarafların taahhütlerinin yerine getirilmesine ilişkin bir takvim oluşturulmasına ilişkin görüşmelere katılmak üzere Amerika Birleşik Devletleri'ne çağrıda bulunulacaktır.

2-Mısır-İsrail Arasındaki Barış Anlaşması (İkinci Belge)

Mısır ve İsrail arasında barışı gerçekleştirmek üzere bu anlaşma çerçevesinin imzalanmasından sonraki 3 ay içinde, barış anlaşması imzalanması amacıyla taraflar iyi niyetle görüşmelere başlamayı kabul etmektedirler.

Görüşmelerin Birleşmiş Milletler bayrağı altında her iki tarafın kabul edeceği yer veya yerlerde yapılmasını her iki taraf da kabul etmiştir.

Mısır ve İsrail arasındaki anlaşmazlığı çözmek amacıyla Birleşmiş Milletler'in 242 sayılı kararının tüm ilkeleri uygulanmaktadır.

Her iki taraf; aksine bir anlaşmaya varmadıkları takdirde, barış anlaşmasının imzalandığı tarihten itibaren 2 ila 3 yıl içinde barış anlaşmasını uygulayacaklardır.

Her iki taraf aşağıdaki konular üzerinde anlaşmışlardır:

Mısır, kendi sınırları ile manda dönemine ait Filistin arasındaki uluslararası sınırlara kadar olan bölge üzerinde tam egemenlik kuracaktır.

İsrail silahlı kuvvetleri Sina yarım adasından geri çekilecektir.

İsraililerin Ariş, Rafah, Ras El-Nakab ve Şerm Eş-Şeyh bölgelerinde terk edecekleri hava alanları, ülkeler tarafından ticaret dahil olmak üzere sadece sivil amaçlarla kullanılacaktır.

İsrail gemileri tüm ülkelere uygulanan 1888 İstanbul Antlaşması'na uygun olarak, Süveyş Körfezi'nden serbest geçiş hakkına sahip olacaktır. Tiran boğazları ve Akabe Körfezi serbest geçişli uluslararası su yolları olarak kabul edilerek, buraları deniz veya hava trafiğine hiç bir engel olmaksızın açık olacaktır.

Eylat yakınlarında Sina yarımadası ve Ürdün arasında bir kara yolu inşa edilecektir. Bu yoldaki trafik güvenliği ve serbestliği Mısır ve Ürdün tarafından garanti altına alınacaktır.

Askeri birlikler aşağıdaki gibi konuşlandırılacaktır:

Süveyş Körfezi ve Süveyş Kanalı'ndan 50 kilometreye yakın bölge içinde Mısır silahlı kuvvetleri birden çok mekanize veya piyade tümeni konuşlandırılacaktır.

Uluslararası sınırlarla, El-Akabe körfezi batısındaki 20 – 40 Kilo Metre genişliğindeki bölgede yalnızca Birleşmiş Milletler barış kuvvetleri ile normal sivil polis görevliler tarafından hafif silahlarla donatılmış birlikleri konuşlandırılacaktır.

Uluslararası sınırların doğusundaki azami 33 Kilo Metre genişliğindeki bölgede 4 piyade tugayı geçmeyecek şekilde, sınırlı sayıda İsrail askeri birlikleri konuşlandırılacaktır.

Yukarıda adı geçmeyen bölgedeki asayişini korumak üzere, sivil polise destek sağlamak üzere en çok tugaydan oluşan sınır devriye birlikleri ilave edilir.

Yukarıda işaret edilen bölgelerin sınırlarının doğru bir şekilde çizilmesi, yapılacak barış görüşmeleri sırasında gerçekleştirilecektir.

Anlaşma maddelerine uyulmayı güvence altına almak amacıyla erken uyarı istasyonları kurulabilir.

Birleşmiş Milletler barış güçleri aşağıdaki bölgelerde konuşlandırılacaktır:

Akdeniz'den yaklaşık 20 Kilometre uzakta, uluslararası sınırlara paralel Sina Çölü içinde yer alan bölgenin bir bölümüne,

Tiran boğazında geçiş serbestliği güvence altına almak amacıyla Şerm Eş-Şeyh bölgesinde. Bu birlikler konuşlandırıldığı bölgeden ancak Güvenlik Konseyinin daimi 5 üyesinin oybirliğiyle, Birleşmiş Milletlerinin genel kurul onayıyla geri çekilebilecektir.

Bir barış anlaşması imzalandıktan ve geçici geri çekilme işlemleri bittikten sonra, Mısır ile İsrail arasında normal ilişkiler kurulur. Bu ilişkiler tam tanıma yanısıra diplomatik, ekonomik ve kültürel ilişki kurulur, ekonomik ambargoya son verilir, kişi ve mal dolaşımı önünde varolan tüm engeller kaldırılır. Vatandaşlara kanun çerçevesinde karşılıklı koruma sağlanır.

Barış ittifakının imzalanmasını takip eden 3 –9 ay gibi bir süre için tüm İsrail birlikleri El-Ariş doğusundaki nokta ile Ras Muhammed arasındaki hattın doğusuna kadar geri çekilecektir. Bu hattın kesin konumu iki devlet tarafından belirlenir.

EK – D: İsrail ile Filistin Kurtuluş Örgütü Arasında Gazze ve Eriha Antlaşması

Giriş:

- Ekim 1991 tarihinde, Madrid’de başlayan Orta Doğu barış süreci çerçevesi kapsamında.

- Barış, gurur ve güven içinde yaşama azimlerini bildirmektedirler. Ayrıca, siyasi haklarının yasal haklılıklarını kabul etmektedirler.

- Varılan barış süreci çerçevesinde nihai, adaletli ve geniş kapsamlı çözüm bulunmasına dair isteklerini vurgulamaktadırlar.

- İsrail başbakanı ile Filistin Kurtuluş Örgütü başkanı tarafından imzalanarak fikir birliğine varılan 09 Eylül 1993 tarihli mektuplarda geçen karşılıklı tanıma ve yükümlülüklerini vurgulamaktadırlar.

- Bu anlaşmada geçen Gazze Şeridi ve Eriha bölgesinde uygulanacak tedbirler dahil olmak üzere özerk yönetimin geçiş dönemine ilişkin tedbirleri aldıklarını bu tedbirlerin, barış sürecini tamamlayıcı bir bölüm olarak, nihai duruma ilişkin görüşmelerin Güvenlik Konseyinin 242 ve 338 sayılı kararlarının uygulanmasına götüreceğini vurgulamaktadırlar.

- Her iki taraf, 13 Eylül 1993 tarihinde Başkent Washington’da imzalanan geçici özerk yönetimi, ile ilişkin ilkelerin bildirisini başta İsrail askeri kuvvetlerinin Gazze Şeridi ile Eriha bölgesinden geri çekilmesiyle ilgili protokol dahil olmak üzere, yukarıda anılan ilkeler bildirisinde adı geçen noktaları uygulamak istediklerini.

- Gazze Şeridi, Eriha bölgesine ilişkin aşağıdaki tedbirler üzerine anlaşmalarıdır.

Gazze Şeridi ve Eriha Bölgesi Tanımı:

Bu anlaşma, Gazze Şeridi ve Eriha bölgesi sınırlarını, bu anlaşmaya eklenen 1 ve 2 nolu haritalarda göstermektedir.

Her iki tarafa göre, Batı Şeria ile Gazze Şeridi tek bir bölgesel birimdir geçiş dönemi sırasında her iki bölgenin bütünleşmesi sağlanacaktır.

İsrail Askeri Kuvvetlerinin Geri Çekilmesi:

İsrail, Gazze Şeridi ile Eriha bölgesindeki İsrail askeri kuvvetlerinin planlı, hızlandırılmış geri çekilme işlemini gerçekleştirecektir. Bu işlem anlaşmaya imza atılmasıyla birlikte hemen başlayacak ve o tarihten itibaren 3 hafta içinde tamamlanacaktır.

Ek – 1’deki tedbirlere uygun olarak, İsrail’in geri çekilme işlemi, Filistin polisine teslim edilecek tüm askeri üslerle, diğer sabit tesisleri kapsamaktadır.

Geri çekilme işlemleriyle eş zamanda, İsrail’in dış güvenliği İsrail’in yerleşim bölgeleriyle İsraillilerin güven ve genel asayişini sağlamak amacıyla bu anlaşmanın metinlerine uygun olarak, İsrail geri kalan skeri birlikleri, yerleşim bölgeleriyle, 1 nolu haritada gösterilen askeri tesis bölgesinde yeniden konuşlandıracaktır.

Bu anlaşmanın metnine uygun olarak birlikleri yeniden konuşlandırma işlemi, Gazze Şeridiyle Eriha bölgesine ilişkin ilkeler bildirisinin 13üncü maddesinin tam olarak uygulanması anlamına gelmektedir.

Bu anlaşmada öngörüldüğü gibi, İsrail askeri birlikleri İsrail polisi ile diğer İsrailli güvenlik birlikleri de kapsayabilecektir.

İsrail askeri birlikleriyle sivil tüm İsrailliler, Gazze Şeridi ile Eriha bölgesindeki yolları özgürce kullanmaya devam edeceklerdir.

- Ek – 1, İsrail yerleşim bölgelerinde belirlenen birtakım yolları Filistinliler tarafından kullanabilmelerine ilişkin metinleri kapsamaktadır.

Filistin polis kuvvetleri konuşlandırılacaktır. Bu kuvvetler, bu anlaşmaya ve 1 nolu ekine uygun olarak Filistinlilere asayiş ve iç güveni sağlamaktan sorumlu olacaktır.

EK-E: YOL HARİTASI VE TARAFLARIN TUTUMLARI

2002 sonunda Rusya, ABD, Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletlerden oluşan dördümlü komite “Yol Haritası” adı altında Filistin sorununa bir çözüm tasarısı hazırlamıştır.

Sözkonusu tasarı İsrail’in uyguladığı baskılar sonucu birden fazla değişikliğe uğramıştır. Amerikan yönetimi ise bu tasarıda dilediği gibi değişiklikler yaparak tasarının bazen bir bölümünü iptal etmekte, bazen ise yeniden uygulamaya koymaktadır. Yol Haritası başta Oslo Antlaşması olmak üzere önceki barış girişimlerinden farklı değildir. Bu girişim Filistin sorununu çözmek amacıyla çok sayıda uygulama takvimi içermektedir.

Yol Haritasının Aşamaları

Yol Haritası geçen senenin sonunda yayınlanan son şekliyle üç aşama içermektedir. Aşamalar ard arda uygulanarak anlaşmanın son aşamasının 2005 yılında uygulanması öngörülmektedir. Sözkonusu 3 aşama şöyledir:

1. Aşama: Ekim 2002–Mayıs 2003 tarihleri arasını kapsamaktadır.

Aşamanın özellikleri:

Filistin yönetimi Filistin’in tümünde İntifadayı ve direnişini hemen durduracaktır.

İsrail işgaline karşı tüm kışkırtma girişimleri durdurulacaktır.

Filistin–İsrail güvenlik koordinasyonuna tekrar başlanacaktır.

Yeni bir başbakan başkanlığında, yeni bir Filistin hükümeti atanması amacıyla gerekli olan seçim ve anayasal koşullar hazırlanacaktır.

İsrail’den Filistinlilerin insani koşullarını iyileştirmesi istenecektir.

Sivil Filistinliler ile mallarına yönelik tecavüzlere son verilecektir.

Filistin yönetimi ile İsrail arasındaki güvenlik işbirliği boyutu oranına bağlı olarak işgal ordusu (İsrail birliklerinin) 28 Eylül 2000’den bu yana işgal ettiği topraklardan geri çekilecektir.

2. Aşama: Haziran 2003–Aralık 2003 tarihleri arası dönemi kapsamaktadır.

Aşamanın özellikleri:

2003 yılının sonlarına doğru geçici sınırlar içerisinde Filistin Devletinin kurulma olanaklarını tartışacak uluslararası bir kongre düzenlenecektir.

Araplar ve İsrail arasında ilişkiler yeniden kurulacaktır.

3. Aşama: 2004–2005 yılları arası dönemi kapsamaktadır.

Aşamanın özellikleri:

Sınırların belirlenmesi, Kudüs’ün ve yerleşim bölgelerinin statüsüne ilişkin 2005 yılında bitirilmesi öngörülen nihai ve devamlı bir anlaşma sağlamak amacıyla Filistin yönetimi ile İsrail arasında uluslararası bir kongre düzenlenecektir.

Araplar ve İsrail arasında normal ilişkiler kurulacaktır.

Yol Haritası Üzerinde Yapılan Değişiklikler:

Yukarıda da belirtildiği gibi İsrail'in baskı ve istekleri nedeniyle, Yol Haritası üzerinde bir çok değişiklik yapılmıştır. Bu değişikliklerin en önemlileri şunlardır:

Suudi Arabistan girişiminin plandan çıkarılması sağlanmıştır.

Planı kontrol eden dörtlü komitenin alacağı kararlar tüm üyelerin oybirliğiyle alınacaktır. (Bunun sebebi İsraillilere göre, Filistinlilere daha yakın olan Avrupa'nın tutumunun neden olduğu kaygılardır.)

Yol Haritası planının ilan edilmesi 2003 yılının Ocak ayının sonunda Filistin'de yapılan seçimlerin sonrasına ertelenmiştir. Bu daha sonra, Filistin yönetimine bir başbakan atanmasından sonrasına bir kez daha ertelenmiştir.

Yol Haritasının Belirgin Özellikleri:

Güvenlik meselesine aşırı önem verilmesi:

Bu da birtakım analistlere göre plan hedeflerinin başında direniş hareketinin kırılması ve herhangi bir siyasi çözüme ulaşılmadan İntifada'dan kurtulması hedefine matuftur.

Oslo Antlaşmasının belirsizliklerinin Yol Haritası'nda da yer alması:

Zira Yol Haritası da yüzölçümü, sınırları ve egemenliği belirgin olmayan geçici bir Filistin Devletinin kurulmasını öngörmektedir. Bundan başka anlaşma Kudüs, mülteciler ve yerleşim bölgeleri (yerleşkeleri) gibi en çetin sorunlarının görüşülmesi ve çözülmesini ertelemiştir.

Yol Haritasına İlişkin Tutumlar:

Filistin Tarafının Tutumu:

Filistin yönetiminin plana ilişkin, Filistin yönetiminde bir Başbakanlık makamının oluşturulması ilgili birtakım çekinceleri olmuştur. Ancak sonunda bu isteğe boyun eğmiştir.

İsrail'in Tutumu:

İsrail Yol Haritasını ancak bir çok değişiklikler yapıldıktan sonra kabul etmiştir. Buna ilaveten Filistinlilere birtakım yükümlülükler getirilmektedir. Bunların arasında Filistin örgütlerinin silahsızlandırılmaları, İçişleri Bakanı ve Başbakanın denetiminde İsrail'in "terör" diye adlandırdığı olguya karşı mücadele edecek yeni birtakım Filistinli güvenlik örgütlerinin kurulmasıdır.

İsrail ayrıca, belirlenen takvimlere itiraz etmektedir. İsrail'in istediği maksimum tarihlerden yoksun, her iki tarafın yükümlülüklerinin yerine getirmelerine bağlı bir takvimin kabulüdür.

İsrail ayrıca, yeni anlaşmalara geçilme koşulunun dörtlü komitenin temsilcilerinin isteklerine bağlı olmasına itiraz etmektedir.

Arapların Tutumu:

Arap ülkeleri Yol Haritası'nı çok fazla benimsememekle birlikte gene de olumsuz bir görüş bildiremediler ve süreci desteklediklerini vurguladılar. Kasım 2002'de Şam'da toplanan Arap Birliği'ne bağlı izleme komitesi ve Mayıs 2003'de Beyrut'ta toplanan Arap Birliği toplantılarında Arapların

barış planına bağlılığı dile getirilmesine rağmen plana ilişkin çok net bir tavır koyulamadı.¹⁹⁹

İsrail karşıtı Arap ülkelerinin en önde geleni olan Suriye'nin tutumuysa, planı kesin olarak reddetme derecesine ulaşamadı.

¹⁹⁹ Ürdün Dışişleri Bakanlığı – Amman, 16. 06. 2003

RİTALAR

ta 1 (M. Ö. 12. yüzyılda İsrail Krallığı Kontrolündeki Alanlar)

ta 2 (1914'de Filistin'de Yahudi Yerleşimi)

ta 3 (I. Dünya Savaşı Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu Denetimindeki
) Toprakları)

ta 4 (Osmanlı Yönetiminde Filistin)

ta 5 (Osmanlı Yönetiminde Suriye)

ta 6 (Siyonist Örgüt tarafından 1919'da Önerilen Yahudi Ulusal Yurdu
) ları)

ta 7 (İngiliz Mandasında Filistin ve Ürdün, 1923)

ta 8 (Peel Komisyonu'nun Taksim Planı, 1937)

ta 9 (1947'de Filistin'de Yahudi Mülkiyeti)

ta 10 (BM Filistin Özel Komisyonu'nun Taksim Önerileri, 1947)

ta 11 (BM Genel Kurulu Taksim Planı, 1947)

ta 12 (İsrail Devleti ve Ateşkes Sınırları, 1948)

ta 13 (1956 Sina-Süveyş Savaşı)

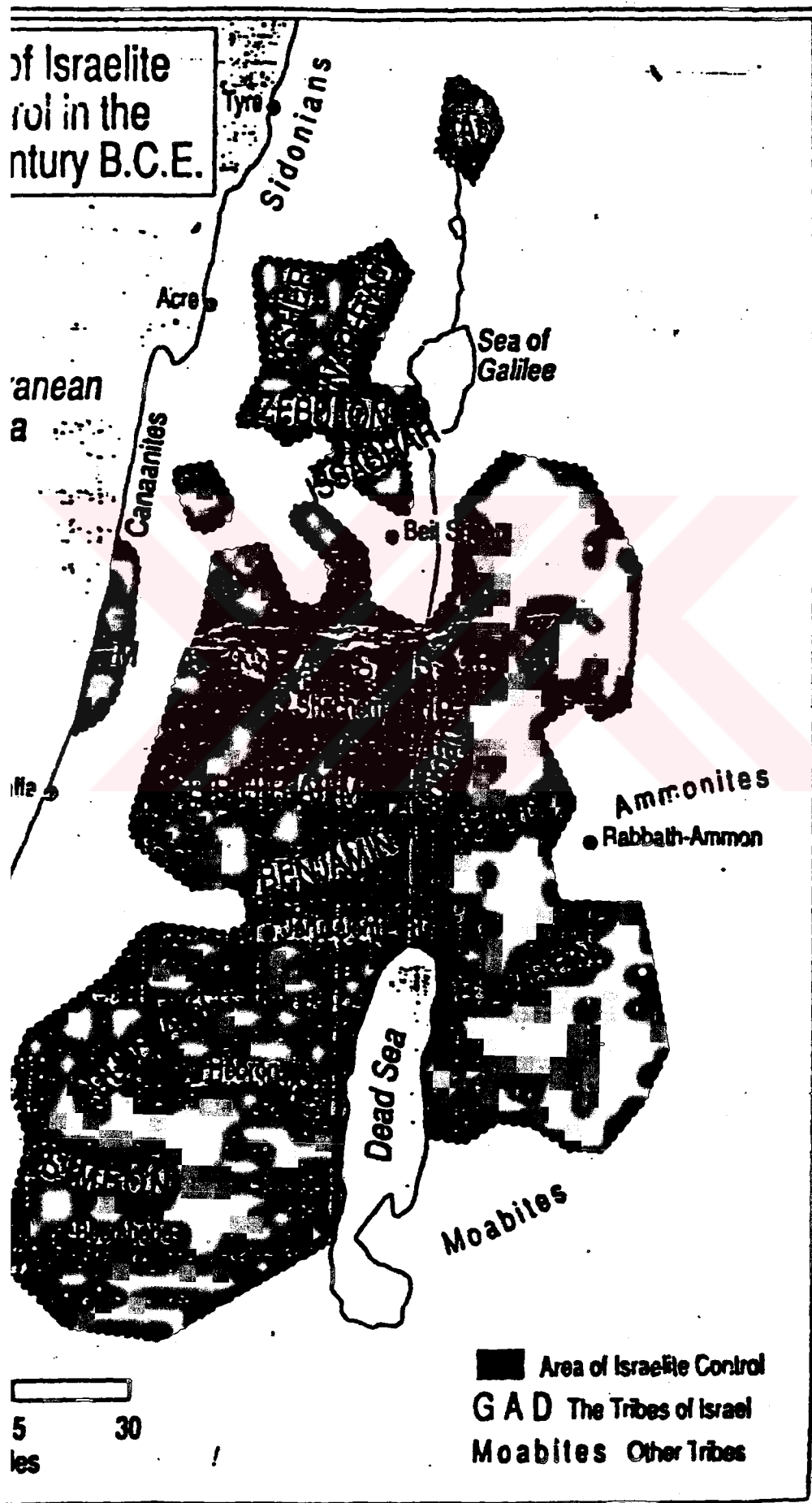
ta 14 (1967 Savaşı Sonrasında İsrail'in İşgal Ettiği Topraklar)

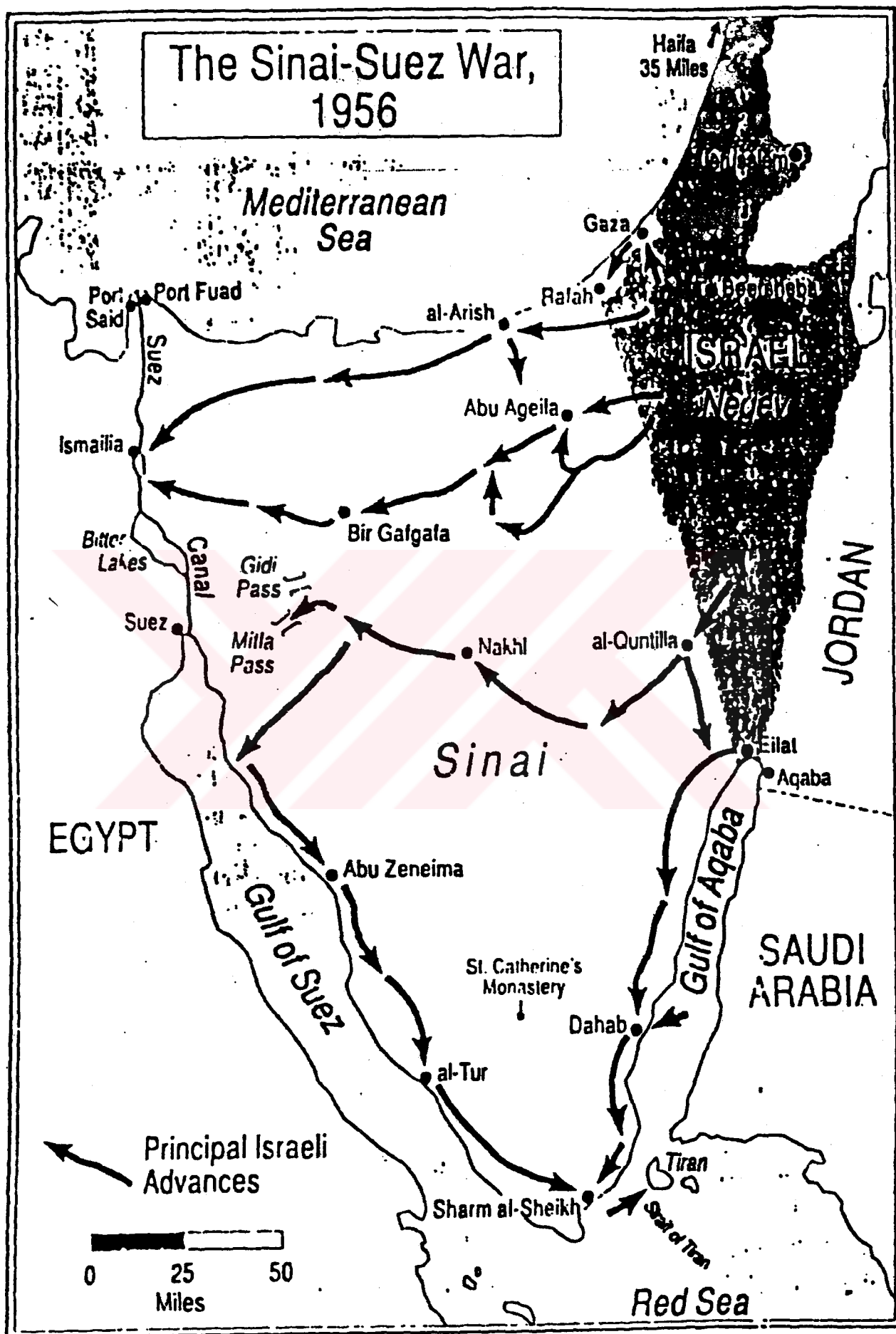
ta 15 (1974 İsrail-Mısır Kuvvetler Arası Alanı Belirleme Anlaşması)

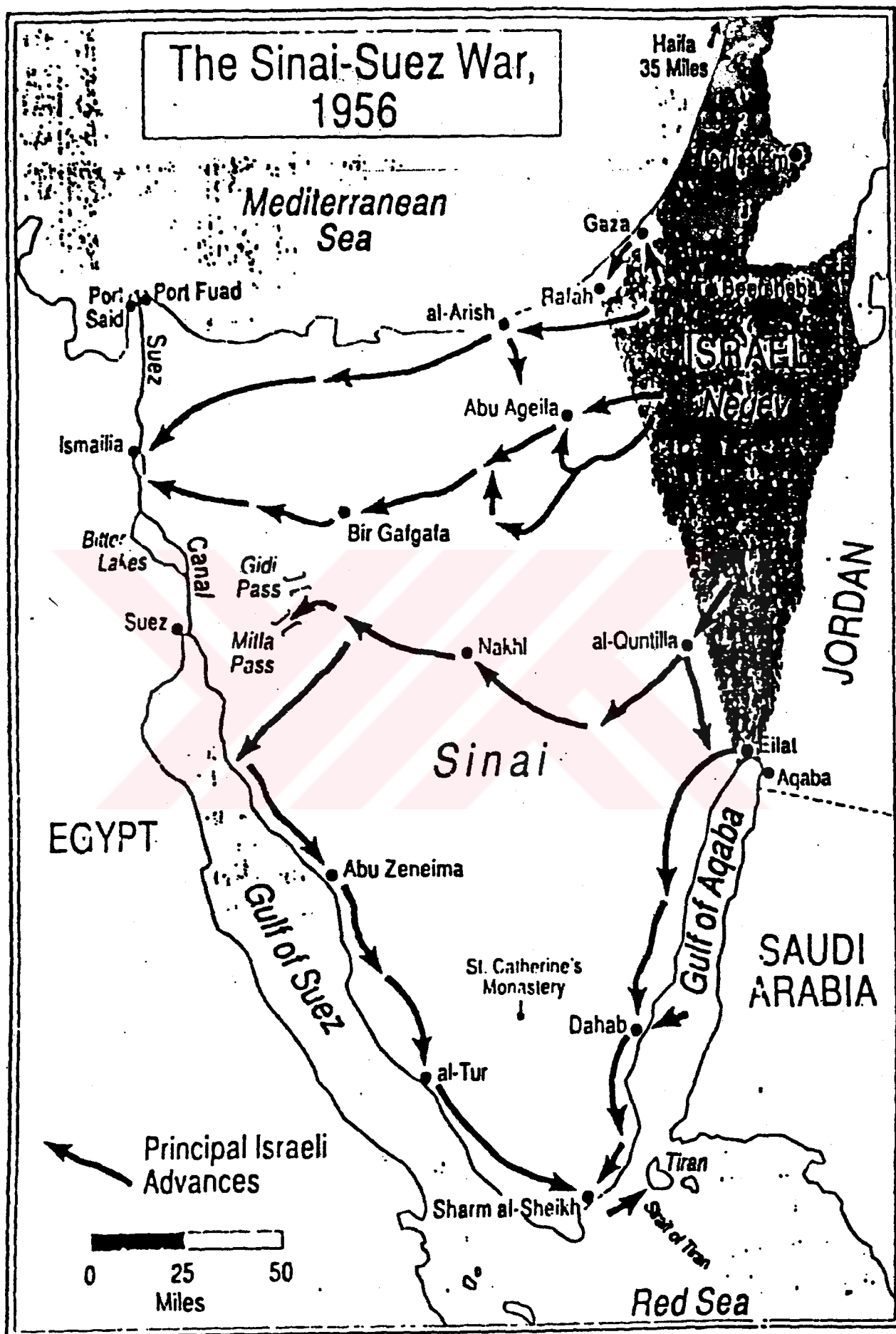
ta 16 (1982'de Batı Şeria'daki Yahudi Yerleşim Alanları)

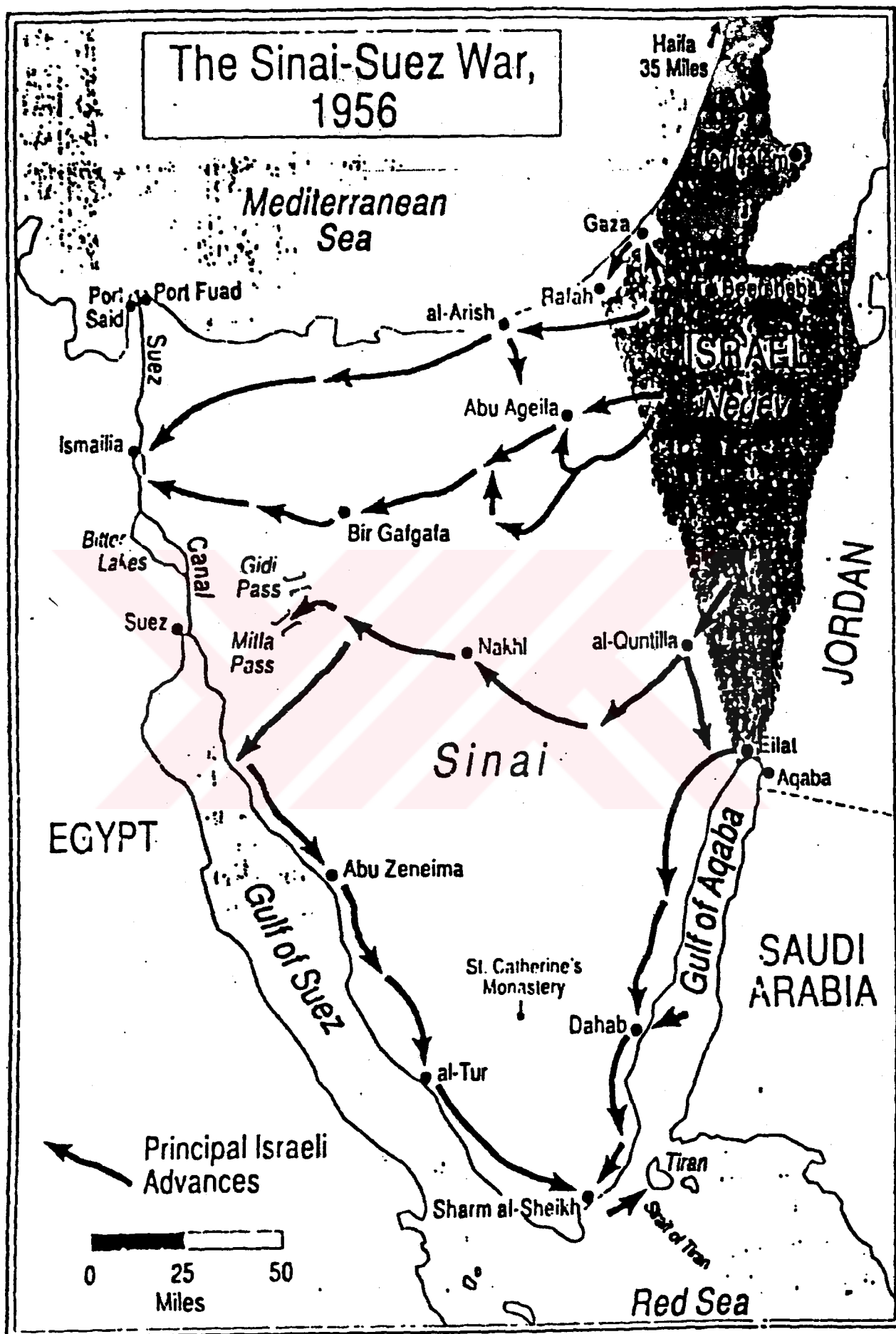
ta 17 (1988'de Gazze'de Arap ve Yahudi Nüfusu)

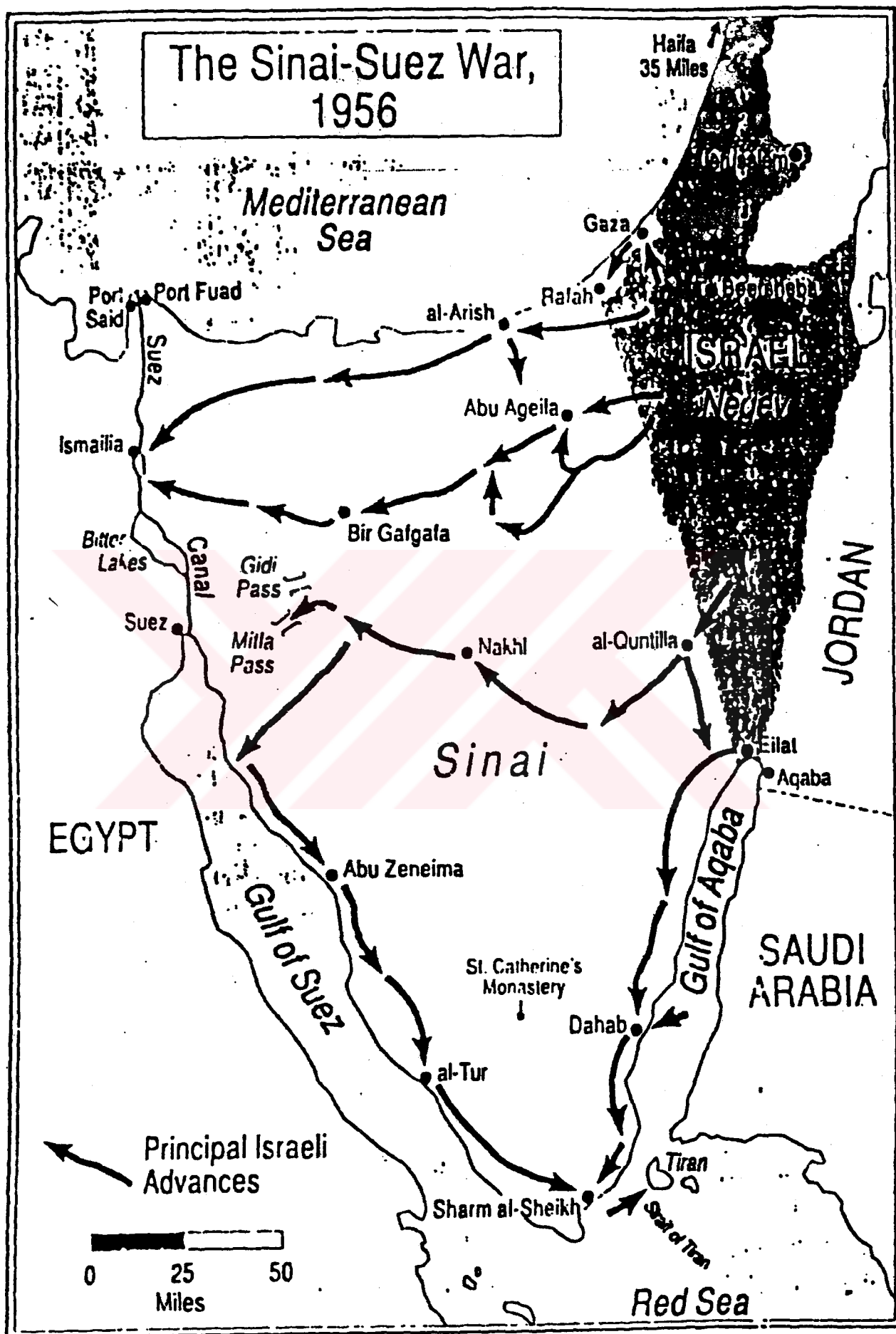
ta 18 (1988'de Batı Şeria'da Arap ve Yahudi Nüfusu)

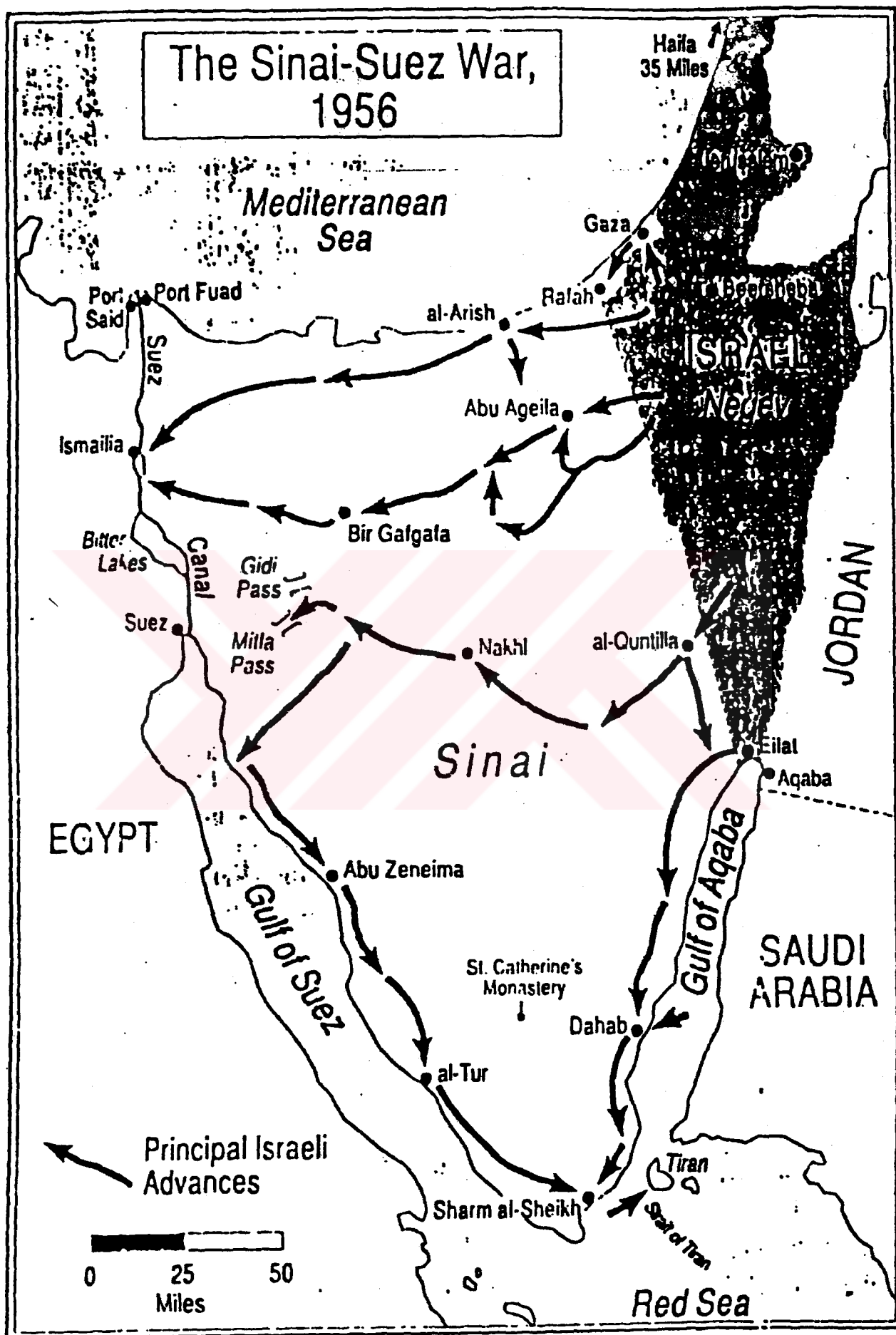

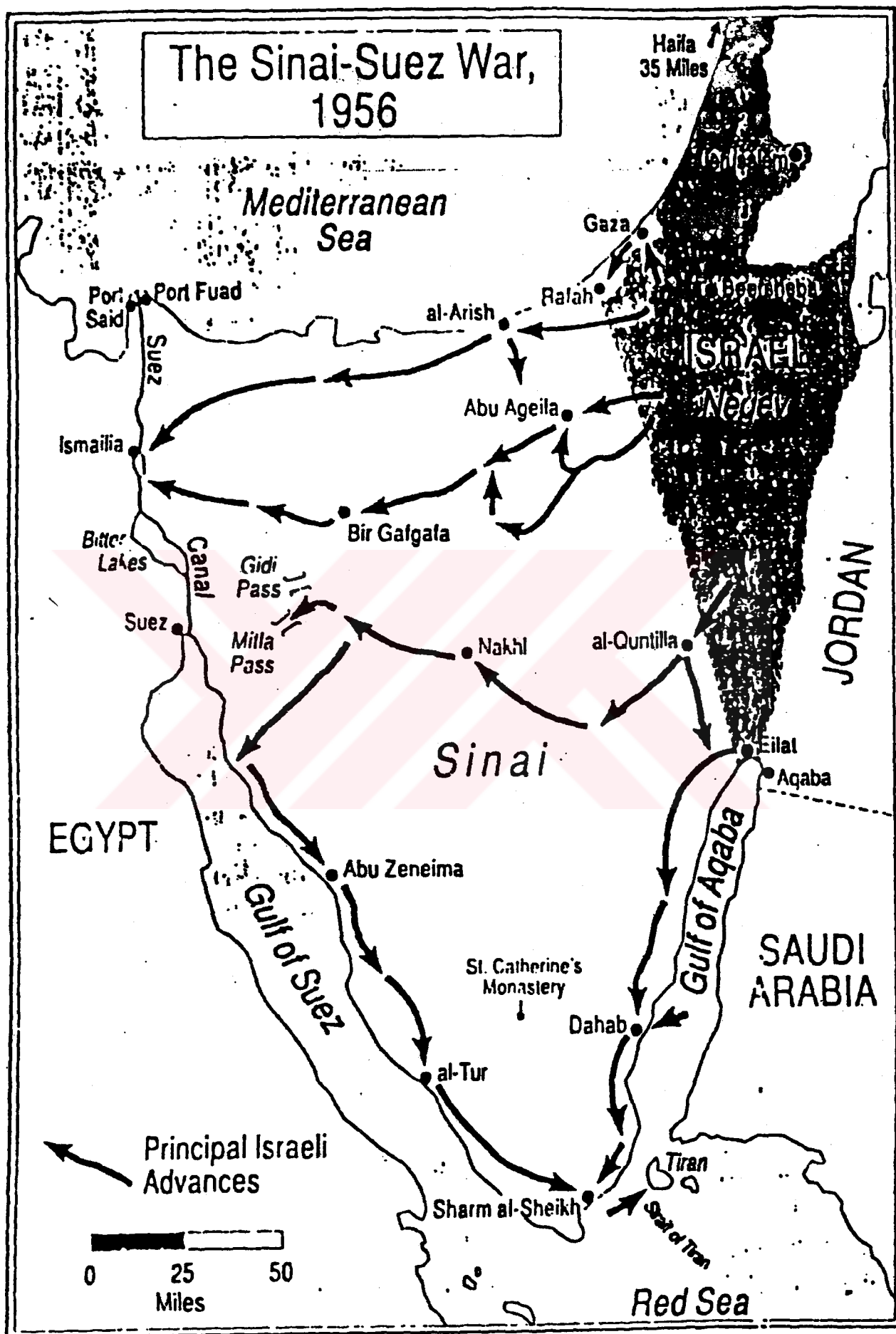

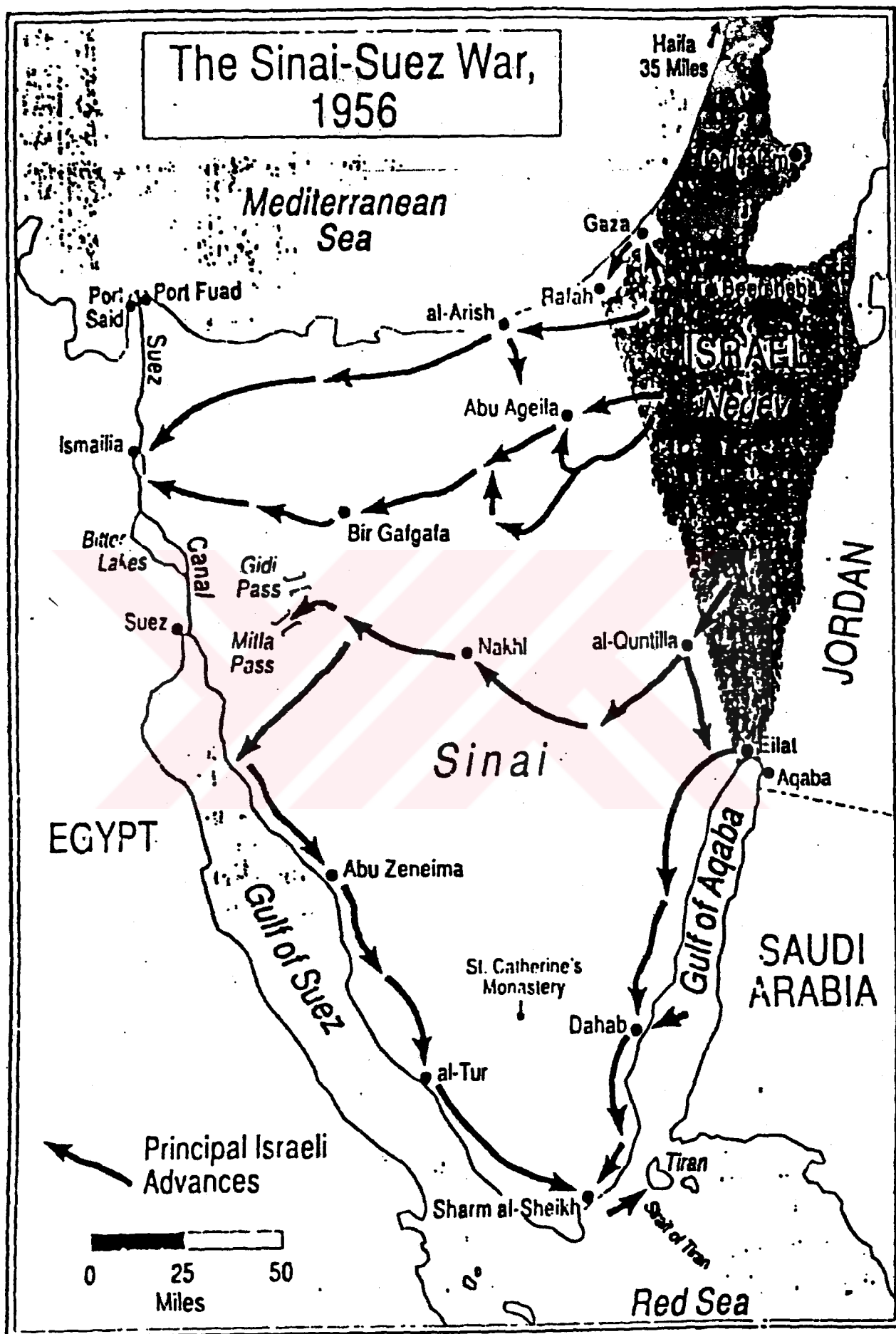

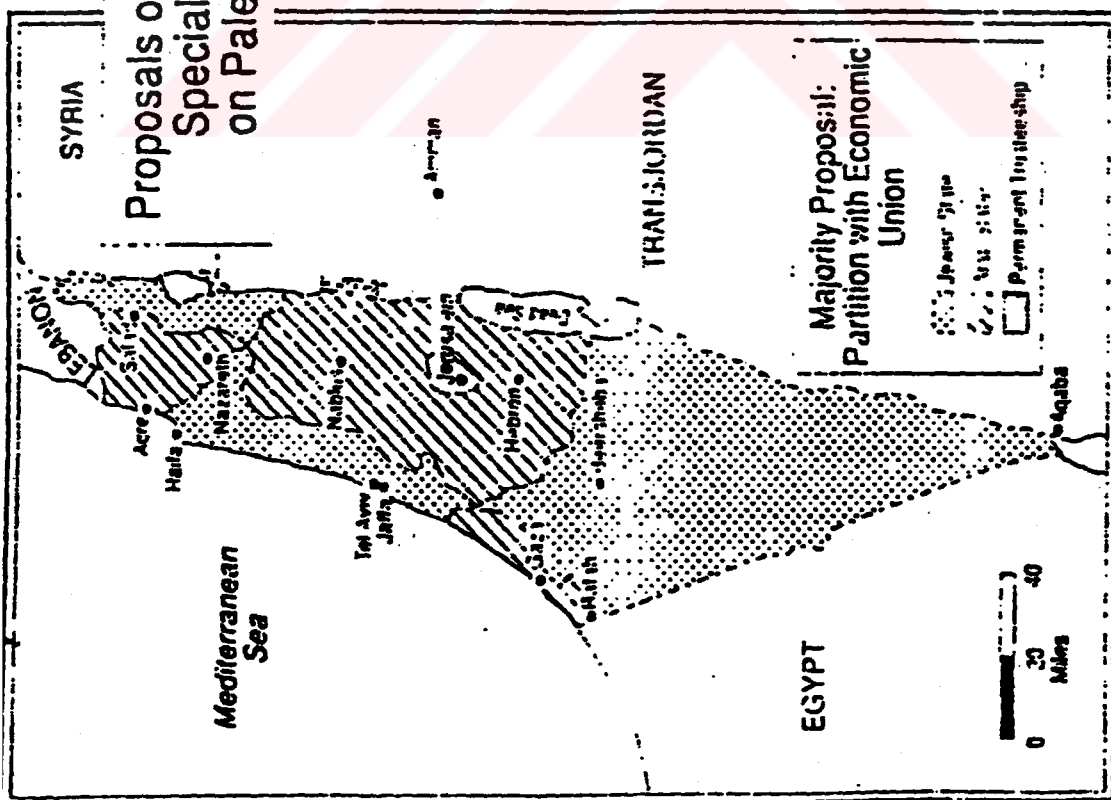
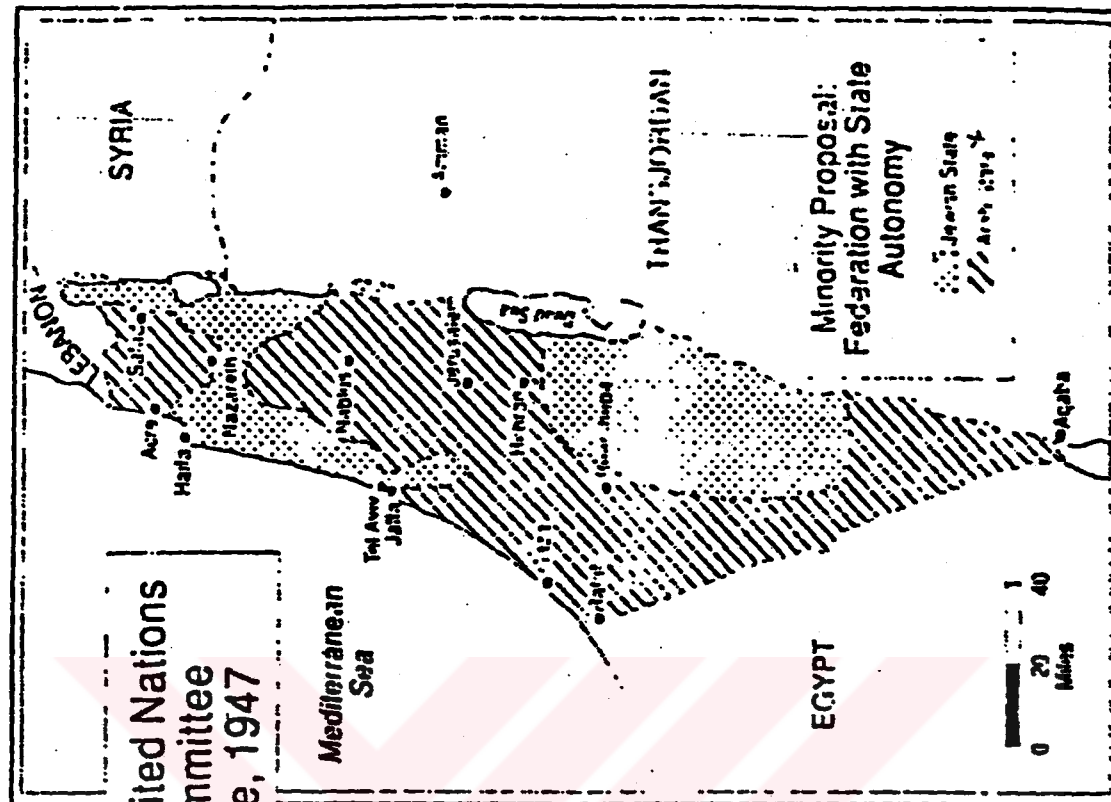

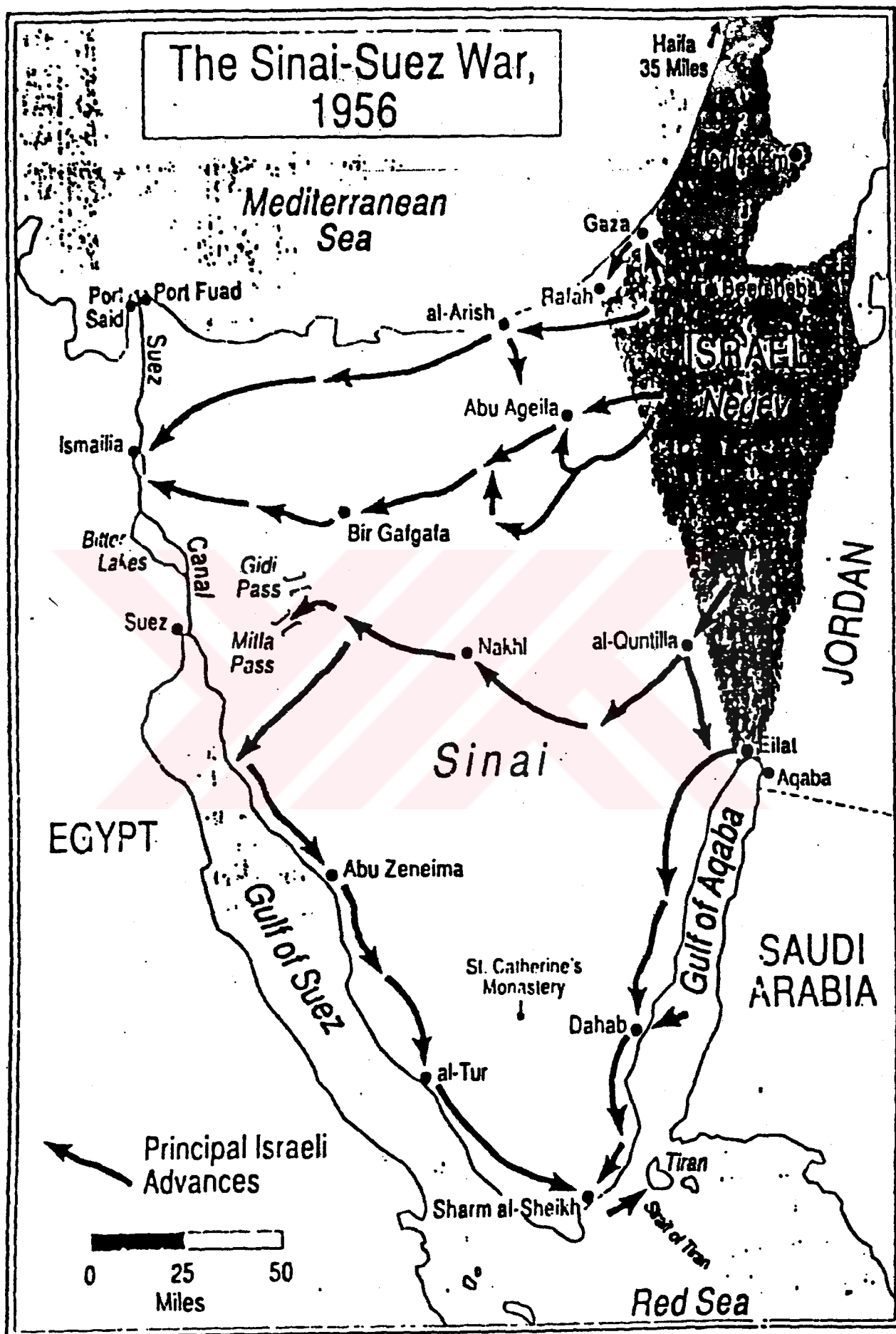

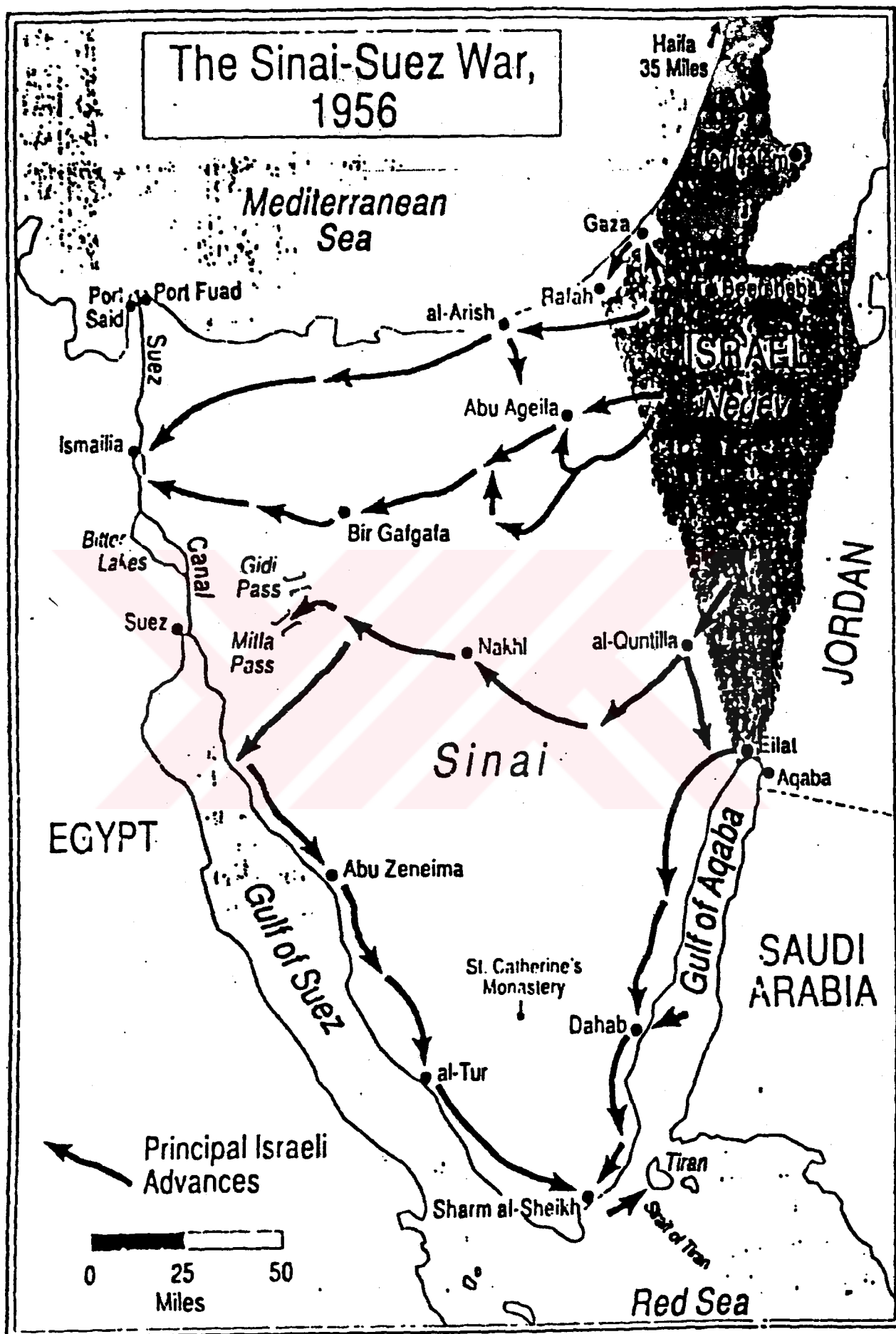

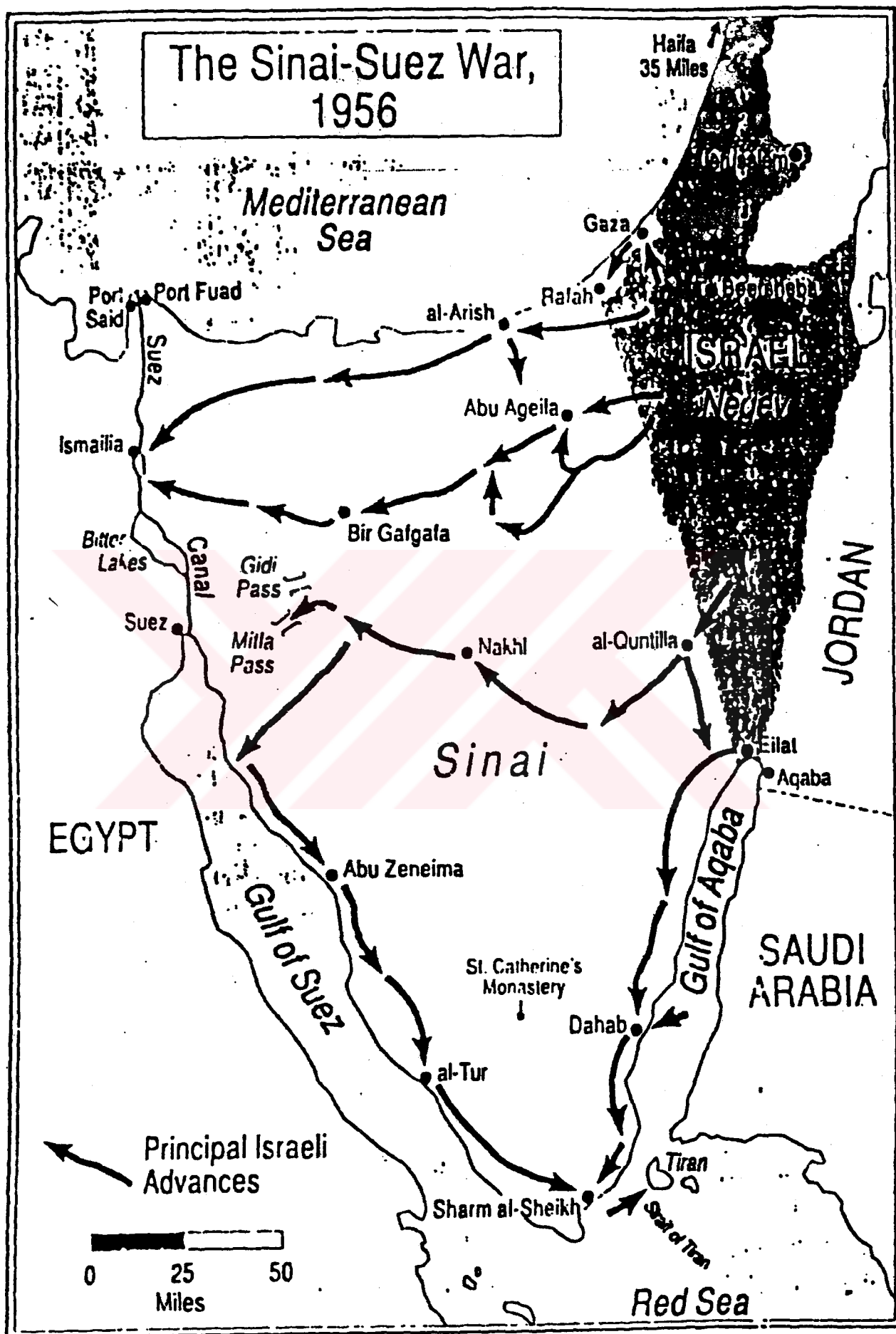

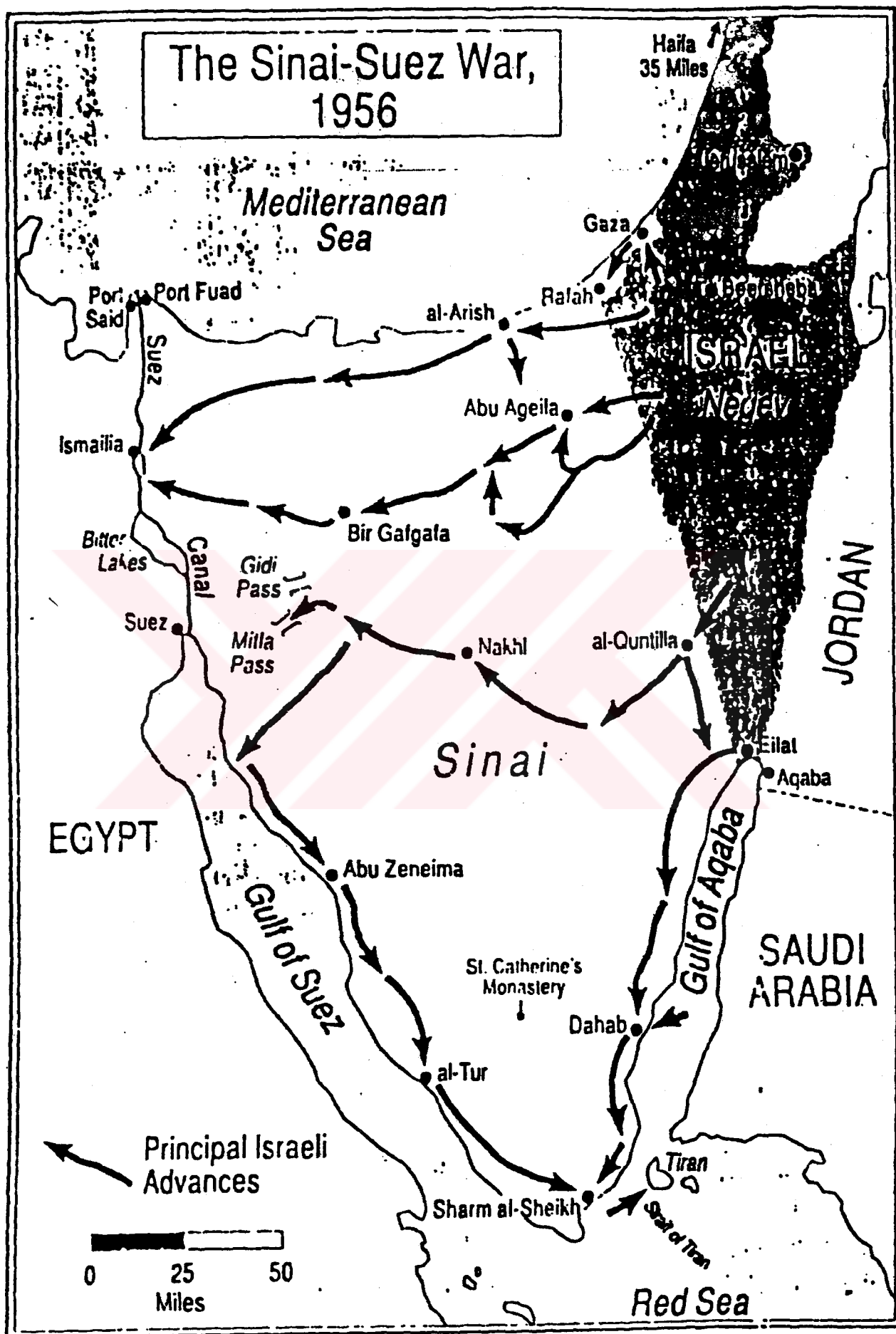

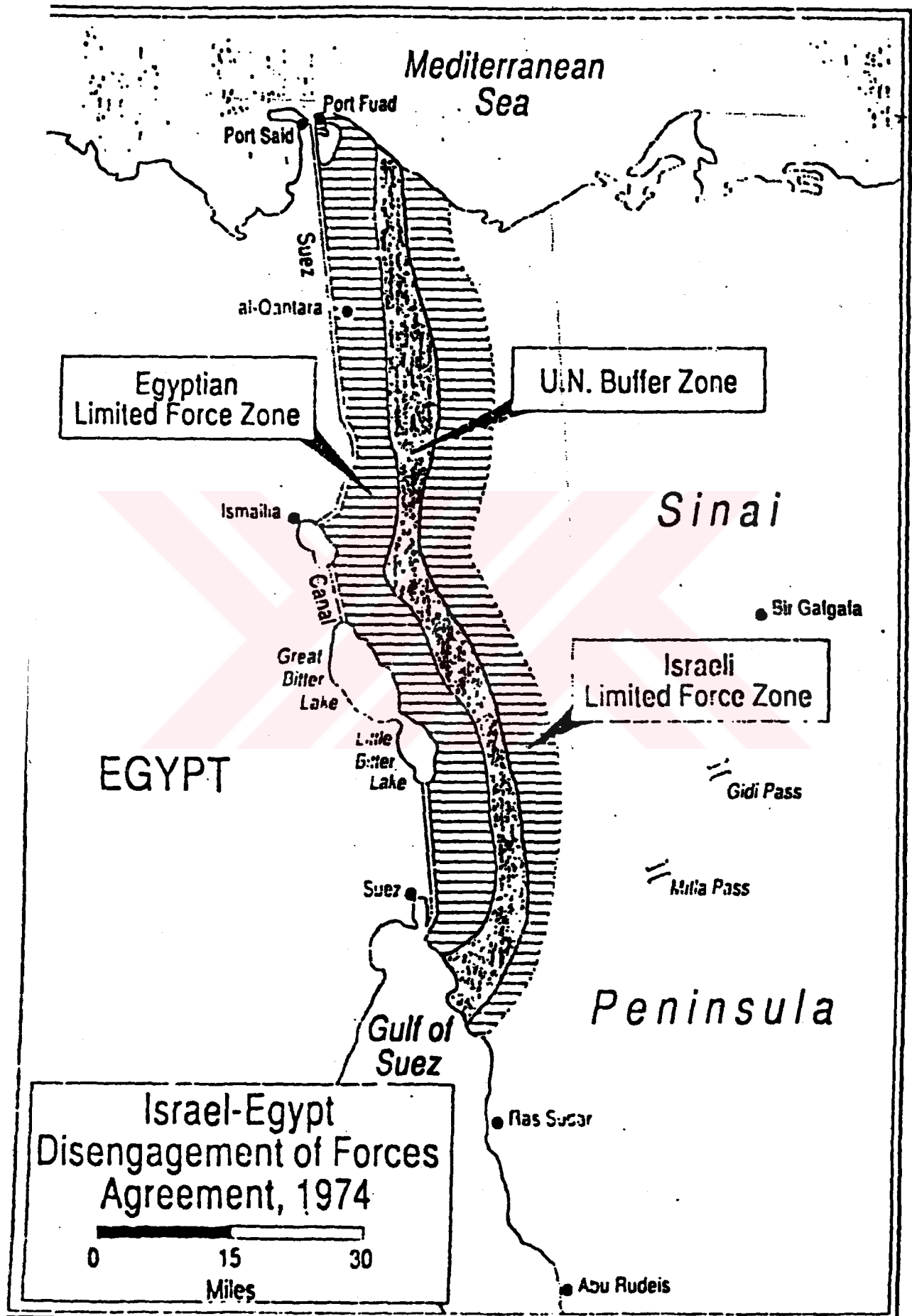

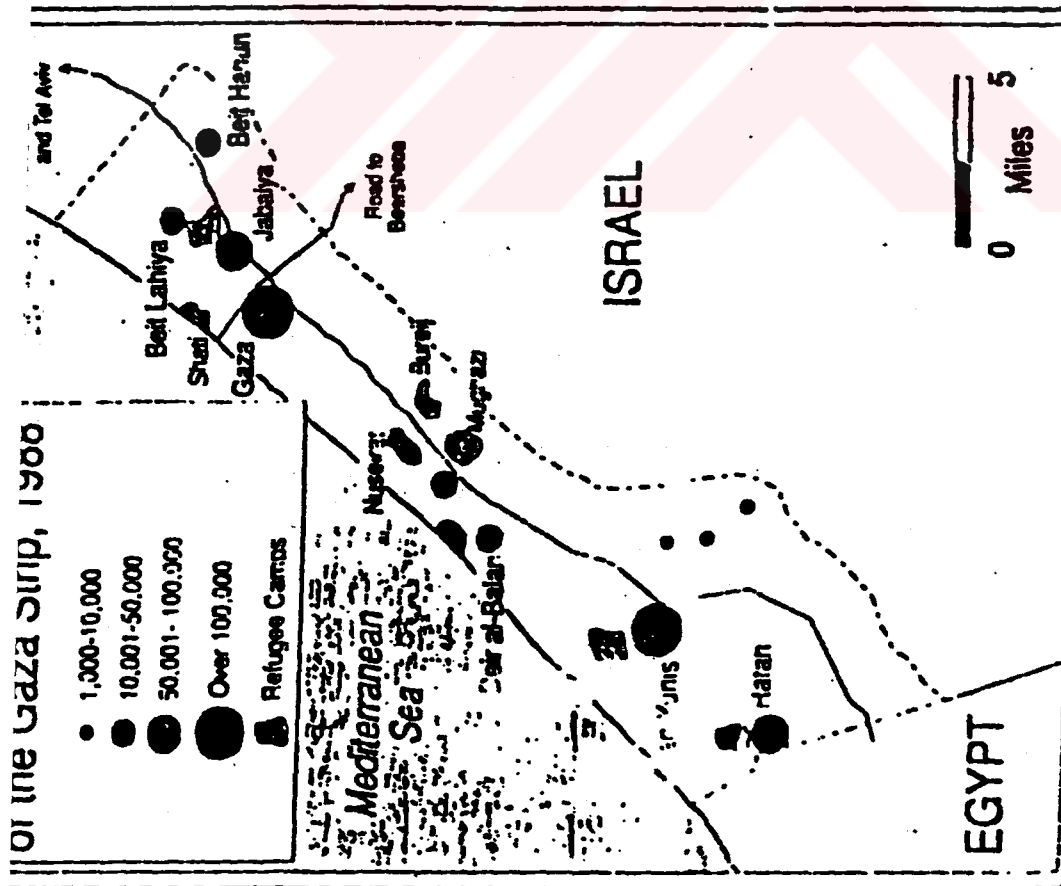

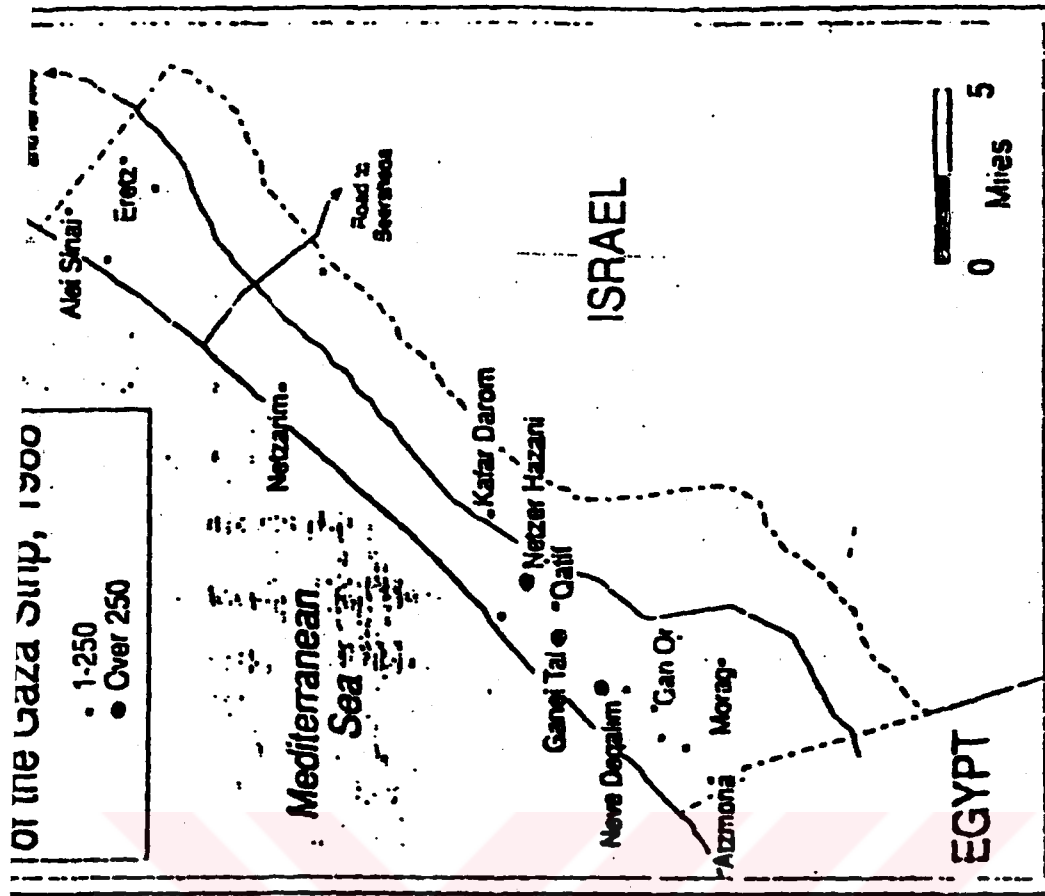
of the Gaza Strip, 1960

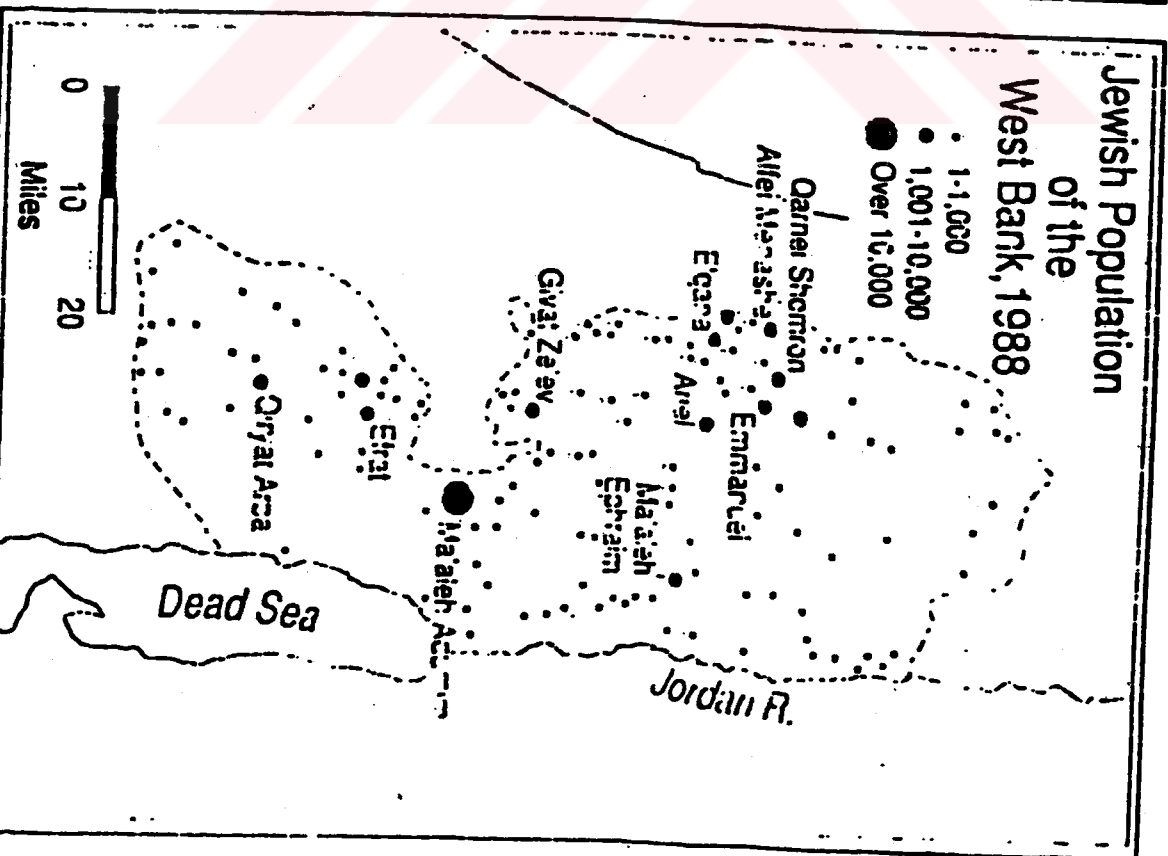
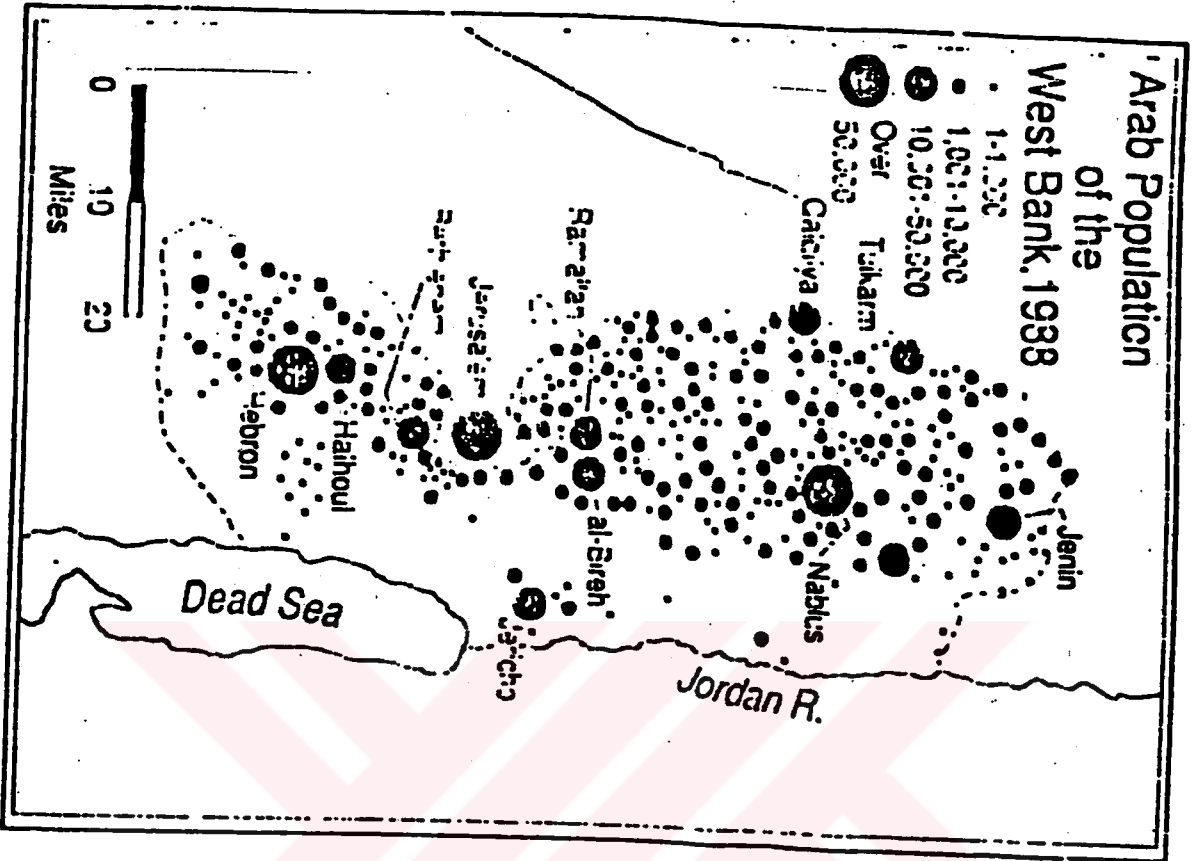
- 1,000-10,000
- 10,001-50,000
- 50,001-100,000
- Over 100,000
- Refugee Camps

of the Gaza Strip, 1960

- 1-250
- Over 250

ABSTRACT

This study aims to analyze historically the influence of Palestinian case on the Jordan foreign policy and the effects of this on the domestic politics of Jordan.

This study, which analyzes Jordan foreign policy by taking Dawisha's model as a ground, the Dawisha's model was used as an example in taking political decisions in Jordan. Dawisha's model, which analyzes foreign policies of Middle Eastern countries, is applied to Jordan foreign policy. Dawisha presupposes that only the political leaders who grasp political power decide on which foreign policy should be followed in all Middle Eastern countries except Israel and Turkey. But, to analyze Jordan foreign policy better, another model has been proved in this thesis. This model presents that there are some factors, which form and determine the foreign policies. In this context, national, regional and international factors and changes influence Jordanian foreign policy.

In this thesis, historical process of Palestinian question and the internal and external factors, which affect the Jordanian domestic politics, have also been studied. The role of Jordan foreign policy on Palestinian question is studied and its negative and positive impacts on the solution of Palestinian question is examined.

The basic conclusion of this study is that Palestinian question plays central role not only in Jordan domestic and foreign policy and but also to form it.

ÖZET

Bu çalışmada Filistin sorununun Ürdün'ün iç ve dış politikası üzerindeki etkisi tarihsel olarak analiz edilmeye çalışılmıştır.

Ürdün dış politikasının analizine dayanan bu çalışmada Dawisha'nın modeli temel olarak alınmış, bu model Ürdün'de dış politika kararlarının nasıl alındığının analizinde bir örnek olarak kullanılmıştır. Ortadoğu ülkelerinin dış politikalarının analizine dayanan bu model, Ürdün dış politikasının analizi için bir örnek olarak alınmıştır. Dawisha, Türkiye ve İsrail dışındaki Ortadoğu ülkelerinde dış politika yapım sürecinin izlenmesinin sadece politik karar verme gücünü elinde tutan politik liderlere ait olduğunu ileri sürmektedir. Fakat, bu tezde Ürdün dış politikasını daha iyi analiz etmek için yeni bir model geliştirilmiştir. Bu modelde dış politikayı biçimlendiren ve belirleyen bir takım faktörler olduğu gösterilmiştir. Bu çerçevede, ulusal, bölgesel ve uluslararası faktörler ve değişimler Ürdün dış politikasını etkilemektedir.

Bu tezde Filistin sorununun tarihsel gelişimi ve Ürdün dış politikasını etkileyen iç ve dış faktörler de incelenmiştir. Filistin sorununda Ürdün dış politikasının önemi ve Filistin sorununun Ürdün dış politikası üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri üzerinde de durulmuştur.

Bu çalışmada varılan temel sonuç, Filistin sorununun Ürdün'ün iç ve dış politikasında sadece merkezi bir rol oynamadığı aynı zamanda onu biçimlendirdiğidir.

Y.C. YEREL YÖNETİMLER KURULU
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI